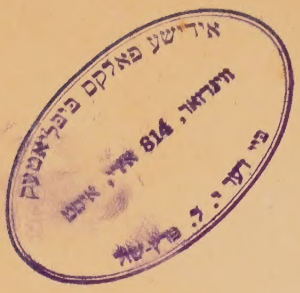
אידישע פאלקס ביבליאטעק
מדראש 814 אוי. אוסט
פי רעד ו. ל. פרץ-שול

ספריה עממית במנהטן
יידישע
פאלקס ביבליאטעק
פארמאגט
JEWISH PUBLIC LIBRARY

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/nineteenthcentur0002geor

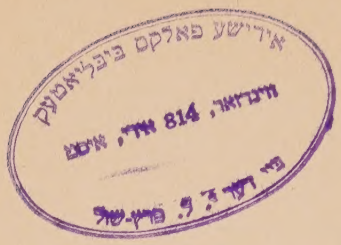
אירישע פאלקס ביבליאטעק
מינראָר, 814 אדר, אשטב
פּי. וועי. ג. פּ. פּריז-שאל

געאָרג בראנדעס

די הויפּט שטרעמונגען אין דער ליטעראַטור פון נייַנצעענטען יאָרהונדערט

באנד 2.

די ראָמאַנטישע שול אין דויטשלאנד

איבערזעצט פון

ל. לעהרע

אידישע פאלקס ביבליאטעק
חיינזאר, 814 אדי, אימט
ני יאָר י. ק. פרץ-שול

מאקס נ. מייזעל
אידישער פאַרלאג פאר ליטעראטור און ווייסענשאפט
424 גרענד סטריט, ניו יאָרק,
1921

Copyright, 1921
by
Max N. Maisel

אינהאַלט.

(ראָמאַנטישע שולע אין דייטשלאַנד — ערשטע אָפּטיילונג.)

אריינפיהר — — — — — — — — — — — — — 7

דער פּלאַן פונ'ם בוך; די אומבאשטימטקייט פון דער דייטשישער ראָמאַנטישער ליטעראַטור; די טעטיגקייט פון די ראָמאַנטיקער; די דייטשישע און די ענגלישע ראָמאַנטיקער; צו וואָס דער ראָמאַנטיזם איז געקומען.

קאַפּיטעל 1. — די פּיאָנערען פונ'ם ראָמאַנטיזם — — — 29

דאָס ראָמאַנטישע און דאָס איצטיגע דייטשלאַנד; די אָפּשטאַמונג פונ'ם ראָמאַנטיזם; געטע; שילער; די רעוואָלוציע אַנטקעגען קאָנווענציאָנאַליטעט; מאַדאַם דע סטאַל; פאַנטאַזיע און ווירקליכקייט אין דער ליטעראַטור; קאָצעבו און געטע; דער צווייפעל אינ'ם מאָלאַנט פון געטע'ן און שילער'ן; דער סוביעקטיווער כאַראַקטער פון דער ליטעראַטור פון יענער צייט; פיכטע'ס סוביעקטיווע פילאָזאָפיע; דער אינטעלעקטועלער כאַראַקטער פונ'ם ראָמאַנטיזם.

קאַפּיטעל 2. — העלדערלין — — — — — — — — — 65

זיין לעבען, משוגעת און טויט; באוואונדערער פון אלטען גריכענלאַנד; זיינע פּאָליטישע איבערצייגונגען; היפּעריאָן און דיאָטימאַ; זיין האַלב־מאָדערנער פּאַנטעאיזם; העלדערלין אלס אַנזאגער פונ'ם ראָמאַנטיזם.

קאַפּיטעל 3. — א. וו. שלעגעל — — — — — — — — — 72

קאַראָלינע שלעגעל; א. וו. שלעגעל'ס פּאָטער און זיין ברודער פרידריך; זיין לערער בירגער; הערדער אלס איבערזעצער פון שעקספּיר'ן; שילער'ס איינפלוס אויף שלעגעל'ען; געטע'ס איינפלוס; א. וו. שלעגעל'ס עקספּערימענטען אין איבערזעצען פּאָעזיע; זיינע געוואלטיגע אָנשטרענגונגען איבערצוזעצען שעקספּיר'ן; זיין ענדליכער ערפאָלג.

קאַפּיטעל 4. — טיק און זשאַן פּאָל — — — — — — — 85

טיק'ס לעבען; זיין ערשט ווערק „וויליאַם לאָוועל"; דער איינפלוס פונ'ם פראַנצויזישען מאַטעריאַליזם; דער „איך" אַלס דער מאַסשטאַב פון אַלץ; די הפקרות פון יענער צייט; זשאַן פּאול דער קעמפער פאַר פרייהייט; „טיטאַן" און ראָקיראָל; די ווירקליכקייט אַלס פאַנטאַזיע.

קאַפּיטעל 5. — די סאָציאַלע שטרעבונגען פון די ראָמאַנטיקער — — — — — — — — — — — — — 100

דער שטורעם איבער פרידריך שלעגעל'ס „לוצינדע"; די פאַקטישע בלוטלאָזיגקייט פון „לוצינדע"; די ליבע פון די ראָמאַנטיקער; „לוצינדע" און לווידיג־געהעריי.

קאפיטעל 6. — ראמאנטישע צוועקלאזיגקייט — — — — 108
ראמאנטיזם און צוועקלאזיגקייט; קירקעגארד'ס דערקלערונג; יוליוס; די גלויבנסיכטיגקייט פון די ראמאנטיקער צום געזעל־שאפטליכען און פאליטישען לעבען.

קאפיטעל 7. — „לוצינדע" אין ווירקליכען לעבען — — — 116
פאוליגע וויזעל און איהרע באוואונדערער; מענדעלזאן'ס מאכ־טער, ראראטעא, דער אריבינאל פאר לוצינדע'ן; פרידריך שלע־געל'ס ליבע צו ראראטעא'ן; דער אייגדרוק פון „לוצינדע" אויף שלייערמאכער'ן; פרידריכ'ס מיינונגען איבער פרויען; שלייער־מאכער'ס פארטיידיגונג פון „לוצינדע"; ראראטעא'ס ראמאן „פלאראנטין"; זיכטע'ס פרייהאפט; קאראלינע; קאראלינע'ס געניאלע טאכטער.

קאפיטעל 8. — שלייערמאכער'ס בריעף — — — — — 141
וויטער וועגען שטורעם איבער „לוצינדע"; שלייערמאכער'ס בליק אויף ליבע און הייראט; זשארזש זאנד'ס בליק אויף ליבע און הייראט; שעלי'ס בליק אויפ'ן זעלביגען ענין; דער אונטערשיד צווישען דעם דייטשישען, פראנצויזישען און ענגלישען בליק.

קאפיטעל 9. — וואקענראדער: ראמאנטיזם און מוזיק — 154
וואקענראדער'ס ביכעל; ווי ער שילדערט זיך אין זיין טעלר בערגלינגער; דער אנעקדאט מיט'ן הונט; מיק אונוואקענר־דער; די קאמוליזישע טענטענץ; מיק'ס עמוזיאזם פאר מוזיק; נאוואליס'עס תסכמת; די קלינג־קלאנג לידער; מיק'ס שפראך־מוזיק; האזמאן נעהם נאך וויטער.

קאפיטעל 10. — די שטעלונג פונ'ס ראמאנטיזם צו קונסט
און נאטור — — — — — — — — — — — — — 183
דאס ליטעראריש אינטאליגן; נירעמבערג און די ראמאנטיקער; נעמע'ס קריטיק אויף „שטערנבאלד"; די נעדאנקען אין „שטערנ־באלד"; די אידעע אז קונסט דארף זיין אלגעמיין; די קע־לעקציע פון די ברידער בואסעריי; רוסא און די ראמאנטיקער; די וויזקונג פון אומגעבונג אויף טיק'ן; דער ראמאנטיזם און די לבנה; טיק און שעקספיר; די ראמאנטישע אויספאסונג פון דער נאטור.

קאפיטעל 11. — די ראמאנטישע מאפעלטקייט און פסי־כאלאגיע — — — — — — — — — — — — — 212
קונסט און אילוזיע; מעמער און רעאליזם; דער שוינעל־זאל ביי קירקערגארד'ן; די צעשטערונג פון קאנווענציעס; חיי־בערג און די ראמאנטיקער; די אידעע פון ש „דאפעלגענגער"; מעפהיסטאפאל; דער ראמאנטיזם און דער „איך"; אראלבערט פון שאמיסא; דער ארטיסטישער שמאנדזונקט פון ראמאנטיזם.

אידישע פאלקס ביבליאטעק
חזנראה, 814 אדי, אסס
פי. קער י. ק. פרץ-שול

אריינפיר.

דער פלאן פון בוך; די אומבאשטימטקייט פון דער דייטשישער ראמאנטישער ליטעראטור; די טעטיגקייט פון די ראמאנטיקער; די דייטשישע און די דענישע ראמאנטיקער; צו וואס דער ראמאנטיזם איז געקומען.

צו געבען א פולען בעריכט פון דער דייטשישער ראמאנטישער שול, איז פאר א דענעמארקער א שווערע און פארצווייפעלטע אר־בייט. ערשטענס, איז דער גענענשטאנד אזהן א שיעור בריים; צווייטענס, האבען איהם דייטשישע שרייבער פיעל מאל באהאנדעלט; און ענדליך, האבען אט די שרייבער מיט אזוי פיעל בקיאות באמ־טראכט יעדען דעטאל, אז עס איז אוממעגליך פאר אן אויסלענדער — נאך מעהר, פאר איינעם וואס קען ניט תמיד צוקומען צו די נויטיגע קוואלען — צו קאנקורירען מיט זיי בנוגע אויספירליכע ידיעות. זיי זיינען באקאנט געווען פון קינדווייז אויף מיט א לי־טעראטור מיט וועלכער ער, דער אויסלענדער, וועלט באקאנט ערשט אין א צייט וען יעדע אסימילאציע איז געווארען א פיעל שווערער פראצעס. דער אויסלענדער דארף זיך בלויז פאר־לאזען טייללוויז אויף דער מעגליכקייט, אז ער וועט אפשר ארויס־וויזען אזעלכע אייגענשאפטען וואס זיינען ניט כאראקטעריסטיש פאר'ן היימישען שרייבער. אזא אייגענשאפט איז, אין איצטיגען פאל, די ארטיסטישע פעהיגקייט, איך מיין די פעהינקייט פאר־צושטעלען, צו פאראויסערליכען. די דייטשישע טבע אזוי אינ־טענסיוו און טיף, אז די דאזיגע פעהיגקייט איז פארהעלטנים־מעסיג א זעלטענע. נאך מעהר, דער אויסלענדער האט א גרעסערע מעלה פאר'ן היימישען דורך דעם וואס ער קען לייכטער באמערקען דעם נאציאנאלען שטריך פון דייטשישען שרייבער וואס מאכט אים פאר א דייטש. דער דייטשישער קריטיקער איז מעהר עלול

צו באטראכטען „דייטש" ווי א סינאָנים פון „מענשליך", ווייל די מענשען, מיט וועלכע ער האנדעלט, זיינען כמעט תמיד דייטשען. דער אויסלענדער שלאָגט זיך אָן די כאראקטער־שטריכען, וועלכע דער הייסישער שרייבער פארזעהט, טיילמאָל צוליעב דעם, וואָס ער איז צוגעוואוינט צו זיי, און אָפטער צוליעב דעם, וואָס ער אליין פארמאָגט זיי.

פאראן א סך וועלק צו קריטיקירען, צו קלאָסיפיצירען און א סך פערזענליכקייטען צו שילדערן. מיין צוועק וועט זיין פאר־צושטעלען אָט די פערזענליכקייטען און וועלק אין אזעלכע פעסטע און שארפע קאָנטורען ווי נאָר מעגליך, און, ניט שענקענדיג קיין איבעריגע אויפמערקזאמקייט צו דעטאַלען, צו באלייכטען דאָס גאנצע אזוי, אז די הויפט־שטריכען וועלען זיך ארויסווייזען און זיך וואַרפען אין די אויגען. פון איין זייט וועל איך זיך סטארען צו באהאנדלען די נעשיכטע פון דער ליטעראטור אזוי מענשליך ווי מעגליך, צו פארטיפען זיך אזוי וויים ווי איך קען, אָנצוקו־פען די וויסטסטע און טיפסטע פסיכאָלאָגישע באוועגונגען, וואָס האָבען צוגעגרייט און ארויסגעבראכט די פארשידענע ליטעראריש־ע ערשיינונגען. פון דער אנדערער זייט, וועל איך זיך סטארען פאר־צושטעלען דעם רעזולטאט אין אזא בולט'ער און קאָנקרעטער פארם ווי נאָר מעגליך. אויב מיר וועט נעלינגען צו פארמולירען, קלאָר און פינקטליך, דאָס פארבאָרגענע געפיהל, די אידעע, וואָס איז אור־מעטום דער פונדאמענט פון דער ליטעראטור, וועל איך האָבען דערגרייכט מיין צוועק. וועז נאָר מעגליך, וועל איך ליבערשט פארקערפערן דאָס אבסטראקטע אינ'ם פערזענליכען.

דאָס ערשטע און וויכטיגסטע איז דערפאר ביי מיר נאָכצו־פאָלגען כסדר דעם צוזאמענהאנג צווישען ליטעראטור און לעבען. דאָס ווייזט זיך גלייך ארויס אינ'ם פאקט, וואָס בעת די פריהער־דינע ליטעראריש־ע ויכוחים (צ. ב. ש. דער ויכוח צווישען הייבערנ'ן און האוק'ן, אדער אפילו דער באָרימטער ויכוח צווישען באנע־סענ'ען און אייכענשליינער') האָבען זיך תמיד נעהאלטען אין לי־טעראריש־ע גרענצען און האָבען בלויז נעהאט צו טאָן מיט ליטע־ראריש־ע פרינציפען, האָט אָבער דער ויכוח, וואָס דער ערשטער באנד פונ'ם דאָזיגען וועלק האָט ארויסגערופען (אין דערין איז

שולדיג געווען די אומ'שכל'דיגקייט פון די אָפּאַנענטען פונקט ווי דער כאראקטער פונ'ם בוך) פאראורזאכט די דיסקוסיע וועגען כל־המינים מאַראַלע, סאציאלע און רעליגיעזע פראגען. די דענישע רעאקציע, פיהלענדיג זיך ווי א קרובה פון דער רעאקציע, וועלכע איך וועל באלד שילדערן אין אויפדעקען, האָט זיך געמטאַרעט צו אונטערדריקען די באוועגונג וואָס זי האָט געהאלטען פאר איהר געגנערין, אָבער דערווייל מיט ווייניג אויסזיכטען אויף ערפאָלג. א פראנצויזיש שפריכוואָרט זאָגט: „קיין פרינץ האָט נאָך ניט ג'הרג'עט זיין נאכפאָלגער".

אָבער וועג מיר שטרייכען אונטער דעם צוזאמענהאנג צווישען ליטעראטור און לעבען, רופט די שילדערונג און אויסטייטשונג פון מענשען און זייערע ווערק בשום אופן ניט ארויס דאָס, וואָס מיר קענען באצייכענען ווי א סאלאן־געשיכטע פון ליטעראטור. איך לאָז זיך אראָפּ צום פונדאמענט פונ'ם ווירקליכען לעבען און וויי ווי אזוי די נעפיהלען, וואָס געפינען זייער אויסדרוק אין דער ליטעראטור, וואקסען אוים אין מענשליכען הארצען. און דאָס דאזיגע מענשליכע הארץ איז ניט קיין שטיל וואסערל, ניט קיין אידיליש בארג־אָזערע. עס איז א ים מיט אונטער־וואסער פלאַנצען און שרעקליכע אינוואוינער. די סאלאן־געשיכטע פון דער ליטעראטור, פונקט ווי סאלאן־פאָעזיע, זעהט אין מענשליכען לעבען א סאלאן, א דעקאָרירטען טאנץ־זאל, וואו סיי דאָס מעבעל און סיי די מענשען זיינען פאַלירט, די בלענדענדיגע אילומינאציע דערלאָזט ניט קיין פינסטערע ווינקלען. זאלען די, וועמען עס איז ליב, קוקען אויף זאכען אויף אזא אופן; דאָס איז ניט מיין שטאנדפונקט. פונקט ווי דער באטאניקער מוז אומנעהן מיט קראָפיווע אזוי גוט ווי מיט רויזען, אזוי דארף דער פּאָרשער פון ליטעראטור זיך נעווואוינען צו באקוקען מיט אן אומציטערדיגען בליק, ווי דער נאטור־פאָרשער און דער דאקטאָר, אלע פארמען וואָס די מענשליכע נאטור נעמט אָן אין זייער פארשידענקייט און זייער אינינער קרובה'שאפט. דאָס וואָס די פלאַנץ שמעקט זים אָדער שטעכט, מאכט זי ניט מעהר אָדער ווייניגער אינטערעסאנט; אָבער א ריין מענשליך פארגעניגען פון דער שעהנקייט פון דער בלום באגלייט אָפט דעם באטאניקערס נעלאסענעם אינטערעס.

נאַכפאָלגענדיג די וויכטיגערע ליטעראַרישע באַוועגונגען פון לאַנד צו לאַנד, שטודירענדיג זייער פסיכאָלאָגיע, סטאַרע איך זיך צו קאָנדענסירען דעם רייכען מאַטעריאַל, אָנווייזענדיג ווי אַזוי ער קריסטאַליזירט זיך פון צייט צו צייט אין אַזא אָדער אַנדערן באַשטימטען און קלאָרען טיפּ, אַזא פּאַרזוך איז נעוואַלטיג שווער בנוגע דער דאָזיגער ספּעציעלער פּעריאָדע פון דער דייטשישער ליטעראַטור, צוליעב דעם וואָס די הויפּט כאַראַקטעריסטיק פון דער פּעריאָדע איז וואָס עס איז ניטאָ קיין באַשטימטע טיפּישע פּאַרמען. די דאָזיגע ליטעראַטור איז ניט פּלאַסטיש, זי איז מוזיקאַליש. דער פראַנצויזישער ראָמאַנטיזם ברענגט אַרויס פעסטבאַשטימטע פיגורען; דער אידעאַל פון,ם דייטשישען ראָמאַנטיזם איז ניט קיין פיגור, נאָר א מעלאָדיע, ניט קיין באַשטימטע פּאָרם, נאָר אַן אומבאַשטימטע שטרעבונג. איז ער, דער דייטשישער ראָמאַנטיזם, נעצוואונגען אָנצוטרופען דעם אָביעקט פון זיין בענקשאפט? ער באַצייכענט איהם מיט אזעלכע ווערטער ווי א „גע־היים וואָרט", „א בלויע בלום", „דער כישוף פון וואַלד־איינזאַמקייט". אָבער די דאָזיגע אויסדרוקען זיינען דעפיניציעס פון שטימונגען, און יעדע שטימונג האָט אַן אנטשפּרעכיגען פּסיכישען צושטאַנד. מיין עובדא איז צוריקצופירען יעדע שטימונג, יעדעס געפיהל אָדער בענקשאפט צו דער גרופּע פסיכישע צושטאַנדען, וואוהין זי געהערט. די קאָמבינאַציע פון אָט דער גרופּע שטעלט צונויף א נשמה; און אזא נשמה, מיט א שטאַרק אויסגעדריקטער אינדיווידואַליטעט, שטעלט פאָר אין דער ליטעראַטור יענע, וועלכע האָבען ניט נעקענט שילדערן זייער אייגענעם כאַראַקטער, אָבער זיי האָבען איהם דערקענט וועז מען האָט איהם אויף אזא אופן צוועקגעשטעלט פאר זיי. מיר וועט אפשר נעלינגען צו באַווייזען אז מיר פאַרלירען ניט דעם טיפ דורך דעם, וואָס דעם שרייבער האָט זיך אפשר פאַרוואָלט צו מאָלען לאַנדשאפט נאָך לאַנדשאפט, אָנשטאָט צו שילדערן כאַראַקטעריסטישע פערזענליכקייטען, אָדער וויל ער צעמישט ליטעראַטור מיט מוזיק אזוי ווייט, אז ער באַטיטעלט זיינע לידער פשוט „אלענרא" אָדער „ראַנדא"; נאָר אז פאַרקערט, די קלאָרע אייגענארטיגע איינענשאפטען פון אָט די לאַנדשאפטען און דער כאַראַקטער פון דער וועלטער־מוזיק זיינען

סימפּטאָמען פון א פּסיכישען צושטאנד, וועלכען מען קען באשטימען מיט היבשער נענויקייט.

אינ׳ם אלגעמיינעם ארײנפיר צום דאָזיגען ווערק, האָב איך סקיצירט דעם פּלאַן וואָס איך האָב פאר זיך אליין פאַרגעלייגט. מיין כוונה איז צו שילדערן די ערשטע גרויסע ליטעראַרישע באַוועגונג פונ׳ם יאַרהונדערט, די אויפגעשפּראָצטע און וואקסענדיגע רעאקציע, באלייכטענדיג לכתחילה איהר טבע און נאָכפאלגענדיג זי צו איהר קליאמאקס. דערנאָך וועל איך ווייזען ווי די דאָזיגע רעאקציע האָט זיך אָנגענשטויסען אָן א ליבעראלען ווינט, וואָס בלאָזט פון אכצעהנטען יאַרהונדערט, ווי דער ווינט צעוואקסט זיך אין א שטורעם און ווישט אפּ יעדע אפּאָזיציע. איך מיין ניט צו זאָגען, אז די ליבעראלע געדאנקען פון ניינצעהנטען יאַרהונדערט זיינען ווען ניט ווען די זעלביגע ווי די פון אכצעהנטען, אָדער אז זיינע ליטעראַרישע פּאַרמען און וויסענשאפטליכע אידעען טראָגען ווען ניט ווען דעם צייכען פון אכצעהנטען יאַרהונדערט. ניט וואָלטער, ניט רוסאָ, ניט דידעראָ, ניט לעסינג און ניט שילער, ניט היום און ניט גאָדווין, שטעהען אויף פון זייערע קברים; אָבער פאר יעדען פון זיי איז מען זיך נוקם אָן זייערע שוגאים.

דער דייטשישער ראַמאַנטיזם איז, אין נאַנצען גענומען, א רעאקציע. דאָך ווי אַן אינטעלעקטועלע, פּאָליטיש-פילאָזאָפישע רעאקציע, טראָגט ער אין זיך א סך קערנדלאָך פון א נייער אנטוויקלונג, אן אומצוויפעלדיגען פראָדוקט פונ׳ם פראָגרעסיוועם נייסט, וועלכער, איבערמאכענדיג דאָם אלטע, באשאפט דאָם נייע, און געווינט טעריטאָריע דורך דעם וואָס ער ענדערט די גרענעצען.

די אלטע ראַמאַנטיקער הויבען אָן, אָהן אויסנאָם, דערמיט, וואָס זיי ווערען די אפּאָסטאָלען פון „אויפקלערונג״. זיי ברענגען אַריין א נייעם טאָן אין דער דייטשישער פּאָעזיע, ניבען זייערע ווערק א נייעם קאָליר, און, א חוץ דעם, לעבען זיי אויף, סיי אין נייסט סיי אין אינהאלט: די אלטע צויבער־מעשה, דאָם פאלקס־ליד און די לעגענדע. אין אָנהויב איבען זיי אויס א באפרוכ־פּערנדיגען אויפלוס אויף דער דייטשישער וויסענשאפט; די פאָר־שונגען אויפ׳ן פעלד פון געשיכטע, עטנאָגראפיע, יוריספרודענץ, דער שטודיום פון דייטשישען אלטערטום, אינדישע און גריכיש־

לאָטיניש פילאָזאָפיע און די סיסטעמען פון טרוימען פון דער נאַטור־פילאָזאָפיע, אָלע באַקומען זיי זייער ערשטען אימפולס פון ראַמאַנטיזם. די ראַמאַנטיקער בריטערן אויס דעם עמאַציאָנעלען פאַרנעם פון דער דייטשישער פאָעזיע, כאָטש די עמאַציעס, וועלכע זיי האָבען אויסגעדריקט, זיינען אָפטער געווען קרענקליכע אייידער נעזונטע. אָלס קריטיקער האָבען זיי לכתחילה, און מיט ערפאָלג, נעצילט צו פארגרעסערען דעם גייסטיגען האָריזאָנט. אין זייער נעזעלשאפטליכער ארבייט האָבען זיי נעגעבען א שבועה אייביג צו האַסען די נאַנצע טויטע קאַנווענציאָנאַליטעט אין די באציהונגען צווישען די געשלעכטער. די בעסטע צוויישען זיי האָבען אין זייער יוגענד מיט גרויס חשק געארבייט פאר דער פארטיפונג פון גייסטיגען לעבען, וואָס שטיצט זיך אויפ'ן גלויבען אינ'ס איבערנאַטירליכען. אין פאָליטיק, וועו זיי זיינען נאָר ניט געווען גלייכגילטיג, האָבען זיי געווייגליך אָנגעפאַנגען ווי זעהר טעאָרעטישע רעפובליקאַנער; אָבער ניט קוקענדיג אויף זייער קאָסמאָפאָליטיזם, האָבען זיי געשטרעבט צו דערהייבען און פארשטארקען דעם דייטשישען פאטריאָטיזם.

אומגליקליכערווייז האָט זיך זייער ארבייט פאר די דאָזיגע אָלע גוטע זאכען געענדיגט מיט א פארהעלטניסמעסיגען דורכפאל. פון אלץ, וואָס די דייטשישע ראַמאַנטיקער האָבען געשאפען, וועט ווייניג פארבלייבען — עטליכע מייסטערליכע איבערזעצונגען פון א. וו. שלעגער, א פאָר פון טיק'ס שאפונגען, א ביסעל פון האר־דענבערג'ס און אייכענדאָרפ'ס לירישע זאכען, עטליכע פון פריד־ריך שלעגעל'ס עסייען, א פאָר פון ארנימ'ס און ברענטאַנא'ס קלע־נערע ווערק, א געוויסע צאָל פון האָפמאַנ'ס מעשה'לעך און עט־ליכע ממש וואונדערבארע דראמעס און מעשה'לעך פון דער פעדער פונ'ס עקסצענטרישען אָבער אמת'ן גאון הענריך פאָן קלייסט. די איבעריגע לעבענס־ווערק פון די ראַמאַנטיקער זיינען פאר־שוואנדען פונ'ס זכרון פונ'ס איצטיגען דור. קוקענדיג צוריק אויף זיי פון דער איצטיגער צייט, זעהט אויס אז פונ'ס רוב פון זייער טעטינקייט איז נעווארען א תל. בנוגע דער שפראך, מיט זייערע טונקעלע בילדער, זייער מיסברויך פון ווערטער אויסדרי־קענדיג דאָס מאָדנע, פאר'כישופ'טע און מיסטעריעזע, זייערע

פּראָלעטאַריאַט ווערטער, און זייער באַשלום אז דער נעוויינלעכער לעזער זאָל זיי ניט פּאַרשטעהן, מיט דעם אַלעם האָבען זיי גיכער פּראָריפט אייַדער באַרייכערט דעם פּאָעטישען ווארט־אוצר, זיי האָבען גיכער פּראַדאַרבען אייַדער פּראַבעסערט דעם ליטעראַרישען סטיל. אין דער וועלט פון פּאָעזיע האָט זיך דער ראָמאַנטיזם ענדיגט מיט היסטאַרישער פּרומקייט און אויסגעווענדטקייט. אין דער סאָציאַלער וועלט האָט ער זיך פּראַנומען בלויז מיט איין פּראָגע: וועגען דער באַציהונג צווישען די געשלעכטער; און זיינע אידעען איבער אָט דעם ענין זיינען, ע׳ פּי רוב, געווען אזוי אומנאַרמאַל, אזוי קרענקליך אומגעזונט, אז די מעהרסטע פון זיינע לייַדענשאַפטליכע קלעפ זיינען געפאַלען אין דער לופט. דער־לאַנגענדיג זיי, האָבען די ראָמאַנטיקער ניט געהאָט אין זין די גאַנצע מענשהייט, נאָר בלויז עטליכע געבענשטע, אַריסטאָקראַ־טישע, אַרטיסטישע נאַטורען. אין רעליגיעזע ענינים האָבען די דאָזיגע מענשען, וואָס זייער מאַראַלע און פּאָעטישע טעאַריעס זיינען לכתחילה געווען רעוואָלוציאָנער, געבוירען זייערע קעפ פּאַר׳ן יאָך גלייך ווי זיי האָבען איהם דערזעהן, און אין פּאָליטיק האָבען זיי עס טאַקע אָננעפירט די פּארהאנדלונגען פון ווינער קאָנגרעס און צונעגרייט זיינע מאניפעסטען, אָפּשאַפענדיג די פּרייהייט פון נעראָנק אין דער צווישען־צייט צווישען א רעליגיעזער שמחה אין היילִיגען סטעפענס און אַן אויסטער וועטשערע מיט פּאני עלזלער׳ן. *

איך וועל בלויז זעלטען און בקיצור אָנרירען די דענישע לי־טעראָטור, דורכרייסענדיג בלויז דאָ און דאָרט די קאָנווע פון דער פּאָנאָראָמע, וועל איך מאכען א שפּאַלט, דורך וועלכען מען וועט קענען זעהן די לאָגע אין דענעמאַרק. דאָס טו איך ניט ווייל איך פּארגעס אָדער פּארזעה די דענישע ליטעראָטור. פּארקערט, איך האַלט זי תמיד פּאר מיינע אויגען. בעת איך פּרוביר צו געבען מיינע לעזער די אינערליכע געשיכטע פון א פּרעמדער ליטעראָטור,

*) פּאני עלזלערע (1910—1884), אַן עסטרייכישע טענצערין, וואָס האָט אין איהר צייט שטאַרק אויסגענומען אין דער גאַנצער אריסטא־קראַטישער וועלט. (איבערזעצער.)

באַרייכער איך כסדר די נעשיכטע פון אונזער אייגענער ליטעראַטור. איך מאָל דעם הינטערגרונד וואָס מען דארף האָבען כדי בולט ארויסצוברענגען איהרע כאַראַקטער־שטריכען. איך באשעפטיג זיך מיט א פונדאַמענט, אויף וועלכען עס שטעהט, לויט מיין איבערצייגונג, די דענישע ליטעראַטור. מיין מעטאָדע קען זיך זיין אומדירעקט, אָבער דער־פאַר איז זי גרינדליכער. איך וואָלט אָבער וועלען אָנווייזען, אין עטליכע וועדטער, די אַלגעמיינע שלוסען צו וועלכע עס האָט מיך געבראַכט דער פאַרנליי־ך צוויישען דער דענישער און דער אויסלענדישער ליטעראַטור אין דער דאָזיגער צייט.

די פאַרהעלטנים־מעסיגע פאָזיציעס פון דייטשלאַנד און דענמארק קען מען דעפינירען אזוי: די דייטשישע ליטעראַטור איז אין דער דאָזיגער פעריאָדע פאַרהעלטנים־מעסיג אָריגינעל אין איהרע ציל־ען און שאפונגען. די דענישע ליטעראַטור גיט זיך אָפּ אָדער מיט אויסארבייטען אן איינגאַרטיג סקאַנדינאַווישען גאַנג, אָדער זי בויט אויף א דייטשישען פונדאַמענט. די דענישע שרייבער האָבען ניט געליענט די דענעמארקער און ניט געוואָלט באַאיינפלוסט פון זיי אויף אן אַנדער אופן. סטעפענס, דורך וועמען מיר האָבען באַקומען אן אָנרעגונג פון דייטשלאַנד, איז שעלינג'ס א חייסער אָנהענגער. באַמערקט די פאָלגענדע שורות פון איינעם פון זיינע בריף צום דערמאָנטען פילאָזאָף: „איך בין אייער תלמיד, אבסאָלוט און איננאַנצען אייער תלמיד. אלץ וואָס איך שאף, איז לכתחילה געווען אייערס. דאָס איז ניט קיין פאַרבייגעהענדיג געפיהל; איך בין פעסט איבערצייגט, אז אזוי איז עס, איך האַלט זיך ניט קלענער צוליב דעם, דערפאר, וועז איך וועל אמאָל שאפען אן אמת'דיג גרויס ווערק, וואָס איך וועל מיט פאַרעניגען האַלטען פאר מיינס, וועל איך — אזוי שנעל ווי מען וועט עס אנערקענען, עפענטליך, ענטוזיאַסטיש — אייך פראָקלאַמירען פאר מיין לערער, און אייך איבערגעבען מיין לאָרבער־קראַנץ." *)

אין דער דייטשישער ליטעראַטור איז פאַראן מעהר לעבען, אין דער אנטשפרעכינער דענישער ליטעראַטור — מעהר קונסט. דייטשלאַנד איז די, וואָס שאפט, אנטפלעקט, דעם מאַטעריאַל.

---

* G. L. Plitt: Aus Schellings Leben, I, 309.

יענע ליטעראטור, פון וועלכער דער ראָמאַנטיזם איז די ערשטע אַנטוויקלונג, לעבט, באוועגט זיך און צעלאָזט זיך אין וויילדע גע־פיהלען, ראַנגעלט זיך מיט פראָבלעמען, שאפט פאַרמען וואָס זי צעשמעטערט דערנאָך אויף שטיקלעך. די דענישע ליטעראטור נעמט דייטשישען מאטעריאל און דייטשישע אידעען, וואָס זיינען פול מיט לעבען, און עס גלינגט איהר אָפט אויסצוקנעטען זיי ארטיסטישער, ארויסברענגענדיג אין זיי א קלאָרערן אויסדרוק אויידער די דייטשישע קינסטלער טוען עס (באמערקט, צום בייי־שפיעל, דעם פאל מיט טיק'ן און הייבערג'ן). די דענער וועדען אָן און שאפען איבער, אָדער זיי פארקערפערן ענליכע אידעען אין א בעסערן און פלאסטישערן מאטעריאל, אזא איז למשל דער מאטעריאל פון דער סקאַנדינאווישער מיטאלאגיע אין די סקאַנ־דינאווישע לענדער.

דער רעזולטאט איז, ווי איך האָב שוין אנדערשוואו אָנגע־וויזען, אז אויף דער דענישער ערד האָט דער ראָמאַנטיזם באקומען מעהר קלאָרקייט און שארפערע קאנטורען. ער איז נעוואָרען וויי־ניגער א זאך פון דער נאכט, ער האָט, פארשלייערטערהייט, ריזי־קירט ארויינצוקומען אין ליכט פון דער זון. ער האָט געפיהלט אז ער איז נעקומען צו א רוהיג, ניכטער פאלק, א פאלק וואָס איז נאָך ניט נעווען גאנץ זיכער, אז לבנה־ליכט איז ניט אומנאטירליך און סענטימענטאל. ער איז ארוים פון די טיפע שאכטען, פון וועלכע נאָוואליס האָט איהם דער ערשטער ארויסגע'כישופ'ט, און צווא־מען מיט אייליענשלייגער'ס „וואלונדור" האָט ער געהאמערט אויף דער בארג־זייט ביז דער בארג האָט אויפגעפלאצט און ער האָט אויפגעדעקט אלע זיינע אוצרות אין ליכט פון טאג. ער האָט גע־פיהלט אז ער איז נעקומען אין אן אנדערן, א מעהר לויטערן און אידילישען קלימאט. ער האָט אראָפגעוואָרפען פון זיך זיין גאנ־צען כישוף; זיינע דיקע, פארמלאָזע נעפלעכטען האָבען זיך איינגע־שרומפען אין שלאנקע טייך נימפען; ער האָט פארגעסען דעם „הארץ" *) און די בלאָקסבערג און אין א שהנעם זומער־אוועגט האָט ער זיך באועצט אין „הירש פארק" לעבען קאָפענהאגען **).

*) א טייך אין דייטשלאנד.

** Georg Brandes: Samlede Skrifter, I, 464.

„אלאדין איז א פיינער און קלאָרער ליטעראריש ווערק ווי טיק׳ס „קייזער אָקטאוויאנוס", אָבער אייגלענשלייגער וואָלט ניט געקענט אָפּלייקענען, אז „אלאדין" וואָלט קיינמאל ניט געשריבען געוואָרען וועז „אָקטאוויאנוס" וואָלט ניט עקזיסטירט. הייבערג׳ס Julespog og Nytaarslojer איז אין גאנצען אזוי גייסטרייך ווי טיק׳ס אריסטאָקראטישע סאטירעס, אָבער די גאנצע אידעע — איין פיעסע אין דער צווייטער, די ליטעראריש סאטירע, און דאָס געמיש פון׳ס סענטימענטאלען מיט איראָנישען — איז גענומען פון טיק׳ן, און, וואָס איז נאָך ערגער, איז בלויז פארשטענדליך פון טיק׳ס שטאנדפונקט. בקיצור, אין אייגלענשלייגער׳ן, האוק׳ן און הייבערג׳ן איז פארען מעהר פּאָרם ווי אין נאָוואָלים׳ן, טיק׳ן און פר. שלעגלען, אָבער וויניגער אינהאָלט, ד. ה., וויניגער דירעקטע פארבינדונג מיט׳ן וועלטליכען לעבען. די דייטשישע ליטעראטור איז צו אָפט געווען דער פארבינדענדיגער רינג. מיר דענער האָבען צו אָפט זיך אָפּגעזאָגט צו באשעפטיגען זיך אין דער ליטעראטור מיט די גרויסע וועלט־פראָבלעמען, מיר האָבען זיי פשוט פארוואָרפען, וועז עס איז אונז ניט געלונגען זיי צו געבען די ריכטיגע ליטעראריש פּאָרם.

קוקענדיג פון א פסיכאָלאָגישען שטאנדפונקט, קען מען די לאָגע שילדערן אזוי: די דענישע ראָמאנטישע שרייבער זיינען, אין אלגעמיין גערעדט, געווען העכער פון די דייטשען בנוגע קונסט און נידעריגער — בנוגע אינטעלעקט. יעדעם ווערק פון א דייטשישען שרייבער, ווי קליין עס זאל ניט זיין, מעג עס זיין אָהן פּאָרם, שוואָך, נאָך מעהר, אן אמת׳ער דורכפאל, דריקט עס געוויינלעך אויס א גאנצע לעבענס־פילאָזאָפיע, און ניט קיין פאנטאסטישע פילאָזאָפיע, נאָר אזעלכע, וואָס האָט זיך אנטוויקעלט און געוואָרען רייף דורך פערזענליכער ערפארונג, און טראָגט די סימנים פון דער גאנצער וואונדערליך פיעל־זייטיגער קולטור מיט וואָס דער געבילדעטער דייטש צייכענט זיך אויס. נאָוואָלים׳עס א ליד, טיק׳ס אָדער האָפמאנ׳ס א מעשה׳לע, אָדער קלייסט׳ס א פיעסע, אנטהאלט א פּאָעטיש־פילאָזאָפישע לעבענס־טעאָריע; און עס איז א טעאָריע ניט בלויז פון׳ס פּאָעט נאָר אויך פון׳ס מענשען. אָבער אייגלענשלייגער׳ס א טראגעדיע, אנדערסען׳ס א צויבער־מעשה, אָדער האָפמ־

טרופ׳ס א שפּאסיגע פּאַרשטעלונג, וועט זיך כמעט אָהן אויסנאם אויסצייכענען מיט אזעלכע כאראקטעריסטיש־פּאָעטישע אייגענ־שאפטען ווי פאנטאזיע, געפיהל, קאפריזנעקייט, פרעהליכקייט, יו־נענדליכע פרישקייט און שטייפקייט, אָבער די פילאָזאָפיע איז זעהר אָפּט אזוי פרימיטיוו ווי א קינדס. הייבערג איז כמעט דער איינצי־גער שרייבער וואָס אין זיינע ווערק איז פּאַראן עפעס א סימן פון א פילאָזאָפיע, געשטיצט אויף דער ווייסענשאפט, און וואָס באקומט כסדר אלץ מעהר טיפקייט פון די ערפארונגען פון לעבען. אָפּט געפינט מען בלויז שוואכע שפורען פון ווירקליכער אנטוויקלונג. די יוגענדליכע ווערק פון אזעלכע שרייבער ווי אייכענשלייגער, ווינטער און אנדערסען, זיינען פונקט אזוי פערפעקט ווי די ווערק פון זייערע רייפּע יאָרען. טיילמאָל, ווי ביי אייכענשלייגער׳ן, בערגען די עלטערע יאָרען ארוים אינ׳ם טאָאָנט א חשד אויף שוואר־לייביג־קייט, אויף פעטקייט. טיילמאָל, ווי ביי פאָלודאָן־מילער׳ן, ווערט דער אידעאל אלץ מאָגערער און מאָגערער. וועגן עס קומט שוין יאָ פאָר אן אומבייט, איז עס זעלטען א סימן אז דער שרייבער האָט אנטוויקעלט א נייע לעבענס־פילאָזאָפיע; ניין, נאָר דעם ווי ער גהט א גאווים צייט אויף דער שמאָלער פּאָליטישער סטעזשקע, דערגרייכט ער איינעם פון צוויי גרויסע שאָסייען, אָדער דעם וועג פון׳ם בכבוד׳ען מיטעל־קלאָס, אָדער דעם וועג פון אַרטאַראָקסישער פרומקייט. דער שלאָפראָק אָדער דער גלח׳שער כאלאט — איינס פון די צוויי קלייידער פּאַרנעמט אומפּאַרמיידליך דעם פּלאַץ פון׳ם שפּאנישען מאנטעל פון דער פּאָעטישער יוגענד.

מען קען אלזא אין אלגעמיין באהויפּטען, אז אין די פאלען וואו מען קען פאַרגלייכען די דייטשישע ראָמאַנטיקער מיט די דענישע פּאַרמאָגען די ערשטע אן אָריגינעלערע לעבענס־פילאָזאָפיע און זיי זיינען גרעסער אלס פערזענליכקייטען, וואָס זיי זאלען ניט זיין אלס פּאָעטען.

לאָמיר באטראכטען דעם נעגענשטאנד פון א דריטען שטאנד־פונקט. צו די דענישע שרייבער, אלס א קערפּערשאפט, קען מען צושרייבען דאָס פארדינסט פון אויסמיידען די פאנטאסטישע, נע־שמאקלאָזע אומזינס, אין וועלכע מען קען די דייטשען אָפּט בא־

שולדיגען. די דענער שטעלען זיך אָפּ אין צייט. זיי מיידען אויס דעם פּאַראַדאָקס אָדער דערפירען איהם ניט צו זיין לאָגישען שלום. זיי באַזיצען א פעסטקייט א דאנק א נאַטירליכען גוט באַלאַנסירטען מח און א נאַטירליך פּלענמאַטיש געמיט. זיי זיינען כמעט קיינמאָל ניט נעמיין, געוואָגט, אפּיקורס'יש, רעוואָלוציאָנער, ווילד־פאַנטאַסטיש, לחלוטין סענטימענטאָל, לחלוטין אומרעאָל אָדער לחלוטין גשמיות'דיג. זיי ווערען זעלטען משוגע, זיי רייסען זיך קיינמאָל ניט צו די וואָלקענס, זיי פאַלען קיינמאָל ניט אין אָפּגרונט. דאָס מאַכט זיי אזוי באַליבט ביי זייערע לאנדסלייט. אזא אומפּעלער־האפטער געשמאַק און עלענאנץ וואָס צייכנען אויס הייבערג'ס פּאָעזיע און גאדע'ס מוזיק; אזא ענערגישע, געזונטע אָריגינאַליטעט וואָס כאַראַקטעריזירען אייזענשלייגער'ס און האַרטמאַנ'ס בעסטע ווערק, וועלען דענער תמיד אָפּשאַצען ווי דעם אויסדרוק פון א רייַנער, זעלבסט־קאָנטראָלירטער קונסט. וואָס פאר א קאָנטראַסט שטעלען מיט זיך פאָר די שטאַרק אָנגעצויגענע, אומזיניגע פערזענ־ליכקייטען, וואָס פילען אָן דאָס דייטשישע ראָמאַנטישע שפּיטאָל! א שווינדזיכטיגער מאַראַווישער „ברודער" מיט'ן שווינדזיכטיגעם לייַדענשאפט און דעם שווינדזוכטיגענם מיסטישע באגערען — נאָ־וואָלים. א סאַטירישער מעלאַנכאָליקער, מיט האַלוצינאַציעס און מיט א קרענקליכער נייגונג צו קאַטאַליזיזם — טיק. א גאון, צו שאפען, אָבער מיט געוויסע נייגונגען צו רעוואָלטירען, און מיט'ן מעכטיגען פאַרלאַנג פון דער אימפּאָטענץ זיך אונטערצוואַרפען א דרויסיגער אויטאָריטעט — פרידריך שלענעל. א צעלאָזענער פאַנטאַזיאָר מיט דער האַלב־פאַריקטער פּאַרשטעלונג פון א שכור— האָפמאַן. א נאַרישער מיסטיקער ווי ווערנער, און א גאון ווי דער זעלבסטמערדער קלייסט. דערמאָנט זיך אַן האָפמאַנ'ען און זיין תלמיד האַנס אנדערסענ'ען, און באמערקט ווי קלאָר, ווי ניכטער און זעלבסט־קאָנטראָלירט עס ערשיינט אנדערסען אין פארגלייך מיט זיין ערשטען לערער.

עס איז אַלזאָ זיכער, אז די אייגענשאפט פון האַרמאָניע נע־פינט זיך מעהר ביי די דענער. און עס איז לייכט צו פארשטעהן, אז די וואָס באַראַכטען האַרמאָניע, אפילו א שוואַכע, ווי די העכ־סטע אייגענשאפט פון קונסט, וועלען אומפּארמיידליך אוועקשטעלען

די דענישע ליטעראטור פון די ערשטע יארצעהנדליג פונ׳ם איצ־
ציגען יאָרהונדערט, העכער פון דער דייטשישער. אָבער די דע־
נישע ליטעראטור האָט דערגרייכט די דאָזיגע האַרמאָניע מיים־
טענס דורך פּאָרזיכט, דורך ניט האָבען קיין ארטיסטישען קו־
רַאזש. די דענישע פּאָעטען זיינען קיינמאָל ניט אַראָפּגעפאַלען,
ווייל זיי האָבען קיינמאָל ניט געשטיגען צו אזא הויך, פון וואַנען
עס וואָלט געווען א געפאר אַראָפּצופאַלען. זיי האָבען איבערגע־
לאָזען פּאר אנדערע ארויפצוקלעטערן אויפ׳ן מאָנבלאַן. זיי הא־
בען זיך אָפּגעהיט פון ברעכען זייערע קעפ, אָבער זיי האָבען קיינ־
מאָל ניט אויפגעקליבען די אלפישע בלומען, וועלכע בליהען נאָר
אין דער שוויינדלענדיגער הויך און אויפ׳ן ברעג פון אָפּגרונטען.
די ליטעראַרישע אייגנשאפט, וועלכע, ווי מיר דוכט, מיר דענער
האָבען קיינמאָל ניט גענוג אָפּגעשאַצט, איז געוואָנטקייט, יענע
אייגענשאפט אינ׳ם שרייבער וואָס רעגט איהם אָן אויסצודריקען
זיינע ארטיסטישע אידעאַלען, ניט קוקענדיג אויף רעזולטאטען.
די דרייסטע אנטוויקלונג פון דעם וואָס איז טיפיש פאר׳ן שרייי־
בערס ליטעראַרישע טענדענץ שטעלט אָפּט פאָר די שהנקייט פון
זיין וועלק; אָדער, פשוט׳ער גערעדט, וועז א ליטעראַרישע טענ־
דענץ, ווי דער ראָמאַנטיזם, אנטוויקעלט זיך אין דער ריכטונג פון
רייגער פאַנטאַזיע, איז פאר מיר יענער שרייבער דער אינטערע־
סאַנטסטער, וועלכער וואָגט צום מעהרסטען אויפצוהייבען זיך צו
דער הויך פון פאַנטאַסטישער הפקרות, ווי למשל האָפמאַן. וואָס
מעהר ער איז משוגע פאַנטאַסטיש, אלץ פיינער איז ער, פונקט ווי
דער טאָפּאָל איז בעסער, וואָס העכער ער איז, אוז דער בוק־בוים
איז בעסער, וואָס שלאַנקער אוז מעהר אויסגעשפרייט ער איז. די
פיינקייט ליגט אין דער געוואָנטקייט אוז אינ׳ם כח, מיט וועלכע
עס וועדט אויסגעדריקט דאָס, וואָס איז טיפיש. דער וואָס אנט־
דעקט א נייי לאַנד קען, אין משך פון זיינע רייזעס, בלייבען שטע־
קען אויף אן אונטער־וואסער פעלז. עס איז לייכט אויסצומיידען
דעם פעלז אוז ניט אנטדעקען דאָס לאַנד. די דענישע ראָמאַנטי־
קער זיינען קיינמאָל ניט אזוי משוגע ווי האָפמאַן, זיי זיינען אָבער
אויך ניט אזוי גייסטיג־אָנשטעקיג ווי ער. וואָס זיי געווינען אין
קלאָרקייט אוז לעזבארקייט, פארלירען זיי אין שפאַנענדיגען אוז

איבערמעכטיגען לעבען אוֹן ענערגיע. זיי אפּעלירען צו א גרעסערער צאָל אוֹן א מעהר פּארשידענארטיגען קלאַס לעזער, אָבער זיי באַצווינגען זיי ניט. די קרעפּטיגערע אָריגינאַליטעט דערשרעקט דעם עולם אָבער זי באַגייסטערט די נעקלִיבענע. אין דער נישען ראַמאַנטיזם איז ניטאָ פּרידריך שלעגעל'ס גענוֹאַנטע אוממאַראַליטעט, עס איז אָבער אויך ניטאָ אזא סאַרט אפּאַזיאַנער לער גייסט וואָס דערגרייכט אין איהם ביז גאונות; זיין פּייער לעשט זיך, אוֹן זיין דרייסטקייט פּורעמט זיך אַריין אין נייע אוֹן מאַדנע פּאַרמען, עפּעס וואָס מיר נעמען אָן ווי אומפּאַרענדערליך. די דענער וועלען אויך ניט קיין קאַטוילישע מיסטיקער. ביי אונז בליהט דער פּראָטעסטאַנטיזם אין דער פּארגלִיווערטסטער פּאַרם; דאָס אייגענע איז אמת בנוגע איבערנאַטירליכקייט אוֹן פּיעטיזם; אין גרונטוויגיאַניזם *) גליטשען מיר זיך אַראָפּ אויף דער משופּערדינער פּלאַך, וואָס פּירט צום קאַטאָליציזם. אָבער דאָ, ווי אין אַלע אַנדערע פּאַלען, מאַכען מיר קיינמאָל ניט דעם לעצטען טראַט; מיר ציהען זיך צוריק פּון די לעצטע קאָנסעקווענצען. דער רעזולטאַט איז, אז די דענישע רעאַקציע איז פּיעל הינטערשטעלִיגער אוֹן מעהר פּארדעקט ווי די דייטשישע. זי פּארשלִייערט זיך ווי יעדע זינד אוֹן האַלט זיך אָן אָן די אלטאַרען פּון דער קירך, וואָס זיינען תמיד געווען א טעמפּעל פּאַר אַלע סאַרטען פּארבערעכער. איהר קענט די דענישע רעאַקציע ניט כאַפּען אוֹן איבערצייגען זי אויפֿן שטעלִ, אז איהרע פּרינציפּען פּירען לאָגיש צו אומטאַלעראַנץ, אינקווִיזיציע אוֹן דעספּאָטיזם. קירקעגאַרד, צ. ב. ש., וואָס איז אין זיין רעליגיע אָרטאָדאָקסיש, אוֹן אין פּאָליטיק גלויבט ער אין אבסאָלוטיזם, ווערט צום סוף פּון זיין לעבען א פּאַנאַטיקער. דאָך — אוֹן דאָס איז אָן עכט־ראַמאַנטישער שטריך — זיין נאַנץ לעבען מיידט ער אוים צו ציהען פּראָקטישע שלוסען פּון זיינע טאָריעס; בלויז טיילמאָל באַמערקט מען אין איהם א מין געפּיהל פּון באַוואוּנדערונג פּאַר דער אינקווִיזיציע, אָדער א האַס פּאַר נאַטורווִיסענשאַפּט.

*) ניקאָלַאַי פרידריך סעווערין גרונטוויג איז געווען א דענישער פּאָעט (1783—1839), וועלכער האָט געהאַט א גרויסען רעליגיעזען אויפֿלוס אויף די דריי סקאַנדינאַווישע זעלקער. (איבערזעצער.)

ווי א קאָנטראַסט, לאָמיר נעמען אַן אַנדער אנהענגער פון אַר־
טאַדאָקסיע אין אַבסאָלוטיזם, זשאָזעף דע מעטער, פונקט אזא ער־
ליכער און אויפריכטיגער מאמין ווי קירקענגארד און פונקט אזא
ליבהאָבער פון מענשען. דע מעטער דערפירט אלע זיינע טעא־
ריעס צו זייערע קלאָרע שלוסען, ניט אַנטלויפענדיג פון קיין
זאַך, וואָס דארף באטראכט ווערען ווי א דירעקטער פועל־יוצא
פון זיין גלויבען. פונקט ווי קירקענגארד, איז ער א מענש מיט
אויסגעצייכענטע פעהיגקייטען און יוסטער קולטור, אָבער בעת
קירקענגארד, ווען עס קומט צו פראקטישע אָנווענדונגען, האָט אזוי
מורא פאר אן „עפענטליכען סקאַנדאל", ווי א פֿארזעסען מיידעל,
נעמט דע מעטער דרייסט אָן יעדע נויטיגע קאָנזעקווענץ. די בא־
רימטע שורות, לויבענדיג דעם הענקער א׳נ׳ם זעקסטען געשפרעך
פון די „פעטערבורגער אָווענטען", לאָזען מעהר גאָר ניט איבער צו
פארלאַנגען בנוגע שפראַך־קלאָרקייט. דער הענקער איז א „סו־
בלים באשעפענישׂ", „דער ווינקעל־שטיין פון דער געזעלשאפט";
צוזאמען מיט איהם „פארשווינדט יעדע סאָציאלע אָרדנונג". לויט
דע מעטער׳ס טעאָריע דארף מען האָבען צוויי כחות איינצושטילען
דעם רעבעלירענדיגען גייסט — דעם גייסט פון אפיקורסות און
דעם גייסט פון ניט פאַלגען — וואָס די פראַנצויזישע רעווא־לוציע
האָט פריי־געלאָזען, און די צוויי כחות זיינען דער פאבסט און דער
הענקער. דער פאבסט און דער הענקער זיינען די צוויי הויפט־
שטיצען פון דער געזעלשאפט; דער ערשטער צעשמעטערט דעם
רעווא־לוציאָנערען נעראַנק מיט זיין באפעל, דער צווייטער האָקט
אָפ דעם רעווא־לוציאָנערען קאָפ מיט זיין האק. עס איז א פארגע־
ניגען צו לייענען אזא טענה. דא האָבען מיר קראפט און אָנט־
שלאָסענקייט. אַן עפעקטפולען אויסדרוק פון א קלאָרען נעראַנק,
אַן ענערגישן און אָפענע רעאַקציע. און דע מעטער איז דער זעל־
ביגער אומעטום. ער איז ניט ווי די דענישע רעאַקציאָנערען,
וועלכע רופען זיך ליבעראַלען, רעאַקציאָנער אין געזעלשאפטליכע
ענינים און רעליגיע, און ליבעראַל אָדער האַלב־ליבעראַל אין פּאָ
ליטיק. ער האָסט פֿאַליטישע פרייהייט; ער שפּעט אָפ (אין זיינע
בריף) פון פרויען־נלייכבארעכטיגונג; אין א ספעציעלער עסי
פארטיידינט ער ווארעם און מיט ישוב הדעת די שפּאַנישע אינ־

קוויזיציע; און מיט פולען אמת און פעסטער ערנסטקייט פאר־לאנגט ער מען זאל ווידער אויפשטעלען די „אויטא דאפע", און ער שעמט זיך ניט עס צו זאגען וואן ער וויים, אז ער דענקט אזוי. קוקט זיך איין אויף אזא סארט מענשען, ער איז טאלאנטפול און אנגעזעהן, גרויס אלס א שטאטסמאן, גרויס אלס א שרייבער, און ער איז גיכער מקריב זיין גאנץ פארמעגען איידער נאכצוגעבען דאס מינדסטע דער רעוואלוציע וועלכע ער פאראכט, אדער נאפאלעאן, וועמען ער האסט. ער באוואונדערט אפענהערציג דעם הענקער ווי דעם איינציגען אויפהאלטער פון אדרנונג; דער תלית ניט ער דעם וויכטיגסטען פלאץ אין זיין סטאטוטען־בוך, און ער דאט די קירך זיך צו באנוצען מיט דער האק און דער רוט. אט אזעלכער איז א מענש, וואס פארדינט אויפמערקזאמקייט; א שטאלץ, דרייסט פנים, וואס דריקט אוים א זיכערע גייסטיגע ניי־גונג, א פנים, וואס מען פארגעסט ניט. דאס איז א טיפ וואס ניט א פארגעניגען, פונקט ווי דער נאטור־פארשער האט פארגעניגען פון א פייגעם מוסטער פון א געווייסען סארט חיה, פון וועלכער ער האט בלויז געהאט געזעהן אומפאלקאמענע און שלעכטע ביישפי־לען. באטראכטענדיג דעם ענין פון א פראקטישען שטאנדפונקט, מענען מיר זיך האלטען גליקליך, וואס אין דער דענישער ליטערא־טור קען מען אזעלכע פארזענליכקייטען ניט געפינען, אבער דאס וואס זיי זיינען ניטא גיט א וויניגער פלאסטישען כאראקטער דער דענישער ליטעראטור־נעשיכטע.

עס איז גאנץ גוט צו זאגען, אז מיר דענער האבען בלויז אסי־מילירט די גומע און געזונטע עלעמענטען פון דייטשישען ראמאנ־טיזם. וועז מיר זעהען מיט וואס די דייטשישע ראמאנטיקער ענדיגען, פארשטעהען מיר, אז גלייך פון אנהויב האט זיך אינ'ס ראמאנ־טיזם פארבארגען א רעאקציאנערער פרינציפ, וואס האט פאר זיי אננעצייכענט דעם גאנג — דעם דיאגראם — פון זייערע קא־דיערעס.

פרידריך שלעגעל, דער מחבר פון לוציגדע, דער פריידענקער־באוואונדערער פון פיכטע'ן, וועלכער אין זיין „אפהאנדלונג אי־בער'ן באגריף פון רעפובליקאניזם", זאגט אז די דעמאקראטישע רעפובליק מיט פרויען־גלייכבארעכטיגונג איז די איינציגע שכל־

דינע רעגירונגס־פּאָרם, געהט איבער צום קאַטאָליציזם, ווערט א מיסטיקער, און א געטרייער דינער פון דער קירך, און אין זיינע שפּעטערע שריפטען שטרעבט ער צו פּארשטאַרקען דעם רעאַקציאָנערען אבסאָלוטיזם. נאַוואַליס און שלייערמאכער, וועלכע ווייזען ארויס אין זייערע ערשטע שריפטען א געמיש פון פּאַנטעאיזם און פּיעטיזם, פון שפּינאָזא און צינצענדאָרף, רוקען זיך כסדר אָפּ פון שפּינאָזא'ן און דערנעהנטערען זיך צו אָרטאָדאָקסיע. אין זיין שפּעטערען לעבען זיכט שלייערמאכער צוריק די „בריף איבער לוצינדע'ן", וועלכע ער האָט געשריבען אין א גייסט פון ריינסטען יוגענדליך ענטוזיאזם. נאַוואַליס, וואָס דערקלערט אין זיינע יוגענדליכע בריף, אז ער איז „גרייט פּאר יעדען סאָרט אויפקלערונג", און האָפּט אז ער וועט נאָך דערלעבען צו זעהן א „נייע באַרטאָלאָמיי"־נאכט, *) אן אלגעמיינער חורבן אויף דעספּאָטיזם און תפיסות", וועלכער פּארלאַנגט א רעפובליק, און וועו מען פּארפּאָלגט פיכטע'ן צוליב אטעאיזם, באמערקט ער: „דער העלדישער פיכטע קעמפט וויטקליך פּאר אונז אלעמען", — אָט דער זעלביגער נאַוואַליס ענדיגט דערמיט, וואָס ער באטראכט דעם קעניג אין ליכט פון אן ערדישער השגחה, פּארדאָמענדיג דעם פּראָטעסטאַנטיזם אלס רעוואָלוציאָנער, פּארטיידיגענדיג דעם ערדישען כח פון פּוב פּאכסט, און דערהויבענדיג דעם יעזואיטישען גייסט. פּוקיי, דער ריטער אָהן מורא און אָהן פּאָרוואורף, ווערט צום סוף א פּיעטיסטישער דאָן קיכאָט און האָט א גרויסען פּארלאַנג זיך אומצוקערען צום פּעאָדאַלען צושטאנד. קלעמענס ברענטאַנא, דער פּייערדינסטער פּאָעט אין דער יוגענד, וועלכער האָט סיי אין לעבען, סיי אין דער ליטעראטור, באקעמפט יעדען געזעלשאפטליכען מנהג, ווערט דער גלויביגער סעקרעטאר פון א נאָגע, א היסטעריישער וויזיאָנער; טוט גאָר ניט אין משך פון פינף יאָר, חוץ וואָס ער פילט אָן בוך נאָך בוך מיט די ווערטלעך פון אנא קאטערינא עמריך. צאכאריאס ווערנער איז א וואריאציע פוב'ם זעלביגען ראָמאַנטישען טיפּ. ער הויבט אָן זיין קאריערע ווי א פּרייגד פון „אויפקלערונג",

*) דאָס באציהט זיך אויף מערדערליכען פּאָגראָם וואָס די פּראָטעסטאַנטישע קאַטוילִיקען האָבען געמאכט אויף די הוגענאָטען אין 1572. (איבערזעצער.)

אבער גלייך פאנגט זיך ביי איהם אן א פראצעס פון מאראלען פא־
נאנדערפאלען. לכתחילה הויבט ער אויף לוטער'ן, דערנאך ווערט
ער א רוימישער קאטאליק און ציהט צוריק זיין לויב־געזאנג. צום
סוף ווערט ער א גלח, און ווי א זעלכער ווייזט ער ארויס, סיי אין
לעבען, סיי אין זיינע שרעקליך סענטימענטאלע שריפטען און
דרשות, א קאמבינאציע פון גראבער לייד־ענשאפט און פריסטליכען
מיטגעפיהל.

און סטעפענס, דער וואס האט געשטורעמט דעם הימעל פון
דייטשישען ראמאנטיזם, האט פארטראגען דאס הייליגע פייער קיין
דענעמארק, און ער האט אזוי שטארק צערודערט די מענשליכע
מחות, אז ער איז נעווען געצוואונגען צו פארלאזען זיין לאנד. וואס
קען מען זאגען וועגען איהם? וואס איז ער געווען? אן ערלי־
בער, שוואכער כאראקטער, מיט א מארך אנגעפילט מיט אומקלא־
רען ענטוזיאזם; אלץ איז ביי איהם געווען נעפיל און נאכגע־
מאכטע פאנטאזיע; אהן געראנקען־קלארקייט אדער זין־פולער סטי־
ליסטישער קורצקייט. עס איז בוכשטעבליך אוממעגליך צו לייענען
די אזוי־גערופענע וויסענשאפטליכע שריפטען פון זיין שפעטערער
פעריאדע; מען ריזיקירט דערטרונקען צו ווערען אין וואסערדיגער
סענטימענטאליטעט אדער שטארבען פון לאנגווייליגקייט. יוליאן
שמיט זאגט: „וועז ער האט דערקלערט זיין נאטור־פילאזאפיע אין
זיין צעבראכענעם דייטש פון דער פראפעסאָרישער קאטעדרע, זיי־
נען זיינע מאטעמאטישע שלוסען אויסגעקומען שלעכט, און זיינע
עקספערימענטען זיינען דורכגעפאלען, אבער ער האט נענומען זיין
פובליקום מיט זיין ערליכקייט, מיט זיין כמעט רעליגיעזער ערנסט־
קייט, זיין נאיוועז, קינדישען ענטוזיאזם. נאיוויטעט איז אן
אייגענשאפט וואס האט זעלטען געפעלט דעם צפון־מענשען פון
יענער צייט. אין זיינע בעסטע יארען האט סטעפענס, געפאנגען
פון די טעאריעס פון דער נאטור־פילאזאפיע, געפונען אן אומשול־
דיג פארגעניגען אין אנצייכענען די אייגענשאפטען פון דער מענש־
ליכער נשמה אין מינראלען, אין פארמענשליכען געאלאגיע און
באטאניק. אבער די יולי רעוואלוציע האט איהם פארררעהט דעם
קאפ. צעפלאמט פון פיעטיזם, דער עלטערער דאמע, וועלכע איז
דרייצעהן יאר נעווען דער אביעקט פון זיין ליבע, און וואס פאר

איהר איז ער שוין מעהר ווי איין מאָל געהאַט אַרויסגעטראָטען אין קאַמף, האָט ער געענדיגט זיין ליטעראַרישע קאַריערע מיט א סעריע שוואַכע אַטאַקעס אויף די יונגע שרייבער פון׳ם נאָך־רעוואָלוציאָנערען דייטשלאַנד.

בנוגע דעם איז ער בלויז געגאַנגען אין די טריט פון זיין רבי׳ן שעלינג׳ן. שעלינג, וועלכער — להיפוך פיכטע׳ן מיט זיין קלאָרער טאַריע וועגען דעם „איך" — שטעלט זיך אָפּ אויף דער מיסטעריע־זער טבע פון דער נשמה, און באַוירט ניט בלויז זיין פילאָזאָפּיע, נאָר אויך זיין קונסט און רעליגיע, אויף דער פערצעפּציע פון׳ם גאון, אויף דער אַזוי־גערופענער „אינטעלעקטועלער אינטואיציע", ווייזט ארויס, סיי אין זיין טאַריע סיי דערין וואָס ער הגזט ניט קיין מעטאָדע, די קינסטליכקייט, די הפקרות, וואָס איז די זריעה פון׳ם ראָמאַנטיזם. שוין אין 1802, אין זיין „ברונא", באַנוצט ער דעם באַדייטענדען אויסדרוק און דאָס שפּעטערדיגע שלאָג־וואָרט „קריסטליכע פילאָזאָפּיע", כאָטש ער האָט נאָך געהאַלטען, אז בנוגע עכטען רעליגיעזען ווערט קען מען די ביבעל ניט פאַרגלייכען מיט די הייליגע ביכער פון אינדיען, — א טאַריע פאַר וועלכער אפילו גערעם נעמט זיך אָן אין דער ערשטער צייט פון זיין ליטעראַרישער קאַריערע. שעלינג וואָס האָט, אָנגערעגט פון טיק׳ן, פונקט ווי נאָוואַליס, נעהנטער שטודירט יעקב בעהמע׳ן און אַנדערע מיסטיקער, האָט מיסטיש אָנגעהויבען זיין פילאָזאָפּיע איבער דער טעמע „די נאַטור אין גאָט", אַן אויסדרוק וואָס מארטענסען האָט געשאַפען אין זיין „ספעקולאַטיווע דאָגמאַטיק". אָבער וען ער האָט אביסעל שפּעטער באַקומען א הויכען ראַנג (פראָפעסאָר אין מינכענער אוניווערזיטעט) און ער איז געוואָרען פרעזידענט פון דער וויסענשאַפט־ליכער אַקאַדעמיע אין קאַטוילישען און קלעריקאַלען בייערן, האָט זיך די באַריטע „אַנטפּלעקונג־פילאָזאָפּיע" נעמען פּיקען אין זיין מח. די טראַנספֿאָרמאַציע איז באַלד געוואָרען פולקאָמען. דער פייערדינער ענטוזיאַסט איז געוואָרען א הויך־מענש, דער נביא — א שארלאַטאַן. מיט זיינע סודות, זיין אַנאַסירען א וואונדערבארע וויסענשאפט „וואָס מען האָט ביז איצט געהאַלטען פאר אוממעג־ליך", זיין אָפּזאָגען זיך צו פאַרעפענטליכען זיין תורה, צו טון עפּעם בכלל א חוץ מיטטיילען זי מינדליך, און דאָס אויך ניט אין איהר

פולקויט, האָט געמאכט אז מען זאָל איהם רופען קיין בערלין נאָך העגעל'ס טויט און העלפען דער שטאטליכער רעליגיע אינ'ם „קריסטליך־גערמאנישען" פּאָליציי־באהערשטען פרייסע. פון יענער צייט, און לערנען א שטאט פילאָזאָפיע פאר וועלכער דער פּאָסיטאר נאָכמען איז, לויט זייַנע אייגענע ווערטער, קריסטאָלאָגיע. דעמאָלט אי עס געשעהן אז דער יונגער דוד, די לינקע העגעליאנער, זיינען אָנגעפאָלען אויף איהם, צעריסען זיין מיסטיש שפּינוועב אויף טויזענטער שטיקער.

דאָך איז שעלינג צו ווינציגסטען אומראַציאָנאל צוויישען די ראַמאַנטישע פילאָזאָפען. פראַנץ באדער, דער פּאָרקערפּערטער יעקם בעהמע, וואָם קירקעגאָרד האָט איהם באוואונדערט, האָט שעלינג'ן שטארק באשולדיגט אין אפיקורסות; ער וואַרפט איהם פאָר, אז ער האָט אוועקגעשטעלט די דריי־אייניגקייט אויף א לאָגישער וואָג־שאָל, און, וואָם איז נאָך ערגער, אז ער האָט געוואָגט אָפּצוליקענען די עקזיסטענץ פון א פערזענליכען טייוועל. דאָם וואָם אַנדערע האָבען געזאָגט איז אין אייגקלאָנג מיט דעם. שובערט שרייבט דעם „סימבאָליזם פון חלומות" (איז דען דער חלום ניט געווען דער אידעאל פון'ם ראַמאַנטיזם?), ער פארנעמט זיך נאָך ערנסט מיט אוסטייטשען זיי, גלויקליך אין זיין איבערצייגונג, אז ווייט־זעהערי און חזיונות זיינען די העכסטע קוואלען פון וויסען. דער וויזיאָנער פון פּרעוואָרסט, וואָם שטרוים, און דאָם איז זעהר באראקטעריסטיש, פּאָנגט אָן זיין עפענטליכע קאריערע מיט אראָפּרייסען זיין מאסקע, שפּילט א וויכטיגע ראָלע אין יענער צייט. דערנאָך האָבען מיר גערעכ'ן, וועלכער האָט אין דער צייט פון דער גרויסער רעוואָלוציע, „באגיסטערט צו זינגען נצחון־לידער אויף דעם וואָם רוים איז געפאלען און די „הייליגע רוימישע אימפּעריע" האָט זיך אוסגעלייזט", און וועלכער האָט פארנומען אן אקטיוון און בכבוד'ען פלאץ אין צעפלאָמען דעם דייטשען פאטריאָטישען גייסט בעת'ן קאמף אנטקעגען נאפּאָלעאָן'ען, — אָט דער זעלביגער גערעם וועלט דער מחבר פון „דער קריסטליכער מיסטיציזם" (א כוך וואָם קירקעגאָרד האָט געלייענט מיט ציטערניש און יראה), קייקעלט זיך אינ'ם בלוט פון מארטירער, פארגלאָצט די אויגען אויף דער גסיסה און עקסטאז פון די קריסטליכע הייליגע, רעכענט אויס

די פאַרשידענע שטראָלן־קרוינען, די סימנים פון טשוועקעם און וואונדען אין דער זייט, דורך וועלכע מען דערקענט זיי, און ציהט זיך אוים אין שטויב, ער, דער אלטער יאקאבינער ציהט זיך אוים פאר דער אינציג אמת'ער קאטוילישער קירך, זינגענדיג לויב גע־זאנגען צו דער „הייליגער אליאנץ". גיט צו צו די דאזיגע די פּא־ליטיקער: אדאם מילער'ן — וועלכער, ווי גאטשאל האט ריכטיג באמערקט, זוכט אין דער פּאָליטיק נאָווּאליס'עס „בלאָע בלום", און ס'וואלט זיך איהם זעהר וועלען צוזאמענמישען דעם שטאט, די וויסענשאפט, די קירך און די בינע אין איין וואונדערליכען גאנ־צען; האלער'ן — וועלכער האט ניט אויסגעזאגט, אז ער האט זיך באקערט צום קאטאָליציזם כדי אנצוהאלטען זיין אמט, און וועלכער, אין זיין „דער אויפלעב פון די שטאט וויסענשאפטען" באזירט זיין וויסענשאפט אויף טעאָקראטיע; לעאָן (וועמען רוגע האט ביטער קריטיקירט) — וועלכער האט אינ'ם זעלביגען גייסט פראָטעסטירט אנקעגען דער מענשליכקייט פון דער צייט און איהר וויידערווילען צו פארגיסען דאם בלוט פון די ראדיקאלען; און שטאל'ן — וועלכער אין זיין „פילאָזאָפיע פון גענוג" פארגלייכט חתונה מיט דער בא־ציהונג צווישען קריסטוס'ן און דער קירך, די פאמיליע — מיט דער דרייי־אייניגקייט, און דאם ערדישע רעכט פון נאכפאלגערשאפט — צום מענשענם רעכט אויף דער געטליכער ירושה. נעמענדיג דאם אלץ צוזאמען פיהלט מען אזוי ווי דער ראמאנטיזם וואלט זיך נע־ענדיגט מיט א יום טוב פון מכשפות וואו די פילאָזאָפען שפילען די ראלע פון אלטע וווייבער ארומגערינגעלט מיט א טומעל פון עם הארצים, וויילדע געשרייען פון מיסטיקער און א ליארעם פון פּאָליטי־קער פאדערנדיג וועלטליכען און עקלעזיאסטישען דעספּאָטיזם, בעת טעאָלאָגיע און טאָאָסאָפיע פאלען ארויף אויף די וויסענשאפטען און דערשטיקען זיי מיט זייערע גלעטען.

קאַפּיטעל 2.

די פּיאָנערען פון ראַמאַנטיזם.

דאָס ראַמאַנטישע און דאָס איצטיגע דייטשלאַנד; די אָפּשטאַמונג פון ראַמאַנטיזם; געטע; שילער; די רעוואָלוציע אָנטקעגען קאָנווענציאָנאַליטעט; מאַדאַם דע סטאַל; פּאַנטאַזיע און ווירקליכקייט אין דער ליטעראַטור; קאָנצעפּט און געטע; דער צוויספּעל איכ'ס טאַלאַנט פון געטע'ן און שילער'ן; דער סובייקטיווער כאַראַקטער פון דער ליטעראַטור פון יענער צייט; פּיבטע'ס סובייקטיווע פילאָזאָפיע; דער אינטעלעקטועלער כאַראַקטער פון'ם ראַמאַנטיזם.

יערער אייגער וואָס באַקענט זיך מיט'ן היינטיגען דייטשלאַנד סיי דורך מאַכען א רייזע אין לאַנד, סיי דורך לעזען, און דערנאָך פאַרגלייכט ער עס מיט'ן דייטשלאַנד פון'ם אָנהייב פון יאָרהונדערט, ווערט ער נשתומם פון'ם קאָנטראַסט. וואָס פאַר א מהלך צווישען יענער צייט און איצט? ווער וואָלט עס געגלויבט, אז אָט דאָס רעאַליסטישע דייטשלאַנד איז אמאָל געווען א ראַמאַנטיש דייטשלאַנד!

עפּענטליכע אויסדרוקען, פּריוואַטע געשפּרעכען, דאָס סאַמע אויסזען פון די שטעט טראָגט איצט א קלאָרען סימן פון רעאַליזם. שפּאַצירט איבער וואָסער ניט איז גאָס אין בערלין, און איהר וועט געגענט מענשען אין אונים־פּאַרמען, אפּיצירען און סאָלדאַטען, שטייף און דעקאָרירט. די ליטעראַטור אין די פענסטער פון די ביכער־קראָמען האָט על פּי רוב א פּראַקטישע טענדענץ. אפילו אויפ'ן מעבל און אויף די באַפוצעכצען פיהלט זיך דער אינפלוס פון א נייעם גייסט. מען קען זיך ניט פאָרשטעלען עפּעס פּראָזאַישערס און קריגעריישערס ווי דאָס געשעפט פון א בערלינער סוחר פון אר־נאמענטאַלע אַרטיקלען. אויף די זייגערס, וואו אמאָל האָט געקניהט א געפּאַנצערטער ריטער און נעקושט זיין דאמע'ס פינגער־שפּיצען,

שטעהען איצט אויפנער און קיראסירען אין פולע אוניפארמען. קאנוס־פארמיגע קויפען העכגען אראפ ווי באציהונגען אויף זייגער־קייטלעך און אנגעוואהרפענע ביקסען העכגען אראפ פון קאנדעלאבר־רען. דאס מאדע מעטאל איז אייזען. די איצטיגע באשעפטיגונג פון אט דעם פאלק פון פילאזאפען און פאעטען איז זיכער ניט קיין פאעזיע שרייבערייי אין פילאזאפירען. איצט ווייסען זעהר ווייניג וועגען פילאזאפיע אפילו הויך געבילדעטע דייטשען, — איהר וועט ניט געפינען קיין איין דייטשישען סטודענט אויף צוואנציג וואס זאל האבען געליינט העגעל'ן; דער אינטערעס אין פאעזיע ווי אזעלכע איז כמעט אפגעשטארבען. פאליטישע און סאציאלע פראבלעמען רופען ארויס הונדערט מאל אזוי פיעל אייפמערקזאמקייט ווי קולטורעלע פראבלעמען אדער פסיכישע רעטענישען.

און דאס איז דאס פאלק וואס איז אמאל געווען אין גאנצען אריינגעטאן אין ראמאנטישע טרוימען און ספעקולאציעס, און האט נעוזהן זיין פראטאטיפ אין האמלעט'ן! האמלעט און ביסמארק! ביסמארק און ראמאנטיזם! עס איז דעם גרויסען דייטשישען שטאטסמאן בלי ספק געלונגען אז גאנץ דייטשלאנד זאל האלטען מיט איהם, הויפטזעכליך דערפאר ווייל מיט זיך אליין האט ער גענעבען זיין לאנד טאקע יענע אייגענשאפטען אין וועלכע עס האט זיך אזוי לאנג גענויטיגט. דורך איהם האט פאליטיק פארנומען דעם פלאץ פון עסטעטיק. דייטשלאנד האט זיך פאראייניגט; די מיליטערישע מאנארכיע האט פארשלונגען די קליינע שטאטען און צוזאמען מיט זיי אלע זייערע פעאדאלע אידיליעס. פרייסען איז געוואהרען דייטשלאנד'ס פידמאנט*) און האט אריינגעבלאזען זיין רעגעלמעסיגען און פראקטישען גייסט אין דער נייער אימפעריע; און גלייכצייטיג דערמיט האט די נאטור־ווייסענשאפט אונטער־דריקט אדער פארביטען די פילאזאפיע און די אידעע פון נאציאנא־ליטעט האט פארנומען דעם פלאץ פונ'ס „מענשליכקייט"־אידעאל, אדער איהם מאדיפיצירט. די באפריאונג־מלחמה פון 1813 איז הויפטזעכליך געווען א רעזולטאט פון ענטוזיאזם; די נצחונות פון

*) זעהר א רייכע און פרוכטבארע געגענד אין איטאליען. (איבער־זעצער.)

1870 זיינען הויפטזעכליך געווען א רעזולטאט פון דער פאַרזיכטיג־סטער אויסרעכענונג.

די אידעע וואָס איז דער וועג־ווייזער פונ׳ם נייעם דייטשלאנד איז דער געדאנק, אז דאָס לאנד דארף זיך ארגאניזירען אין עפעס גאנצעס. דער געדאנק דרינגט דורך סיי דאָס לעבען סיי די ליטעראטור. דער אויסדרוק ״In Reih and Glied״ — אין „אייניגע־שעטעלטע רייהען״ — (דער נאָמען פון שפילהאגען׳ס א ראָמאן) וואָלט נעקענט זיין אן אלגעמיין שלאָג־וואָרט. דער נאציאָנאלער ציל איז צונויפזאמלען אלץ וואָס איז צעזייט געוואָרען, צו פארשפרייטען די קולטור וואָס איז געווען דאָס פארמעגען פון בלויז עטליכע, צו גרינדען א גרויסען שטאט, א גרויסע געזעלשאפט; און מען פאָדערט אז דער איינצעלנער זאָל מקריב זיין זיין אינדיווידואַליטעט כדי צו פארשטארקען דעם כח פונ׳ם גאנצען, פון דער מאסע: דער כח פון דער מאסע! די דאָזיגע אידעע קען מען באמערקען אין די וואונדערליכסטע ערשיינונגען פון יענער צייט. ביסמארק׳ס חשבונות, לאסאל׳ס אגיטאציע, מאלטקע׳ס טאקטיק און וואגנער׳ס מוזיק זיינען באזירט אויפ׳ן גלויבען אין דער דאָזיגער אידעע. א פארלאנג צו בילדען דאָס פאלק און עס פאראיניגען פאר א געמיינ־שאפטליכען צוועק איז די הויפט שפרינגפעדער פון דער ליטעראר־שער אקטיוויטעט פון די פראָנע שרייבער פון יענער פעריאָדע. א געמיינשאפטליכער שטריך פון אלע וועלק וואָס שפיגעלט אפ צום קלארסטען דעם גייסט פון דער צייט, איז דאָס וואָס זיי האלטען זיך ביים ענין, ביי דער באהאנדעלטער טעמע. דער איינפלוס פון דער גרויסער אידעע „דער כח פון דער מאסע״ לאָזט זיך דאָ אויך פיהלען. אין דער נייער ליטעראטור וויזט זיך ארויס די באציהונג פונ׳ם איינצעלנעם צום שטאט — דער קרבן פון פערזענליכען פאר־לאנג און פון דער אריגינאליטעט וואָס איז געקומען פון דעם וואָס מען האָט איינגעשפאנט דעם „איך״ אין שטאט־וואָגען — ווי א שארפער קאנטראסט פון דער ראָמאנטישער פארגעטערונג פונ׳ם טאלאנטירטען אינדיווידּ מיט אלע זייגע באזונדערקייטען, און פון דער ראָמאנטישער גלייכגילטיגקייט צו אלץ וואָס איז פאליטיש און היסטאָריש. די ראָמאנטישע ליטעראטור איז תמיד געווען מעהר פון אלץ א סאלאן ליטעראטור; דער אידעאל פון ראָמאנטיזם

איז געווען די אינטעליגענטע געזעלשאפט און עסטעטישע אונטער־האלטן. (זעה די געשפרעכן אין טיק"ס „פאנטאזום").

ווי אַנדערש אלץ איז געווען אין יענע פארנאכענע טעג! סיי אין לעבען, סיי אין דער ליטעראטור איז אלמעכטיג דער אָפּגערי־סענער „איך" אין זיין הויכלאָזער אומאָפּהענגיגקייט. דער וועג־ווייזער איז דאָ קיין זאך ניט א חוץ דער פרייער, אומהיסטאָרישער „איך". דאָס לאַנד איז צעטיילט אין א מאַסע קלייַנע שטאַטען, רעגירט פון דרייַ הונדערט הערשער אין פופצעהן הונדערט האלבע הערשער. אין די דאָזיגע שטאַטען הערשט דער אַזוי־גערופענער „אויפגעקלערטער" דעספּאָטיזם פון אכצעהנטען יאָרהונדערט, מיט זיינע ענגע, פארגליווערטע סאָציאלע באַדינגונגען און באַציהונגען. דער אַדעליגער איז האר אין הערשער פון זיין פאמיליע — אומעטום עקזיסטירט שטרענגע גערעכטיגקייט אָבער ניט קיין גלייכהייט. עס זיינען אין דער אמת'ן ניטאָ קיין גרויסע אויפגאבען פאר'ן איינצעלנעם, ממילא איז ניטאָ קיין פּלאַץ פאר גאונות. דאָס טעאַטער איז דער איינציגער פּלאַץ וואו די, וואָס קומען ניט ארויס פון פרינצען, קע־נען בכלל באַגעגענען די צאָלרייכע מדרגות פון מענשליכען לעבען, אין דערפון קומט די בינען־מאַניע פון דער ליטעראַטור. ניט האַ־בענדיג קיין שום געזעלשאפטליך פעלר וואו צו ארבייטען, נעמט יעדע טעטיגקייט נויטוועגדיג אָן די פאָרם פון א מלחמה מיט דער ווירקליכקייט אַדער אן אנטלויפען פון איהר. דאָס אנטלויפען ווערט צוגעגרייט דורכ'ן איינפלוס פון דער ווידער אנטדעקטער אלטער קולטור און פון ווינקעלמאַנ'ס שריפטען; די מלחמה — דורכ'ן איינפלוס פון די סענטימענטאל מעלאנכאָליש ענגלישע שרייבער (יאַנג, סטוירן) און פון רוסאָ'ן, וועמען מען האָט געמאכט וויַ אן אפּאסטאל פון דער נאטור, וועלכער, ווי שילער האָט זיך אויסגע־דריקט „וואָלט זעהר וועלען מאכען מענשען פון קריסטען."

מיר דארפען אלזא קודם כל איינזעהן ווי אזוי אָט דער שטערן איז אייפגענאנגען, פון וואנען עס שטאַמט אפּ אָט דער פרייער ראָמאנטישער „איך", וואָס זיינע קוואטערס זיינען געווען די גרע־סטע דייטשישע קעפּ.

לעסינג איז דער מענש וואָס האָט אַוועקגעלייגט דעם פוני־

דאמענט פונ'ם אינטעלעקטועלען לעבען פונ'ם מאָדערנעם דייטש־לאנד. ער איז געווען א רעפאָרמער אין יעדער זאך צו וועלכער ער האָט זיך צוגעריבט, מיט א קלאָרען געדאנק, שטארקען ווילען און אקטיוו ניט צום מיד וועדען. וויסענדיג דורכאויס וואָס ער טוט, האָט ער אויפגעקלערט און געבילדעט דעם דייטשישען מח. ער איז געווען די פארקערפערונג פון פעסטער אומאָפּהענגיקייט, און קרעפטיגער, שטענדיג אקטיווער גרייטקייט צום קאמף. זיין פערזענליכער אידעאל, ווי עס זעהט זיך ארויס אין זיין לעבען און אין זיינע שריפטען, איז געווען א שטאלצע אומאָפּהענגיקייט מיט א קלוגער ליבע פאר זיינע מיטמענשען וואָס איז ביגעקומען אלע רעליגיעזע אונטערשיידען. דערפאר, כאָטש אין זיין צייט איז ער געשטאנען איינזאם, איז זיין „איך" געווארען א קוואל פון ליכט. ער איז געווען דער פראָמעטעאוס פון דער דייטשישער פרָאָזע. זיין גרויסער אויפטו איז געווען צו באפרייען אויף שטענדיג די דייטשישע קולטור פון די טעאָלאָגישע וויקעלשנורען, פונקט ווי לוטער האָט זי באפרייט פון די קאטוילישע. זיין לעבען און זיין קריטיק זיינען געווען האנדלונג, און פאר איהם איז דער תמצית פון פאָעזיע אויך געווען האנדלונג. אלע זיינע כאראקטערען זיינען פול מיט דראמאטישער ליידנשאפט. להיפוך צו דער טעאָלאָגישער טעאָריע פון שכר ועונש האָט ער געהאלטען אז די העכסטע מאָראל איז צו טון גערעכטיגקייט צוליב גערעכטיגקייט. און פאר איהם איז די געשיכטע פון דער וועלט געווארען א געשיכטע פון דער ערציהונג פון מענשליכען מין. ביז א געוויסער מאָם באנוצט ער דאָם וואָרט „ערציהונג" בלויז נאָכצוגעבען זיינע לעזער, וועלכע, ער האָט געוואוסט, קענען זיך ניט פארשטעלען וואָסער ניט איז אנטוויקלונג אהן א געטליכען דערציהער; אבער סיי ווי סיי איז ער ניט געווען באקאנט מיט דער אידעע פון נאטירליכער אנטוויקלונג. די גע־שיכטע איז פאר איהם א יחום בריף פון דער „אויפקלערונג". דער „איך" איז פאר איהם ניט די נאטור, נאר ריינע פסיכיק.

אין דער אמת'ן איז דאָס בעסטע וואָס איז געווען אין לעסינג'ן ניט געווען סימפּאטיש פאר דער נייער גרופּע ראָמאַנטיקער; זיי האבען זיך ווייניגער אנגעהערט מיט איהם ווי מיט יעדען אנדערן גרויסען דייטשישען שרייבער, שילער ארייגגערעכענט. דאָך איז

עס פאר זיי נעווען גאנץ נאטירליך ניט צו וועלען אנערקענען קיין שום שייכות צווישען לעסינג'ן און יענע תלמידים זיינע (אזעלכע מענשען ווי ניקאָלאי, ענגעל, גארפע און שיץ), וועלכע זיינען געווען, פונ'ם שטאנדפונקט פון דער „אויפקלערונג", זייערע ביטערע שונאים און אום'ברחמנות'דיגע פארפאָלגער. דאָס האָט געטאָן פרידריך שלעגעל אין אן עסיי וואו, לויבענדיג די קראפט און דעם פארנעם פון לעסינג'ס טיפקייט, שטרייכט ער אונטער אלץ וואָס אין איהם איז ניט רעגולער, דרייסט רעוואָלוציאָנער, אומסיסטעמאטיש, און פאראדאקסאל; ער שטעלט זיך אָפּ אויף זיין קריגעריישען גייסט און ציהט די אויפמערקזאמקייט צו אלץ וואָס מען קען אויסטיי־טשען ווי צינישע. די ראָמאַנטיקער וואָלטען באין אופן ניט נעקענט אָנווייזען אויף אן עכטען קעמפער פאר'ן שכל אלס זייער פארלוי־פער, ממילא האָבען זיי נעזוכט צו כאראקטעריזירען דעם קרעפטי־גען עלעמענט אין לעסינג'ס ווערק ווי בלויז דאָס געווירץ, דעם זאלץ וואָס היט אָפּ פון קאליע ווערען.

א פיעל גרעסער'ן חוב זיינען זיי שולדיג געווען הערדער'ן. זיי ווייזען, אז זיי שטאמען אָפּ פון איהם סיי דורך דעם וואָס זיי האל־טען אָן די פּריִנציפּ פון „שטורעם און דראנג", סיי דורך זייער פעהיגקייט צו פארשטעהן אין רעפראָדוצירען די פאָעזיע פון אלע לענדער. מיט הערדער'ן האָט זיך דער נייער יאָרהונדערט אָנגע־פאנגען און מיט לעסינג'ן האָט זיך דער אלטער פארענדיגט. פאר הערדער'ן איז אָפּשטאָם און וואוקס וויכטיגער ווי געדאנק אין האנד־לונג. פאר איהם איז דער אמת'ער מענש ניט בלויז קיין דענקענ־דיגע און מאָראלע בריאה, נאר א טייל פון דער נאטור. ער האָט ליב אָריגינאליטעט און שטעלט אויף איהר מעהר ווי אייף עפעם אנדערש. אינטואיציע איז פאר איהם בילכער ווי שכל און ער וואָלט באקעמפט ענג־הערציגקייט ניט מיט שכל נאר מיט אָריגי־נאליטעט. דער אינטואיטיוואר מענש איז פאר איהם דער מענש־ליכסטער מענש. זיין אייגענע גאונות איז געווען א גאונות אריינ־צונעמען. ער האָט אויסגעברייטערט זיין „איך" ביז ער האָט אָרום־גענומען יעדען סאָרט אָריגינאליטעט, אָבער בלויז א דאנק דעם גע־פיהל האָט ער אָרומגענומען, האָט ער אריינגעוואָפּט אין זיין נשמה א ים מענשליך און נאציאָנאל לעבען.

פון הערדער'ן נעמען די ראָמאַנטיקער אַרויס אַלץ וואָס אין צום וועלטפּוליסטען אין זייער ליטעראַרישער קריטיק — די אוני־ווערסאַלע אויפנעמליכקייט, וואָס דריקט זיך אויס אינ'ם אימפּולס איבערצוזעצען און דערקלערען. פון איהם קריגען זיי די ערשטע אָנרעגונג צו שטודירען וויסענשאפטליך די אייראָפּעאישע און אזיא־טישע שפּראכען. פון איהם קומט זייער ליבע פאר אלץ וואָס איז נאציאָנאל סיי אין זייער אייגענער ליטעראטור סיי אין דער פרעמ־דער, זייער ליבע פאר שפּאנישע ראָמאנען און שעקספּיר'ס דראמעס. הערדער האָט באגריפען זאכען אין זייער נאנצקייט, ווי עס האָט נע־טאָן געטע נאָך אימ. זיין טיפע פארשטענדעניש פאר נאציאָנאלע באזונדערקייטען ווערט אין געטע'ן דעם גאונ'ס אינטואיציע פאר דעם וואָס איז טיפיש אין דער נאטור, און ביי שעלינג'ן ווערט עס דערהויבען אונטער'ן נאָמען „אינטעלעקטועלע אינטואיציע". די ראָמאַנטיקער'ס טענה אנטקעגען דער אידעע פון א ציל אדער צוועק קען צוריק געפירט ווערען צו הערדער'ן. זיין טעאָריע פון נעשיכטע שליסט אויס די אידעע פון א צוועק; אלץ וואָס געשעהט האָט א סיבה און ווארפט זיך אונטער געזעצען, אָבער מען קען עס ניט דערקלערען דורך עפעס וואָס האָט נאָך ניט פאַסירט, ד. ה. דורך א צוועק. די ראָמאַנטיקער האָבען אריבערגעטראָגען אָט די אידעע אין דער פערזענליכער, אין דער פסיכישער וועלט. פאר זיי איז צוועקלאָזיגקייט אן אנדער נאָמען פאר דער ראָמאַנטישער נאונות. דער נאון לעבט אָהן א באשטימטען ציל; צוועקלאָזיגקייט איז ליידיג־געהערי, און ליידיג־געהעריי איז דער צייכען און די פריווי־לעגיע פון די אויסדערוועהלטע. אין דער ראָזיגער קאריקאטור־פי־לאָזאפיע איז ניט פאראן פיעל ענליכקייט צו הערדער'ס פילאָ־זאפיע. אָבער ער איז דער, וואָס האָט באשאפען א נייעם באגריף פון א נאון, דהיינו, דעם גלויבען, אז נאונות איז אינטואיטיוו, אז זי באשטעהט אין דער קראפט אויפצונעמען און באגריפען ניט וועגדעניג זיך צו דער אבסטראקטער אידעע. אָט דער באגריף באקומט ביי ז'י ראָמאַנטיקער די פאָרם פון שפּאָט פאר די עקספּע־רימענטאלע מעטאָדען אין דער וויסענשאפט און א סכנה פאר אוי־סער געווייגליכע משוגעת'ן אין דער קונסט.

אין געטע'ן איז אויסגעפירט נעוואָרען אלץ וואָס הערדער האָט

צוגעזאָגט. פאַר אַיהם איז דער מענש געווען ניט בלויז טעאָרעטיש די לעצטע ריכטער אין דער קייט פון דער נאַטור, די מענשען אין זייערע ווערק זיינען אַליין געווען נאַטורען; און אין זיינע וויסענשאַפטלעכע פאָרשונגען האָט זיין גאון'יש אויג באַמערקט די געזעצען פון דער עוואָלוציע. זיין אייגענער „איך" איז געווען א קלייניע וועלט, און אַזא איז געווען דער אייגדרוק אויף די פון זיינע צייט חברים, וואָס האָבען צום בעכטען געקענט זעהן. „געטע און דאָס לעבען זיינען איינס", זאָגט ראַהעל. ער האָט אַזוי ט'יף ארייגגעדרונגען אין דער נאַטור, ער איז אַזוי דורך און דורך געווען א לעבערגער פראַטעסט אַנטקעגען יעדען איבערנאַטירלעכען גלויבען, אז ער האָט געטאָן אַלץ וואָס ער האָט געקענט אַזוועקצונעמען פונ'ם גאַנצען דעם כאראקטער פון שיינבארער אומבאגרייפלעכקייט און קעגען־נאַטירלעכקייט דערקלערענדיג (אין זיין אויטאָביאָגראַפיע (Wahrheit und Dichtung) זיין אייגענע נביאות, די טיפסטע אין אונוווערסאַלסטע פון זיין צייט, ווי א נאַטירלעכען פראָדוקט וואָס די אומשטענדען האָבען אַנטוויקעלט, אין דערמיט האָט ער געשאַפען א סארט ליטעראַרישע קריטיק וואָס די ראַמאַנטיקער האָבען שטארק באַקעמפט.

פון געטע'ן האָבען די פון אינגערן דור געגומען זייער טעאָריע פון די רעכט און דער וויכטיגקייט פון דער גרויסער פרייער פערזענליכקייט. ער האָט תמיד געלעבט זיין אייגען לעבען, און ער האָט עס געלעבט פול און פרוי. ניט מאַכענדיג קיין שום אַטאַקע אויף די עקזיסטירענדיגע באַדינגונגען פון דער געזעלשאפט, האָט ער אין בערגאַנדערשט, לויט זיינע אייגענע פאָדערונגען, די סאַציאַלע באציהונגען אין וועלכע ער האָט זיך עפעס־נגען. ער ווערט די נשמה פונ'ם יוגנדליכען און פרייליכען וויימארער קעניגליכען הויף. מיט דער דרייסטקייט פון יוגענד און גאונות ציהט ער מיט זיך אריין יעדען אייגעם אין א שטראָם פון לעבעדיגקייט —יום טובים, סעודות, גלויטש־עקספעדיציעס, מאסקאראד בעלער — און איז באַלעבט מיט א ווילדער פרייד פון דער נאַטור, וואָס אָט ווערט זי „ליכטיג" אָט „פינסטער" דורך פארשידענע ליבעס פון א מעהר אדער ווייניגער צוווייפעלדיגען כאראקטער. זשאן פאול שרייבט צו א פרייגד, אז בלויז מינדליך קען ער באשרייבען דעם אויפפיר

אין ווייטער. וועלן מיר הערען אז אפילו גליטשען זיך איז געווען א סקאנדאל פאר די זאטע פני פון יענער שטאָט, וואונדערן מיר זיך נאָר ניט אויף ווילאנד'כ בייזער באמערקונג, אז אין זיינע אויגען האָט דער דאָזיגער קריז געסטארעט זיך צו „ברוטאליזירען די נאַטור פון חיות". אזוי ארום איז עס געקומען או די ליבליכע, ראַפינירטע קאָקעטקע, פרוי פאָן שטיין, איז געווארען געטע'ס מוזע אויף גאנצע צעהן יאָהר, דער אריגינאל פון „לעאָנארע" און „איפיגעניע"; און שפעטער האָט ער געמאכט נאָך א גרעסערען סקאנדאל אריינגעמענדיג אין זיין חויז קריסטיאַנע פולפיוס (דאָס יונגע מיידעל וואָס איהר אנוועזנהייט איז פאר איהם געווארען א נויטיגקייט, און וועלכע, ניט קוקענדיג אויף איהרע פעלערען, האָט קיינמאָל ניט פארביטערט זיין לעבען און ניט געשטעלט איהם קיין שום פאַדערונגען), און געלעבט מיט איהר אכצעהן יאָר אייַדער ער האָט באקומען די סאנקציע פון דער קירך פאר זייער חתינה.

געטע'ס און אויך שילער'ס יוגענדליכע ווערק זיינען געווען באגייסטערט פון דעם וואָס די דייטשען רופען „פרייגייסטערייַ" אין לייַדענשאפט, פון פרייהייטס־פאַדערונגען און רעוואָלוציאָנערע אינסטינקטען. בייַדע אטעמען דעם זעלביגען גייסט, דעם גייסט פון ארויספאַדערונג. געטע'ס „די געשוויסטער" באהאנדעלט א ברודער'ס ליידענשאפט פאר דער שוועסטער. דער סוף פון „סטעלא" אין דער ערשטער פאַרם, איז א בערעכטיגונג פון ביגאמיע; און אויך זשאן פאול, אין זיין „זיבענקעס" באהאנדעלט ביגאמיע ווי א פולשטענדיג דערלויבטע זאך אין פאל פון א גאון פאר וועלכען דאָס ערשטע ווייב איז געווארען א לאסט. שילער'ס „די רויבער", מיט זיין מיטל אנטקעגען טיראנען און זיין מאָטאָ פון הייפאקראט'ן: „דאָס וואָס מעריצין קען ניט היילען היילט אייזען, און דאָס וואָס אייזען קען ניט היילען היילט פייער", איז א מלחמה דערקלערונג אנטקעגען דער געזעלשאפט. קארל מאָר איז טן ע־ליכער אידעאליסט וועלכער איז אומפארמייַדליך פאר'משפט צו שטארבען ווי א פארברעכער אין „קאסטרידטען יאָרהונדערט". שילער'ס רויבער, זיינען ניט קיין גזלנים, נאָר רעוואָלוציאָנערען. זיי רויבען ניט, נאָר שטראָפען. זיי האָבען זיך אָפּגעטיילט פון דער געזעלשאפט זיך נוקם צו זיין אָן איהר פאר'ן שלעכטס וואָס זי האָט

ווי נעטאן. שילער'ס ארויספאדערונג ווערט אויסגערויקט נאך מעהר פערזענליך אין די לידער פון זיין ערשטער פעריאדע, וואס זיינען געשריבען געווארען אונטער'ן איינפלוס פון זיינע באציהונגען מיט פרוי פאן קאלב, די לידער וואס ער האט איבערגעשריבען און נאנצען נעענדערט אין שפעטערדינג אויסגאבען. אינ'ם ליד וואס ער רופט שפעטער „דער קאמף" אבער וואס האט פריהער נעהייסען „פרייגייסטעריי דער ליידענשאפט", שרייבט ער:

"Woher dies Zittern, dies unnennbare Entsetzen,
Wenn mich dein liebevoller Arm umschlang?
Weil dich ein Eid, den auch nur Wallungen verletzen,
In fremde Fesseln zwang?

"Weil ein Gebrauch, den die Gesetze heilig pragen,
Des Zufalls schwere Missetthat geweiht?
Nein—unerschrocken trotz ich einem Bund entgegen,
Den die errothende Natur bereut.

"O zittre nicht—Du als Sunderin geschworen,
Ein Meineid ist der Reue fromme Pflicht,
Das Herz war mein, das du vor dem altar verloren,
Mit menschenfreuden spielt der Himmel nicht." *)

ווי קאמיש דער דאזיגער נאאיווער סאפיזם זאל ניט קלינגען, און ווי אומזיכער עס זאל ניט זיין די פארזיכערונג, או דער

*) פארוואס דאס ציטערן, די מורא'דיגע שרעקען,
וועז מיך באריהרט דיין ליבע־פולע האנט.
האט דיך א שבועה, וואס ס'איז ניט שווער צו ברעכען,
אין פרעמדער קראפט געשפאנט?

האט דען א מנהג, וואס די געזעצען האלטען הייליג,
געבענשט דעם צופאל'ס שווערע זינדער־האנט.
ניין, ניט שרעק זיך, כאטש דאס וואהרט איז שוין געבעבען,
וואס די נאטור באדויערט מיט שאנד.

אח ציטער ניט, דיין שבועה איז א זינד געווען,
און א בעל־תשובה נעמט זיין וואהרט צוריק.
דאס האהרץ איז מיין, וואס דו האסט ביים אלטאר פארלוירען,
דער הימעל שפילט זיך ניט מיט מענשען־גליק.

הימעל וועט זיך ניט נעמען כסדר שפּילען מיט מענשליך גליק, איז אָבער דער נייסט פון די סטראָפּען נאָנץ קלאָר; און ווי העטנער באמערקט ריכטיג באָנוצט דאָן קאַרלאָס כמעט די זעל־ביגע ווערטער: „דאָס רעכט פון מיין ליבע איז עלטער ווי די צערעמאָניעס ביים אלטאר."

דער מאָדעל פאר שילער׳ס יונגע „קאָניגין עליזאבעט" איז נעווען שארלאָטע פאָן קאלב. די דאָזיגע מאדאם, די ליידענשאפט פונ׳ם פּאָעט׳ס יוגענד, האָבען איהרע עלטערען געצוואונגען חתונה צו האָבען אנטקעגען איהר ווילען. זי און שילער האָבען זיך באַ־גענגען אין 1784, און אין 1788 האָבען זיי נאָך אלץ געטראכט וועגען א שטענדיגער פאראייניגונג פון ביידענ׳ס מזל. באלד נאָך דעם האָט שילער זי פארלאָזען, זי איז געווארען זשאן פּאול׳ס ווייב. (קאראָלין שלעגעל האָט זי אין שפּאס גערופען זשאנעט פּאולינע.) זשאן פּאול כאראקטעריזירט זי אזוי: „זי האָט צוויי נרויסע פארמעגענס: נרויסע אויגען (איך האָב נאָך אזעלכע ניט נעזעהן) און א נרויסע נשמה." ער אליין איז מודה אז זי טאקע האָט ער באשריבען אין איינם פון זיינע הויפּט ווערק ווי די ריז פרוי, לינדא. אין „טיטאן" (118 ציקל) ווערט וועגען ליג־דא׳ן דערצעלט אז מען דארף זי באהאנדלען איידעל, ניט בלויז צוליב איהר דעליקאטקייט, נאָר אויך צוליב איהר ווידערנע־פיהל אנטקעגען חתונה האָבען, וואָס איז זעהר שטארק. זי קען ניט אפילו באלייטען א פרוינד צום אלטאר, וועלכען זי רופט דער עשאפאט פון א פרוי׳ס פרייהייט, דער שייטערהויפען פון דער ריינסטער, פרייסטער ליבע. דאָס בעסטע וואָס מען קען זאָגען וועגען אלטאר איז, זאָגט זי, אז דאָס עפּישע העלדען־ליד פון ליבע ווערט ביי איהם טראנספארמירט אין דער אידיליע פון חתונה. איהר פארשטענדיגער פרוינד ארבייט אומזיסט איהר צו ווייזען אז איהר ווידערגעפיהל אנטקעגען חתונה קען קיין אנדער סיבה ניט האָבען א חוץ איהר האס פאר גלחים; אז חתונה האָבען באצייכענט בלויז אייביג דויעריגע ליבע; אז עס זיינען פיראנען פונקט אזוי פיעל, און אפשר נאָך מעהר, אומגליקליכע פרייע־ליבע פארבינדונגען ווי חתונות, א. אז. וו.

פרוי פאָן קאלב שרייבט צו זשאן פּאול׳ן: צו וואָס די נאַנ־

ציע רעדערייי וועגען פארפירען? זיי זיך מרחם אויף די אָרימע באשעפענישען, זיך בעט דיך, אין דערשרעק מעהר ניט זייערע הערצער און געוויסענס. די נאַטור איז שוין געגוג פארגליווערט. איך וועל קיינמאָל ניט בייטען מיין מיינונג וועגען דעם ענין. איך פארשטעה ניט די דאָזיגע גוטע מדה, און וועל קיינעם צוליב איהר ניט אָנרופען „געבענשט". דאָ, אויף דער ערד, איז די רעליגיע ניט מעהר ווי די אנטוויקלונג און דער אויפהאלט פון די כחות און פעהיגקייטען מיט וועלכע אונזער טבע איז באשאָנקען. דער מענש דארף זיך ניט אונטערגעבען קיין צוואנג, אָבער ער דארף אויך ניט אריינטאָן זיך אין א שלעכטער זעלבסט־אָפליקונג. זאָל די דרייסטע, שטארקע, רייכע מענשליכע נאַטור, וואָס קען איהר קראָפט און באָנוצט זי, זיין פריי. אָבער אין אונזער צייט איז די מענשליכע נאַטור שוואָך און טרויעריגער נויט, זעלטען פון חכמה. ליבע דארף ניט האָבען קיין געזעצען."

א שטארקער מח רעדט ארויס פונ'ם דאָזיגען בריף. דער שפרונג פון דעם צו דער אידעע פון „ליבינדע", איז ניט ווייט, אָבער דאָס אראָפזינקען צום וואולגארען אופן אויף וועלכען „ליבינדע" איז אויסגעארבייט, איז גרויס. מיר פארשטעהען אָבער ניט ריכטיג די דאָזיגע אויסברוכען ביז מיר פארשטעהען די סאָציאָלע באדינגונגען וואָס האָבען זיי אויסגעבראכט, און באגריפען אז זיי זיינען ניט קיין אָפגעזונדערטע און צופעליגע טיראדעס, נאָר אז זיי ווערען פארארזאכט פון די באציהונגען צו דער געזעלשאפט אין וועלכער עס האָבען זיך געפונען די מעהרסטע פאָעטישע נאַטורען פון יענער צייט.

ווייטער איז דעמאָלט געווען די הויפטקוואַרטיר און דער זאמעל־פלאַץ פון דייטשלאַנד'ס קלאַסישע שרייבער. עס איז ניט שווער צו פארשטעהן וויי זיי קומען זיך צו פארזאמלען אין דער קלייגער הויפטשטאדט פון א קליין פירשטענטום. פון דייטשלאַנד'ס צוויי מאָנארכען איז יאָזעף דער צווייטער געווען צו פיעל פארנומען מיט זייגע באמיהונגען פאר רעפאָרמען; צו זשערנע צו פארשפרייטען „אויפקלערונג", צו ער זאָל נאָך קענען שענקען אויפמערקזאמקייט דער דייטשישער פאָעזיע. אין דער וואָל־

טעריאַנישער פרידריך פון פרייסען איז געווען צו פראַנצויזיש אין זיין געשמאק אין אינטעלעקטועלע טענדענצען, אז ער זאָל זיך אויף וויפיעל ניט איז אינטערעסירען מיט דייטשישע פאָעטען. בלויז אין די קלייַנע הויפען זיינען זיי געווען ווילקאָמען. שילער האָט נעלעבט אין מאַנהיים, זשאַן פאול אין גאָטא, געטע אין ווייַמאר. פאָעזיע האָט א סך יאָרען ניט געהאט קיין פעסטונג אין דייטשלאַנד, אָבער איצט איז ווייַמאר געוואָרען אזא פעסטונג. אהין האָט געטע גערופען הערדער'ן; ווילאַנד איז דאָרט געווען זינט 1772. שילער האָט געקראָגען אן אמט אין דער דערביי־ איגער יענא. ווייַמאר איז, אלזא, דעמאָלט געווען דער פלאַץ וואו מען האָט מיט דער גרעסטער זאָרגלאָזיגקייט און מיט'ן קלענ־ סטען פאָראורטייל, אין טעאָריע אזוי גוט ווי אין דער פראקטיק, פארנעטערט די לייַדענשאפט ווי עפעס פאָעטישעס, אין פארגלייַך מיט די פראָזאַאישע מנהגים פון דער געזעלשאפט. „א דא האָבן מיר פרויען", רופט אויס זשאן פאול ווען ער קומט קיין ווייַמאר, דא איז אלץ רעוואָלוציאָנערע דרייסקייט; אז א פרוי איז פאר־ הייראט באטייט גאָר ניט." ווילאַנד ווערט „א נייער מענש" אריינגעמענדיג זיין פריהערדיג ווייב, סאָפפאָן לא ראָכע, אין זיין הויז, און שילער פארבעט פרוי פאָן קאלב איהם צו באגלייטען קיין פאריז.

מיר פארשטעהען איצטער ווי עס קומט אז ווען זשאן פאול קומט קיין ווייַמאר, און אונטער'ן איינפלוס פון פרוי פאָן קאלב'ס פערזענלעכקייט, רופט ער אויס: „דאָס איז זיכער אמת; אין הארצען פון דער וועלט קלאפט א גרעסערע גייסטיגע רעוואָלוציע ווי א פאָליטישע, און אזעלכע וואָס קען ניט ווייניגער חרוב מאכען."

וואָסער רעוואָלוציע? דאָס געפיהל באפרייט זיך פון די גע־ זעלשאפטליכע קאָנווענציעס; דאָס הארץ באשטעהט דרייסט אויף זיין רעכט צו באטראכטען זיין אייגענעם קאָדעקס פון געזעצען ווי דעם נייעם מאָראַלען קאָדעקס, איבערצומאכען אונזערע מידות אין די אינטערעסען פון מאָראַל, און טיילמאל אין די אינטערע־ סען פון אונזערע נייגונגען. דער קריז פון ווייַמאר האָט ניט גע־ האט קיין שום פארלאנג, קיין שום געדאנק וועגען עפעס א חוץ

דעם, זיי האבען ניט נעהאט אין זינען ניט קיין פראקטישע און ניט קיין סאציאלע רעפארמען. עס איז א כאראקטעריסטיש דייטשישער שטריך, וואס אויסערליך האבען זיי זיך טיף פאר־בוינען פאר די נעזעצען, פון וועלכע זיי האבען זיך ארויסגעדרעהט אין פריוואטען לעבען. אין געשפרעכען האט נעטע, אין זיינע רייפערע יארען, כסדר נעהאלטען אז די פארהאנענע קאנוונ־ציעס וואס רעגולירען די שייכות'ן צווישען די נעשלעכטער זיינען לחלוטין נויטיג אין די אינטערעסען פון דער ציוויליזאציע; און אין זייערע ביכער האבען שרייבער אויסגעדריקט זייערע רעוא־לוציאנערע סענטימענטען, וואס זיינען מעהר אדער ווייניגער נע־וועז זייערע אייגענע, כדי זיי זאלען זיי צוריקציהען ביים סוף פונ'ם בוך. דער העלד איז מורה זיין טעות, אדער ער באגעהט זעלבסט־מארד, אדער ער וועדט באשטראפט פאר טאן צו־להכעים דער גע־זעלשאפט, אדער ער רייסט אין גאנצען ארא די געזעלשאפט (קארל מאר, וועדטער, טאסא, לינדא). דאס איז פונקט ווי די פראצעדור פון די אפיקורסישע שרייבער פון דער מיטעלאלטער וועלכע האבען פארענדיגט זייערע ביכער מיט א באמערקונג אז אלץ וואס דארט געפינט זיך דארף נאטירליך אויסגעטייטשט וע־רען אין הסכם מיט די פרינציפען און געבאטען פון דער הייליגער מוטער קירך.

וועז מאראם דע סטאל, „דער ווירבעלווינט אין אונטער קלייד־לעך", ווי מען האט זי גערופען, איז געקומען קיין דייטש־לאנד, האט מען זיי ארריינגעפירט אינ'ם וויימאר'שען קרייז פון באנאבטע פרויען. צווישען זיי מאכט זי אן איינדרוק ווי עפעס א מאדנער וויבדער פויגעל. וואסער קאנטראסט עס עקזיסטירט צווישען איהרע צילען און זייערע פאר־ליבעם! פאר זיי איז אלץ פערזענליך, פאר איהר, אין יענעם מאמענט, איז אלץ געזעל־שאפטליך. זי ערשיינט אין דער עפענטליכקייט; זי דערלאנגט שטארקע קלעפ לטובת סאציאלע רעפארמען. פאר אזעלכע מעשים זיינען אפילו די פראגרעסיווסטע פון אט די דייטשישע פרויען פון דער „אויפקלערונג"־פעריאדע, פון א צו שוואכען מין. איהר ציל איז פאליטיש צו רעוואלוציאניזירען דאס לעבען, זייער ציל — עס צו מאכען פאעטיש. עס וואלט אין די מחות פון

אידישע פאלקס ביבליאטעק
וויניפעג, 814 אדלי, אסט
בי. הער. ב. פרץ-שול

קיין אינער פון זיי ניט אריינגעקומען די אידעע צו וואַרפען נאָך פאָלאָנ'ען די הענדשקע*) וואָסער אופן זיך צו באַנוצען מיט א דאמען הענדשקע, וואָס איז א צוואָג אויף ליבע! זיי פאר־שטעהען ניט די רעכט פון מענשליכקייט, נאָר די רעכט פונ'ם הארץ. זייער קאמף איז ניט אַנטקעגען שלעכטסקייט פון לעבען, נאָר אַנטקעגען זיין פראָזע. דער שייכות צווישען דעם באַגאַב־טען מענשען און דער נעזעלשאפט נעמט דאָ ניט אָן די פארם פון א קאַנפליקט, ווי אין פראַנקרייך, צווישען דעם געגעבענעם מענשענ'ס רעבעלישער אונטערשטרייכונג פון זיין פרייהייט און דער טראדיציאָנעלער צוואַנג פון דער נעזעלשאפט, נאָר די פארם פון א קאַנפליקט צווישען דער פאָעזיע פון די פארלאַנגען פונ'ם אייגענעם און דער פראָזע פון די פאָליטישע און סאָציאָלע קאַנוועניענציעס. דערפאר וועט אייביג גלאָריפיצירט אין דער ראָ־מאַנטישער ליטעראטור די פעהיגקייט און קראפט פונ'ם פארלאַנג, פונ'ם וואונש; אָן ענין צו וועלכען באַזונדערם פרידריך שלעגעל קערט זיך תמיד אום. דאָס איז אין דער אמת'ן די אייניציג, אין דרויסען געווענדטע קראפט וואס מענשען באזיצען — די שוואכקייט אליין וואָס וועט אויפגעפאסט ווי א קראפט.

מיר נעפינען די זעלביגע באַוואונדערונג פאר'ן „וואונש" אין קירקעגארד'ס Enten-Eller („אָדער־אָדער"). „די אורזאך פאר וואס אלאדין דערפרישט אונז איז, וויל מיר פיהלען די קינדישע נעוואונטקייט פון דער גאונות אין איהרע וויבלער פאַנטאַסטישע וואונשען. וויפיעל זענען פאראן אין אונזער צייט וואָס וואָגען וויבלקליך צו האָבען א וואונש?" א. אז. וו. דאָס קינדישע, אייביג דאָס קינדישע! אָבער וועט קען זיך וואונדערען וואָס דער „וואונש", די מוטער פון רעליגיעס, דער אויסווייניגסטער אויסדרוק פון פאסיוויטעט, איז נעווארען דאָס שלאָג־וואָרט פון די ראָמאַנ־טיקער? דער „וואונש" איז פאָעזיע; די נעזעלשאפט וויי זי עק־זיסטירט — פראָזע. בלויז ווען מיר אורטיילען זיי פון אָט דעם שטאַנדפונקט קענען מיר ריכטיג פארשטעהן אפילו די לויטער־

*) ד. ה. אַרויספאָדערען איהם אויף אַ קאַמף. מאַדאַם דע סטאל האָט שריפטליך אטאקירט נאפאָלעאָנ'ען. (איבערזעצער.)

סטע, די ריינסטע ווערק פון דייטשלאנד'ס גרעסטע פאעטען. געטע'ס טאסא, מיט'ן קאנפליקט צווישען דעם שטאטסמאן און דעם פאעט (ד. ה. צווישען ווירקליכקייט און פאעזיע), מיט דער שילדערונג פון'ם קאנטראסט צווישען אט די צוויי, וואס דער־גענצען איינם ס'אנדערע און זיי זיינען ניט ענליך צווישען זיך „ווייל די נאטור האט ניט געמאכט איין מענשען פון ביידען" — איז, ניט קוקענדיג אויף דער קריסטאל קלארקייט פון סטיל און דעם סקעפטישען לייט מאטיוו, א פראדוקט פון פונקט דער זעל־ביגער אויפרודערונג וואס שטעלט צו דער ראמאנטישער שול איהר גאנצען אויפרודערנדיגען מאטריאל. די טעמע פון „ווילהעלם מייסטער" איז אין דער אמת'ן די זעלביגע. אויך דארט ווערט פארגעשטעלט דאס שטופענווייזע, פאמעליכע שלום מאכען און די צונויפמישונג פון'ם געטרויטען אידעאל און דער ערדישער ווירק־ליכקייט. אבער בלויז די גרעסטע קעפ האבען זיך אויפגעהויבען צו דער דאזיגער הויך. דאס רוב שרייבער, מיט היבשען, נאר וויניגער לויטערען אינטעלעקט, זיינען קיינמאל ניט געגאנגען וויטער פון דער אינווויניגבטער דיסהארמאניע. וואס מעהר די פאעזיע איז געווארען באוואוסט ביי זיך וויא קראפט, וואס מעהר דער פאעט האט באגריפען זיין כבוד, און די ליטעראטור איז אין זיך געווארען א קלייניע וועלט, מיט איהרע אייגענע טעכנישע אינ־טערעסען, אלץ מעהר האט דער קאנפליקט מיט דער ווירקליכקייט אננענומען די נידעריגערע פארם פון א קאמף מיט'ן פיליסטער־טום (זעה צ. ב. ש. אייכענדארף'ס „קריג פון די פיליסטער"). די פאעזיע קעמפט ניט מעהר פאר די איביגע רעכט פון פרייהייט אנטקעגען דער טיראניי פון דרויסיגע אומשטאנדען; זי שטעלט זיך איין ווי פאעזיע אנטקעגען דער פראזע פון לעבען. דאס איז דער טעוטאנישער, דער דייטש־סקאנדינאווישער, דאס היסט, דער ענג ליטעראריישער באגריף פון'ם נוץ וואס פאעזיע קען ברענגען פאר דער פרייהייט.

„מיר דארפען גערענקען, זאגט קירקענארד (Begrebet Ironi, 322), אז טיק און די גאנצע ראמאנטישע שול זיינען אריין, אדער האבען גענלויבט אז זיי זיינען אריין, אין באציהונגען מיט א פעריאדע בעת מענשען זיינען, אזוי צו זאגען, נעווען פארנלי־

וועלט אין פארענדיגטע, אומענדערבארע סאָציאלע באדינגונגען. אלע איז געווען אויסגעצייכענט און פולשטענדיג, אין א מין געטליכער כינעזישער פולקאָמענהייט, וואס האָט ניט איבערגעלאָזען קיין פאַרלאַנג אומבאפרידיגט, קיין וואונש אומאויסגעפירט. די גרויסארטיגע פרינציפען און גרונרזאַצען פון „נוצען און געוואוינהייט" זיינען געווען די זאכען צו וועלכע מען האָט פרום געדינט; אלצדינג, אריינרעכענענדיג דאָס אבסאָלוטע אליין, איז געווען אבסאָלוט; מענער האָבען זיך אָפגעהאלטען פון פאָליגאמיע; זיי האָבען געטראָגען שפיציגע קאפעלושען; קיין זאך איז ניט געווען אהן א באדייטונג. יעדער מענש האָט געפיהלט, מיט'ן נעניען גראד כבוד וואס איז געווען אין איינקלאנג מיט זיין לאגע, וואס ער האָט געשאפען, געפיהלט די געניע וויכטיגקייט, פאר זיך אליין און פאר אלע זיינע אומאויפהערליכע באמיהונגען. אין יענער צייט איז ניט געווען קיין לייכטזיניגע גלייכגילטיגקייט צו פונקטאציע. אלע אזעלכע זינד האָבען אומזיסט פרובירט צו־דרינגען. אלע איז געגאנגען זיין שטיל־לען, געוויינליכען וועג; אפילו דער וואס האָט זיך געשדכנ'ט האָט זיך רוהיג אָפגענעבען מיט זיין עסק; ער האָט געוואוכט אז זיין שליחות איז געוועזליך, אז ער געהט מאכען א זעהר ערנסטען שריט. אלע איז נעגאנגען ווי א זייגער. מענשען זיינען געווארען עקסטראָרדינער אויבער דער שפהנקייט פון דער נאטור אין א זומערדיגען טאג; דער גענאנק פון זייערע זינד אין די גרויסע תענית טעג האָט זיי אויבערגעוועלטיגט; זיי האָבען זיך פארליבט וועו זיי זיינען אלט נעווארען צוואנציג יאר; זיי זיינען געגאנגען שלאפען צעהן א זייגער. זיי האָבען התונה געהאט און האָבען זיך אָפגענעבען מיט הויזליכע און בירגערליכע פליכטען. זיי האָבען אויפגעצוינען פאמיליעס. אינ'ם פרילינג פון זייער לעבען האָט מען אין די הויכע פענסטער באמערקט זייערע ערענהאפטע און ערפאָלג־רייכע באמיהונגען. זיי האָבען געלעבט אינטים מיט'ן גלח, אונטער וועמעס אויפזיכט זיי האָבען געטאָן די גרויסמוטיגע מעשים וועלכע, זיי האָבען געוואוסט, אז ער וועט אויסרעכענען מיט א קול וואָס וועט ציטערען מיט שטארקען געפיהל וועו עס וועט קו־

מען דער טאָג ווען ער וועט דאַרפען מאכען דעם הספּד. זיי זיינען נעוואָן פריינד אין עכטען זין פון וואָרט,

ein wirklicher freund, wie man wirklicher Kanzleirat war.''

איך קען ניט איינזעהן עפּעס טיפּישעס אין דער דאָזיגער באשרייבונג. א חוץ דעם וואָס מיר טראָגען קיין־עכדיג קאָפּע־לושען אָנשטאָט שפּיצינג, וואָלט מען יעדעס וואָרט נעקענט אָנ־ווענדען אויף דער היינטיגער צייט. אין דער פריהערדיגע באַ־שרייבונג איז ניטאָ קיין ספּעציעל־ער סימן פון אזא אדער אן אַנדער צייט. נייַן; די באזונדערע כאַראַקטעריסטיק פון יע־נער פּעריאָדע איז דעם באָאַכטען שרייבער׳ס, דעם ראָמאַנטי־קער׳ס באַגריף וועגען דעם פּילִיסטערטום. אין מיין קריטיק איבער יאָהאַן לודוויג הייבערג׳ס ערשטען ראָמאַנטישען פּאַרזוך, האָב איך געשריבען: „זיי (די ראָמאַנטיקער) האָבען נעקוקט אויפֿ׳ן פּילִיסטערטום פון פּילאָזאָפּישען שטאַנדפּונקט ווי עפּעס פּאַרעניגטעס, פון אינטעל־עקטועל־ען — ווי עננהערציקייט; ניט, ווי מיר, פון א מאָראַל־ען שטאַנדפּונקט, ווי א העסל־יכקייט. ווי א קאַנטראַסט צום פּילִיסטערטום האָבען זיי אוועקגעשטעלט זייער אייגענע אומענדל־יכע בענקשאפט... זיי זיינען צוגענאַנגען צום פּילִיסטערס פּראָזע מיט זייער אייגענער יוגענדל־יכער פּאָע־זיע; מיר געהען צו צו זיין העסל־יכקייט מיט אונזער־ שטאַרקען וויל־ען.״ (Samlede Shrifter, I, 467) אל־זא, אין אל־געמיין גע־נומען, זיינען זיי מיט זייערע נעראַנקען און בענקשאפטען אנטל־אָ־פען פון דער נעזעל־שאפט און פון דער ווירקל־יכקייט, כאָטש דאָ און דאָרט, ווי שוין אָנגעוויזען, האָבען זיי זיך געסטאַרעט, אויב ניט נעמי צו פּאַרווירקל־יכען זייערע אידעען אין ל־עבען, איז ל־כל הפּחות אָנצוצייכענען א מעגל־יכע ל־ייזונג פון דער פּראָגע ווי אזוי צו טראַנספֿאָרמירען די ווירקל־יכקייט, ווי א גאַנצע, אין פּאָעזיע.

זיי האָבען ניט געוויזען קיין פונק פון פּאַרדרוס אָדער איני־ציאַטיווע ווי מיר געפּינען עס ביים פּראַנצויזישען ראָמאַנטיקער (צ. ב. ש. שאָרוש זאָנד); זיי אמוזירען זיך בלויז אויסארבי־טענדיג רעווול־וציאָנערע, אָדער, ל־כל הפּחות, מאָדנע פּאַנטאַזיעס. דאָס, וואָס נעטע האָט דערגרייכט, דהיינו, די קראַפט אי־

בערצואנדערשען די סביבה לויט זיינע פערזענליכע פאדערונגען, איז פאר'ן יונגערען דור נעווען דער אויסגאנג־פונקט. אין דער באציהונג האבען זיי אין זייער יוגענד געזוהן די וועלט פון נע־טע'ס שטאנדפונקט. די מאַם פרייהייט וואַם ער האָט פאר זיך געוואונען און די באדינגונגען וואַם זיינען נויטיג געווען פאר דער פולער אנטוויקלונג פון זיינע פעהיגקייטען אין כחות, האבען זיי נעמאכט פאר דער דורכשניטליכער, אדער ריכטיגער, פאר דער מינימום פאדערונג פון יעדען טאלאנטפולען מענשען, ווי קליין זיין טאלאנט זאל ניט זיין. פון די פאדערונגען פון זיין נאטור האבען זיי נעמאכט אן אונווערסאלען כלל, זיי האבען איגנאָרירט די זעלבסט־פארגעסענקייט וואַם ער האָט מיט אנשטרענגונג פראקטיצירט, און די קרבנות וואַם ער האָט געגעבען, און זיי האָ־בען ניט נאָר פראקלאמירט דאַם רעכט פון דער ליידענשאפט אָהן באדינגונגען, נאָר מיט דערעסענעם לייכטזין און פעראנטוישער צעלאָזענקייט האבען זיי געפערדינט די גלייכבארעכטינונג פון דער נשמיות. און אן אנדער איינפלוס — לחלוטין אנדערש פון געטע'ס מעכטיגען זעלבסט־אויסדרוק — האָט זיך אויך געלאָזט פיהלען, דהיינו, דער איינפלוס פון בערלין. צו נעטע'ס פרייער, אומבאגרענעצטער מענשליכקייט האָט מען אין בערלין צוגענע־בען א צומישונג פון א שפאָטישען, אנטי־קריסטליכען גייסט, וואַם איז ארויסגעדרונגען פון פרידריך דעם גרויסען'ס הויף, און די צעלאָזענקייט וואַם האָט עקזיסטירט אין הויף פון זיין נאָכ־פאלגער.

אבער ביידע, נעטע און שילער, האבען אויסגעטראטען דעם וועג פאר'ן ראמאנטיזם ניט בלויז אין דער פאזיטיוער זייט, דורך דעם וואַם זיי האבען פראקלאמירט דאַם רעכט פון דער ליידענ־שאפט, נאָר אויך אין דער נעגאטיוער זייט, דורך זייער באַ־וואוסטזיניגער אפאזיציאנעלער שטעלונג צו זייער אייגענער צייט, וואַם זיי האבען אנגעפאנגען אויף זייערע עלטערע יאָרען. אין אן אנדער פאָרם באמערקט זיך שוין אין זיי דעם ראמאנטיקער'ס ווידערווילען צו דער ווירקליכקייט. איך וועל ברענגען צוויי בייי־שפילען, וואַם וועזען וויי נעטע, דער גרעסטער שאפענדיגער קאָפ פון זיין צייט, איז נעווען וואונדערליך ווייט פון דער פאליטישער

ווירקליכקייט; זיי באווייזען גלייכצייטיג ווי טיף עס איז גע־ווען זיין אינטערעס אין דער וויסענשאפט. שרייבענדיג וועגען דעם דייטשישען צוג אנטקעגען פראנקרייך בעת דער פראנצוי־זישער רעוואָלוציע, א צוג אין וועלכען ער האָט זיך באטייליגט, דערמאָנט ער אז די גרעסטע צייט האָט ער אוועקגענעבען בא־אָבאכטענדיג „פארשידענע ערשיינונגען פון קאָליר און פערזענ־ליכער העלדישקייט". און נאָך דער יענא שלאכט שרייבט קנע־בעל: „געטע איז די גאנצע צייט געווען פאר־נומען מיט אָפטיק. אונטער זיין השגחה שטודירען מיר אָסטראָלאָגיע, די צייט איז זעהר פאסיג פאר אזא שטודיום, ווייל אלע פעלדער זיינען בא־דעקט מיט די נויטיגע מאטעריאלען". די קערפער פון זיינע גע־פאלענע מיטבירגער האָבען איהם ניט באגיסטערט צו זינגען אָדעס; ער האָט זיי צעשניטען און שטודירט זייערע ביינער.

אזעלכע מאָמענטען גיבען אונז א שטיקעל בילד פון דעם ווי געטע, אלס דיכטער, האָט געקוקט פון אויבען אראָפּ אויף די געשעהענישען פון זיין צייט. אָבער מיר דארפען ניט פארזעהן די גוטע זייט פון דעם וואָס ער האָט זיך אפגעזאגט צו שרייבען פאטריאָטישע מלחמה לידער אין דער צייט פונ׳ם קאמף מיט נאפאָלעאָן. „וואָלט עס מיר געפאסט צו זיצען אין מיין שטוב און שרייבען מלחמה לידער? אין דער נאכט־וואך, וועו מען האָט געקענט הערען ווי עס הירזשען די פערד פונ׳ש שונא׳ם פאר־פאסטען, דעמאָלט וואָלט איך עס אפשר געקענט טאָן. אָבער דאָס איז ניט נעווען מיין לעבען, און ניט מיין זאך; עס איז נעווען טעאָדאָר קערנער׳ס. דערפאר קליידען איהם זעהר פיין זיינע מלחמה לידער. איך האָב ניט קיין קריגערישע נאטור, און ניט קיין קריגערישען געשמאק, און מלחמה לידער וואָלטען נעווען א מאסקע, וואָס וואָלט מיר לחלוטין ניט געפאסט. איך בין קיינ־מאָל ניט נעווען געקינסטעלט אין מיין פאָעזיע." געטע, ווי זיין תלמיד הייבערג, האָט זיך אין דאָזיגען פאל אָפּגעהאלטען א דאנק דעם שטארקען געפיהל אז איהם ווילט זיך בלויז שרייבען וועגען דעם וואָס ער האָט אליין איבערגעלעבט; אָבער ער דערצעהלט אונז אויך אז ער באטראכט טעמעס פון א היסטאָרישען כאראק־טער ווי „די נעפערליכסטע און אומדאנקבארסטע".

זיין אידעאל, און דער אידעאל פון דער גאנצער פּעריאָדע, איז פּראָסט פּשוט מענשליכקייט — דאָס פּריוואטע לעבן פון א מענשן איז אלץ. די גוואלטיגע קאנפליקטן פון אבצעהנטן יאָרהונדערט און די „אויפקלערונג" פּעריאָדע זיינען אלע, אין הסכם מיט'ן מענשליכן אידעאליזם פון יענער צייט, פּראָסט אין דער לעבנס־נעשיכטע, אין דער אנטוויקלונגס־נעשיכטע פון'ם איינצעלנעם. אָבער דער קולט פון מענשליכקייט איז כולל ניט בלויז דאָס ניט אינטערעסירן זיך מיט נעשיכטע, נאָר דאָס אל־ נעמיינע ניט אינטערעסירן זיך מיט דער זאך זיך צוליב דער זאך אלין. אין איינעם פון זיינע בריף צו נעטע'ן שרייבט שילער, אז פונ'ם פּאָעט און פונ'ם ארטיסט דארף מען פּאָדערן צוויי זא־ כעז: ערשטענס, אז ער זאל זיך אויפהויבן איבער דער וועלט־ ליכקייט, און צווייטענס, אז ער זאל זיך האלטן אין די גרעניצען פונ'ם מאטעריעלען, פונ'ם נאטירליכע. ער דערקלערט זיין גע־ דאנק אזוי: דער ארטיסט וואָס לעבט אין אן אומגינסטיגער, פּראָמלאָזער סביבה, און איגנאָרירט ממילא די סביבה אין זיין קונסט, ריזיקירט אין גאנצען צו פּארלאָזען דאָס באַרירבארע, צו ווערען אבסטראקט, אָדער, אויב זיין נשמה איז ניט פונ'ם פּראָס־ טען סאָרט, פּאנטאסטיש. אויב אָבער ער האלט זיך ביי דער וועלט, איז ער עלול צו ווערען צו רעאל, און, אויב ער האָט א שוואכע פּארשטעלונגס־קראפט, צו קאָפּירען שקלאפיש און וואילגאר. די דאָזיגע ווערטער צייכענען אָן א מין גרענעץ וואָס צעטיילט די דייטשע ליטעראטור פון יענער צייט. פון איין זייט האָבען מיר די אומנאציאָנאלע קונסט־פּאָעזיע פון געטע'ן און שילער'ן, וועלכע האלט אָן אין די פּאנטאזיעס פון די ראָמאנטי־ קער, און פון דער אנדערער זייט די נאָלע סענסאציאָנעלע אָדער אונטערהאלטונג ליטעראטור פונ'ם מאָמענט, וועלכע איז באזירט אויף דער וועלט, אָבער אויף א פיליסטערשער ווירקליכ־ קייט, די ליטעראטור פון וועלכער די בעסט באקאנטע ביישפיעלען זיינען לאפאנטענ'ס סענסימענטאלע קלייניגרעריכע ראמאנסען און די פּאָפּולערע, פּראָזאישע פאמיליען דראמעס פון שרעדער'ן, איפלאנד'ן און קאָצעבו'ן. עס איז געווען אן אומגליק פאר דער דייטשישער ליטעראטור וואָס אזא צעטיילונג איז פּאָרנעקומען.

אָבער כאָטש דער ברוך צווישען דער בעסערער לִיטעראטור און דער וועלטליכקייט האָט זיך צום ערשטען געוויזען אין א שרעקליכער פאָרם אין די שריפטען פון די ראמאנטיקער, דאַרפען מיר אָבער ניט פארגעסען אז דער פראָצעס האָט זיך אָנגעהויבען א סך פריִער. קאָצעבו איז געווען די לינקע זייט פון געטע'ן און שי־לער'ן נאָר אייגדער ער האָט זיך געפונען אין אזא פאָזיציע בנוגע די ראָמאנטיקער. א שטארקען אייגדרוק פון דעם באקומען מיר פונ'ם פאָלגענדען אנעקדאָט. *)

אמאָל, אין די ערשטע פרילינג־טעג פון 1802, איז דאָס קלייגע שטעטעל ווייטער געגאנגען אויף רעדלעך דורך א נעשע־העניש, וואָס איז געווען אויף די ליפען פון אלע קלאסען. עס איז שוין פון לאַנג געווען קלאָר, אז מען גרייט זיך צו עפעס א ספע־ציעלען יום־טוב. עס איז געווען באקאנט, אז א זעהר בארימטער און זעהר בכבוד'ער מענש, פרעזידענט פאָן קאָצעבו, האָט זיך פריוואט געווענדט צום בירגערמייסטער נאָך א דערלויבעניש צו באנוצען דעם נייִ־דעקאָריטען זאל פון שטעטעל. די אויסגע־צייכענטסטע דאמען פון שטעטעל האָבען א חודש צייט גאָר ניט געהאט געטאָן א חוץ וואָס זיי האָבען באשטעלט און אָנגעמאָסטען סאלאָן־קלייִדער. פרייִלין פאָן אימהאָף האָט געהאט באַצאָלט פופציג גולדען פאר איהר קלייד. פארוואונדערט אויגען האָבען באמערקט א שניצער און א גאָלדשמיד טראָגען א וואונדערבארען קיווער און א פאָן איבער דער נאָס אין מיטען העלען טאָג. צו וואָס קען מען באדארפען אזעלכע זאכען? האָבען דען געדארפט זיין פארשטעלונגען אין שטעטעלשען זאל? עס איז געווען בא־וואוסט, אז מען האָט באשטעלט א געוואלטיגען גלאָק־פורעם, גע־מאכט פון טאָווע. צו וואָס האָט מען דאָס בארארפט? דער סוד איז באלד ארויסגעקומען. אשטיקעל צייט פאר דעם, איז קא־צעבו — וועלכער איז געווען בארימט איבער נאנץ אייראָפּא ווי דער מחבר פון „מענשענהאס און חרטה" — צוריקגעקומען אין זיין געבורט־שטעטעל, באלאָדען מיט רוסישע רובלס און מען

*Goethe: *Tag-und Jahreshefte*, 1802; G. Waitz, *Caroline* II, *Goethe-Jahrbuch* VI, 59 etc.

האָט איהם געגעבען א הויכען ראַנג צו ווערען א דריטער אין דער געטע און שילער׳ס אַליאַנץ. עס איז איהם געלונגען אַרייַנצוקומען אין הויף, און דערנאָך האָט ער געוואַכט אַרייַנצוקומען אין געטע׳ס קרייז, וואָס איז אויך געווען א הויף, און זעהר אַן אָפּגענומענער הויף. די פּריוואַטע גרופּע פּריינד, פאר וועלכע געטע האָט געשריבען זייַנע אומשטערבליכע געזעלשאפט־לידער, האָט זיך פאַרזאַמלט אויף מאָל א וואָך אין זיין הויז. קאָנצעבו האָט פאָרגעלייגט, אז עטליכע פון די דאַמען־מיטגלידער זאָלען איהם אויסקלייבען, אָבער געטע האָט געמאכט א הוספה צו די כללים פון דער געזעלשאפט, וואָס האָט אויסגעשלאָסען דעם אומגעבעטענעם, און האָט ניט דערלאָזט, אז ער זאָל אפילו וועלן ניט וועלן אַרייַנקומען ווי א גאסט. קאָנצעבו האָט באשלאָסען זיך נוקם צו זיין דורך דעם, וואָס ער האָט פארערט שילער׳ן אויף אַן אופן, וואָס, ווי ער האָט געהאָפט, וועט שטאַרק אויפרעגען געטע׳ן. נעטע האָט דעמאָלט נעהאָט אונטערדריקט עטליכע אטאקעס, וואָס קאָנצעבו האָט געמאכט אויף די ברידער שלעגל אין זיין פּיעסע „די קלייַנשטעטלדריגע", וואָס איז געווען איינס פון די רעפּערטואַר־פּיעסען אין ווייַמאַר טעאַטער. אלזא, כדי צו שעדיגען דאָס טעאַטער, האָט קאָנצעבו באשלאָסען צו געבען א גרויסע פאָרשטעלונג אינ׳ם שטעטעלשען זאל לכבוד שילער׳ן. מען האָט געדארפט שפּיעלען סצענעס פון אלע זייַנע דראמעס, און ענדליך האָט מען געדארפט דעקלאַמירען „דער גלאָק" אין דער באגלייטונג פון לערבעריגע בילדער. צום סוף פון דער פּאָעמע האָט קאָנצעבו, אָנגעטאָן ווי דער גלאָק־גיסער, געדארפט צעשמעטערען דעם טאָווועלנעם פורעם מיט א קלאַפ פון זיין האַמער, און עס האָט זיך געזאָלט אויפדעקען שילער׳ס א ביוסט. אָבער די קאָנצעבו געזעלשאפט האָט געמאכט דעם חשבון אָהן דעם בעל־הבית, ד. ה., אָהן גענטע׳ן. אין נאָנץ ווייַמאַר איז געווען בלויז איין ביוסט פון שילער׳ן, דער וואָס איז געווען אין דער ביבליאָטעק. וועו מען האָט דעם לעצטען טאָג געשיקט א שליח צו באָרגען דעם ביוסט, האָט מען געענטפערט, אז זינט מענשען געדענקען, האָט מען א גיפסען בילד, וואָס מען באָרגט אויף א יום טוב, נאָר קיינמאָל ניט אָפּגעבראכט אינ׳ם זעלביגען צושטאַנד. אין וועלכען מען האָט עס צוועק־

נעשיקט, און אז ניט־וויל־ענדיג מוז מען אפּוואנען צו בארגען דעם ביוסט. און מען קען זיך לייכט פארשטעלען די געפּלעפטקייט און דעם צארן פון דער גאנצער געוועלשאפט, וועו זיי האבען געהערט, אז בעת די סטאליער זיינען געקומען צום זאל מיט זייערע ברעטער, לייסטען און שטאנגען, האבען זיי געפונען פארמאכטע טירען און האבען געקראגען אינפארמאציע פונ׳ם בירגערמייסטער און פונ׳ם שטאדט־ראט, אז אזוי ווי מען האט נאר וואס געפארבט און דעקאירט דעם זאל, קענען זיי ניט דערלויבען אז מען זאל איהם באנוצען פאר אזא „צעלאזענער" פארווייל־ונג.

דאס איז בלויז אן אומוויכטיגער פראווינציעלער שטעטלשער סקאנדאל, אבער דאס, וואס איז באמת וואונדערבאר, וואס שטעלט פאר דעם קערן פון דער מעשה, איז דאס, וואס די גאנצע געזעלשאפט פון אויסגעצייכענטע דאמען, וואס האבען ביז דעמאלט הויך געהאלטען געטע׳ס רום (גרעפין הענריעטא פאן עגלאפשטיין; די שהנע ערהאפטע דאמע און דיכטערין אמאליע פאן אימהאף, וועמען נענץ האט שפעטער־צו פארגעטערט, וועלכע האט פארשוועדט פופציג גולדען, א. אז. וו., א. וו.) האבען זיך באליידיגט און האבען פארביטען זיין געזעלשאפט אויף קאצעבו׳ס. אפילו די גרעפין איינזידעל, וואס געטע האט זי תמיד באזוכדערם פארערט, איז אריבער צום שונא. דאס באווייזט ווי שוואך עס איז געווען דער אמת׳ער צובוגד צו העכערער קולטור אפילו צווישען די העכסטע אינטעלעקטועלע און געזעלשאפטליכע קרייזען, און ווי מעכטיג עס איז געווען דער ליטעראט, וואס האט זיך אפּגענעבען מיט׳ן ווירקליכען לעבען און האט געזוכט פארערער אין זיין סביבה.

עס איז אהן ספק געווען א צייט וועו געטע און שילער אליין זיינען געווען רעאליסטען. פאר ביידען, אין זייער ערשטער שטופע פון אומרוהיגען דראנג, איז די ווירקליכקייט געווען א גויטוועגדיגקייט. בויידע האבען פרייגעלאזען די נאטור און די געפיהלען אין זייערע ערשטע שאפונגען, געטע אין „געץ" און „ווערטער", שילער אין די „רויבער". אבער נאך דעם ווי „געץ" האט געשאפען די מאדע פון ריטערליכע ראמאנסען און וואלד־גזלנ׳ישקייט, „ווערטער" — פון זעלבסטמארד, סיי אין אמת׳ן לעבען סיי אין דער ליטעראטור — פון זעלבסטמארד, סיי אין אמת׳ן לעבען סיי אין דער לי־

טעראטור, „די רויבער" — פון אזעלכע ווערק ווי „אבעלינאָ דער גרויסער באנדיט", האָבען זיך די גרויסע שרייבער צוריקגעצויגען פון דער ארענע זוען זיי האָבען געזוכן, אז די לעזער־וועלט קען ניט אונטערשיידן צווישען די אָריגינאַלען און די אימיטאַציעס. זייער אינטערעס אינ׳ם תוך האָט זיך פארלוירען אין זייער אינטערעס אין דער פּאָרם: שטודירענדיג האָם פארצייטיגע זיינען זיי געבראכט געוואָרען אַלץ מעהר אונטערצושטרייכען די ארטיסטישע פאַלקאָ־מענהייט. עס איז ניט געווען זייער מזל צו געפינען א פובליקום וואָם זאָל זיי פארשטעהן, נאָך וויניגער א פאַלק וואָם זאָל זיי צו־שטעלען סיוושעטען, שטעלען זיי פאָדערונגען, געבען זיי באשטע־לונגען, אזוי צו זאָגען. דאָם דייטשישע פאָלק איז געווען צו אום־אנטוויקעלט. ווען נעטע, אין וויימאר, האָט נעטאָן ווּאָם ער האָט געקענט צו העלפען שיילער'ן, האָט ער אויסגעפונגען אז שילער, צו־ליב זיין אומרוהיג לעבען אין מאַנהיים, צוליב דעם ווּאָם ער איז גע־ווען באקאַנט ווי א פאָליטישער אנטרונענער, און ספעציעל צוליב דעם ווּאָם ער האָט ניט געהאַט קיין גראָשען ביי דער נשמה, האָט מען איהם געהאָלטען פאר א שרייבער מיט דער אומגליכסטער פארגאַנגענהייט. בעת'ן עפּיגראַמען קאַמף פון 1797, האָט מען ביידען, גענע'ן און שילער'ן, גלייך באהאַנדעלט ווי פּאָעטען מיט א צווייפעלדיגען טאַלאַנט. איינער פון די פאַמפלעטען אנטקעגען זיי איז געווידמעט „די צווויי פושער פון וויימאר און יענא". נא־פּאָלעאָן האָט אויסגעדריקט זיין אנערקענונג צו גענע'ן, זיין פאר־לאַנג איהם צו זעהן און צו רעדען מיט איהם, אינ׳ם אויסרוף: „אָט איז א מענש!" וואָם האָט פיעל געהאָלפען פעסטצושטעלען גע־נע׳ם רעפוטאציע אין דייטשלאנד. א פרייסישער שטאַב אפיציר, וועמען מען האָט ארום יענער צייט איינגעקוואַרטירט אין דיכטער׳ס הויז, האָט קיינמאָל ניט געהאַט געהערט זיין נאָמען. זיין ארויסגע־בער האָט זיך ביטער באקלאָגט איבער דער קליינער פאָדערונג פאר דער געזאַמעלטער אויסגאבע פון זיינע ווערק. די ווערק פון זיין שוואָגער, פוליום (דער מחבר פון „רינאַלדא רינאַלדיני"), האָבען זיך פיעל בעסער פארקויפט. „טאסא" און „איפיגעניא" האָבען ניט נעקענט קאָנקורירען מיט אזעלכע אייראָפּאישע בארימטע ווערק ווי קאָצעבו׳ס „מענשענהאס און חרטה". גענע אליין דערציילט

אונז, אז מען האָט זיי פֿאַרגעשטעלט אין ווייטאַר איין מאָל יעדע דריי אָדער פֿיר יאָר. עס איז געגנג קלאָר, אז די נאַרישקייט פון׳ם עולם האָט אַראָפּגעפֿירט די גרויסע דיכטער פון׳ם פּאָפּולע־רען וועג צו רום; אָבער עס איז פונקט אזוי קלאָר אז דער נייער קלאַסיציזם, פון וועלכען זיי האָבען אזוי שטאַרק געהאַלטען איז גע־ווען א שטענדיג וואַקסענדיגע סיבה פון זייער אומפּאָפּולאַריטעט. בלויז צוויי וועלט געטע׳ם האָבען געהאַט א זיכערען ערפּאָלג, „וועלטער" און „הערמאַן דאָראָטעא".

וואָס האָבען די צוויי גרויסע דיכטער געטאָן נאָך דעם ווי זיי האָבען זיך אויסגעדרעהט מיט׳ן רוקען צו זייער ארומיגקייט? געטע האָט געמאַכט די עשיכטע פון זיין אייגענער אָנגעשטרענגטער אינ־טעלעקטועלער אַנטוויקלונג פאר דער טעמע פון א פּלאַסטיש פּאָע־טישער באהאַנדלונג, אָבער איינזעהענדיג, אז עס איז אוממעגליך, אזוי לאַנג ווי ער האָט זיך אריינגעטאָן אין דער מאָדערנער מענש־הייט, צו דערגרייכען די שהנע איינפאַכקייט פון די אלטע גריכען, האָט ער גענומען רייניגען זייגע ווערק פון׳ם פערזענליכען; ער האָט נעשאפען סימבאָלישע לידער און אלעגאָריעס, נעשריבען „די נא־טירליכע טאַכטער", וואו די העלדען רופען זיך פשוט לויט זייערע אמטען, „קעניג", „גייסטליכער", א. אז. וו. און די ניי־קלאַסישע שטודיען „אכילעס", „פאנדאָרא", "פאלאָפּראָן און נעאָטערפע", „עפּימענידעס" און די צווייטע טייל פון „פאוסט". ער האָט אָנגע־הויבען צו באנוצען גריכישע מיטאָלאָגיע אָט ווי מען האָט עס געטאָן אין דער פראַנצויזישער קלאַסישער ליטעראַטור, דהיינו, ווי אן אל־געמיין פארשטאַנענע מעטאפּאָרישע שפּראַך. ער באהאַנדעלט ניט מעהר דעם אינדיוויד ווי א טיפּ, ווי אין דער ערשטער טייל פון „פאוסט", נאָר שאפט טיפּען וועלכע מען האָט נעהאַלטען פאר אינ־דיווידען. זיין אייגענע „איפיגעניא" איז איצט געווען פאר זיהם צו מאָדערן. די אריינגעטונקייט אין דער אלגאָריע איז נעווארען אלץ בולט׳ער, און דאָס האָט טאַרוואַלדזע׳ן אין זיין קונסט צו וויט אוועקגעפירט פון לעבען. אין זיין קונסט קריטיק איז געטע מיט עקשנות באשטאַנען דערויף אז דאָס וויכטיגסטע איז ניט טרייי־קייט צו דער נאטור נאָר טרייקייט צו דער קונסט. פאר איהם איז נעווען בילכער א אידעאַלע אייגארטינקייט (ווי מען נעפינט עס

למשל, אין זיינע צייכענונגען וואָס זיינען פֿאַרבליבען אין זיין חויז אין פֿראַנקפֿורט) אויידער א מיאוס'ער נאָר קרעפֿטיגער נאַטוראַליזם. אָלם טעאַטער דירעקטאָר האָט ער געהאַנדעלט לויט'ן זעלביגען פֿרינציפּ. פֿראַבט און שטאָלץ זיינען פֿאר איהם געווען אָלץ. ער האָט אונטערשטיצט דעם קאָנוועניציאָנעלען טראַגישען סטיל פון קאָלדעראָנ'ען און אָלפיירי'ן, ראַסינ'ען און וואָלטער'ן. זיינע אקטיאָרען זיינען געווען געאיבט, לויט דער מאניער פון די גריכען, צו שטעהן ווי לעבעדיגע סטאַטוען; מען האָט זיי ניט דערלויבט צו שטעהן מיט'ן פֿראָפיל אָדער מיט'ן רוקען צום פּובליקום. אין געוויסע טעג, צו לכבֿוים די מנהגים פון דער מאָדערנער מימישער קונסט, האָבען זיי געטראָגען מאסקעס. ניט קוקענדיג אויף דער עפענטליכער אָפּאָזיציע האָט ער געשטעלט א. פּ. שלעגעל'ס „איאָן" אויף דער ביהנע — א פּיעסע וואָס מען האָט ארויסגענעבען ווי אן אָריגינעלע, אָבער אין דער אמת'ן אן אומנאַטירליכע צופֿאַסונג צו יעוודיפּיד'ן, אָנגעוואונקען דורך „איפיגעניא". נאָך מעהר, ער איז ווירקליך באַשטאַנען דערויף, בלויז כדי צו איבען די אקטיאָרען אין דעקלאַמירען פערזון, אז מען זאָל שטעלען פרידריך שלעגעל'ס „אלאַרקאָס", א דורכאוים נישטיגע זאַך, וואָס א טאַלאַנטלאָז חדר אינגעל וואָלט געקענט אָנשרייבען, און עס איז געווען זיכער אז מען וועט עס ארונטערפּייפּען פון דער ביגע.*) אזא ווייטען מהלך איז ער גענגען ביסלעכווייז מקריב זייענדיג אלץ פאר דער אויסערליכער ארטיסטישער פּאָרם.

עס איז אלזא לייכט צו זעהן ווי אזוי געטע'ס איינזייטיגקייט האָט צוגעגרייט דעם וועג פאר די ראָמאַנטיקער; עס איז ניט אזוי לייכט צו ווייזען, אז דאָס זעלביגע איז אויך אמת בנוגע שילער'ן. שילער'ס דראַמעס קוקען אויס ווי נביאות איבער וווירקליכע נעשעהענישען. די פראַנצויזישע רעוואָלוציע לעבט אויף אין „די רויבֿ

*) „אייער מיינונג וועגען „אלאַרקאָס" איז מיינע; דאָך דענק איך מיר דאַרפען וואָגען מיט אָלץ; אויסערליכער ערפאָלג אָדער ניטערפאָלג שפּילט קיין שום ראָליע ניט. אונזער געווינסן ליגט, דוכט מיר, הויפּטזעכליך דערין, וואָס מיר געווינען אונזערע אקטיאָרען איבערצו'חזר'ן, און זיך אליין — צו הערען אָט דעם זעהר פּינקטליכען מעטער". — נעטע.

בער" (א פיעסע וואָס האָט געגעבען „מאַנסיע זשיל" דעם טיטעל פון ערען־בירגער פון דער פראַנצויזישער רעפובליק) אין, ווי גאָט־שאל באמערקט „דער אכצעהנטער ברומער*) ווערט פאַראויס־געזעהן אין „פעסקאָ", די שעהנע שפראַך פון די זשעראַנדיסטען — אין „וואַלענ־שטיין", און די „באפרייאונג מלחמות" — אין „די יונג פרוי פון אַרלאַנס" און אין „וועלהעלם טעל". " אָבער אין דער אמת'ן גיט זיך שילער אונטער דעם איינפלוס פון זיין סיוזשעט, אָהן א היג־טער געדאַנק און א העכערען צוועק, בלויז אין זיינע ערשטע דרא־מעס. אין זיינע שפעטע פיעסען פיהלט דער קאָמפּעטענטער קרי־טיקער גלייך ווי ווייט דער געדאַנק וועגען דער פּאָרם האָט בא־איינפלוסט דאָס אויסקלייבען די טעמע. הענריך איבסען האָט אמאָל געצויגען מיין אויפמערקזאמקייט צו דעם רעדענדיג וועגען דער „יונגפרוי פון אַרלעאַנס". ער האָט געהאַלטען, אז אין יענער דראַמע איז ניטאָ קיין „איבערלעבונג", אז זי איז ניט קיין רע־זולטאַט פון טיבען פערזענלייכען איינדרוק, נאָר אז זי איז א קאָמ־פּאַזיציע. און העטנער האָט געוויזען, אז אזא איז די באציהונג פונ'ם שרייבער צו זיין ווערק אין אַלע זיינע שפעטערע פיעסען. פונ'ם יאָר 1798 און ווייטער האָט שילער'ס באוואונדערונג פאר דער גריכישער טראגעדיע איהם געפירט צו זוכען א סיוזשעט וואו די גריכישע אידעע יוגען ש קזאל האָט געהערשט. די אידעע פון נעמעזיס**) פאַרנעמט דעם אויבען־אָן אין „דער רינג פון פאַלי־קראטעס", „דער טויכער" און „וואַלענשטיין". „מאריא סטוארט" איז געפורעמט לויט סאָפאָקל'ס „עדיפוס רעקס", און ער קלייבט אוים דעם ספעציעלען היסטאָרישען עפיזאָד כדי צו האָבען א טעמע וואו דער טראגישער סוף, דער באשטימטער יום הדין, איז בא־וואוסט, אזוי אז די דראַמע אַנטוויקעלט ביסלעכווייז בלויז דאָס, וואָס איז אומפּאַרטיידליך גלייך פון אָנהייב. די טעמע פון די יונג־

*) ברומער — דער צווייטער חודש פונ'ם יאָר אינ'ם פראַנצוי־זישען רעוואָלוציאָנערען קאַלענדאַר. דעם אַכצעהנטען ברומער האָט זיך אָנגעהויבען נאָפּאָלעאָנ'ס הערשאַפט. (איבערזעצער.)

**) די אידעע אז דער גוטער ווערט באַלוינט און דער שלעכטער — באשטראָפט. (איבערזעצער.)

פרוי פון אַרלעאַנס", וואָס זעהט אויס אזוי ראָמאַנטיש, ווערט אויס־געקליבען דערפאר ווייל שילער האָט געוואָלט באהאנדלען אן עפי־זאָד וואו, אויפֿן פאַרצייטיגען דרך, א דירעקטע געטליכע שליחות דערגרייכט די מענשליכע נשמה, וואו די געטליכקייט איז א מאַטע־ריעלער אין דירעקטער פאַרמיטלער, און דאָך קען דאָס מענשליכע באשעפעניש, וואָס איז דער אַרגאן פון דער געטליכקייט, צעבראָכען ווערען — אויף אן עכטען גריכישען אופן — א דאנק זיין מענשלי־כער שוואכקייט.

עס איז בלויז נעווען אין אייגקלאנג מיט דער אלגעמיינער אומרעאליסטישער טענדענץ וואָס שילער, כאָטש ער איז לחלוטין ניט געווען מוזיקאליש, האָט דערהויבען די אָפּערע אויפֿן חשבון פון דער דראַמע, אין געהאלטען אז דער גריכישער כאָר דערוועקט מעהר יראת הכבוד ווי דער מאָדערנערער טראַגישער דיאלאג. אין „די כלה פון מעסינא" שאפט ער אליין א „שיקזאל" טראַגעדיע, וואָס איז אין תוך נענומען א ווערק אין דער מאניער פון סאָפאָקל. אפילו אין „ווילהעלם טעל" איז זיין שטאַנדפונקט ניט קיין מאָדערנער; פאַרקערט, ער איז אין יעדער אייגצעלהייט ריין העלעניש. ער פאסט ניט אויף דעם סיווישעט דראַמאַטיש, נאָר עפיש. דער אייג־צעלנער ווערט ניט אָנגעצייכענט מיט קיין ספעציעלער כאַראַקטע־ריסטיק. בלויז א צופאל הייבט אויף טעל'ן איבער דער מאסע און מאכט איהם פאר א פיגור פון דער באווענונג. ער איז, ווי געטע זאגט, „א מין דעמאָן". ממילא שטעלט די דאָזיגע פיעסע ניט פאָר קיין קאָנפליקט צווישען „רויסע, אומפאראייגבארע הים־טאַרישע אידעען; די מענשען פון „ריטלי" זיינען ניט מיט'ן האר־צען צוגעבונדען צו דער פרייהייט. ניט די אידעע פון פרייהייט, ניט די ליבע צום לאנד רופט ארויס די איבערקערעניש, פרייוואטע אידעען און פרייוואטע אינטערעסען, די פארגעוואלטיגונג פון פא־מיליען רעכט און רעכט אויף אייגענטום זיינען דאָ דער הויפט מא־טיוו פון דער האנדלונג, ריכטיגער, פון די געשעהענישען, זיי פאר־נעמען דעם פלאץ פון פערזענליכע און רינאַסטישע אמביציעס אין אנדערע דראמעס. מען ווייזט אונז קלאָר אָן אז די פויערים שטרע־בען ניט צו באקומען נייע פרייהייטען, נאָר אויפצוהאלטען אלטע, נע'ירשנ'טע מנהגים. בנוגע אָט דעם פונקט קען איך דעם לעזער

אַנווייזען אויף לאַסאַל'ן, וועלכער אַנטוויקעלט דעם זעלביגען בליק, מיט זיין געווויינליכער גענייאַליטעט, אין דער אינטערעסאַנטער הקדמה צו זיין דראַמע „פראַנץ פון זיקינגען".

אַווי אַרום זעהען מיר אַז אַפילו שילער, דער פאָליטישסטער און היסטאָרישסטער פון די דייטשישע פאָעטען, בעת ער איז, דוכט זיך, שטאַרק פאַראינטערעסירט אין געשיכטע און פאָליטיק, האַנדעלט ער אָבער בלויז אויף א באַגרעניצטער מאָס מיט דער ווירקליכקייט; און דערפאַר קען מען עס באַטראַכטען ווי באַווייזען, אז די כאַראַקטער־שטריכען פון דער גאַנצער ליטעראַטור פון יענער צייט זיינען געווען א ווידערווילען אַנטקעגען דער היסטאָרישער און אַיצטיגער ווירקליכקייט, מיט אַנדערע ווערטער — סובייעקטיווויזם און אידעאַליזם.

אָבער דער גייסט פון הערדער'ן, געטע'ן און שילער'ן איז בלויז איין טרייב־כח פונ'ם ראָמאַנטיזם. דער אַנדערער איז פיכטע'ס פילאָזאָפיע. די פיכטע'שע טעאָריע וועגען דעם „איך" האָט נענעבען דער ראָמאַנטישער אינידיוודואַליטעט איהר כאַראַקטער און קראַפט. די אַקסיאָמען: אַלץ וואָס עס איז פאַראַן איז פאַר אונז; אַלץ וואָס עס איז פאַר אונז, קען זיין בלויז דורך אונז; אַלץ וואָס עס איז פאַראַן, סיי דאָס נאַטירליכע סיי דאָס איבערנאַטירליכע, עקזיסטירט דורך דער „אַקטיוויטעט פונ'ם איך", — דאָס אַלץ האָט באַקומען א נייעם פירוש וועג מען האָט עס אריבערגעטראָגען פון דער מעטאַפיזישער אין דער פסיכאָלאָגישער וועלט. די גאַנצע ווירקליכקייט ליגט אינ'ם „איך" אליין, ממילא פאַדערט דער אַבסאָלוטער „איך" אז דער ניט־„איך", וואָס וועלט פון איהם אַוועקגעשטעלט, זאָל האַרמאָנירען מיט איהם, און ער אליין איז פשוט די אומענדלי־כע שטרעבונג אריבערצוטרעטען זיינע אייגענע גרעניצען. אָט דער שלוס פון דער „ווייסענשאפט־לערע" האָט צעדורערט דעם יונגען דור. אונטער דעם אַבסאָלוטען „איך" האָבען זיי פאַרשטאַנען — אין דער אמת'ן, ווי פיכטע אליין, כאָטש אויף א גאַנץ אַנדער אופן — ניט קיין געטליך ווועזען, נאָר די דענקענדיגע מענשליכע בריאה. און אָט די נייע, פאַר'שכור'נדיגע אידעע פון דער אַבסאָלוטער פרייהייט און קראַפט און זעלבסט־געניגקייט פונ'ם „איך", וועלכער, מיט דער אייגענוויליגקייט פון אַן אויטאַ־

קראַטישען מאַנארך, צווינגט די נאַנצע וועלט זיך פאַר איהם צו רע־
דוצירען ביז נול, איז ענטוזיאַסטיש פראַקלאַמירט געוואָרען פון א
נאַרישׂ־אייגענווילינער, איראַנישער און פאַנטאַסטישער גרופּע יונגע
נאונים, האַלבע גאונים און פערטל נאונים. די „שטורם און
דראַנג" פעריאָדע — וועו די פרייהייט מיט וועלכער מענשען האָ־
בען זיך נערימט איז געווען די „אויפקלערונג" פרייהייט פון אכ־
צעהנטען יאַרהונדערט — איז ווידער ערשינען אין א מעהר רא־
פינירטער און אידעאַליסטישער פאָרם; און די פרייהייט מיט וועל־
כער מען האָט זיך איצט באַרימט איז געווען די הפקרות פון נייג־
צעהנטען יאַרהונדערט.

פיכטע׳ס טעאָריע פון „איך" וואָס שטעלט אוועק, וואָס שאפט א וועלט, האָט ניט געשטימט מיט׳ן „מענשליכען שכל הישר". דאָס איז געווען איינס פון איהרע הויפּט רעקאָמענדאַציעס אין די אויגען פון די ראָמאַנטיקער. די „וויסענשאפט־לערע" איז געווען וויסענשאפטליך א פאַראַדאָקס, אָבער פאַר זיי איז דער פּא־ראַדאָקס געווען דאָס שמאַלץ פון׳ם געדאַנק. נאָך מעהר, די פון־דאַמענטאַלע אידעע פון דער טעאָריע איז פונקט אזוי געווען רא־דיקאַל ווי פאַראַדאָקסאַל. זי האָט זיך אַנטוויקעלט אונטער׳ן אייג־דרוק פון׳ם פאַרזוך וואָס די פראַנצויזישע רעוואָלוציע האָט גע־מאַכט צו איבערנערשען דאָס נאַנצע טראַדיציאָנעלע סיסטעם אין א שכל׳דיגען סיסטעם. די אויטאָקראַטיע פון „איך" איז נעווען פיכטע׳ס באַגריף פון דער וועלט אַרדנונג, און דערפאַר האָ־בען די ראָמאַנטיקער נעגלויבט אז אין דער דאָזיגער טעאָריע פון׳ם „איך" לינט פאַר זיי א הייב־שטאַנג מיט וועלכער זיי וואָלטען גע־קענט אויפהייבען די אלטע וועלט און ארויסנעמען זי פון איהרע זאוויעסעם.

די ראָמאַנטישע פאַרנעטערונג פון דער פאַרשטעלטונגס־קראַפט האָט זיך שוין געהאַט אָנגעהויבען אין פיכטע׳ן. ער האָט דער־קלערט די וועלט ווי א רעזולטאַט פון אן אומבאַוואוסטזיניגען אקט, וואָס איז דאָך באַגרייפליך פאַר׳ן דענקער, פון א פרייען „איך", וועלכער איז דאָך גלייכצייטיג באַגרעניצט. אָט דער אקט, האָלט ער, קוועלט ארויס פון דער שאפענריגער פאַרשטעלונגס־קראַפט. דורך איהר ווערט פאַר אונז צום ערשטען די וועלט, וועלכע מיר בא־

נעמען מיט די חושים, א ווירקליכע וועלט. אלזא, די גאנצע טע־
טיגקייט פון דער מענשליכער פסיכיק, לויט פיכטע'ן, קוועלט ארויס
פון דער שאפענדיגער פאנטאזיע; דאָס איז דער אינסטינקט וועל־
כען ער באטראכט פאר'ן צענטראלען כח פון'ם אקטיוון „איך".
דער פארגלייך מיט דער פאנטאזיע וואָס איז אזוי מעכטיג אין דער
קונסט, איז קלאָר. אָבער פיכטע'ן איז ניט געלונגען צו באמערקען
אז די פאנטאזיע איז באין אופן ניט קיין שאפענדיגע, זי איז בלויז א
קראפט וואָס פאראנדערשט, שטעלט איבער, וואָרים זי פארנעמט זיך
בלויז מיט דער פאָרם פון באגריפענע זאכען, ניט מיט זייער אינהאלט.

פיכטע זאָגט, אז ער „דארף ניט קיין „זאכען", און ער באנוצט
זיך ניט מיט זיי, ווייל זיי שטערען זיין זעלבסט־אָפהענגיגקייט,
זיין אומאָפהענגיגקייט פון אלץ וואָס איז אין דרויסען פון זיין איך".
דער דאָזיגער געדאנק איז ענג פארבונדען מיט פרידריך שלעגעל'ס
באמערקונג, „אז אן אמת'ער פילאָזאָפישער מענש דארף זיך קענען
רעגולירען וועו ער וויל נאָר לויט'ן פילאָזאָפישען אָדער פילאָלאָגי־
שען, קריטישען אָדער פאָעטישען, היסטאָרישען אָדער רעטאָרישען,
אלטען אָדער מאָדערנעם טאָן, פונקט ווי מען רעגולירט אן אינסטרו־
מענט, און דאָס דארף ער קענען טאָן צו יעדער צייט, און אויף יע־
דער טאָן־מדרגה".

לויט דער ראָמאנטישער טעאָריע קענען זיך די ארטיסטישע
אלמעכטיגקייט פונ'ם „איך" און די אייגענוויליגקייט פונ'ם פאָעט
ניט אונטערווארפען קיין שום געזעצען. אין אָט דער אידעע לינט
די זריעה פון דער באוואוסטער ראָמאנטישער איראָניע אין דער
קונסט, דאָס באהאנדלען יעדע זאך סיי מיט שפאס סיי מיט ערנסט,
די אייביגע זעלבסט־פארָאדיע, די שפיל וואָס באאומרוהיגט ארויס־
רופענדיג און פארטרייבענדיג אילוזיע נאך אילוזיע, וואָס צעשטערט
די גאנצע דירעקטקייט בנוגע דעם עפעקט אין א סך ליבלינג ווערק
פון די ראָמאנטיקער.

דעם ראָמאנטיקער'ס טעאָריע פון קונסט און לעבען עקזיס־
טירט אלזא א דאנק א געמיש פון פאָעזיע און פילאָזאָפיע, א דורכ־
פלעכטונג פונ'ם דיכטער'ס טרוימען און דעם סטודענט'ס טעא־
ריעס; זי איז א ווערק פון ריין אינטעלעקטועלע כחות, און עס
איז ניטא קיין שום שייכות צווישען אָט די כחות און דעם ווירק־

ליכען לעבען. דערפון שטאַמט דער צו שטאַרק אינטעלעקטועלער כאַראַקטער פונ׳ם ראָמאַנטיזם. דערפון שטאַמען די אלע איבער־חזר׳ונגען, דאָס נאָנצע אויפהייבען זיך צו העכערע כחות אין אָט דער פּאָעזיע איבער פּאָעזיע און דעם פילאָזאָפירען איבער פילאָזאָפיע. דערפון שטאַמט וואָס ער לעבט און באַוועגט זיך אין א העכערער וועלט, אין אן אנדערער נאַטור. דאָס דערקלערט אויך דעם נאָנצען סימבאָליזם און אלענאָריע אין די דאָזיגע האלב פּאָעטישע, האלב פילאָזאָפישע ווערק. עס איז ערשינען א ליטעראַטור וואָס האָט נעהאַט דעם כאַראַקטער פון א רעליגיע, און האָט ענדליך זיך פאַראייניגט מיט דער רעליגיע, און וועלכע האָט נעהאַט צו פאַראַנקען איהר עקזיסטענץ א לעבען פון נעפיהל פיעל מעהר אייגדער פון אינטעלעקטועלער פּראָדוקטיוויטעט. ממילא קענען מיר פאַרשטעהן ווי אזוי א. ו. ש. שלעגעל אליין זאָגט: „עס איז אָפט נעווען ניכער א שווערער אָנווייז אויף דער לופטיגער מעלאָדיע פון די נעפיהלען אייגדער אן אויסדרוק פון די נעפיהלען אליין אין זייער נאָנצער קראַפט אין פולקייט.“ דער שרייבער האָט ניט נעוואָלט מיטטיילען דעם לעזער די זאַך אליין, נאָר אן אָנווייז אויף דער זאַך. די פיגורען פונ׳ם ראָמאַנטיזם דערזעהען מיר ניט אין העלען זון־ליכט, נאָר אין בין השמשות, אָדער אין מיסטעריעז ציטערדיגען לבנה־ליכט אויף א ווייטען האָריזאָנט אָדער אין חלומות. פון דעם שטאַמט אויך וואָס די ראָמאַנטיקער מאַכען דינער און דימינוטיוו די טערמינען וואָס דריקען אוים דאָס, וואָס מען נעמט אויף מיט די חושים (Blitzeln, Aeugeln, Hinschatten), און אויך וואָס זיי בייטען איבער די טערמינען פאַר די אינדרוקען פון פארשיעדענע חושים, וואָס צעמישט און פאַרטונקעלט די בילדליכקייט. אין „צעברינא“ שרייבט טיק וועגען בלומען:

„Die Farbe Klingt; die Form ertont, jetwede
Hat nach der Form und Farbe Zung und Rede.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Sich Farbe, Duft, Gesang Geschwister nennen.“*

*) „עס קלינגט די פאַרב; די פאָרם קלינגט אָפּ און יעדע האָט לויט איהר פאָרם און פאַרב איהר צונג און שפראַך.
— — — — — — — — — — — — — — — —
געזאַנג און פאַרב און דופט זיך איין פאַמיליע רופען.“

דער עיקר אין אָט דער ליטעראַטור איז ניט מעהר די ליידענ־
שאפט פון דער „שטורם און דראַנג" פעריאָדע, נאָר די פרייע שפיל
פון דער פאַנטאזיע, א טעטיגקייט פון דער פאַנטאזיע וואָס איז באַ־
גרעניצט פון די נעזעצען פונ׳ם שכל און ניט פונ׳ם שייכות צווישען
נעפיהל און ווירקליכקייט. די העכערע, פאָעטישע אידעען־סעקווענ־
צען, וועלכע מען האָט איצט אריינגעבראַכט דערקלערען קריג די
נעזעצען פון געדאַנק און שפאָטען פון זיי וויי פון פילוסטרישע זא־
כען. זייער פלאַץ ווערט פארנומען פון קאָפריזען, איינרעדענישען,
און משוגעת׳ן. ז׳י פאַנטאזיע באשליסט אוועקצואוואַרפען די
ווירקליכקייט, אָבער די פארהאַסטע ווירקליכקייט האָט איהר
נקמה אין דער אומבאַגרינדעטקייט אָדער בלוט־אָריגקייט פון דער
פאַנטאזיע. די פאַנטאזיע פאָדערט ארויס דעם שכל, אָבער אין
דער ארויספאָדע־זונג ליגט אן אומגעלומפערטע סתירה; עס איז א
באַוואוסטזיניגע און פאָראויס־געפלאַנטע זאך — דער שכל דארף
ארויסטרייבען דעמ שכל. זעלטען האָט א פאָעטישע שול עקזיסטירט
אונטער אזא דרוק פון א שטענדיג באַוואוסטזיין פון איהר אייגע־
נעם כאראקטער ווי אין דאזיגען פאל. א באַוואוסטזיניגע כונה איז
דער שטעמפעל פון איהרע ווערק.

די אינטעלעקטועלע ירושה וואָס איז אָנגעקומען די ראָמאַנ־
טיקער איז געווען אָהן א שיעור נרוים. זייער שול איז ערשינען
דעמאָלט וועו די ליטעראַטור איז געשטאַנען אויף איהר העכסטער
הויך אין דייטשלאַנד. דאָס דערקלערט די פריהע רייפקייט פון
איהרע מיטגלידער. זייער וועג איז שוין געווען אויסגעטראַטען פאר
זיי. אין זייער יוגענד האָבען זיי אריינגענומען אין זיך אן אומגע־
היערן סכום ליטעראַרישע ידיעות און ארטיסטישע טעכניק, אויף
אזא אופן האָבען זיי אָנגעהויבען מיט אן אינטעלעקטועלען קאפי־
טאל, וואָס קיין אנדער יונגער דור אין דייטשלאַנד האָט נאָך קיינ־
מאל ניט פארמאָגט. זייערע ערשטע גראַנקען האָבען זיי אוים־
געדריקט אין דער שפראַך פון געטע׳ן, שילער׳ן און שעקספיר׳ן,
און אָנהייבענדיג אויף אזא אופן זיינען זיי אָנגעגאַנגען באשאפענ־
דיג, וואָס געטע האָט גערופען „די פעריאָדע פון נעצווואונגענע
טאלאַנטען". אויפ׳ן פלאַץ פון שטורירען דעם אמת׳ן מענשליכען
כאראקטער און דורכפירען באשטימטע ארטיסטישע אידעען, האָ־

בען זיי אוועקגעשטעלט די חוצפה'דיגקייט פון דער צערודערטער פאנטאזיע. דאָס געמיינזאמע אין אלע די זעהר פארשידענע שטרעבונגען און ווערק פון די ראָמאנטיקער — אין וואקענראָדער'ס „קלויסטער־ברודער" מיט זיין גייסטיגען ענטוזיאזם פאר קונסט און אידעאלער שעהנקייט, אין „לוציגדע" מיט איהר גשמיות'דיגער פארגעטערונג פון'ם גוף, אין טיק'ס מעלאנכאלישע ראָמאנען און מעשה'לעך, וואו דער קאפריזנער שיקזאל לאכט אפ פונ'ם מענשען, און אין טיק'ס דראמעס און האפמאנ'ס מעשיות, וואו יעדע פאָרם פארשווינדט אין איהר פלאץ פארנעמען די משוגעת'ן און אראבעסקען פון דער קאפריזנער פאנטאזיע — דאָס געמיינזאמע אין אָט די אלע ווערק איז די הפקר'דיגע זעלבסט־פעסטשטעלונג אדער די פעסטשטעלונג פונ'ם אבסאָלוטיזם פונ'ם איינצעלנעם, וואָס איז א רעזולטאט פון דער מלחמה מיט דער ענג־האַרציגער פראָזע, פון דער דרינגענדער פאָדערונג אויף פאָעזיע און פרייהייט.

די אבסאָלוטע אומאפהענגיגקייט פונ'ם „איך" זונדערט אפ. פון דעסטוועגען האָבען די דאָזיגע מענשען שנעל געשאפען א שול, און נאָך איהר באלדיגער אויפלייזונג האָבען זיך פארמירט אין עטליכע אינטערעסאנטע גרופעס. דאָס דארף מען צושרייבען זייער אנטשלאָסענקייט זיך צו פאראיניגען כדי צו דערנרייכען דעם נצחון, צו פארזיכערען די וועלט־הערשאפט פון דער לעבענס־פילאָזאפיע, וועלכע די גרויסע דייטשישע מוחות האָבען ארויסגעבראכט. זיי האָבען געוואלט ארויינברענגען אין לעבען די דאָזיגע פילאָזאפיע פון די גאונים, אויסצודריקען זי אין דער קריטיק, אין פאָעזיע, אין קונסט טעאָריעס, אין רעליגיעזען מוסר, אין דער ליי־זונג פון סאָציאלע און אפילו פאָליטישע פראָבלעמען; און זייער ערשטער שריט אין דער ריכטונג איז געווען א ווילדע ליטעראַרישע מלחמה. טיילווייז האָט זיי געטריבען די נויטיגקייט, וואָס די גרויסע און שטארקע נאטורען האָבען געפיהלט, אריינצוברענגען אירן ווילען און אירן גייסט אין דער גאנצער חברה קריגסלייט, און טיילווייז — די בייגונג פון מאלאנטפולע מענשען — וואָס זייערע טא־לאנטען האָט מען אטאקירט און באשטריטען — אנטקעגען צו קו־מען די איבערוועלטיגענדע צאל פון זייערע געגנער מיט א קליינער, נאָר א העכערער קריגס־מאכט. דאָס וואָס ביי זיי האָט געפעלט

א שטאט אַרגאַניזאַציע — וואָס איז געווען די ערשטע באַרינגונג פון דער אומאָפּהענגיקייט, וועלכע האָט זיי אָפּגעזונדערט — האָט אויך פּאַראורזאַכט וואָס די בעסטע מענשען זייערע האָבען געשאַפען א שול אַדער א פּאַרטיי. דאָס באַווײַזט אַז זיי געהערען ניט א פּאַלק אָהן דער אייניקייט פון א נאַציע,*) און אָהן א קאָלעקטיוער קראָפט, האָט באַשאַפען די שטרעבונג דורכצודרינגען די הויפּט גייסטער פון דער אינטעלעקטועלער אַריסטאָקראַטיע מיט א נייעם פּאַראייניגונג־פּרינציפּ.

*) דאָ רעדט זיך וועגען דער ציוויל פּאַר'ן יאָהר 1871, ד. ה., אויפּדער די באַזונדערע שטאַטען פון דייטשלאַנד האָבען זיך געהאַט פּאַראַיוניגט. (איבערזעצער.)

קאפיטעל 2.

העלדערלין.

זיין לעבען, משוגעת און טויט; באַוואונדערער פון אַלטען גרי־כענלאַנד; זיינע פּאָליטישע איבערצייגונגען; הויפּטריכטונג פון דיאָטימא; זיין האַלב־מאַדרינער פּאַנטעאיזם; העלדערלין אלס אַנטאָגער פון ר׳ם ראַמאַנטיזם.

א חוץ דער גרופּע וועלכע רעפּרעזענטירט דעם איבערגאַנג פון נעטע׳ס און שילער׳ס העלעניזם צום ראַמאַנטיזם, שטעהט אין אייני־זאַמע פיגור, די פיגור פון העלדערלין׳ן, איינער פון די ריינסטע און ראַפינירטסטע מוחות פון זיין צייט. כאָטש ער האָט געלעבט אין זייער צייט, איז ער געווען א פּיאָנער פון די דייטשישע ראַמאַנטיקער, אויף אן ענליכען אופן ווי אַנדריי שיניעה, אן אַנדער העלעניסט, איז געווען דער פּיאָנער פון פראַנצויזישען ראַמאַנטיזם. ער האָט זיך געלערנט צוזאַמען מיט׳ן שפּעטערדיגען פילאָזאָף פון דער ראַמאַנטישער שול, שעלינג׳ן, און מיט העגעל׳ן, דעם גרויסען דענקער, וועלכער איז געקומען נאָך די ראַמאַנטיקער, און ער איז געווען זייער ביידענם פרייַנד, אָבער ער האָט זיך ניט באַקענט מיט קיין איינעם פון די אמת׳ע ראַמאַנטיקער ביז משוגעת האָט א סוף געמאַכט צו זיין אינטעלעקטועלער אקטיוויטעט.

העלדערלין איז געבוירען געוואָרען אין 1770 און איז משוגע געוואָרען אין 1802. עם קומט אויס אז, כאָטש ער האָט דערנאָך געלעבט נאָך פערציג יאָר, איז אָבער זיין לעבען ווי א שרייבער געווען בלויז א ביסעל לענגער פון האַרדענבערג׳ס אָדער וואַקענ־ראָדער׳ס.

די שנאה צום העלעניזם, וואָס די שפּעטערדיגע דורות באַ־מראַכטען ווי איינס פון די הויפּט שטריכען פון דער ראַמאַנטישער באַוועגונג, האָט זיך ניט געפונען צווישען זיינע אָריגינעלע עלעמע־טען. פּאַרקערט, מיט׳ן אויסנאַם פון טיק׳ן, וועלכער האָט זיכער

ניט געשעצט דעם העלענישען גייסט, זיינען אלע ערשטע ראַמאַנטיקער, און ספּעציעל די ברידער שלעגעל, שלייערמאכער און שעלינג, געווען ענטוזיאַסטישע באוואונדערער פון אלטען גריכענלאַנד. זיי האָבען געשטרעבט זיך פאַנאַנדער־צו־קלייבען אין יעדען מענשליכען געפיהל, און טאקע ביי די גריכען האָבען זיי געפונען די אלזייטיגע מענשליכקייט. זיי האָבען געגלויבט צו צעברעכען די קינסטליכע געזעלשאפטליכע צוימען פון זייער צייט און אנטלויפען צו דער נאַטור, און לכתחילה האָבען זיי געפונען די נאַטור נאָר ביי די גריכען. פאַר זיי איז דאָס עכטע מענשליכע געווען דאָס עכטע גריכישע. פרידריך שלעגעל, צ. ב. ש. טרעט אריין אין זיין קאַריערע מיט דער האָפענונג צו זיין פאַר דער ליטעראַטור אלץ וואָס ווינקעלמאן איז געווען פאַר דער קונסט. אין זיין עסיי „וועגען דיאַטימא'ן" און „וועגען דעם שטודיום פון דער גריכישער פאָעזיע" פראָקלאַמירט ער די העכערקייט פון דער גריכישער קולטור און גריכישער פאָעזיע איבער אלע אנדערע. מען זעהט שוין דאָרט א סימן פונ'ם שפּעטערדיגען שלעגעל אינ'ם פאַרזוך צו באַקעמפען די פאַלשע באַשיידענקייט פון דער מאָדערנער צייט און צו באַווייזען, אז שעהנקייט איז ניט אָפּהענגיג אָן מאָראַלע געזעצען וועלכע האָבען לחלוטין ניט צו טאָן מיט קונסט. עס איז אויך כאַראַקטעריסטיש זיין פעסטשטעלונג, אז אריסטאָטעל'ען האָט געפעלט דער חוש פאַר דער גריכישער נאַטור פאָעזיע.

אָן ענליכער, נאָר מעהר דויעריגער ענטוזיאזם פאר'ן אלטען גריכענלאַנד איז געווען דער סאָמע תמצית פון העלדערלינ'ס נשמה; און דער דאָזיגער ענטוזיאזם האָט זיך ניט אויסגעדריקט אין אָפּהאַנדלונגען און ארטיקלען, נאָר האָט אָנגענומען א לירישע פאָרם, אין פראָזע און אויך אין פערזען. אפילו אלס דראַמען־שרייבער אין ראַמאַנטיסט, איז העלדערלין געווען דער באַאַבטער לירישער פאָעט, דאָס און גאָרניט מעהר. היים האָט ריכטיג באַמערקט וועגען זיינע ראַמאַנען: „א פרייד אינ'ם אידעאלען, דער דורכפאל פונ'ם אידעאלען, און א טרויער איבער'ן דורכפאל, דאָס איז די טעמע וואָס די „בריף פון היפעריאָן'ען" אנטוויקלען מיט א קראַפט וואָס וועלט קיינמאל ניט שוואכער און מיט א פייער וואָס פלאַקערט אלעמאל... דאָס אומפאַריכטבארע איז געווען די אורזאַך פון

זיינע לייַדען". און ווי באלד דאָס אידעאלע איז פאר איהם געווען פארקערפערט אין גריכישען לעבען, אזוי ווי עס האָט זיך איהם אויסגעוויזען אין חלום, איז זיין גאנצע ליטעראַרישע ארבייט געווען איין פארבענקטער וועהקלאָגעשרי איבער דער פארלאָרענער העלאס. קיין זאָך האָט ניט געקענט זיין וויניגער גריכיש און מעהר ראָמאַנטיש ווי זיין בענקשאפט; זי איז פונקט אזוי נוזמא'דיג אין כאראקטער ווי שאקשטאפעלט'ס ענטוזיאזם פאר דער אלטער סקאנדינאוויען און וואקענראָדער'ס איבערגעבענהייט צום דייטשישען אלטערטום. העלדערלינ'ס לאנדשאפטען זיינען פונקט אזוי ניט גריכיש ווי זיינע מאָדערנע גריכען אין „היפעריאָן", וועלכע זיינען ערליכע דייטשישע ענטוזיאסטען, שטארק באאיינפלוסט פון שילער'ן. מיר קענען ניט צווייפלען, אז ער האָט זיך געקענט. אָבער די חברה איינזאמע, אויסדערוועהלטע גייסטער פון דייטשלאנד האָט איהם אויסגעקוקט שרעקליך. כאָטש ער ווייזט זיך ארוים אין זיינע לידער צו זיין א הייסער פאטריאָט, און כאָטש ער באזינגט דעם כישוף פון ראָמאַנטישען היידעלבערג אין אנטיקע סטראָפען, דאָך איז פאר איהם דייטשלאַנד און גריכענלאנד א רעפרעזענטאציע פון בארבאריזם און קולטור. וועגען זיין אייגענער שייכות צו די גריכען שרייבט ער צו זיין ברודער: „ניט קוקענדיג אויף מיין נוטען ווילען מוז איך אויך בלויז שלעפען זיך, אין אלעם וואָס איך טו און דענק, אויף דעם וועג פון די דאָזיגע אייגענארטיגע באשעפענישען; און אָפט בין איך נאָך נארישער און אומגלומפערטער אין טאט און וואָרט, ווייל פונקט ווי די געגנט שטעה איך א פלאָפיסיגער אינ'ם וואסער פון דער מאָדערנקייט, שטרעבענדיג מאכטלאָז צו פליגלען מיין שוואונג ארויפ־צו־צו צום גריכישען הימעל." און ביים סוף פון „היפעריאָן" זאגט ער וועגען די דייטשען: „זיי זיינען געווען בארבארען שוין פון פארגעסענע צייטען, און אינדוסטריע, וויסענשאפט, אפילו רעליגיע אליין, האָט זיי געמאכט גאָך מעהר בארבאריש, אומפעהיג פאר יעדען געטליכען געפיהל, צו טיף פארדאָרבען צו גענייסען דאָס גליק וואָס די גראציעס געבען אונז. צוליב זייער פארשוועדערישקייט און זייער קלייניליכקייט קען זיי קיין געזונטער מענשליכער מח ניט אונטערשטיצען, זיי זייַנען טויט און אָפגעזונדערט ווי א שטיקעל פון א צעברָאכענער וואַ־

זע". וועגען דייטשישע פּאָעטען און ארטיסטען שרייבט ער, אז זיי שטעלען פּאָר א טרויעריגען ספּעקטאקל: „זיי לעבען אין דער וועלט ווי פרעמדע אין זייער אייגען הויז... זיי וואקסען אויף פול מיט ליבע און לעבען און האָפענונג, און אין צוואנציג יאָר אַרום זעהט מען זיי אַרומוואַנדערען ווי שאַטענס, שטיל און קאַלט."

דערפּאָר איז העלדערלין מלא שמחה פון די פראַנצויזישע נצחונות, פון די „גיגאַנטישע שפּרייזען פון דער רעפובליק". ער לאכט פון די אלע „קלייניכע שווינדלערייען פון דער פּאָליטישער און קירכליכער ווירטעמבערג און דייטשלאנד און איראָפּע", שפּעט אפּ פון'ם „ענג־האַרציגען פּראַווינציאַליזם" פון די דייטשען, און באקלאָגט זייער ווייטקייט פון געמיינזאמען רעספּעקט און געמיינזאמען איינעמטום. „איך קען זיך ניט פאָרשטעלען קיין פּאָלק, רופט ער אוים, וואָס איז מעהר צעריסען אויף שטיקער, ווי עס זיינען די דייטשען. איהר זעהט בעל מלאכות, אָבער ניט קיין מענשען; פילאָזאָפען, אָבער ניט קיין מענשען; גלחים, אָבער ניט קיין מענשען; דינער און האַרען, יונגע און אלטע, אָבער ניט קיין מענשען".

די אויפפאסונג פון'ם שטאט, וועלכע מיר געפינען אין „היפּעריאָן" איז אויך גאנץ האַרמאָניש מיט'ן גייסט פון דער צייט, און גאנץ אום־העלענישּ. „דער שטאט וואגט ניט צו פאַדערען דאָס וואָס ער קען ניט נעמען מיט געוואלט. אָבער דאָס וואָס ליבע און שכל געבען קען מען מיט געוואלט ניט נעמען. ער מוז אוועקנעמען זיינע הענט פון דעם, אויב ניט וועלען מיר נעמען זיינע געזעצען און זיי צונאגלען צום שאנד קלאָץ! רבונו של עולם! די וואָס מאכען דעם שטאט פאר א שול פון מאַראל וויסען ניט וואָסער פאַרברעך זיי באגעהען. דער שטאט איז שטענדיג געווארען א גיהנום וועו דער מענש האָט זיך געפליסט איהם צו מאכען פאר א גן ערן."

אין גאנצען ניט־גריכיש, לחלוטין ראָמאַנטיש, איז די ליבע וועלכע היפּעריאָן טראַגט פאר זיין דיאָטימא'ן. עס איז דאָס זעלביגע טיפע און טראַגישע געפיהל וואָס האָט העלדערלינ'ען, דעם אָרימען לערער, צוגעבונדען צו דער מוטער פון זיינע תלמידים, פרוי זוזעטע גאָנטאַרד, און פאר'חתמ'עט זיין גורל. קיין גריך

האָט קיינמאָל ניט געדאַרפט וועגען דער פרוי וועלכע ער האָט גע־ליבט, מיט דער רעליגיעזער פארגעטראָגנע וועלכע העלדערלין דריקט אויס פאר זיין „שהנער גריכין". „טייערער פרייַנד, פאראַן א באשעפענישׂ אין דער האָזיגער וועלט אין וועמען מיין גייסט קען אוּן וועט זיך אָפרוהען אָהן א שיעור יאָרהונדערטען אוּן דעמאָלט נאָך אלץ פיהלען ווי יונג אונזער יעדער געדאַנק אוּן פארשטאַנד איז פנים אל פנים מיט דער נאַטור." אוּן פונקט דער זעלביגער ראַמאַנטישער, פעטראַרכישער טאָן קלינגט אָפ וועו היפעריאָן ערט וועגען זיין דיאָטימא'ן. דיאָטימא איז „די איינציגע זאָך וואָם היפעריאָנ'ס נשמה פארלאַנגט, די פולקאָמענהייט, וואָם מיר שטעלען זיך פאָר, אז זי עקזיסטירט אויף יענער זייט פון די שטע־רען." זי איז די שהנקייט אליין, די פארקערפערונג פון'ם אי־דעאל. ליבע איז פאר איהם א רעליגיע, אוּן זיין רעליגיע איז ליבע פאר שהנקייט. שהנקייט איז דער העכסטער, דער אבסאָלוטער אידעאל; זי געהערט, ווי א באגריף, אין דער וועלט פון'ם שכל, אוּן ווי א סימבאָל — אין דער וועלט פונ'ם דמיון. פון זיין עסטעטי־שען שטאַנדפונקט זעהט העלדערלין ניט די גרענץ ליניע, וועלכע קאַנט ציהט צווישען דער מלוכה פונ'ם שכל אוּן דער מלוכה פונ'ם דמיון. זיין טעאָריע, א מין פאָעטיש־פילאָזאָפישער עקסטאַז, איז ראַמאַנטיש נאָך פאר די טעג פונ'ם ראַמאַנטיזם, ווייל זי האָט עפעס בשותפות סיי מיט שילער'ס העלעניזם, סיי מיט שעלינג'ס טראַנסצענדענטאַלען אידעאליזם.

די זריעה פונ'ם ראַמאַנטיזם קען מען אויף דערגרונטעוועו אינ'ם שיין פונ'ם קריסטליכען געפיהל וואָם באפארבט זיין האלב־מאָדערנעם פאַנטאַזיזם. לכתחילה האָט ער געוואָלט ווערען א גייסטליכער, אוּן האָט פיעל געליטען פון דער גרויזאַמער דיסציפלין פונ'ם מאַנאַסטיר, וואו ער האָט געלערנט. אָבער ניט קוקענדיג אויף די אלע סימנים פון פרומע נייגונגען, וואָם מיר געפינען אין זיינע בריף, איז ער געווען א הייד אין זיינע לידער. ער האָט פיינד גלחים, אוּן ער האָט זיך תמיד אנטקעגען געשטעלט דעם וואונש פון זיין פאַמיליע צו ווערען א גלח. אין זיין „עמפעדאָקלעס" געפינען מיר דעם פאלגענדען באדייטענדען ענטפער וואָם דער העלד גיט דעם גייסטליכען הערמאָראטעס: —

''Du weist es ja, ich hab es dir bedeutet,
Ich kenne dich und deine schlimme Zunft.
Und lange wars ein Rathsel mir, wie euch
In ihrem Runde duldet die Natur.
Ach, als ich noch ein Knabe war, da mied
Euch allverderber schon mein frommes Herz,
Das unbestechbar, innig liebend hing
An Sonn und Aether und den Boten allen
Der grossen ferngeahndeten Natur,
Denn wohl hab ichs gefuhlt in meiner Furcht,
Dass ihr des Herzens freie Gotterliebe
Bereden mochtet zu gemeinem Dienst,
Und dass ichs treiben sollte so, wie ihr.
Hinweg! ich kann vor mir den Mann nicht sehn,
Der Gottliches wie ein Gewerbe treibt,
Sein Angesicht ist falsch und kalt und todt,
Wie seine Gotter sind.''

אין העלדערלינ'ען איז קיין סימן ניטאָ פון דער אויגען גלאָצערישער פרומקייט, וועלכע אנדערע ראָמאַנטיקער האָבען אנטוויקעלט, און וועלכע זיינען, קודם כל, געווען פיעל אנטשלאָסענ-

*) „דו ווייסט עס דאָך, איך האָב עס דיר געזאָגט שוין,
איך קען דיין מיאוס'ע חברה פונקט ווי דיך
און לאַנג איז מיר אַ רעטעניש געווען
ווי ס'קען די וועלט פאַרטראָגען אייך אין זיך.
וועז כ'בין נאָך קליין געווען האָט שוין פון אייך,
פאַרדאַרבענע, געווייכט מיין ערליך האַרץ,
וואָס האָט געטריי און טיף געליבט די זון,
די ריינע לופט און אַלע אַנזאָגער
פון דער נאַטור, דער קוים באַגריפענער.
איך האָב עס טיף געפיהלט דאָך אין מיין שרעק:
די פרייע געטער ליבע פונ'ם האַרץ
וואָלט איהר געוואָלט זאָל זיין געמיין און שלעכט
און אויך אַז איך זאָל פירען זיך ווי איהר.
אַוועק, איך קען ניט אַנקוקען דעם מענש,
וואָס האָט זיין גאָט פאַר זיין געשעפט געמאַכט.
זיין אַכבליק איז דאָך פאַלש, און קאַלט, און טויט,
ווי ס'איז זיין גאָט."

נערע פריידענקער ווי ער. דאָך איז העלענישם ניט היידניש לויט געטע׳ס און שילער׳ס מוסטער. עס לינט דערין א פיער וואָס איז ענליך צו דער קריסטליכער דבקות; זיינע פאַעטישע תפלות צו דער זון, דער ערד און דער לופט, זיינען תפלות פון א גלייבי־גען; און וועו ער פארנעמט זיך מיט א ריין היידנישער טעמע, ווי אין „עמפעדאָקלעס", איז דער גייסט פון דער באַהאַנדלונג אזא, אז מיר פיהלען (פונקט ווי מיר פיהלען שפעטער אין קלייסט׳ס „אמפיטריאָן") די קריסטליכע לעגענדע הינטער דעם נעצענדינער. עמפעדאָקלעס׳ס פאַזיציע בנוגע די פרושים פון זיין צייט און לאַנד איז פונקט ווי יעזוס׳ס בנוגע די פרושים פון יהודה. עמפעדאָקלעס, פונקט ווי יעזוס, איז דער גרויסער נביא, און סיי וואָס וואָס ער איז פרייוויליג מקריב זיין לעבן סיי וואָס וואָס מען דינט צו איהם, וועקען אויף געפיהלען, וועלכע האַבען א ווייטע ענליכקייט צו די געפיהלען פון׳ם איבערגעגעבענעם קריסט.

אין העלדערלין׳ען נעפינען מיר די שטריכען, לייכט און צארט אזוי ווי א גייסט וואָלט זיי געצייכענט, פון די סימבאָלען און נעפיהלען, וועלכע די ראַמאַנטישע שול אנטוויקעלט, איז מגזם, שאַרפשירט, אַדער מעקט זיי פשוט אויס.

קאפיטעל 3.

א. וו. שלעגעל.

קאראלינע שלעגעל; א. וו. שלעגעל'ס פאַטער און זיין ברודער פרידריך; זיין לערער בורגער; הערדער אלס איבערזעצער פון שעקספיר'ן; שילער'ס אויפנאַלום אויף שלעגעל'ן; געטע'ס אויפנאַלום; א. וו. שלעגעל'ס עקספערימענטען אין איבערזעצען פּאָעזיע; זיינע געוואלטיגע אנשטרענגונגען איבערצוזעצען שעקספּיר'ן; זיין ענדליכער ערפאָלג.

אין 1797 האָט אויגוסט ווילהעלם שלעגעל, דעמאָלט א יונגערמאן פון דרייסיג, ארויסגענעבען דעם ערשטען באנד פון זיין איבערזעצונג פון שעקספּיר'ן. מען האָט געפונען רויהע פּלענער פון עטליכע פון די דראַמעס אין דער דאָזיגער אויסגאבע, און אָט די אָפּגעבלאָקירטע, פארשטויבטע מאַנוסקריפּטען גיבען אונז ניט בלויז א מעגליכקייט נאָכצופּאָלגען דעם אָפּגעהיטענעם טאַלאַנטפולען איבערזעצער אין זיין זעלבסט־ארויפגעצוואונגענער ארבייט, נאָר, וועו מען לייענט זיי פּאַרזיכטיג, לאָזען זיי דירעקט ארײַנדרינגען אין זיין אוו אין זיין ווייב'ס גייסטיג לעבען, אוו פּאַקטיש אינ'ם אינטעלעקטועלען לעבען פון דער גאנצער פּעריאָדע *)

אפילו איינצעלהייטען וואָס קוקען אויס ניט וויכטיג האָבען א ווערט. די מאַנוסקריפּטען זיינען ניט שטענדיג אין א. וו. שלעגעל'ס האַנדשריפט. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט ארבייטען אויף „ראָמעאָ אוו דזשוליעט" אין ווינטער פון 1795-96; אין 1796 האָט ער חתונה געהאַט מיט קאראָלינע בוימער; אוו מיר האָבען א פּאָלשטענדיגע קאָפּיע פון'ם ערשטען רויהען פּלאַן פון דער דראַמע

* M. Bernays: Zur Entschtehungsgeschichte des Schlegelschen Shakespeare.

אין קאראָלינע׳ס האַנדשריפט, מיט אויסבעסערונגען אין שלעגעל׳ס האַנדשריפט. אין סעפטעמבער 1797, ווי איהרע בריף באַווייזען, האָט זי קאָפּירט As You Like It פון א כמעט אומלעזבארען מאַנוסקריפּט. און זי איז געווען מעהר ווי בלויז א קאָפּירערין. זי האָט מיטגעארבייט מיט שלעגלען אין זיין עסיי וועגען „ראָמאַנטיק און דזשולי׳עט" וואָס פארנעמט א פּלאַץ גלייך נאָך גיטע׳ס נאָכפאָר־שונגען איבער „האמלעט׳ן" אין „ווילהעלם מייסטער", אלס דאָס בעסטע וואָס די שעקספּיר קריטיק האָט געגעבען אין דייטשלאַנד ביז יענער צייט. מיר דערקענען זי דאָ און דאָרט אין א געוויסען אויס־ברוך פון פרויען געפיהלען, אָדער אין א גרעסערער סטיל־פרייהייט איידער מיר טרעפען ביי שלעגלען. זי האָט פארשטאַנען בעסער פון איהרע צייט־חברים דעם אמת׳ן וועזן פון אן ארבייטער וואָס איהר צוועק איז געווען אריינצובערענגען שעקספּיר׳ן, אין זיין רייניר פול־קייט, אין דער דייטשישער ליטעראטור. אָבער איהר אינטערעס אינ׳ם שרייבער האָט ניט אָנגעהאלטען מעהר ווי דאָס ערשטע יאָהר פון איהר פארהיראַט לעבען, ווי עס ווייזען די מאַנוסקריפּטען. לכתחילה זעהט מען על פּי רוב איהר האַנדשריפּט, און כאָטש מען זעהט זי שוין ווינציגער צוזאַמען מיט איהר מאַנ׳ס האַנדשריפּט אין די דראַמעס מיט וועלכע ער האָט זיך פארנומען אין די יאָרען פון 1797 און 98, זעהט מען אָבער נאָך אן איהר הילף. די לעצטע שפורען פון איהר פּעדער געפינען מיר אין „שייל׳אָק" וואָס איז געשאפען געוואָרען אין פריהלינג 1798. אין אָקטאָבער פון דעם יאָהר איז שלעגל אריין אינ׳ם קרייז פון די ראָמאַנטיקער פון יענא. פון דעמאָלט אן זעהט מען מעהר ניט קאראָלינע׳ס האַנדשריפּט.

צוויי פון די דערמאָנטע מאַנוסקריפּטען גיבען אונז א באַ־שטימטען באַגריף פונ׳ם פּראָגרעס פון שלעגל׳ס אינטעלעק־טועלער אנטוויקלונג. דאָס זיינען צוויי פארשידענע טעקסטען פון „מידסאָמער נייטס דריעם".

פאר שלעגל׳ס צייט האָט קיין מענש, ניט אין דייטשלאַנד און ניט ערגעץ אנדערש, געפרובירט איבערזעצען שעקספּיר׳ן שורה נאָך שורה. די צוויי שוואַכע פּראָזע איבערזעצונגען פון ווילאנד׳ן און עשענבורג׳ן, זיינען אין דער אמת׳ן געווען אלץ

וואָס עס האָט עקזיסטירט. וועלן ער איז געווען א סטודענט אין נעטינגען האָט שלעגעל געמאַכט דעם ערשטען פארזוך צו רע־פראָדוצירען אין דייטשישע פערזען טיילען פון „מידסאָמער נייטס דרים". פון קינדוויז אויף איז ער געווען „א ניט מיד־ווערענדיגער פערזען מאכער". עס איז קלאָר אז זיין טאלאַנט איז געווען א גע'ירש'ענטער. מיט א האלבען יאָרהונדערט צוריק זיינען ערשינען ער און זיין ברודער, צוויי ברידער שלעגעל האָבען זיך געשאפען א נאָמען אין דער ליטעראטור — יאָהאן עליאס, וועלכער האָט געלעבט פיל יאָרען אין קאָפענהאָגען, איז געווען האָלבערג'ס א פרייַנד און, אין אלץ וואָס האָט א שייכות צו דער בינע איז ער געווען א פארלייפער פון לעסינג'ען, און יאָהאן אדאָלף, דער פאָטער פון אויגוסט ווילהעלמ'ען און פריד־ריכ'ען, וועלכער, כאָטש ניט זעהר אריגינעל, האָט פארמאָגט א זיכערען לינגוויניסטישען און פילאָסטישען טאלאַנט.

אויגוסט ווילהעלם, ווען ער איז געווען א יונגער סטודענט, האָט זיך שוין אויסגעצייכענט מיט זיין איינדרוקספולקייט אלס סטיליסט אין זיין עקשנות אלס שרייבער, ער האָט זיך שטארק געוואָלט באקענען מיט בירגער'ן, וועלכער האָט געפירט אן אייג־זאם און אומגליקליך לעבען אלס פראָפעסאָר פון געטינגענ'ער אוניווערזיטעט. אויף בירגער'ס בארימטקייט אלס פּאָעט האָט מען זיך ניט אומגעקוקט אין א פלאַץ וואו בלויז געלערנטקייט האָט געהאלט א ווערט. נאָך מעהר, זיין נעזעלשאפטליכע לאגע האָט גליטען פון דעם וואָס מען האָט אויסגעפונען וועגען זיינע באציהונגען צו זיין וויב'ס שוועסטער. מיט די געפיהלען פון א פארשיקטען האָט ער געגעבען א וואַרימען ברוך הבא זיין יונגען תלמיד וועלכער האָט געהאלט א קאָרעקטערען געשמאק און בע־סער איינגעשטעלטע ידיעות יוי ער אליין. אין אָט דער צייט האָט מען בירגער'ן נאָך אלץ געהאלטען פאר דייטשלאנד'ס בעס־טען לירישען פּאָעט און פולקאָמסטען פערזען־שרייבער. שלעגעל איז געוואָרען זיין תלמיד און אויסגעלערנט זיין גאנצע שפּראכ־ליכע און מעטרישע טעכניק, זיינע מעטאָדען ארויסצוברענגען ארטיסטישע עפעקטען דורך פארזיכטיג אויסקלייבען און אראנ־זשירען וועלטער און ווי אזוי צו באנוצען ריטעם און מעטער.

ווינטראוב, 814 אדי, אינסט
פוי דער י. ק. פרעסע

מיט זיין נאַטירליכער פעהיגקייט צו אימיטירען, האָט ער אַנגעשטרענגט אַלע יענע כאַראַקטער־שטריכען פון בירגער'ן, וועלכע האָבען בכלל אויסגעשטימט מיט זיין גאַנץ פארשידענעם טעמפּעראַמענט. זיין פּאָעמע „אריאַדנע" האָט אזוי גוט געקענט זיין בירגער'ס. בירגער איז ספעציעל געווען ערפאָלגרייך אינ'ם סאַנעט, א פּאָעטישע פּאָרם וואָס איז אין יענער צייט געוואָרען פּאָפּולער אין דייטשלאנד. דער תלמיד האָט אזוי גענוי נאָכגעפאָלגט דעם רבי'ן, אז פיעל יאָרען שפּעטער, וועו מען האָט ארויסגעגעבען א פולשטענדיגע אויסגאבע פון שלעגל'ס ווערק, האָבען זיך צופעליג אריינגעכאַפּט אהין צוויי פון בירגער'ס סאַנעטען.

דער רבי האָט אָפּגעגעבען כבוד זיין וואונדערבאר צוזאַמענדיגען תלמיד אין א פיינעם סאַנעט, וואָס הויבט זיך אָן:

„יונגער אָדלער, קענסט גליכער פליהׂ'ר,
וועסט די שוואַרצסטע וואָלקענעם צעפליקען
און דעם וועג צום זונען־גאָט דערבליקען,
אַנדערש איז דאָך פּאַלש זיין וואָרט אין מיר."

און ענדיגט זיך מיט די חנ'עוודיג באַשיידענע שורות:

„דיך צו קרוינען פּאַר דעם זון־גאָטס כהן
איז מיין אויג'נער קראַנץ צו קליין אין וועדט,
דיר איז אָבער בעסערס נאָך באַשערט."

שלעגל האָט אָפּגעענטפערט מיט א קריטיק אויף בירנער'ס קאַלט און פּרעכטיג ווערק (דאס האָהע ליד פּאָן דער אייניציגען) וואָס ער לויבט ווי א גרויסארטיגע עפּישע זאַך. צוזאמען מיט בירגער'ן האָט ער איצט אָנגעפאַנגען איבערצוזעצען „מידסאָמער נייט'ס דריעם" און ער האָט געטאָן די מייסטע ארבייט, בירגער האָט בלויז איבערגעקוקט. ער האָט זיך נאָך אלץ אין גאנצען גענומען אונטער זיין רבינ'ס איינפלוס. די מאַנוסקריפּטען באַווייזען אז ער האָט אלעמאָל אָנגענומען בירגער'ס אויסבעסערונגען און האָט זיך אונטערגעגעבען זייער נייגונגען בנוגע קלינגענדיגקייט און קרעפטיגקייט. אלס איבערזעצער האָט זיך בירגער ניט געסטאַרעט צו רעפראָדוצירען שעקספיר'ס איינגאַרטיגקייטען

אזוי נאָהענט ווי מעגליך; ער האָט בלויז ארויסגעוויזען זיינע אייגענע אייגענארטיגקייטן. דורך דעם וואָס ער האָט זעהר שטאַרק אונטערגעשטראָכן אלע גראָבע, אויסגעלאָסענע רערעם אין די שורות אין וועלכע פארפירטע לייַדענשאפטן ווערען ווילד. ער האָט שארפער געמאכט און מגזם געווען אלץ וואָס אפּעלירט צו זיינע נייגונגען אין באַצוג צו א גראָבען ווייַז, און צעשטערט דעם צויבער פון די לייכטע און צארטע שורות. דער יונגער שלעגעל, ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס ער האָט אזוי שטאַרק און נאַטירליך ליב געהאַט איידעלקייט, האָט אין דעם אויך געווכט צו געהן אין זיין רבי'נס וועג, און דער פּועל יוצא איז נעוואָרן, אז ער איז ניט זעלטען געווען גראָב און אומגעלומפּערט וואַנ ער האָט געוואָלט זיין נאַטירליך און קרעפּטיג.

א בעסערער פירער וואָלט געווען הערדער, וועלכער האָט א סך פריהער, אין די פראַגמענטען פון שעקספּיר'ס דראמעס אין זיין „שטימען פון די פעלקער", געוויזען א ביישפּיל פון א ריכטיגער מעטאָדע איבערצוועצען פון ענגליש אין דייטש. וואָלט שעלינג געלערנט פון הערדער'ן וויי אזוי איבערצוועצען שעקספּיר'ן, וואָלט ער קיינמאל ניט געביטען פינף־פוסינע יאמבעס אויף אלעק־סאַנדרינישע פערזען, און ער וואָלט אויך ניט געענדערט דעם מעטער פון די נימפען לידער. קיינער האָט ניט בעסער באגריפען די ניט ריכטיגקייט פון ווילאנד'ס איבערזעצונגען ווי הערדער, און איצט האָט זיך דער גייסט, מיט וועלכען הערדער האָט געוואָלט פאר־דייטשען שעקספּיר'ן, אראפּגעלאָזען אויף שלעגלען, וועלכער, ניט קוקענדיג אויף די פעלערען פון זיינע ערשטע פּארזוכען, האָט שנעל אריבערגעשטיגען הערדער'ן אליין.

עס האָט איהם ניט גענומען לאַנג ארַאָפּצושאָקלען פון זיך בירגער'ס איינפלוס. פּאר בירגער'ן איז די העכסטע פונקציע פון דער קונסט געווען צו זיין נאציאָנאל און פּאָפולער. אין 1781 האָט שלעגל — ער איז שוין דעמאָלט ניט געווען אין בירגער'ס מקומות, נאָר א לערער אין אמסטערדאם — געשאָנקען פיעל אויף־מערקזאמקייט אויף שילער'ס ווערק. זיינע פּאָעטישע ווערק זיינען פון דעמאָלט אן געווען מעהר לויט'ן סטיל פון אָט דעם מייסטער. ער האָט געשריבען א גינסטיגע קריטיק אויף „די קינסטלער", און

איבערלייענענדיג שילער׳ס עסטעטישע שריפטען איז ער געבראכט געוואָרען צו א העכערער אויפפאסונג פון קונסט. זיין מעטרישער סטיל האָט נענומען ארויסווייזען מעהר חשיבות. אָבער שילער איז געווען כמעט אזוי אומפעהיג ווי בירגער צו אנטוויקלען אין שלעגלען אן אמת׳ן און פולען חוש פאר שעקספיר׳ן, — שילער, וועלכער אין זיין איבערזעצונג פון „מאקבעט" האָט געמאכט פון די מכשפות גריכישע פוריעס*) און דעם שווייצערס גראָבען לוסטיגען מאנאלאג האָט ער געביטען אויף א מוסר ליד. אויב בירגער׳ס רעאליזם איז געווען איין געפאר, איז שילער׳ס באמבאסטיק נעווען אן אנדערע.

אָבער אין דערזעלביגער צייט ווען שילער האָט אויפגעקלערט שלעגלען בנוגע דער גרויסער באדייטונג פון דער קונסט, האָבען די ניי־ערשינענע געזאמלטע ווערק פון גאטע׳ן, וועמען ער האָט ערשט איצט אנגעהויבען אָפצושאצען, אנגערעגט זיינע נאטירליכע נייגונגען צו שטודירען, אויסטייטשען און מאכען פאָעטישע אי־בערזעצונגען. ווי איך האָב שוין דערמאנט, האָט מען די דאָזיגע ערשטע אויסגאבע פון גאטע׳ס געזאמלטע ווערק זעהר שוואך אויפגענומען. די היפט אורזאך דערפון איז געווען וואָס די לעזער, לחלוטין ניט פארשטעהענדיג דעם דיכטער׳ס גייסטיגע אנטוויק־לונג, האָבען זיך געריכט אויף נייע ווערק אויפ׳ן אופן פון „וואר־טער" און „גץ". אָבער פאר שלעגל׳ס קריטישען אינטעלעקט האָט זיך אנטפלעקט גאטע׳ס פיעלזייטיגקייט. ער האָט פארשטא־נען און געשעצט דעם דיכטער׳ס פעהיגקייט צו פארגעסען זיך אויף א מאמענט, זיך אינגאנצען אונטערצואווארפען אונטער׳ן איינפלוס פון זיין טעמע וואָס — בנוגע גאטע׳ן — האָט קיינמאל ניט געשאפען קיין אייגענוויליג אויסגעקליבענע פארמען, נאר אזעלכע וואָס די טעמע האָט דורכאוים געפאָדערט. ער האָט פאר־שטאנען אז ער אליין, ווי אן איבערזעצער פון פאָעזיע, מוז דורכ־מאכען אזא סארט זעלבסט־אָפליקענונג און אנטוויקלען אן ענליכע פעהיגקייט פון אינטעלעקטועלער ווידער־באשאפונג. צוויי זאכען

*) די דריי גריכישע געטינס וואָס זייער עובדא איז געווען צו באשטראפען מענשען פאר באגאנגענע זינדע. — איבערזעצער.

האָבען זיך געפֿאַרערט פון׳ם איבערזעצער, א ווייבליכע אויפנעם־פעהיגקייט פאר די צערטסטע כאראקטער־שטריכען פון׳ם אויס־לענדישען אָריגינאל, און א מענליכער כח ווידער צו באשאפען, טראַנעדיג אינ׳ם הארצען דעם איינדרוק פונ׳ם גאנצען. און די דאָזיגע פאַרעדונגען האָבען זיך געפונען אין געטע׳ן; וואָרום פיעלפאכקייט איז געווען זיין נאטור, „אהן א שיעור" — זיין נאָמען, און לייכט ענדערבאר — זיין נייסט.

עס זיינען געבליבען די טעכנישע, שפראכליכע שווערינקייטען בייצוקומען, און דאָ, מעהר ווי אין אלץ, איז געטע געווען אן עפּאכע שאפענדיגער מאַדעל. ער האָט איבערגעפורעמט די דייטשע שפּראַך. דורכגעהענדיג דורך זיינע העכסט האָט זי אזוי פיעל געוואונען בנוגע בייגזאמקייט און פארנעם, האָט באקומען אזא׳ן אוצר מיט אויסדרוקען הן אין גרויסאַרטינקייט הן אין גראציע פון סטיל, אז זי איז געווארען פאר שלעגלען טאקע יענער גוט־אָנגעשטעלטער אינסטרומענט, אין וועלכען ער האָט זיך גענויטיגט. בעת ער איז געווען אונטער בירנער׳ם איינפלוס, האָט ער געקוקט אויף טעכנישער פולקאָמענהייט ווי א ריין אויסערליכע איינענשאפט וואָס מען קען דערגרייכען דורך אומאויפהערליכען פיילען. איצט האָט ער אָבער פארשטאנען אז א פולקאָמע טעכניק שטאמט פון אינווייניג, אז אין דער אמת׳ן פאראורזאכט די אלגעמיינע פסיכישע טבע די איינהייטליכקייט פון סטיל. און ער האָט אָנגעהויבען איינצוזעהן אז זיין לעבענס־אובדא איז א טאפעלטע, דהיינו, אריינצוברענגען די מיסטערווערק פון פרעמדע ראסען אין דער דייטשישער שפּראַך און קריטיש אויסצוטייטשען פאר זיין פאלק די בעסטע ליטעראַרישע ווערק סיי פון דייטשלאנד סיי פון אנדערע לענדער.

איצט האָט שלעגל אויך באקומען א נייעם באגריף פון פיכטע׳ן, דעם פרוינד און מיטארבייטער, וועמען די ראָמאַנטיקער האָבען אזוי שנעל געוואונען פאר זייער זאך. ער האָט באגריפען אז פיכטע׳ס טעאָריע וועגען דעם „איך" באזיצט, אין זעהר אן אבסטראקטער פארם, די אידעע מכח דער אומבאגרענצטער פעהיגקייט פון דעם מענשליכען גייסט זיך צו געפינען אין אלץ און צו געפינען אלץ אין זיך. ארום אָט דעם מעכטיגען פונדאמענטא-

לען געדאנק פיכטע׳ס האָט אויגוסט ווילהעלמ׳ס בייגזאַמער גייסט זיך ארומגעוויקעלט.

ארום דער צייט איז ער געווען שטאַרק באַאיינפלוסט פון דער קאַרעספאָנדענץ וואָס ער האָט כסדר אָנגעהאַלטען מיט זיין אינ־גערן ברודער. אויגוסט ווילהעלם האָט פרידריכ׳ן אַריינגעצויגען אינ׳ם שטראָם פון דער נייער ליטעראַרישער באַוועגונג, און זיין קעמפער גייסט האָט איהם געמאַכט פאַר׳ן געוואָגטסטען פאַרטיי־דיגער פון די נייע פרינציפען אזוי שנעל ווי ער האָט זיך געפיהלט זיכער אין זייער אמת. די ברידער האָבען געהאַט גאַנץ פאַר־שיידענע כאַראַקטערען. דער עלטערער, ניט קוקענדיג אויף דער דרייסטקייט פון זיינע ליטעראַרישע אָנשויאונגען, האָט פארמאָגט א בעסער רעגולירטען מח. ביי איהם האָט זיך פריה אָנטוויקעלט א חוש פאר פּאַרם און שהנקייט. זיין הויפט מתנה איז געווען א פעהיגקייט צו שאפען שפראך. ער איז געבוירען געוואָרען מיט די אייגענשאפטען פון פינקטליכקייט, געשיקטקייט און א חוש פאר פראָפאָרציע. ער האָט אַרויסגעוויזען מילדקייט אין וויסענ־שאפטליכע און ארטיסטישע ויכוחים, א חוץ וועו מען האָט איהם דערצאָרענט. וועו ער איז נאָך געווען גאַנץ יונג האָט ער שוין געוואוסט וואָס ער ווי׳ל און צו וואָס ער איז פעהיג; און זיין אָנט־שלאָסענקייט און אויסדויער האָבען איהם געמאַכט פאַר אַן ער־פאָלגרייכען פיאָנער פון די אידעען און פרינציפען וועמעס וואָרט־פירער ער האָט זיך אונטערגענומען צו זיין. ער איז געוואָרען דער גרינדער פון דער ראָמאַנטישער שול, אַן ארבייט פאר וועלכער ער האָט זיך זעהר געפאַסט, אָט דער מענש וועמען זיין ברודער האָט אין שפאָס גערופען „דער געטליכער מלמד" אָדער „דער מלמד פונ׳ם אוניווערז."

פרידריך שלעגעל איז געווען דער אומרוהיגערער גייסט, דער עכטער סעקטע גרינדער. ער אליין דערצעהלט אונז אין איינעם פון זיינע בריף, אז עס איז געווען זיין אייביגער פאַרלאַנג „ניט בלויז צו דרשנ׳ען און האַלטען ויכוחים ווי לוטער, נאָר אויך, ווי מאַכמער, צו אונטערטעניגען די גייסטיגע קעניגרייכען פון דער ערד מיט דער פלאַמיגער שווערד פונ׳ם וואָרט". איהם האָט ניט נעפעלט קיין איניציאַטיוו, און ער האָט געהאַט איבער־נענוג

פֿלענער וועלכע זיינען געווען אַזוי קאָלאָסאַל, אז עס האָט נע־
הערשט א שרייענדיגע אומגליכהייט צווישען זיי און זיין פע־
היקייט זיי אויסצופירען. זייענדיג שטענדיג אין א וואקלענדיגען
צושטאנד, אהן פעסטקייט אדער פונדאמענטאלער איבערצייגונג,
זעהר פראגמענטאריש, נאר רייך סיי אין אידעען וואס זאגען עפעס
סיי אין אויסכע וואס פלעפען צייך, און אין כאדנע אייגרעדענ־
שען, האָט איהם תמיד גערייצט דער פארלאנג אייגצושטילען זיי־
נע געגנער מיט א מיסטעריעזער טערמינאלאגיע, און איז גרייט
געווען אריינצופאלען אין באנאליטעטען און אין א טיף פון אום־
זיניגע וועלטער. וואס נאוואלים האָט צו איהם אמאל געשריבען
איז געווען ריכטיגער ווי מען האָט זיך פארגעשטעלט. „דער קע־
ניג פון טולע,*) טייערער שלענגל, איז געווען אייער אור־פאטער;
איהר האָט א שייכות מיט חורבן". אלם קריטיקער איז ער געווען
מעהר אימפולסיוו און וויניגער אומפארטייאיש ווי אויגוסט ווילי־
העלם; אלם דיכטער איז ער בלויז אין מאל אדער צוויי מאל
אין זיין לעבען געווען נאטירליך, און אין זיין „אלאקראם" איז ער
ארָאפּ אין אן אָפגרונד פון לעבערליכקייט וואוהין זיין ברודער,
מיט זיין קארעקטערן געשמאק, וואלט קיינמאל ניט געקענט אריינ־
פאלען. דער עלטערער ברודער האָט אריינגעפירט דעם איננערן
אין זיין ליטעראַרישער קאריערע; דער איננערער האָט איצט
געטריבען דעם עלטערן פראָאוים, און אין דאזיגען פראָצעס האָט
ער א סוף געמאכט — דורך זיין ניט צוגעלאָזענקייט — צום על־
טערנ'ס פריינדליכע באציהונגען מיט שילער'ן, און ענדליך צו
דער וועלטפולער און לאנגער פרייַנדשאפט וואס איז געווען צווי־
שען איהם און געטע'ן.

אויגוסט ווילהעלם האָט איצט אויף א וויל אוועקגעלייגט
זיין איבערזעצונג פון שעקספיר'ן און געשאנקען זיין אויפמערק־
זאמקייט די דרום פאָעטען. ער האָט עקספערימענטירט אין אלע
ריכטונגען, איבערזעצט פראגמענטען פון האָמער'ן, פון די גריכישע
עלעגישע, לירישע, דראמאטישע און אידילישע פאָעטען, פון כמעט

*) זעהר א וויץ און מיסטעריעז לאנד, ממולא, חיסט עס, דער וויטסטער פונקט צו דערגרייכען. — איבערזעצער.

אלע לאַטיינישע פּאָעטן און פּיעל פון די איטאַליענישע, שפּאַנישע און פּאָרטוגעזישע. שפּעטער צו האָט ער אפילו איבערגעזעצט אינ־דישע פּאָעזיע, זיין צוועק איז געווען צו מאַכן פון דער דייטשישער שפּראַך א פּאַנטאַן פון אלץ וואָס איז געטליך אין יעדען לשון. צום לעצטן האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אויף דאַנטע'ן, כאָטש ער איז ניט געווען געזונ מייסטער פון פּאָרם איבערצוגעבן די „טערצא רימא"; ער האָט בלויז געראַמט צוויי שורות פון יעדען דרייי־גראַם, אזוי אַרום האָט ער געב־טען דעם כאראַקטער פון׳ם פערז און באַזייטיגט דאָס דורכפּלעכטן זיך פון די סטראָפען.

דערנאָך האָט ער זיך אומגעקערט צו „האַמלעט" און „ראָ־מעא אין דזשולי־עט", געשיקט פראַגמענטען פון זיינע איבערזע־צונגען צו פרידריכ׳ן, וועלכער האָט זיי געוויזען קאַראָלינען. איהר אורטייל איז אין אלגעמיין געווען א גינסטיגער. אָבער איהר איז ניט געפעלען געווארען דער סטיל, וויל ער איז געווען צו פאר־עלטערט; דאָס האָט זי צוגעשריבען דערצו, וואָס ווילהעלם האָט לעצטענס געהאַט איבערגעזעצט דאַנטע'ן, און זיין אויער איז צו־געווויינט געוואָרען צו פארעלטערטע ווערטער און אויסדרוקען. עס איז א פאקט, אז אַביסעל פריהער האָט ער געהאַט דערפיהלט די נויטיגקייט צו זיין געוואָרענט אַנטקעגען דער פיינער געשליפענ־קייט וואָס ער האָט געמאַכט פאר זיין צוועק נאָך דעם ווי ער האָט אויפגענעבען בירגער׳ס סטיל. איצט איז ער אריין אין אַנדערן עקסטרעם, ער איז געוואָרען אלטפרענקיש, רויה און הארט.

אין 1797 האָט שלעגעל געשיקט די ערשטע מוסטערן פון „ראָמאָ און דזשולי־עט" צו שילער׳ן. מען האָט זיי געדרוקט אין „די האָרען", און אין דער זעלבינגער שריפט איז אויך איצטער ערשינען זיין עסיי

"Etwas uber William Shakespeare bei Gelegenheit Wilhelm Meisters."

אין „ווילהעלם מייסטער" האָט געטע דערקלערט אז די שטרעבונג צו פארשטאַהן שקספּיר׳ן איז א וויכטיגער עלעמענט אין דער דייטשישער קולטור. אין די געשפּרעכען איבער האַמלעט׳ן, וועלכע געפינען זיך אין „ווילהעלם מייסטער", וויזט געטע צוריק די

נאַרישע טעאָריע אז דער גרויסער דראַמען־שרייבער איז געווען אן אומגעבילדעטער נאַטירליכער גאון, באַרויבט פון ארטיסטישען באַוואוסטזיין. וואָלט דאָס געווען אמת, וואָלט ניט געווען אזוי געוואלטיג וויכטיג אז מען זאָל פינקטליך רעפּראָדוצירען זיין סטיל אין א דייטשישער איבערזעצונג. אָבער פאַר אזא גרויסען ארטיסט ווי דער שעקספּיר, וועלכער ווערט פּאָרגעשטעלט אין „ווילהעלם מייסטער", איז עס געווען קלאָר אז די האַרמאָניע צווישען סיוזשעט און פּאָרם טאָר ניט פאַנאַנדערגעריסען ווערען. און דאָך האָט גענטע אליין געגעבען זיין ציטאַטע פון „האמלעט" אין דער אלטער פּראָזע איבערזעצונג, ניט פיהלענדיג די אומפּאַסיגקייט דערפון; אפילו ער האָט ניט פּאַרשטאַנען ווי אומצעטיילבאַר פּאָרם און אינהאַלט זיינען פאַרבונדען.

שלעגעל פּראָגרעסירט פאמעלעך אן שוואר. זיין אויפפאַסונג ליידט נאָך אלץ פון ס טעות, וואָס קען זיך גאָרניט פּאַרשטעלען אז מען קען זיך אָפּזאָגען פון אלעקסאַנדרינישע פערזען; אין „ראָמעא און דזשולייעט" האָלט ער זיך אָן דער פינף פוסיגער יאמבע נאָר „ווי ווייט מעגליך". די סצענע צווישען ראָמעא'ן און דעם מאַנאַך לאָרענס גיט ער איבער אין אלעקסאַנדרינישע פערזען, אנטשולדיגענדיג זיך מיט דער באַמערקונג, אז דער דאָזיגער מעטער איז ווייניגער שעדליך אין רעדעם וואָס זיינען באַצירט מיט גרונדזאַצען און שילדערונגען איידער דער מעטער אינ'ס ווירקליכען דיאַלאָג פון דער דראַמע. דער רעזולטאַט איז דער אָנווער פון ראָמעא'ס לירישען פייער.

ער פיהלט דאָס אליין, און מיט פייערדיגער התמדה און אנטשלאָסענעם ענטוזיאַזם נעמט ער זיך ווידער צו דער ארבייט, וואַרפט צוועק די אלעקסאַנדרינישע פערזען און צווינגט זיך, ניט קוקענדיג אויף דער פיעל־ווערטערדיגקייט פון דער דייטשישער שפּראַך, צו זאָגען אין צעהן אָדער עלף סטראָפען, וואָס ער האָט פריהער געזאָגט אין צוועלף אָדער דרייצעהן. א לאַנגע צייט דוכט זיך איהם אז עס איז אונמעגליך איבערצוזעצען יעדע שורה מיט בלוין איין שורה. די איבערזעצונג וואקסט אין זיינע הענט פונקט ווי אין בירגער'ס. פערצעהן ענגלישע שורות ווערען אין דייטש נייגצעהן אָדער צוואַנציג. עס דוכט זיך איהם אז עס איז אוממעג־

ליך זיך צו באַגעהן מיט ווייניגער; ביז ער דערפיהלט דאָס אמת'ע ליבט, און זעהט, פון'ם סאַמע פונדאַמענט ווי אַזוי שעקספיר בויט אויף דעם געמאַך פון זיין קונסט. איצט ווארפט ער אַוועק אַלץ וואָס איז צופיעל און איבעריג, וואָס געפינט זיך ניט ביי שעקספיר'ן. ער גיט איבער יעדע שורה מיט איין שורה. ער שעלט און באַקלאָגט די פיעל־ווערטערדינקייט און אומפינקטליכ־קייט פון דייטש. די גרענעצען פון זיין שפּראַך, דער דרעה פון די אויסדרוקען איז אַזוי אַנדערש ווי אין דער ענגלישער שפּראַך; ער קען ניט רעפּראָדוצירען שעקספיר'ס סטיל; איהם געלינגט בלויז אַרויסצוברענגען א שטאַלען, א פּאַריענקען זיך, אָהן אָפּ־קלאַנג אָדער פייער, — אָבער ער צווינגט זיך, ער צווינגט די שפּראַך, און ברענגט אַרויס זיין איבערזעצונג.

עס ליגט ניט קיין גרויסע גוזמא אין שערער'ס ווערטער: "שלענגל'ס שעקספיר פּאַרנעמט א פּלאַץ לעבען די ווערק, וועלכע די וועלט האָט באַקומען פון גענט'ן און שילער'ן אין דער צייט ווען זיי האָבען געארבייט צוזאַמען; פּאַראַן דאָ דער אומפּאַרמייד־ליכער שטח צווישען רעפּראָדוקטיוואר און פּראָדוקטיוואר קונסט, אָבער עס איז אויך דאָ די נאָהענטקייט צווישען דעם פולקאָמענעם און דעם פולקאָמענעם."

דערשלאַגענדיג זיך צו דער מדרגה פון א פאַלשטענדיגען מייסטער פון סטיל, האָט שלענגל איצט געזומען שניידען די פרוכ־טען פון זיין ארבייט. ער, דער מייסטער, האָט געעפענט זיין האַנט, און צווישען די יאָרען 1797 און 1801 זיינען פון איהר אריינגעפאַלען אין דער שוים פון דייטשישען פאַלק זעכצעהן דראַ־מעס פון שעקספיר'ן, וועלכע, ניט קוקענדיג אויף א שוואַכקייט אָדער געצוואונגענקייט אין סטיל וואו ניט וואו, וואָלטען, אין זייער נייער פּאַרם, געקענט זיין די ווערק פון א דייטשישען פּאָעט פון שעקספיר'ס מדרגה.

לאָמיר באַטראַכטען וואָס דאָס באַטייט אין דער אמת'ן. עס באַטייט ניט קיין סך וויניגער, ווי דאָס אז שעקספיר, פונקט אזוי ווי שילער און גענטע האָט דערזעהן דאָס ליכט אין דייטשלאַנד אין דער מיט פון לעצטען יאַרהונדערט. ער איז געבוירען געוואָרען אין ענגלאַנד אין 1564; ער איז נאַכאַמאָל געבוירען געוואָרען, אין

זיין דייטשישען איבערזעצער, אין 1767. „ראַמאָ און דזשולִיעט" איז ארויס אין לאָנדאָן אין 1597; עס איז ווידער ערשינען אין בערלין ווי א ניי ווערק אין 1797.

ווען שעקספיר איז אזוי־ערנאָך אויפגעשטאַנען תחית המתים אין דייטשלאנד, האָט ער געווירקט מיט זיין פולער קראפט אויף די לעזער, וועלכע זיינען אין עטלִיכע הינזיכטען געווען פעהיגער איהם צו פארשטעהן ווי זיינע ערשטע לעזער, כאָטש זיי זיינען גייסטיג געווען ווייטער פון איהם און כאָטש זייער לעבען איז ניט געווען דאָס לעבען פון זיין צייט. ער האָט איצט אָנגעהויבען שפייזען מילִיאָנען, וועלכע האָבען ניט פארשטאַנען קיין ענגלִיש, מיט זיין גייסטיג ברויט. ערשט איצט האָבען דאָס צענט־ראַלע און צפונ'דיגע אייראָפּא איהם אנטדעקט, ערשט איצט איז די גאנצע גערמאַניש־גאָטישע וועלט ארײן אין זיין לעזער־קרייז.

אָבער מיר האָבען אויך געזעהן ווי עס איז אָנגעקומען צו שאפען א ליטעראריש ווערק פון צוא מדרגה, וואָס איז, דוכט זיך, אָהן פּרעטענזיעס. אין די רויהע פּלענער און מאַנוסקריפּטען קענען מיר לייענען א גרויסע טייל פון דער אינטעלעקטועלער געשיכטע פון א גאנצען דור. איידער צוא ווערק האָט געקענט געבוירען ווערען האָט זיך געפּאָדערט ניט ווייניגער ווי אז לעסינג'ס קריטיק און ווילאַנד'ס און עשענבורג'ס פּראָבעם זאָלען צוגרייטען דעם באָדען, און צו א גאון ווי הערדער זאָל קאָנצענטרירען אין זיך די גאנצע אויפּנעם־פעהיגקייט און ערפינדעריש־קייט אין השערות וואָס געהערען דעם דייטשישען מח, און זאָל מיט דער באפעלע־רישקייט, וואָס איז כאראקטעריסטיש פאר איהם, צווינגען דעם יונגען געטע צו ווערען זיין תלמיד. אָבער געטע האָט אין דער פּראָזע פון „גוץ" בלויז נאָבגעמאכט א שקספיר אין פּראָזע. עס האָט געדארפט געבוירען ווערען א מענש מיט'ן אייגענארטיגען טאַלאַנט פון א. וו. שלעגעל, און ער, מיט זיין ג'ירשע'טער שפראכ־ליכער און סטילִיסטישער פעהיגקייט האָט געדארפט אוועקגע־שטעלט ווערען אין א לאגע ער זאָל זיך דערשלאָגען די גרעסטע טעכנישע פולקאָמענהייט פון יענער צייט. דערנאָך האָט ער געדארפט זיך באפריען פון דער נייגונג צו גראָבקייט וואָס איז געקומען פון בירגער'ס אויפלוס, דורך שילער'ס הויכער אויפפא־

סונג פון קונסט, און אין דער זעלביגער צייט זיך ארויסצודרעהען פון שילער׳ס נייגונג צו באָמבאַסטיק און וויידערווילען אנטקעגען אומגעצאמטער פרעהליכקייט, ער האָט געדארפט צו באקומען א קלאָרען באגריף פון געטע׳ן, צו ווערען א מין שותף צו דער שפּראך וואָס געטע האָט אנטוויקעלט, אין קריגען אן איבערצייגונג, אפילו נאָך קלאָרער פון געטע׳ן, וועגען דער תוך־אידעע פון הארמאָניע צווישען טעמע און סטיל אין שעקספיר׳ן. עס איז אויך נויטיג געווען, אז די ווארעמקייט פון אן ענליכען טאָנאנט זאָל איהם אָנרעגען און אז די שארפע קריטיק פון א פרוי זאָל איהם העלפען. הונדערטער קוואָלען האָבען געדארפט פליסען איינער אין אנדערן, הונדערטער אומשטאנדען — זיך צוזאמענטרעפען, מענשען זאָלען זיך איינער מיט׳ן אנדערן באקענען, מוחות זאָלען זיך באגעגענען און זיך איינער דעם אנדערן באפרוכטען, איידער מען האָט געקענט נעבען דער וועלט דאָס דאָזיגע ווערק, אין זיין באשיידענער פולקאָמענהייט. א קלייניגקייט, אן איבערזעצונג פון א פּאָעט, וועלכער איז שוין געווען טויט צוויי הונדערט יאָר; זי האָט אָבער געגעבען דעם טייערסטען גייסטיגען שפייז פאר מיליאָנען און אויסגעאיבט א טיפען און דויעריגען איינפלוס אויף דער דייטשישער פּאָעזיע.

קאפיטעל 4.

טיק און זשאן פאול

טיק׳ס לעבען; זיין ערשט ווערק „וויליאם לאָוועל"; דער אויס־
פלוס פון׳ם פראנצויזישען מאטעריאַליזם; דער „איך" אלס דער
מאסשטאַב פון אַלץ; די הפקרות פון יענער צייט; זשאן פאול
דער קעמפער פאר פרייהייט; „טיטאַן" און ראָקויראָל; די
ווירקליכקייט אלס פאנטאזיע.

א באזאָרגט געמיט, וואָס איז נעגייגט ארויסצורופען האלי־
צינאציעס; אן איינגעבוירענע מעלאנכאָליע, צייטענווייז אויף
דער גרענעץ פון משוגעת; א קלאָרער, ניכטערער שכל, וואָס איז
תמיד נוטה צו שטיצען די טענות פון׳ם פארשטאנד; און א זעהר
אומגעווייניליכע פעהיגקייט ארויסצוברענגען עמאָציאָנעלע שטי־
מונגען און לעבען אין זיי, — אט דאָס זיינען די הויפט כאראק־
טער שטריכען פון לודוויק טיק. ער איז געווען דער פראָדוק־
טיוועסטער שרייבער פון דער ראָמאנטישער שול, און, נאָך דעם ווי
זי איז צעפאלען געוואָרען, האָט ער געשריבען א רייה אויסגע־
צייכענטע ראָמאנען, שילדערענדיג די פארגאנגענע און איצטיגע
צייט פיעל רעאליסטישער ווי די ראָמאנטישע שרייבער פלענען
עם טאָן.

ער איז געבוירען געוואָרען אין בערלין אין 1773. זיין פא־
טער איז געווען א שטריק־מאכער. ווען ער איז נאָך געווען א שול־
אינגעל, איז ער שוין געווען טיף בעאיינפלוסט פון אזעלכע קלא־
סישע שרייבער ווי גאטע, שעקספיר און האַלבערג. עס האָט זיך
איהם פריה איינגעגעבען צו אימיטירען סיי שעקספיר׳ס שדים־
לידער סיי אָסיאַן׳ס מעלאָדישען טרויער. אָבער אין איין פעריאָדע
פון זיין יוגענד האָט ער, ווי א שוואבער מענש, זיך געלאָזט אויס־
נוצען פון עלטערע ליטעראטען, וואָס דורך זייער צורעדעניש
האָט ער געשאפען א סך אומפאָרזיכטיג געשריבענע, אומגעזונטע

ליטעראטור. כאָטש מען האָט באגרענעצט דעם גייסט און די טענדענץ פון זיינע שריפטען, דאָך זיינען זיינע כאראקטעריסטישע אייגענשאפטען באמערקבאר אפילו אין די דאָזיגע ווערטלאָזע ערשטע ווערק. לויט'ן אנווייז פון זיין לערער, ראמבאך, האָט ער געשריבען, אָדער איבערגעמאכט לויט'ן גייסט פון דער „אויפ־קלערונג" פעריאָדע, סענטימענטאלע מעשיות פון נאָבעלע גאסען־רויבער, און אויסגעטראכט גרויזאמע עפיזאָדען אויפ'ן שטייגער פון דער טויט־סצענע פון פראנץ מאָר. אָבער דאָ און דאָרט, דורך עפעם אן איראָנישען וואונק, באמערקען מיר אן אָפשיין פון זיינע אייגענע פראָגרעסיווערע אידעען.

אביסל שפעטער נעפינען מיר דעם קומענדיגען ראָמאַנטי־קער שרייבען פריצייטיגע מעשיות פאר די אלמאנאכען, וואָס עס האָט ארויסגעגעבען ניקאָליי, יענער אלטער פלאָם־פייער פון דער „אויפקלערונג" פעריאָדע — מעשיות וואו אָבערגלויבען ווערט אויסגעלאכט, און וואו בלויז זעהר זעלטען באמערקען מיר א סימן פון איראָניע, ווי למשל בעת ער קלייבט אויס א תמ'עוואטען זקן אויסצודריקען פאראכטונג פאר „דער נאָרישער מיטעלאלטער" און „שעקספיר'ס גייסטער". טיפ האָט בלי ספק געשריבען די דאָזיגע זאכען דער עיקר דערפאר ווייל ער האָט פארקויפט זיין פעדער; ניט קוקענדיג אָבער דערויף ווייזען זיי ארויס די מידקייט פונ'ם פארצווייפעלטען, ווען כער איז אזוי אויסגעשעפט פון זיין לאנגען ראנגלען זיך מיט כל'ע מינים פראָגען און ספקות, אז ער קען, אָהן באדייטענדען ווידערווילען, האלטען מיט יענע ווען כע אונטער־שאצען דעם גאון און זינגען שבחים צום שכל הישר'דיגן, קלייג־בירגערליכען גאלדענעם מיטען.

זיין ניט געזעצטער פסיכישער צושטאנד ווייזט זיך ארויס ניט ווייניגער קלאָר אין זיינע ראציאנאלע דערציילונגען ווי אין זיין סופערנאטוראליזם, אין דער תאוה'דיגער גרויזאמקייט, און דעם קאלטען ציניזם פון די ראָמאַנען און דראמעס, וואָס זיינען גע־שריבען נעווארען אין אָנהויב פון די נייניצינגער יאָרען, ווען ער ניט אונז, דוכט זיך, מעהר פון זיין אייגענער נשמה.

טיפ'ס ערשט ווערק, וואָס האָט בכלל א ווערט, איז „ווי־ליאם לאָווע". די ערשטע טייל פון אָט דעם ראָמאַן וואָס ער

האָט געשריבען אין דער עלטער פון צוואַנציג, איז ערשינען אין 1795. דאָרטען, רעדעגדיג וועגען קונסט, האָט ער שוין וואו ניט וואו באַרירט די סטרונע אויף וועלכער די ראָמאַנטישע שול האָט שפּעטער געשפּיעלט.

„וויליאם לאָוועל פּאָרט קיין פּאריז (וואָס טיק האָט נאָך אין יענער צייט ניט געהאַט געזעהן) און, נאטירליך, אלץ וואָס ער האָט דאָרט געזעהן איז איהם געווען עקעלדיג. „די שטאָדט איז א מיאוסע, צעווואָרפענע קופּע שטיינער. מען דערפיהלט זיך ווי אין א גרויסער תפיסה... מענשען פּלאַפּלען און רעדען א גאנצען טאָג, ניט זאָגענדיג אפילו איין אייגציג מאָל וואָס זיי דענקען... איך פּלעג אמאָל געהן אין טעאַטער, פּשוט דערפּאר וויל כ׳האָב ניט געהאַט וואו אהינצוטאָן די צייט. די טראַגעדיעס באשטעהען פון עפּיגראַמען, אָהן האַנדלונג אָדער ליידענשאפט, און טיראַדעס וואָס מאכען דעם זעלביגען אייגדרוק ווי די ווערטער וואָס קומען ארויס פון די מויל׳ער פון די פּינורען אין אלטע צייכנונגען... וואָס אומנאטירליכער אן אקטיאָר איז, אלץ העכער שאצט מען איהם אָפּ. אין דער גרויסער וועלטבאַרימטער פּאריזער אָפּערע בין איך אנטשלאָפען געוואָרען". אט דאָס זיינען די אייגדרוקען וועלכע לאָווע (אן ענגלענדער) האָט באקומען פון פּאריז אין דער צייט פון דער רעוואָלוציע. דאָס איז קיין זאך ניט מעהר ווי אן אויסדרוק פון דער הערשענדיגער דייטשישער פּאראכטונג פאר׳ן פראנצויזישען כאראקטער און דער פראנצויזישער קונסט, וואָס איז אין דעם פאל געווען טאָפּעלט אומגערעכט, ווייל עס איז פּשוט געווען מעכאניש אויסגעלערנט פון ביכער. אָבער אין „טעאַטער פראַנסעז" רייסט זיך פון לאָווע׳ן ארויס: „א, סאָפּאָקלעס! א, שעקספּיר!" און ער באמערקט כאראקטעריסטיש: „איך האָס די מענשען, וועלכע מיט זייער קלייגער נאכגעמאכטער זון (ד. ה. דעם שבל) באלייכטען אלע בין השמשות׳דיגע ווינקלען און פּארטרייבען די ציבערדיגע שאטען געשפּענסטער וועלכע האָבען געלעבט אזוי זיכער אונטער דער בלעטער חופּה. עס איז אָהן ספק פּאראן א טאג-ליכטינקייט אין אונזער צייט, אָבער דאָס אוועגט-ליכט און דאָס מאָרגען ליכט פון׳ם ראָמאן זיינען געווען שענער ווי דאָס דאָזיגע גרויע ליכט פון א פּארוואלקענטען הימעל".

א חוץ עטלעכע אזעלכע שטריכען, דוכט זיך אז אָט דאָס ווערק צייכענט זיך אין פלוג ניט אוים מיט קיין איינם פון די באזונדער־קייטען וועלכע מיר זיינען געוואוינט צו פארבינדען מיט דער ראָ־מאַנטישער שאפונג. אָבער אין דער אמת'ן איז ניטאָ אזא בוך וואָס זאָל שארפער אויפדעקען דעם פונדאַמענט אויף וועלכען עס שטיצט זיך די ראָמאַנטישע באַוועגונג. די הויפט אידעע און די פאָרם פון „וויליאם לאָווע" (עס איז געשריבען אין בריף) זיינען ביידע גענומען פונ'ם פראנצויזישען ראָמאן „לע פּעהזאן פּערווערטי" פון'ם מאטעריאליסטישען שרייבער רעטיף דע לא ברעטאן. דער פאקט אז מיר קענען צוריקפירען דעם אָפשטאם פון א ראָמאַנ־טיש ווערק דירעקט צום פראנצויזישען מאטעריאליזם איז ניט אָהן א באדייטונג. פון'ם דאָזיגען מאטעריאליזם נעמען טאקע די ראָ־מאַנטיקער זייער אומעטיגען פאטאליזם. „לאָווע" איז א ווערק וואָס איז איצט זעהר נודנע צו לייענען. דער סטיל עסט זיך צו מיט זיין צעשוואומענקייט, די כאראקטערען זיינען עפעס אזוי ווי פארלוירען אין נעפעל. א טייל פון די דאָזיגע פיגורען, למשל, דער געטרייער אלטער דינער, זיינען שוואכע אימיטאציעס נאָך ריטשארדסאָנ'ען; עס איז ניטאָ קיין בולט'ער שטריך און קיין דראמאטישע סיטואציע אין גאנצען ווערק. זיינע פארדינסטען — וועלכע זיינען דייטש פונקט ווי זיינע פעלערן — ליגען אין זיין פסיכאלאגיע. דער העלד איז א בחור וועלכער ווערט פאמעלאך און זיכער דערפירט צו דעם, אז ער פארווארפט, אויף וויפיעל עם האנדעלט זיך וועגען איהם אליין, יעדע אויטאריטעט, איגנאָרירט יעדען איינעם פון די טראדיציאָנעלע, אָנגענומענע כללים אין לע־בען, ביז ענדליך פירט ער א לעבען ניט בלויז פון אן אָפּענעם ענאַרכיסט, נאָר פון א פארברעכער.

עס איז א טעות ווען מען וואונדערט זיך וואָס אזא יונגער מענש ווי טיק האָט געקענט מאָלען אזא בריאה. איז דען ניט טאקע אין יענע יונגע יאָרען — בעת דאָס גייסטיגע אויג פון דער יוגענד גיט נאָך קיין מעגליכקייט ניט צו זעהן די וועלט — דער יונגערמאן תמיד באשעפטיגט מיט אלע מאָדנע זאכען וואָס ער דערזעהט קוקענדיג אין אייגענעם הארצען? איז ער דען ניט דעמאָלט געצוואונגען זיך פאנאנדערצוקלייבען אין זיך, צו בא־

טראכטען זיין אייגענעם צושטאַנד, צו קוקען שטענדיג אויף זיך אינ׳ם שפּיגעל וואָס זיין אייגען באַוואוסטזיין שטעלט פאר איהם אַוועק? פאר מענשען פון א געוויסען געמיט־צושטאַנד איז ניטא קיין מעהר זעלבסט־קריטישער עלטער ווי צוואנציג אָדער אַרום יענער צייט. פאר אזא מענשען איז נאָך פאראן אזוי פיעל לעבען פאַראויס, אזוי פיעל צייט אין וועלכע צו טאָן זיין ארבייט! דער־מאָלט גיט מען אָפּ די טעג אויף לערנען זיך צו באקענען מיט׳ן אינסטרומענט אויף וועלכען מען וועט שפּילען די איבעריגע צייט פון לעבען, אויף אָנשטעלען איהם, אָדער אויף אויסגעפינען ווי אזוי ער איז שוין אָנגעשטעלט. עס איז די צייט נאָך ווייט וועג דער רייפער מענש וועט זיך נעמען פאר אָט דעם אינסטרומענט, ד. ה. זיך אליין, און באַנוצען איהם — ווי א פידעל אָדער ווי א שמיד־האַמער — לויט די פאַדערונגען פון דער לאַגע. און אויב די ארומיגע באדינגונגען גיבען ניט קיין ארבייט און ניט קיין חיונה, און דער „איך" איז מחויב צו לעבען פון זיך אליין, וועט דער אומפארמיידליכער פּועל יוצא זיין אז די פערזענליכקייט וועט ווערען אויסגעשפּט און צעשטערט.

דאָס באַזונדערס כאַראַקטעריסטישע פאר׳ן שרייבער, פאר דער טענדענץ און פאר דער פּריאָדע, איז די סענטימענטאַלע צעפּלאַסענקייט צו וועלכער ער ברענגט אזא זעלבסט־באַאַכטונג. דער אינצעלנער וויל טאקע מיט זיין גאנצער ערנסטקייט מאכען זיין צופּעליגען „איך" — וועלכער האָט צעשטערט אלץ וואָס די אָנגענומענע מנהגים פארלאנגען אז מענשע זאָלען רעספּעקטירען — פאר׳ן מאָסשטאב פון אלץ, פאר׳ן קוואל פון אלע געזעצען. דאָ האָבען מיר אן אומצוויפעלדיגע איבערקרימונג פון פיכטע׳ס פונ־דאמענטאלער אידעע. לייענט די פּאָלגענדע פערזען פון „לאַוועל" און די נאָכפאָלגענדע גראנקען:

Willkommen erhabenster Gedanke.
Der hoch zum Gotte mich erhebt.

Die Wesen sind weil sie dachten,
In truber Ferne liegt die Welt,
Es fallt in ihre dunkeln schachten

Ein Schimmer, den wir mit uns brachten.
Warum sie nicht in wilde Trummer fallt?
Wir sind das Schicksal, das sie aufrecht halt

Den bangen Ketten froh entronnen
Geh' ich nun kuhn durchs Leben hin,
Den harten pflichten abgewonnen,
Von feigen thoren nun ersonnen.
Die Tugend ist nur weil ich selber bin,
Ein Wiederschein in meinem innern Sin.

Was Kummern mich Gestalten, deren matten
Lichtglanz ich selbst hervorgebracht?
Mag Tugend sich in Laster gatten!
Sie sind nur Dunst und Nebelschatten,
Das Licht aus mir fallt in die finstere Nacht.
Die Tugend ist nur, weil ich sie gedacht. (*

---

*) ווילקאָמען דו, דערהויבענער געדאַנק,
וואָס הויבט מיך הויך אַרויף צו גאָט.
זאַבען עקזיסטירען וויל מיר האָבען וועגען זיי געטראַכט.
די וועלט ליגט אין דער גרויער וויסקויט,
עס פאַלט אין איהרע טונקעלע חיילען
אַריין אַ שיין פון אונז געבראַכט.
פאַרוואָאָס צעפאַלט זי נים אויף שטיקלעך?
וויל מיר זיינען דאָס שיקזאל, וואָס האַלט זי צוזאַמען.

פרויי פון מיינע שווערע קייטען
געה איך דרייסט מיר אויף מיין לעבענס־וועג
אַראָפגעוואַרפען אַלע שווערע פליכטען
וואָס נאַרישע פחדנים האָבען אויסגעטראַכט.
די טוגענד עקזיסטירט וויל איך בין דאָ,
זי איז דאָך בלויז אַן אָפשיין פון מיין „איך".

וואָס אַרען מיך געשטאַלטען וועמעס בלאַסער
ליכט־גלאַנץ ציהט זיך פון מיין האַרץ אַרויס.
זאָל טוגענד זיך פאַראויניגען מיט זינד!
זיי זיינען דאָך נאָר דונץ און נעפעל שאַטענס.
פון מיר פאַלט העלקייט אין דער טונקעלער נאַכט.
די טוגענד עקזיסטירט וויל איך האָב וועגען איהר געטראַכט.

„מיין דרויסיגער „איך" באהערשט אלזא די מאטעריעלע וועלט, מיין אינווייניגסטער „איך" — די גייסטיגע. אלץ הענגט אָפּ פון מיין ווילען. איך קען ארויסרופען יעדע ערשיינונג, יעדען טאָט וואָס איך וויל. די לעבעדיגע און די ניט לעבעדיגע וועלט זיינען אין די הויפּט סטרונעס וועלכע מיין נשמה קאָנטראָלירט. מיין גאַנצע לעבען איז בלויז א חלום וואָס זיינע פארשיידענע פאָרמען קנעט איך אוים לויט מיין ווילען. איך אליין בין דאָס איינציגע נעזעץ אין דער גאַנצער נאַטור, און אלץ אין דער וועלט פאלגט דאָס דאָזיגע נעזעץ".

וועז פרידריך שלענעל רופט אויס: „פיכטע איז ניט קיין נענוג אבסאָלוטער אידעאליסט... איך און הארדענבערג (נאָוואָליס) זיינען מעהר ווי אידעאליסטען דארפען זיין", דערמאָנען מיר זיך אז מיט צעהן יאָהר פריהער, און א שטיק צייט אייַדער עס איז געווען א רייד וועגען ראָמאַנטיזם און ראָמאַנטיקער, האָט שוין טיק געהאט באמערקט וואָס עס וועלען זיין די כאראקטער־שטריכען פון דער נייער שול, ד. ה. פערזענליכע הפקרות, און דאָס רימען זיך מיט דער הפקרות אונטער'ן נאָמען פון דער פאנטאזיע אלס דעם קוואל פון לעבען און קונסט. „לאָווע" איז אן אויסגעצייכענטע פארקערפערונג פון אָט די כאראקטער־שריכען. קירקעגארד'ס „יאָהאנעס דער פארפירער" דער פולקאָמסטער און לעצטער ביישפיעל פון'ם דאָזיגען טיפּ אין דער דענישער ליטעראטור, האלט זיך תמיד אין געוויסע גרעניצען. ער דרעהט זיך ארוים פון עטישע פראגען, קוקענדיג אויף מאראל ווי א דערעסענע, נודנע קראפט, און ער אטאקירט זי קיינמאל ניט דירעקט. אָבער „לאָווע", דער פיעלזייטיגער און דרייסט געפלאָנעווטער כאראקטער — כאָטש אויסגעארבייט מיט ווייניגער נעשיקליכקייט — ציהט זיך ניט צוריק ניט פון פארראט, ניט פון פארגיסען בלוט, ניט פון סם. ער איז איינער פון די פארשידענע וואריאנטען פון יענער צייט, פון'ם דאָן זשואן־פאוסט טיפּ מיט א שטריך פון שילער'ס פראנץ מאָר. דאָס וואָס ער האָט זיך צופיעל אריינגעטראכט אין זיך האָט איהם געבראכט דערצו, אז ער זאָל פאראבטען די מענשהייט אָהן א גרענעץ, און אום'ברחמנות'דיג צעשטערען יעדע אילוזיע. די איין און איינציגע טרייסט איז ג־

וועלן אז אזויערנאָך דעקט מען אויף די חיפאָקריטישקייט און מען זעהט דעם העסליכען אמת. אין די פאַלגענדע אויסדרוקען זעהט מען א נאָהענטע ענליכקייט צו א זך זאכען וואָס די ראָמאַנטיקער האָבען שפּעטער געשריבען. „לי דענשאפט איז אָהן ספק די גרויסע מכה פון אונזער לעבען; אפילו די ריינסטע און פייער־דיגסטע ליבע זינקט אראָפּ אין דער דאָזיגער לוזשע... בלויז אומ־דערבארעמדיגקייט, בלויז א קלאָר בילד פון אן אילוזיע קען אונז ראָטעווען. אמאָליע איז דערפאָר פאָר מיר איצט גאָר ניט, וועל איך זעה אז פּאָעזיע, קונסט און אפילו ליבע זיינען בלויז פאר־שלייערטע און פאַרדעקטע תאוה... תאוה איז דאָס טרייב־ראָד פון דער גאַנצער מאשין. לײדענשאפט איז די אינספּיראַציע פון מוזיק, פון מאָלערי, פון אלע קונסטען; אלע מענשליכע וואונשען פלאָטערען ארום אָט דעם דאָזיגען מאגנעטישען פּאָל, ווי א מאָל ארום א ליכט; ... ממילא קומט אויס אז באָקאָטשיא און אריאָסטאָ זיינען די גרעסטע דיכטער, און אז טיטאן און דער אויסגעלאָסענער קאָרעדזשיאָ שטעהען פיעל העכער ווי דאָמעניקינאָ און דער פרו־מער ראָפאַעל. אפילו די רעליגיעזע דבקות איז, דענק איך, בלויז אן אָפּגעווייכטער וועג פון׳ם דאָזיגען תאוה׳דיגען אינסטינקט וועלכער צעברעכט זיך אין טויזענדער פּארשידענע קאָליערן.״ מען וואָלט זיך געמעגט ריכטען אז אָט דער לאָווע אין וועמעס רעיונות תאוה פאַרנעהמט אזא גרויסען פּלאַץ, זאָל פאַרגעשטעלט ווערען ווי א מענש וועלכער ווערט אין גאַנצען פארפירט פון זיינע אינסטינקטען. עס הויבט זיך ניט אָן! ער איז קאַלט ווי אייז, קאַלט ווי קירקענגארד׳ס שאָטען פון א פארפירער פון וועמען לאָווע איז דער פאַרגעהער אין דער דאָזיגער באציהונג. זיין אויסגעלאָסענקייט קומט ניט פון זיין פלייש און בלוט, נאָר פון זיין פאַנטאַסטיש אויפגערעגטען מצרך. ער איז א ריין אינטע־לעקטועל וועזען, א צפונ׳דיגער דייטש פון ריינסטען סאָרט. און עס איז פאַראן אין זאך בנוגע וועלכער עס וווייזען זיך שוין ביי איהם ארויס וואונדערליך ראָמאַנטישע סמנים. וועלן ער איז שוין אינגאַנצען אויסגעשפּילט, אזוי צו זאָגען, וועלן יעדער פונק פון איבערצייגונג איז פארלאָשען אין זיין מח, און אלע זיינע נע־פיהלען לינען „קאַלט און טויט״ ארום איהם, זוכט ער אן עיר

מקלט אינ'ם איבערנאטירלעכן, און הויבט אָן גלויבען אין מיס־
טישע אנטפלעקונגען אויף וועלכע אָן אלטער שווינדלער האָט
אָנגעוויזען: דער דאָזיגער שטריך וועלכער, ס'איז וויכטיג צו
באמערקן, גיפינען זיך ניט אין זיין פראַנצויזישען בישפיל, איז
וויטיג נעווען צו פארפולקאָמען דעם כאראקטער.

דער מענש איז דאָ אזוי פוסט, אזוי לייכט־וואָגיג לויט זיין
איינענער אָפשאצונג, אז דער אייגדרוק וואָס ער מאכט אויף זיך
אליין איז אז ער, דער מענש, איז גלייכצייטיג ווירקליך און אומ־
ווירקליך. ער איז נעווארען פרעמד צו זיך אליין, און האָט פונקט
אזוי ווייניג צוטרוי צו זיך ווי צו יעדער דרויסיגער קראפט. ער
שטעהט אין דרויסען פון זיין אייגען לעבען, און ווען ער טוט עפעס
פיהלט ער אזוי ווי ער וואָלט שפילען א טעאטער ראָלע. לאָוועל
דערציילט אונז ווי אזוי ער האָט פארפירט א יונג מיידעל, עמילי
בורטען: „איך האָב זיך פלוצלונג געווארפען צו איהרע פיס און
מודה געווען אז בלויז מיין ליידענשאפטליכע ליבע פאר איהר
האָט מיך געבראכט אין שלאָם ארויין. איך האָב דערקלערט אז
דאָס איז מיין לעצטע פראָבע אויסצוגיפינען צי עס איז נאָך דאָ
עפעס א מענשליך הארץ וואָס וועט מיר קומען צו הילף און שלום
מאכען צווישען מיר און מיין לעבען און מזל. זי איז נעווען
שעהן, און איך האָב אויסגעפירט מיין ראָלע מיט וואונדערבא־
רער באגייסטערונג, אָט פונקט ווי עס וואָלט זיך געהאנדלט וועג
גען אן אנגענעמער ראָלע אין א טעאטער שפיל; יעדעס וואָרט
וואָס איך האָב גערעדט האָט עפעס נעזאָגט; איך האָב גערעדט
מיט פייער און דאָך אָהן געמאכטקייט." און שפעטער באמערקט
ער: „זי דארף זיך אליין באשולדיגען פאר יעדען צייטווייליגען
אָנווער פון פאמיליען גליק; איך בין ניט שולדיג וואָס זי איז
איצט א חרפה אין די אויגען פון פיעל מענשען, אין אייגקלאָנג מיט
קאָנווענציאָנאָלע אידעען. איך האָב געשפילט איין ראָלע, זי
האָט געענטפערט מיט אן אָנדערער; מיר האָבען געשפילט מיט
א סך ערנסטקייט א פיעסע פון זעהר א נארישען שרייבער, און
איצט באדויערן מיר וואָס מיר האָבען פארשוועכדט די צייט."
די נאָנצע מעשה איז בלויז געווען א סצענע פון א טעאטער שפיל.
אין אָט דעם פיקטיוון כאראקטער זיינען שוין אנטוויקעלט

די אייגענשאפטען וועלכע מיר געפינען שפּעטער אין אמת'ע כאראקטערען, אזעלכע ווי פרידריך שלעגעל און גענץ; און אין דאָזיגען אויסיגען מענשען'ס נייסטיגע געוואוינהייטען געפינען מיר שוין אלץ וואָס — אריבערגעהענדיג אין דער קונסט — איז געווארען די באוואוסטע אידעניע פון'ם ראָמאַנטיזם. דאָ, אינ'ם מענשען, געפינט זיך דער אומפארשטעלטער ענאָאיזם וואָס קוקט אויפ'ן לעבען ווי א טעאטער ראָלע; דאָרטען, אין דער קונסט, קומט דער פאלשער באגריף און די איבערטרייבונג פון שילער'ס אידעע אז ארטיסטישע טעטיגקייט איז „א שפיל", א טעאטער שפיל, ד. ה. א טעטיגקייט אהן א דרויסיגען צוועק — בקיצור, דער גלויבען אז אמת'ע קונסט איז דאָס וואָס צעשטערט איהר אייגענעם בנין, — אט דאָס מאכט אוממעגליך יעדע אילוזיע, און ענדיגט זיך, ווי טיק'ס קאָמעדיעס, מיט אָפּלאָכען פון זיך אליין. דאָרטען נעפינען מיר די נאָהענטסטע ענליכקייט צווישען דעם אופן ווי דער העלד האנדעלט און דעם אופן אויף וועלכען די קאָמעדיע איז געשריבען געווארען. די אידעניע איז פונקט די זעלביגע; מען קען זי אין גאנצען צוריקפירען צום זעלביגען ענאָאיזם און אומווירקליכקייט.*)

כדי קלאָר צו פארשטעהן דעם פסיכאָלאָגישען צושטאנד וואָס ווערט געשילדערט אין „לאָווע", דארפען מיר ניט בלויז זעהן זייגע ענדליכע רעזולטאטען, נאָר מיר דארפען אויך, אזוי ווי ביי רענע'ן, זעהן ווי אזוי און פארוואָס ער ווערט באשאפען. ער וועט פאָוואַרזאכט פון דער כוואליע פון הפקרות וואָס איז כאראקטעריסטיש פאר יענער פעריאָדע. ממילא קומט אוים אז די פארשידענסטע טאָלאנטען ארבייטען צוזאמען כדי ארויסצובערענגען אזא טיפ, לאָווע, ווי א ריז פון „זאטקייט", פון „מידקייט פון לעבען", איז געווען בלויז אייגער פון דער ריזען ראסע.

מיט צוויי יאָהר פריהער איידער טיק האָט געפלאָנעווען זיין „לאָווע" האָט זשאן פאול, וועלכער איז געווען מיט צעהן יאָהר עלטער פון טיק'ן און מיט צוויי יאָר אינגער פון שילער'ן, אָנגעפאנגען שילדערן די דאָזיגע ראסע אין זיין אזוי גערופענער „פאוסטיאדע", אינ'ם ראָמאן „טיטאן". זשאן פאול איז אין פיי

*) Tieck: William Lovell, I. 49, 52, 172 212; II. 110.

הינזיכטען דער פאַרלויפער פונ׳ם ראַמאַנטיזם; אין דער ראַמאַנטישער שול דערמאַנען מיר זיך אָן איהם דורך האָפמאַנען, פונקט ווי טיק דערמאַנט גערטע׳ן. ער איז דורך און דורך א ראַמאַנטיקער אבסאָלוטער אייגענוויליגקייט מיט וועלכער ער נעמט זיך צו זיין ארבייט אלס קינסטלער. ווי אויערבאך זאָגט, זיינען ביי איהם „פארטיג שטודיעס פון מענשען, שטימונגען, כאראקטערשטריכען, פסיכישע פארפאַנטערטקייטען און אלערליי בילדער, וועלכע ער ברענגט אריין צופעליג, צופאַסענדיג זיי צו באשטימטע כאראקטערען און סיטואציעס". אינ׳ם עלאסטישען געבוי פון זיין דערציילונג וואַרפט ער אריין אלע סארטען מאטריאלן וואס האָבען קיין שייכות ניט אהין. ער איז אויך א ראַמאַנטיקער צוליב זיין אריינגעטונקייט אין זיך אליין, וואַרים בלויז ער אליין, שטענדיג ער אליין רעדט אדויס פון די מויקער פון זיינע העלדען, וואַר זיי זאָלען ניט זיין. ער איז אויך א ראַמאַנטיקער אינ׳ם בארימטען הומאָר וואַס איז אין זיינע ווערק א הערשער איבער אלץ און רעגירט פעקטירט ניט קיין איינעם פון די אָנגענומענע מנהגים; און ענדליך דערין וואַס ער איז די לינקע זייט פון דער קלאַסישער קולטור. אָבער וואַס ער זאָל ניט האָבען געווען אין דער קונסט, אין לעבען איז ער ניט געווען קיין פארטיידיגער פון הפקרות, נאָר א הייסער קעמפער פאַר פרייהייט, פיכטע׳ס גלייכען אין ענטוזיאַסטישער עקשנות. ער איז ניט געווען קיין שונא פון אויפקלערונג, ניט פון שכל, ניט פון דער רעפארמאציע, ניט פון דער רעוואָלוציע. ער איז געווען איבערצייגט אינ׳ם היסטאָרישען ווערט און אין דער פולער גילטיגקייט פון די אידעען וואַס זיינען א כבוד פאר׳ן אכצעהנטען יאָרהונדערט, וועלכער האָט זיי ארויסגעבראכט און פארטיידיגט. דערפאר האָט ער אויפגעהויבען זיין קול און געווארענט אנטקעגען דער פוסטער, דעמאַראַליזירענדיגער פאַנטאַסטישקייט פון די ראַמאַנטיקער.

„טיטאַן" אנטהאלט דעם קרעפטיגסטען פון זשאַן פאול׳ס אידעאלע טיפען, ראַקייראַל. זיין כח איז ניט געלעגען אין שילדערן אידעאלע טיפען; דאס ערשטע און וויכטיגסטע אין איהם איז וואַס ער איז א וואונדערבארער, רעאליסטישער אידיליען שרייבער.

ראָקייראָל איז א פּראָטאָטיפּ פון דער פּאָרם אין וועלכער יענע צייט האָט אויסגעדריקט איהר לידענשאפט און איהר פּארצווייפלונג. ער איז א ברענענדיגער, באַוואוסטזיניגער פּאַרלאַנג, וועלכער אנטוויקעלט זיך אין א פּאַנטאַסטישער עקסצענטרישקייט דערפּאר, ווייל ער פּאסט זיך ניט אריין אין די אומשטענדען, און ווייל ער באזיצט ניט דעם כח צו באהערשען די ווירקליכקייט, זי איבערצוקנעטען און מאכען זי אונטערטעניג צו זיך. ער ווערט א חולאת וואָס רייסט זיך פּריין אינווייניג און פירט צו א קרענקליכער זעלבסט־אריינגעטראכטקייט אין זעלבסטמאָרד. ראָקייראָל בא־שרייבט זיך אין א בריף:*)

„קוק אויף מיר וועג איך נעם אַראָפּ מיין מאסקע! מיין פּנים צוקט קאַנוואולסיוו, ווי דאָס פּנים פון א מענשען וואָס האָט זיך נע'סמ'ט. אין דער אמת'ן האָב איך זיך נע'סמ'ט; איך האָב אַראָפּגעשלונגען די גרויסע סם קויל, די קויל וואָס רופט זיך ערד... איך בין ווי אן אויסגעהוילטער בוים וואָס איז פאַרברענט געוואָרען פון א „פאַנטאַסטיש פייער". וועג די ווערים פון'ם אינגעווייד פונ'ם „איך" — כעס, עקסטאַז, ליבע, א. ד. גל. — הייבען אָן ארומ־צוקריכען אין מיר און פרעסען אויף איינער דעם אנדערן, קוק איך אַראָפּ אויף זיי פון דער הויך פון מיין „איך", איך צעשנייד זיי אויף שטיקלעך אזוי ווי זיי וואָלטען געווען פאַליפּען און טשעפּע זיי צוזאמען. דערנאָך קוק איך אויף מיין אייגענעם קוקען. דאָס חזר'ט זיך איבער אָהן א כוף. צו וואָס דאַרף מען דאָס אין גאַנ־צען? מיין אידעאַליזם איז ניט דער געווייניקיכער, ניט דער אידע־אַליזם פון אמונה; מיין אידעאַליזם איז א אידעאליזם פון הארצען, כאראקטעריסטיש פאר די, וואָס האָבען אפּט איבערגעלעבט אלע עמאָציעס אויף דער בינע, אויף פּאפּיר, אדער אין ווירקליכען לעבען. אָבער וואָסער נוץ ברענגט עס?... אפּט קוק איך אויף די בערג, אויף די טייכען און דער ערד ארום מיר און פיהל אזוי ווי זיי וואָלטען אין יעדער רגע זיך געקענט פאַנאַנ־דערפאלען און פארשווינדען, און איך מיט זיי... פּאַראן אינ'ם מענ־שען א רויהער, געוואלטער גייסט, וואָס שטעלט פעסט זיין אומ־

*) Titan, III. Zyke, 88.

אפהענגיקייט פון אלץ, אפילו פון גוטע מידות. דער מענש קלייבט אוים גוטע מידות ווען ער וויל; ער איז זייער באשעפער, ניט זייער באשעפענש. איך האב אמאל איבערגעלעבט א שטורם אויפ'ן ים. דאס צערעדינג, שוימיגע וואסער האט זיך געהויבען אין געקרוינטע כוואליעס, בעת פון א רוהיגען הימעל האט אראפגע־קוקט א לויטערע זון. אזוי איז עס מיט דיר! דאס הארץ איז דער שטורם, דער הימעל — דער „איך"!... גלויבסטו, אז די שרייבע־פון טראגעדיעס און ראמאנען אדער, לאמיר זאגען, די גאונים צוזי־שען זיי, וועלכע האבען שוין טויזענטער מאל אימיטירט אלץ וואס איז מענשליך און געטליך, זיינען אנדערש פון מיר? אלץ וואס האלט אויף אי זיי אי די אנדערע איז זייער הונגער נאך געלד אין רום... די מאלפעס זיינען די גאונים צווישען די חיות, און גאונים זיינען מאלפעס אין זייער עסטעטישען נאכמאכען, אין הארצלא־זיקייט, בייזווילינקייט, ליידענשאפטליכקייט און לוסטיגקייט."

ער דערצעהלט ווי א געווייסע שטימונג וואס איז פשוט נעווען א רעזולטאט פון לאנגווילינקייט, האט איהם געבראכט צו פאר־פירען זיין פריינד'ס שוועסטער: „איך האב גאר ניט פארלוירען; אין מיר איז קיין אומשולד ניטא. איך האב גאר ניט געוואונען, וויל איך האס תאוה'דיגע פארגעניגענס. דער בריטער שווארצער שאטען, וואס טיל מענשען רופען געוויסען־וועה, האט שנעל אפ־געמעקט דאס פארבייוועבענדיגע העלע בילד פון דער צויבער־לאמטערנע; אבער איז דאס שווארצע ערגער פאר'ן אויג ווי דאס העלע?"

דער וואס באטראכט פארזיכטיג אפילו אט די קורצע אויס־צוגען פון זשאן פאול'ס גראבען פיער־בענדערדיגען ראמאן וועט איינזעהן ווי דא ווערט ווידער געצויגען א פארבינדונג־ליניע צווי־שען לעבען און קונסט. ניט טראכטענדיג פאראויס, אבער זעהר באדייטונגפול, נעמט ראקייראל אן די טבע פונ'ם פראדוקטיוון ארטיסט ווי אן אפבילד פון זיך אליין, און די אויסדרוקען „פאר־ברענט פון א פאנטאסטיש פייער" און „דער אידעאליזם פון הער־צען" זיינען אזוי געווי ווי וויסענשאפטליכע דעפיניציעס. אינ'ם שרייבער'ס מח איז קיין ספק ניטא וועגען דעם וואס ער וויל שיל־דערן. נאך דעם ווי ראקייראל באגעהט דאס לעצטע און עקעלדי־

סטע פּערבערף, דהיינו, וועלן ער באַווכט לינדע'ן ביינאכט, זיך פּערשטעלענדיג ווי איהר פּריינד און געליבטער אלבאנא, פּאלט ער דורך זיין אייגענער האנט אויף דער בינע ער שפּילט א ראָלע וואָס ענדיגט זיך מיט זעלבסטמאָרד, און ער דערשיסט זיך. ביז דער לעצטער רגע לעבט ער אין א כלומר'שט'ער, אויסגעטראכטער וועלט, אויסמישענדיג אָדער צוזאַמענמישענדיג דאָס אמת'ע מיט'ן פּאַרגעשטעלטן. און די דאָזיגע אנטשלאָסענקייט צו מאכען די ווירקליכקייט פּאנטאסטיש אָדער פּאָעטיש איז דער כאראקטערים־טישער שטריך פון דעם קומענדיגען דור, די ארבייט וועלכע ער האָט פּאר זיך אויסגעשטעלט, דאָס פּראָבלעם וואָס אלע זיינע שא־פונגען האָבען זיך געסטעלט צו פּערענטפערן. צו פּערשטעהן דאָס הייסט צו פּערשטעהן און מוחל זיין די פעלערן וועלכע ער האָט געמאכט אין זיינע פּלענער צו פּראָנדערשען די ווירקליכקייט, אזא פּלאן ווי מיר געפינען, למשל, אין פּרידריך שלעגעל'ס „לו־צינדע".

די נרויסע פּראנע מכח דעם שייכות צווישען פּאָעזיע און לע־בען, די פּערצווייפלונג איבער דער טיפער, ביטערער דיסהארמאניע צווישען זיי, דער אומאויפהערליכער קאמף ערויסצוברעננען א שלום — אָט דאָס לינט אין פונדאמענט פון דער גאנצער דייטשי־שער ליטעראטור פון דער „שטורם און דראנג" צייט ביז דעם טויט פונ'ם ראמאנטיזם. אלזא כדי צו פּערשטעהן „לוצינדע" אָדער „לאָווע'ל" איז נויטיג צו קוקען צוריקצואוועגם. מיט דער הילף פון זשאן פּאול'ס „טיטאן" פּערשטעהען מיר ביידען בעסער. לאָווע'ל פּאָרגעהער איז דער ריז ראָקיראָל, לוצינדע'ס — איז די ריזין לינדע.

קאפיטעל 5.

די סאָציאלע שטרעבונגען פון די ראָמאַנטיקער.

לוצינדע.

דער שטורעם איבער פרידריך שלעגעל'ס „לוצינדע"; די פאַקטישע בלוטלאָזיגקייט פון „לוצינדע"; די ליבע פון די ראָמאַנטיקער; „לוצינדע" און לויזיג־געהעריי.

אין יוני 1801 איז אין יענא'ער אוניווערזיטעט געשטאַנען אויף דער פּלאַטפֿאָרמע א יונגער קאַנדידאַט פֿאר דער דאָקטאָר־פּלאָמע און פֿאָרגעלייענט זיין דיסערטאַציע. מען האָט אַלץ אין דער וועלט געטאָן צו פֿאַרטומלען אים אין אירם שטערען; מען האָט געטאָן א נאָך ניט געהערטע זאַך: מען האָט באָזאָרגט אָפּאָנענטען. איינער פון זיי, א מעהר־וויניגער נאָרישער יונגערמאַן, וועלענדיג זיך אויסצייכענען האָט אָנגעפֿאַנגען:

„In tractatu tuo erotico Lucinde dixisti" א. אז. וו. א. וו

(„אין דיין דיסערטאַציע האָסטו גערעדט וועגען לוצינדע'ס ליבע").

דערויף האָט דער קאַנדידאַט שנעל אָפּגעפּטר'ט זייַן אָפּאָנענט רופענדיג אירם א נאר. עס האָט זיך גענומען רודערן און איינער פון די פּראָפעסאָרען האָט צוּגערופֿן דערקלערט, אז עס זייַנען שוין אַוועק דרייסיג יאָהר זינט די פּלאַטפֿאָרמע פון פילאָזאָפישען דעפּארטאַמענט איז באשמוצט געוואָרען דורך אזא מיאוס'ער האַנדלונג. דער קאַנדידאַט האָט געענטפֿערט, אז עס זיינען שוין אַוועק דרייסיג יאָהר זינט מען האָט עמיצען אזוי מיאוס באַהאַנדעלט. אָט דער קאַנדידאַט איז געווען פרידריך שלעגעל פֿאר וועמען מען האָט אין יענער צייט אזוי מורא גיהאַט צוליב זיינע שרעקליכע מיינונגען, אז מען האָט אירם צמאל פֿאַרבאָטען איבערצונעכטיגען אין א שטעטעל. אין א צושריפט פונ'ם אוניווערזיטעט

קוראטאריום פונ׳ם קורפירשטענטום פון האנאווער צום פּרא־דעק־מאר פון געטינגען, וואם איז דאטירט דעם 26טען סעפטעמבער 1800, לייענען מיר: „אויב דעם פּראָפעסאָר׳ס ברודער, פרידריך שלעגעל, וועלכער איז טרויעריג באריימט צוליב דער אוממאראלער טענדענץ פון זיינע שריפטען, וועט איינפאלען צו קומען קיין גע־טינגען אין פּארבליבען דאָרט אויף וואכער ניט איז צייט, זאלט איהר וויסען אז דאם איז ניט דערלויבט; איהר וועט זיין אזוי גוט און איהם איבערגעבען, אז ער זאל פּארלאָזען די שטאט.“

די דאזיגע נערעכטיגקייט איז אביסעל צו שטרענג, און דער נאנצער נערודער איז געווען אלץ צוליב „לוצינדע“.

„לוצינדע“ איז איינס פון די וויכטיגסטע ווערק פון דער רא־מאנטישער שול, ניט צוליב דער שפּערישער קראפט וואם וויזט זיך ארויס אין אט דעם בוך: ניט קוקענדיג אויף די אלע געשפּרע־כען וועגען „פּלייש“ געפינט זיך דאָרט ניט קיין פּלייש און קיין בלוט, קיין וויטקליכער קערפער. אויך ניט צוליב די טיפקייט פון די נעדאנקען. פּארען מעהר פילאָזאָפּיע אין די עטליכע פּראָזאָק־סאלע זייטען וועלכע שפּענהויער האט געשריבען אונטער'ן נא־מען „מעטאפיזיק דער ליבע“ ווי אין דער פרעטענציעזער „לוצינדע“ פון אנהייב ביז'ן כוף. אפילו ניט צוליב דער פּאר'שיכור'טער פרייד מיט דער נאטור, מיט'ן לעבען. פּארגליכענדיג מיט היינע'ס „אדרינגעלא“, א ביך וואם פּלאטע מיט עכט דרום'דיגער לעבענס־פרייד, זעהען מיר קלאָר ווי אָרים־בלוטיג און טעאָרעטיש „לוצינדע“ איז. דאם ביך האט בלויז א וועדט ווי א מאניפעסט און א פּראָ־גראם. די הויפּט אידעע דערפון איז צו פּראקלאמירען די אייג־קייט און הארמאניע פון לעבען אזוי ווי עס אנטפּלעקט זיך פּאר אונז צום קלאָרסטען און פּארשטענדיגסטען אין דער לייד־ענשאפט פון ליבע, יועלכע ניט די גייסטיגע געפיהלען א גשמיות'דיגען אוים־דרוק און פארגייסטיגט דאם גשמיות'דיגע פארגעניגען. עס סטא־רעט זיך צו שילדערען די טראנספּארמאציע פונ׳ם ווירקליכען לע־בען אין פּאעזיע, אין קונסט, אין שילער׳ס „שפּיל“ פון כחות, אין א פּאר'חלומ'טער, פּארגעשטעלטער עקזיסטענץ וואו אלע בענק־שאפטען ווערען באפרידיגט, א לעבען וואו דער מענש, האנדלענדיג אהן א ציל, לעבענדיג אהן א תכלית, ווערט ארויסגעפירט אין די

סודות פון דער נאַטור, „פארשטעהט די טענות פונ׳ם נאכטיגאל, דעם שמייכעל פון׳ם ניי־געבוירענעם עופה׳לע, און אלץ וואָס אנט־פלעקט זיך מיסטעריעז אין די היראָגליפען פון די בלומען און שטע־רען.“

דאָס דאָזיגע בוך ווערט לחלוטין שלעכט פארשטאנען פון די, וועלכע באַוואָנדערן זיך, ווי קירקגאָרד, מיט א נאנצען קאָמפלעט דאָגמאטישע פרינציפען, און ווארפען זיך אויף זיי ארויף אויסרו־פענדיג: „זיין צוועק איז א ניט געשטילטע תאוה וואָס שליסט אוים דעם עלעמענט פון גייסטיגקייט; עס באַקעמפט די גייסטיגקייט וואָס באַויצט אן עלעמענט פון תאוה“. מען קען קוים באגרייפען די בלינדקייט וואָס ליגט אין אזא אויסדרוק, אָבער זיי זיינען ניט קיין בעסערע פארבלענדער ווי די וועלכע די ארטאָדאָקסיע שטעלט צו. עס איז אויך אוממעגליך צו פארשטעהן „לוצינדע“ אזוי לאנג ווי מיר זעהען דערין — פונקט ווי גוצקאָוו — א פארטיידיגונג פון דער טעאָריע פון פרייער ליבע, אָדער, ווי שלייערמאכער, א פרא־טעסט אנטקעגען דער אומקערפערליכער גייסטיגקייט, אן הכחשה פון דער געמאכטער נאריש קייט וואָס לייקענט אפ און געהט אוועק פון פלייש און בלוט. די פונדאמענטאלע אידעע פונ׳ם בוך איז די טעאָריע פון דער זעלביגקייט פון לעבען און פאָרזיע. אָבער דער דאָזיגער ערנסטער געדאנק ווערט פאר־נעשטעלט אין א פאָרם מיט דער אויסדריקליכער כוונה צו געווינען די לאָרבערן פון באַרימטקייט. אונזער באַוואָנדערונג ווערט ארויסגערופען א דאנק דעם דרייסטען, רייצענדיגען טאָן פונ׳ם שרייבער׳ס ארויספאָדערונג, א דאנק דעם קוראָזש, וואָס שטאמט פון איבערצייגונג, וועלכער פאראורזאכט אז מען זאָל איהם פער־זעלליך באליידיגען, און אז מען זאָל עפענטליך און פיינדליך ארום־רעדען דאָס פריוואָטע לעבען זיינס. עס איז אויך ווערט צו באַ־וואָנדערען די געשיטקייט א דאנק וועלכער די פארשידענע אנשוי־אונגען און שלאָג־ווערטער פונ׳ם דאָמאָנטיזם ווערען צונויפגעזא־מעלט און פארגעשטעלט פאר אונז אין ענגע גרענעצען, ווארים אין אָט דעם איינציגען בוך קען מען זעהן ווי עס שפרייטען זיך איים פון איין צענטער, פעבער־ארטיג, אלע פארשידענע טענדענצען אין דער באַוועגונג, וואָס אזוי פיעל פארשידענע מענשען האָבען אנט־

וויקעלט. אָבער עס עקעלט אונז די אַרטיסטישע אימפּאָטענץ פון וועלכער אָט דער, אזוי גערופענער, ראָמאַן — אין דער אמת'ן בלויז א סקיצע — איז אַן עדות. דאָס קומט פון די פאַרשידענע התחל.ת וועלכע ענדיגען זיך מיר גאָרנישט, און פון דער גאַנצער שוואכער זעלבסט־פאַרנעטערונג, וואָס זוכט צו פאַרשטעלען די אומפרוכט־כארקייט דורך באשאפען אן אומגעזונטע היץ וואו די אומפרוכט־בארע אייער זאָלען זיך אויסבריהען. קאַראַלינע שלעגעל האָט פאר אונז באהאלטען דעם פאָלגענדען בייסענדיגען עפיגראם, וועלכער איז נעשריבען געוואָרען באַלד נאָך דער ערשיינונג פון'ם בוך:

Der Pedantismus bat die Phantasie
Um einen Kuss, sie wies ihn an die Sunde;
Frech, ohne Kraft umarmt er die,
Und sie genas mit einem todten kinde,
Genannt Luzinde (*

א חוץ וואָס דאָס וואָרט „זינד" איז ניט אויפ'ן אָרט — וואָרים „לוצינדע" זינדיגט בלויז אנטקעגען גוטען געשמאק און אמת'ער פאַעזיע — געפין איך ניט קיין שום פעלער אין אָט דער גרויזא־מע. סאטירע.

ווידער זעהען מיר אין סאמע וואָרצעל פון „לוצינדע" סוביעק־טיוויטעט, זעלבסט־אריינגעטונקייט אין דער פאַרם פון אן אייגענ־וויליגקייט וואָס קען זיך אנטוויקלען אין אלץ — רעוואָלוציע, חוצפה, פאַנאַטיזם, רעאקציע — וואָרים גלייך פון אָנהייב איז דאָס דאָזיגע בוך ניט פארבונדען מיט עפעס וואָס שטעלט מיט זיך פאר א קראפט, ווייל דער „איך" זוכט ניט צו העלפען קיין אידעע וואָס זאָל געבען זיינע שטרעבונגען א פעסטקייט און א ווערט; ער זוכט ניט צו העלפען ניט קיין בירגערליכער און ניט קיין אינטעלעקטוע־לער פרייהייט. אָט די אייגענוויליגקייט אָדער הפקרות וואָס אין דער קונסט־וועלט ווערט זי פרידריך שלעגעל'ס „אירָאניע", דעם

*) דער פעדאַנטיזם בעט ביי דער פאַנטאַזיע
א קוש, זי שיקט איהם צו „זינד",
נעמט ער זי ארום פרעך, אָהן כחות,
און זי האָט פון איהם א טויט קינד
מיט'ן נאָמען לוצינדע.

ארטיסט׳ס קוקען פון אויבען אראָפּ אויף זיין סיווישעט, דער אָב־יעקט פון זיין פרייער שפּיל (מיט׳ן פּועל יוצא, בנוגע פּאָעזיע, וואָס די רייניע פּאָרם ווערט א דיקטאַטאָרין, און שפּעט אָפּ פון איהר איי־גענעם אינהאַלט און צעשטערט איהרע אייגענע אילוזיעס), די דאָ־זיגע הפקרות ווערט אין ווירקליכען לעבען אן איראָניע, וואָס איז דער חויפּט שטריך אינ׳ם כאראקטער און לעבען פון די עטליכע אויסדערוועלטע, די אינטעלעקטועלע אריסטאָקראטען. די דאָ־זיגע איראָניע איז אן איראָניע פּאָר די וואָכעדיגע מענשען וועלכע „פּארמאָגען ניט קיין חוש פּאָר איהר". זי איז „די פרייסטע פון אלע פרייהייטען", ווייל דורך איהר שטעלט זיך דער מענש אוועק אין דרויסען אין העכער פון זיך אליין; דאָך איז זי אויך געוצלי־כער פון אלע, ווייל זי איז, דערצוהאלט מען אונז, שטענדיג און אום־פּארמיידליך. זי איז אן אייביגע זעלבסט־פּאראָדיע, אומבאגרייפ־ליך פּאָר די „רוהיגע בעל־הבית׳לעך" (harmonish Platten) א נאָמען מיט וועלכען די ראָמאַנטיקער האָבען גערופען די, וואָס לעבען צופריעדען אין א קלייניליכער, באנאַלער רוהינקייט), וועלכע נעמען אָן איהר ערנסט פּאָר שפּאָס און איהר שפּאָס פּאָר ערנסט.

די דאָזיגע איראָניע אנטהאלט, ניט בלויז אין נאָמען, א פּוני־דאָמענטאַלע ענליכקייט צו קירקעגאָרד׳ס איראָניע, וועלכע איז אויך אריסטאָקראטיש דערין וואָס זי „קלייבט אוים מיספּארשטא־נען צו זיין". דער „איך" פּונ׳ם גאון איז דער אמת, אויב ניט אינ׳ם זין אין וועלכען קירקעגאָרד וואָלט געוואָלט מיר זאָלען פּאָר־שטעהן דעם דאָזיגען געדאַנק — „דער אמת איז סוביעקטיווי־טעט" —איז לכל הפּחות אינ׳ם זין אז דער „איך" באזיצט די קראפט פון יעדען דרויסענריג־גילטיגען באפּעל און פּארבאָט; און, צום וואונדער און סקאנדאל פון דער וועלט, דריקט ער זיך תמיד אוים אין פּאראדאָקסען. איראָניע איז „נעטליכע חוצפּה". אין חוצפּה וואָס ווערט אזוי פּארשטאַנען זיינען פּאראן מעגליכקיי־טען אָהן א סוף. זי באטייט פרייהייט פון פּאראורטייל, דאָך וויזט זי אָן אויף א מעגליכקייט צו פּארטיידיגען אויפ׳ן חוצפּה׳דיגסטען אופן אלע מעגליכ׳ע סארטען פּאראורטיילען. מען זאגט, אז די פרוי קען גיכער צוקומען צו איהר אייגער דער מאנסביל. „דער פרויען שכל, פונקט ווי דאָס פרויען קלייד, צייכענט זיך אוים מעהר פונ׳ם

מאנסביל׳שען שכל דערמיט וואָס זי קען דורך איין געוואגטער באַ־
וועגונג זיך אויפהייבען איבער אַלע פּאַראורטיילען פון דער ציווי־
ליזאציע און בעל הבית׳ישע מנהגים און גלייך זיך אריבערטראָגען
אין א צושטאנד פון אומשולד און אין דער שוים פון דער נאַטור".
די שוים פון דער נאַטור! פּאַראן א ווידער־קול פון רוסאָ׳ס שטים
אפילו אין דער דאָזיגער לייכטזיניגער טיראדע. עס דוכט זיך, אז
מיר הערען דעם שופר־בלאָז פון דער רעוואָלוציע; אין דער אמת׳ן
הערען מיר נאָר א פּראָקלאמירונג פון רעאקציע. רוסאָ האָט זיך גע־
וואָלט אומקערען צו א נאַטור צושטאנד בעת מענשען האָבען אַרומ־
געוואנדערט נאקעט דורך פּאַרוואָקסענע וועלדער און געלעבט אויף
חזיר ניסלעך. שעלינג האָט געוואָלט אומדרעהען דעם גאנג פון
דער עוואָלוציע צוריק צו די סאַמע ערשטע צייטען, צו דער צייט
איידער דער מענש האָט געזינדיגט. שלעגעל בלאָזט רעוואָלוציאָ־
נערע מעלאָדיעס מיט׳ן גרויסען ראָמאַנטישען „וואנדערער שופר",
אָבער, ווי מיר לייענען אין „דעם קנאבען וואונדערהאָרן": „א יע־
גער האָט געבלאָזען אויף זיין האָרן, און אלץ וואָס ער האָט געבלאָ־
זען איז פּאַרשוואונדען געווׂירען."

דער רעזולטאט איז ניט קיין אינטעלעקטועלע עמאַנציפּאַציע,
נאָר פּשוט אן אויסאייזלונג פון די מענשליכע תענוגים. די גאנצע
ברייטע וועלט פון ליבע טראָגט זיך אריבער אין דער וועלט פון
קונסט. פונקט ווי די ראָמאַנטישע פּאָעזיע איז א פּאָעזיע פון דער
צווייטער שטופע, פּאָעזיע וועגען פּאָעזיע, אויסגעאיידעלטע און
צנועה׳דיגע פּאָעזיע, אזוי איז די ליבע פון די ראָמאַנטיקער אן
אויסגעאיידעלטע און צנועה׳דיגע ליבע, „די קונסט פון ליבע". עס
ווערען באשריבען און קלאַסיפיצירט די פּאַרשידענע מדרגות פון
דער העכערער תאוה. איך שיק אַפּ דעם לעזער צו „לוצינדע", וואו
עס ווערען ניט פּאַרגעשטעלט, ווי אין „ארדינגעלאָ" קיין אויסגע־
לאַסענע שילדערונגען, נאָר בלויז טרוקענע פּעדאַנטישע טעאָריעס,
די לייידיגע ראָמען, וועלכע דעם לעזער׳ס ערפּארונג און פּאַנטאזיע
דאַרפען אָנפילען. פון אַיין זייט איז די ראָמאַנטישע חוצפּה לייי־
דיג־געהעריי, די פּויליקייט פונ׳ם גאון. ליידיג־געהעריי ווערט גע־
שילדערט ווי „די לעבענס־לופט פון אומשולד און באַגייסטערונג".
אין איהר העכסטען אויסדרוק איז די רייגע פּאַסיוויטעט, דאָס לע־

בען פון דער פלאַץ. „דאָס העכסטע פולקאָמסטע לעבען איז א לעבען וואָס האַלט בלויז אין „וואקסען". די ראַמאַנטיקער קערען זיך אום צו דער נאַטור מיט אזא גוטען צוועק, אז זיי געהען אוועק צו דער פלאַץ. זייער אידעע פון פולקאָמענהייט וואָלט געווען א פאַסיוואר געוען פונ'ם אייביג דוירנדיגען מאַמענט. „איך האָב ערנסט נאָכגעטראַכט, זאָגט יוליום צו לוצינדע'ן, וועגען דער מעג־ליכקייט פון אן אייביגען ארומנעמען זיך." פונקט ווי גאונות, וואָס איז אומאָפהענגיג פון מיה און פראַצע, און תאוה'דיגען געוס, וואָס איז אין זיך אליין א פאַסיוו גליק, האָט גאָר ניט צו טאָן מיט א ציל, האַנדלונג אָדער ניצליכקייט, אזוי אויך ליידיג־געהעריי, dolce far niente (עס איז א פארגעניגען גאָרניט צו טאָן), ווערט מיט דער צייט באַטראַכט ווי דאָס בעסטע וואָס דאָס לעבען קען געבען, און דער תכלית, וואָס פירט צו סיסטעמאַטישער האַנדלונג, ווערט פארדאַמט ווי עפעס לעכערליכס און פיליסטעריש. דער וויכטינסטער אויסדרוק אין דער דאָזיגער באַציהונג אין „לוצינדע" איז דער פאָלגענדער: „ א ר ב י י ט א ו ן נ י צ ל י כ ק י י ט זיינען די מלאָך המות'ן מיט די גליהענדיגע שוווערדען, וועלכע שטעהען אין וועג פונ'ם מענשענס אומקער אין גן עדן". יאָ, דאָס זיינען זיי טאַקע! ארבייט און ניצליכקייט פארשטעלען דעם וועג צו אלע גן עדנ'ס וועלכע ליגען הינטער אונז. דערפאר האַלטען מיר זיי הייליג. ניצליכקייט איז איינס פון די הויפט פּאַרמען פון גוטס־קייט; און וואָס איז ניצליכקייט אויב ניט די פארדאמונג פון פאר־שיכור'נדע פארגעניגענס, דער ענטוזיאזם, די קראפט, דורך וועלכע די דאָזיגע גוטסקייט ווערט דערגרייכט.

דער „אומקער" צו פולקאָמענהייט איז, אין דער קונסט, אן אומקער צו דער הפקרות פונ'ם גאון, צום צושטאנד וועו דער אר־טיסט מעג טאָן א געוויסע זאַך, אָדער פונקט דעם היפוך דערפון. אין לעבען איז עס א צוריקגאַנג צו ליידיג־געהעריי, וואָרים דער וואָס נעהט ארום ליידיג נעהט צוריק, צוריק צו פאַסיוועו פארגע־ניגען. אין פילאָזאָפיע איז עס אן אמקער צו אינטואיטיווע גלוי־בענס, גלויבענס אויף וועלכע שלענעל האָט אָנגעוועגדט דעם נאָ־מען רעליגיע; און אָט די רעליגיע ווידער פירט צורק צום קא־טאָליציזם. בנוגע נאטור און געשיכטע, איז עס א צוריק־גאַנג צום

סאמע ערשטען גן עדן.*) אלזאָ טאקע די צענטראלע אידעע פון׳ם ראַמאַנטיזם — צוריקגאנג —דערקלערט ווי עס קומט וואָס אפילו „לוצינדע", וואָס שטורעמט די הימלען, פונקט ווי אלע אנדערע הימעל־שטורמער פון די ראַמאַנטיקער, האָט ניט געהאט דעם מינדסטען פראקטישען רעזולטאט.

1) A. Ruge: Gesammelte Schriften I, 328, etc.

קאפיטעל 6.

ראָמאַנטישע צוועקלאָזיגקייט.

ראָמאַנטיזם און צוועקלאָזיגקייט; קירקעגאַרד'ס דערקלערונג; יוליוס; די גלייכגילטיגקייט פון די ראָמאַנטיקער צום געזעל־שאַפטליכען און פאָליטישען לעבען.

אין „לוצינדע" קען מען אלזא געפינען אין קליינעם פּאַרמאַט אלע טעאָריעס וועלכע אַנטוויקלען זיך שפּעטער און ווערען אילוסט־רירט דורך ביישפּילען אין דער געשיכטע פון'ס ראָמאַנטיזם. אין אזא אָפּהאַנדלונג ווי איבער דעם אינסטינקט פון זוכען אן „איבער־בייט", וואָס מיר געפינען ביים פּיינשמעקער אין קירקעגאַרד'ס Enten Eller („אָדער־אָדער") וועלכע לעדיג־געהערייַ סיסטע־מאַטיזירט. „נעם קיינמאָל ניט אָן קיין שום בארוף אָדער פּאַך. טוט מען עס יאָ, ווערט מען פּשוט אייגער פון'ס המון, א קליינטשיג רעדעלע אין דער גרויסער מאשין פון'ס שטאַט; מען הערט אויף צו ווערען בעל־הבית.... אָבער כאָטש מיר האַלטען זיך ווייט פון יעדער געווייַכער פּראָפּעסיע, דארפען מיר ניט זיין אומאַקטיוו, נאָר צוגעבען גרוים וויכטיגקייט צו א פּאַך וואָס איז דאָס זעלביגע ווי לידיג־געהערייַ... דער גאנצער סוד ליגט אין דער אומאָפּהענגיג־קייט, דערין וואָס עס איז ניטא קיין אָפּהאַלט. עס דוכט זיך אונז אויס, אז עס איז גאָר קיין קונץ ניט צו האַנדלען אומאפּהענגיג פון געזעצען; אין דער אמת'ן פּאַרט זיך א פּאַרזיכטיגע אויסרעכע־נונג, אויב מיר ווילען ניט בלאָנדזשען, נאָר שעפּען פּארנעניגען פון אונזער האַנדלונג..."

לידיג געהערייַ, געזעצלאָזיגקייט, פּארנעניגען! דאָס איז די דרייַ־בלעטערדיגע פּלאַנץ וואָס וואקסט איבער'ן גאנצען פעלד פון'ס ראָמאַנטיקער. אין אזא בוך ווי אייכענדאָרפ'ס Das Leben eines Taugenichts ווערט לידיג־געהערייַ אי־

רעאליזירט און דערהויבען אינ׳ם געשטאלט פונ׳ם העלד. און צוועק-לאזיגקייט איז נאך א ווייטיגער פרט וואס מיר דארפען באין אופן ניט פארקוקען. זי איז נאך א סימן פון דער גאונות פונ׳ם ראמאנטיזם. „צו האבען א צוועק, צו האנדלען אין איינקלאנג מיט אט דעם צוועק, צו קאמבינירען קינסטליך צוועק מיט צוועק, און דורך דעם באשאפען נייע צוועקען, איז א שלעכטע געווואונהייט וועלכע איז אזוי איינגעווארצעלט געווארען אין דער נארישער נאטור פונ׳ם געטליכען מענשען, אז ער איז געצוואונגען, בעת עם ווילט זיך איהם שוין יא ארומשווענען אהן א ציל איבער׳ן שטראם פון די שטענדיג זיך בייטענדיגע פארשטעלונגען און געפיהלען, צו טאן אפילו דאם מיט א פעסטגעשטעלטען צוועק... עס איז זיכער, מיין פרייגד, אז דער מענש איז בטבע אן ערנסטע בריאה.“ (יוליום צו לוצינדע׳ן.)

בנוגע די דאזיגע וועדטער זאגט אפילו דער ארטאדאקסיש קריסטליכער קירקענארד: „כדי מיר זאלען שלעגלעך ניט פאלש אורטייילען דארפען מיר האבען אין זינען די פארדארבענע אידעען וועלכע האבען זיך ארייגנע׳גנב׳עט אין די מענשליכע מחות אין באצוג צו א סך לעבענס־שייכות׳ן און וועלכע האבען ספעציעל און אהן אויפהער געשטרעבט צו מאכען די ליבע אזוי איינגעהאלטען, גוט צוגעפאסט, שווער, פוייל, ניצליך און אונטערטעניג, ווי יעדע אנדערע הויז־חיה, — בקיצור, אזוי אומעראטיש ווי מעגליך... פאר-ראן זעהר אן ענג־הארציגע מאראל, טאקטיק וואס שטיצט זיך אויף פאסיגקייט, א פוסטע טעאלאגיע, צו וועלכער א סך מענשען דינען ווי צו אן אפגאט, אן אפגאט וואס טענה׳ט אז יעדע העכסטע שטרע-בונג איז זיינס א געזעצליכער קרבן. ליבע, האלט מען, איז אין זיך אליין גאר ניט; איהר וויכטיגקייט נעמט זיך ערשט פונ׳ם צוועק וועלכען זי וועדט געבראכט צו דינען אינ׳ם קלייניליכען ספעק-טאקל וואס פארנעמט די בינע פנ׳ם קאמיליען לעבען“. מען מעג זיך אפשר דערלויבען צוצוגעבען, אז דאם וואס קירקענארד זאגט וועגען דער איינגעהאלטענער, גוט צוגעפאסטער, פוילער און ניצליכער הויז־חיה — ליבע, איז צום בעסטען אנגעוועגדט געווא-רען אין דייטשלאנד, וואס איז אין יענער צייט געווען בלי ספק די היים פון דער אלטפרענקישער וויבליכקייט. די סאטירישע

אויסברוכען אין טיק׳ס קאָמעדיעס צילען טיילמאָל אין דער זעל־
ביגער ריכטונג. אין זיין Damling באקלאָגט זיך א מאן
אויף זיין ווייב׳ס משוגעת פאַר שטריקען, וואָס גיט איהם קיין רוה
גיט; א טענה וואָס קען אפשר פאַרשטאַנען ווערען בלויז אין
דייטשלאנד, וואו נאָך איצט קען מען זעהן פרויען שטריקענדיג
אפילו אין עפענטליכע פאַרוויילונג פּלעצער, למשל, אויף די קאָנ־
צערטען אויף דער „בריליאנטע טעראַסע" אין דרעזדען. הער זעמעל־
ציגע זאָגט:

"Des Hauses Sorge nahm zu sehr den Sinn ihr ein,
Die Sauberkeit, das Porzellan, die Wasche gar:
Wenn ich ihr wohl von meiner ewgen Liebe sprach,
Nahm sie der Burste vielbehaartes Brett zur Hand,
Um meinem Rock die Faden abzukehren still.

— — — — — — — — — — — — — — —

Doch hatt ich gern geduldet alles, ausser Eins:
Dass, wo sie stand, und wo sie ging, auswarts, im Haus,
Auch im Concert, wenn Tongewirr die Schopfung schuf

— — — — — — — — — — — — — — —

Da zaspelnd, haspelnd, heftig raschend, nimmer still,
Ellbogen fliegend, schlagend seiten und geripp.
Sie immerdar den Strickstrumpf eifrig handgehabt." 1)

---

*) די זאָרג פון הויז פאַרנומען האָט איהר גאַנצען קאָפּ!
די ציכטיגקייט, דאָס פּאָרצעלאַן, די גאַנצע וועש,
און האָב איך שוין מיין אייב׳גע ליבע איהר דערקלערט,
האָט זי די קלייד־ברעשט געזומען אין איהר האַנט
און שטיל אַראָפּגעפוצט די פעדים פון מיין רעק.

— — — — — — — — — — — — — — —

דאָך וואָלט איך גערן אַלץ געליטען חוץ איין זאַך:
וואָס שטעהענדיג און זיצענדיג אין גאַס, אין הויז,
אויך אויף קאָנצערטען, וואו עס הערשט דער צוויבעל־טאָן,

— — — — — — — — — — — — — — —

זי צאָפּעלט, רודערט, דרעהט זיך, רוהט ניט קיין מינוט,
די עלענבויגען פליהען שלאָגענדיג איהר זייט
און זי איז טיף פאַרטון זיך שטריקענדיג איהר זעק.

די קאָמישסטע טייל פון אָט דער סאטירע זיינען די שורות וועלכע — צי דער שרייבער האָט עס געטאָן בכיון אָדער ניט — לעזען זיך ווי א פּאראָדיע פון דער גוט־באקאנטער רוימישער עלע־גיע וואָס געטע פּויקט מיט זיינע העקזאמעטרישער פערזען־מאָס „לייזע מיט פינגערנדער האנד" אויפ'ן רוקען פון זיין געליבטער:

Einst als des Thorus heilig Lager uns umfing,
Am Himmel glanzvoll prangte Lunas Keuscher Schein,
Der goldnen Aphrodite Gab erwunschend mir,
Von silberweissen armen ich umflochten lag.
Schon denkend, welch ein Wunderkind so holder Nacht,
Welch Vaterlandserretter, kraftgepanzert, soll
Dem zarten Leib entspriessen nach der Horen Tanz,
Fuhl ich am Rucken hinter mir gar sanften Schlag:
Da wahn ich, Liebsgekose neckt die Schulter mir,
Und lachle fromm die susse Braut und sinnig an:
Bald naht mir der enttauschung graussen Hollenschmerz
Das Strickzeng Tanzt auf meinem Rucken thatig fort;
Ja, stand das Werk just in der Ferse Bengung, wo
Der Kundigste, ob vielem Zahlen, selber pfuscht.'' 1)

בעת מען פירט אוועק אזוי ווייט דעם קולט פון ניצליכקייט, קענען מיר שוין פּאַרשטעהן די פּאַרטיידיגונג פון צוועקלאָזינקייט.

*) „דאָס היליגע התונה־געלעגער נעמט אונז אויף,
אין הימעל שימערט ליכטיג לונא'ס פרומער שיין.
איך ליג אין זילבער־ווייסע אַרעמס אויסגעשפּונט,
און בעט אויף גוטסקייט פון דער גאָלד'נער אַפראָדיט,
און טראַכט וואָס פאַר א וואונדער־קינד אין אַזא נאַכט,
וואָס פאַר אַ גואל, וואָס קראַפט־געפּאַנצערט האַרץ
ס'וועט נאָכ'ן האַרץ־טאַנץ פון צאַרטען לייב אַרויס.
און טראַכטענדיג האָב איך א לויכטען קלאַפ דערשפּירט.
איך שטעל מיר פאַר מיין ליבסטע גלעט מיין אַקסעל מיר,
איך שמייכעל צו מיין כלה שטיל, באַדויטונגפול.
נאָר גלייך, און כ'פּיהל א טיפען וועה, איך בין געצאַרט,
איהר שטריקגעצויג גאָר אויף מיין פלויצע טאַנצט אַרום.
נאָך מעהר, זי האָט שוין ביי דער פּיאַטע וואו, מעגסט זיין כאַטש ווי געניט, און צויולסט, און צויולסט און פאַלסט אַדורך.

אָבער צוועקלאָזיגקייט און לייִדיג־נעהערייַ זיינען אומצעמיילבאר. „בלויז איטאַליענער, הערען מיר, ווייסען ווי אזוי צו נעהן, און בלויז אַריענטאַלען — ווי אזוי צו זאָגען לינגן; און וואו האָט זיך די מענשליכע נשמה אַנטוויקעלט מיט מעהר פיינקייט און ליבליכקייט ווי אין אינדיען? און אין יעדען לאַנד זעהען מיר, אז לייִדיג־נעהערייַ טיילט אָפּ די געהויבענע פון די פּשוט'ע, און דערפאר איז זי דער תוך פון נעהויבענקייט".

די דאָזיגע לעצטע באַהויפּטונג איז א שענדליכע, אָבער שוין די חוצפּה דערפון איז וויכטיג. זי באַווייזט די שטעלונג פונ'ם רא־מאַנטיזם צו די מאַסען. לויט זיין אָפּשאַצונג איז דאָס, וואָס מען האָט די מענליכקייט נאָר ניט צו טאָן, דער אמת'ער פּאַטענט אויף נאָבעלקייט, זיינע העלדען זיינען די וועלכע אַנטוויקלען די קונסטען וועלכע צאָלען זיך ניט, און זיי ווערען געשטיצט פון אַנדערע — קעניגען און ריטער אזעלכע ווי אין פּוקיי'ס און איינעמאַנ'ס בי־כער, אַרטיסטען און פּאָעטען אזעלכע ווי אין טיק'ס און נאָוואַ־ליס'עם ווערק. דער ראָמאַנטיזם זונדערט זיך אָפּ פון דער מענש־הייט, ער וויל פּאַר איהר נאָר ניט טאָן, נאָר בלויז פּאַר די עטליכע אויסדערוועהלטע. דער העלד און די העלדין אין „לוצינדע" זיינען דער באַאַבטער אַרטיסט און די גאונ'ישע פּרוי. ביי זיי קומט ניט פּאַר קיין געווייניליכע פּאַראייניגונג, נאָר א „נאַטור־חתונה", אַדער א „קונסט־חתונה" (Naturehre, Kunstehe) צו וועלכער זיי ציהען אונזער אויפּמערקזאַמקייט. באַמערקט ווי יוליום פּרעגט גלייך לוצינדע'ן צי זייער קינד, אויב עס וועט זיין א מיידעל, זאָל מען לערנען זיין א פּאַרטרעטען מאָלערין אַדער א לאַנדשאַפט מא־לערין. איהרע עלטערן פּאַראינטערעסירען זיך מיט איהר בלויז ווי מיטגליד־דער פון דער קינסטלער געזעלשאַפט. בלויז שרייבער און אַרטיסטען האָבען א חלק און א נחלה אין דער פּאָעזיע פון לעבען.

עס איז ניט שווער צו פּאַרשטעהן ווי עס קומט, אז „לוצינדע" זאָל ניט האָבען קיין שום געזעלשאַפטליכע רעזולטאַטען. אָבער כאָטש דאָס בוך האָט ניט געהאַט קיין שום פּראַקטישען פּועל־יוצא, כאָטש עס איז נעווען צו שוואַך אַרויסצוברענגען וואָסער ניט איז רעפּאָרם, האָט עס זיך דאָך געשטיצט אויף א פּראַקטישען גרונד.

לאָמיר ווארפען א בליק אויף די הויפט כאראקטערען. זיי שטארען זעהר בולט ארויס פון א הינטערגרונט פון טיפסטען שפּאָט אויף דער גאנצער פראָזע פונ׳ם ווירקליכען לעבען און אלע געזעלשאפטליכע מנהגים. דאָס בוך שעמט זיך באין אופן ניט מיט זיינע ערשטישע טעאָריעס; אין זיין באוואוסטזיניגער רייניקייט פיהלט עס זיך העכער פון די אורטיילען פונ׳ם המון: „ניט בלויז דער קעניגליכער אָדלער וואנט זיך אויסצולאכען פונ׳ם גערויי פון די ראָבען; אויך דער שוואן איז שטאָלץ און שענקט פונקט אזוי ווייניג אויפמערקזאמקייט. ער זאָרגט זיך נאָר, אז זיינע ווייסע פליגל זאלען ניט פארלירען זייער ליכטיגקייט; זיין איינציגער פארלאנג איז צו קלאפען רוהיג אָן לעדא׳ם ברוסט, און ארויסאָטעמען דורך געוואנג אלץ וואָס איז שטערבליך אין איהם.״

יוליוס איז א צעבראָכענער מענש, אן ארטיסט, נאטירליך. עס ווערט דערצעהלט אין די „לעהריאָרע דער מענליכקייט״ — דאָס קאָפיטעל וואָס אנטהאלט דאָס, וואָס פלאָבער רופט אָן „די סענטימענטאלע ערציהונג״ — אז זעהר כאראקטעריסטיש פאר איהם איז געווען דאָס, וואָס ער האָט געקענט שפיעלען „פארא״ (א מין קאָרטען־שפיל) מיט גאנץ ליידענשאפטליכער זשעדנעקייט, און דאָך זיין אין דער אמת׳ן צעטראָגען און אומפאָרזיכטיג; ער וואלץ אלץ געוואנט אין דער היץ פון מאָמענט, און אזוי שנעל וויי ער האָט פארלאָרען, האָט ער זיך גליכגילטיג אָפגעקערט דערפון. אזא שטריך מעג זיך ניט ארויסרופען אונזער באוואונדערונג, אָבער יעדענפאלס שאפט ער א גאנץ באשטימטען אינדרוק פון אן עולם־הזו׳דינגן, אָפגעלעבטען יונגען מאן, וועלכער, ניט פיהלענדיג קיין שטארקע אָנרעגונג צו ווערען טעטיג, זוכט א רעש׳יג לעבען אין דערווייל פירט ער א לעבען פון אומפאָרזיכטיגער, קאלטער, פארצוויפעלטער ליידינ־נעהערייי. די געשיכטע פון זיין אנטוויקלונג ווערט אָנגעצייכענט, ווי עס טרעפט אָפט מיט יונגע לייט, דורך א כסדר׳דינער רייה פרויען־נעמען.

וועגען די דערמאָנטע פרויען האָבען מיר בלויז זעהר לייכטע שטריכען, ווי די בלייפעדער צייכנונגען אין אלבאָם. אויסער פון אָט די אריינפיר־פאָרטרעטען איז דאָך מעהר אויסגעארבייט

ווי די איבערינע. דאָס איז די „קאַמיליען־דאַמע", וועלכע איז פארזונקען אין אָריענטאַלער פוילקייט און וועלכע, פונקט ווי די אָריגינעלע „קאַמיליען־דאַמע" הייבט זיך אויף איבער איהר פאַ־זיציע מיט א ווירקליכע לייַדענשאַפט און שטאַרבט וען אי מען פארשטעהט זי ניט, אי מען גלויבט איהר ניט. זי שטאַרבט דורך איהר אייגענער האַנט, מאַכט א גרויסאַרטיגען ארויסטריט פון לע־בען, און זי ערשיינט פאר אונז — בעת זי וועלט געשילדערט זי־צענדיג אין איהר פריוואַט־צימער מיט די הענט אויף דער שויס, ארומנערינגעלט מיט גרויסע שפיגלען און איינאַטעמענדיג פאר־פומען — ווי א לעבעדיג אָפּבילד פון עסטעטישער שכרות, פון זעלבסט־פאַרטראַכטקייט און זעלבסט־אריינגעטונקייט, וואָס איז געווען די לעצטע אנטוויקלונג פונ׳ם ראָמאַנטיזם. איבערלעבענ־דיג א סך עראָטישע פאַסירונגען, וועלכע זיינען אלע געווען שרעק־ליך עקעלדיג, באַקענט זיך יוליום ענדליך מיט זיין וויבליכער דערגענצונג, מיט לוצינדע'ן, וואָס איהר איינדרוק מעקט זיך ביי איהם קיינמאָל ניט אָפּ. „אין איהר האָט ער באַגעגענט א יינ־גענדליכען ארטיסט" (פארשטעהט זיך!), „וועלכע האָט, פונקט ווי ער, ליידענשאַפטליך פארגעטערט שעהנקייט און געליבט די נאַטור און איינזאַמקייט. אין איהרע לאַנדשאַפטען האָט מען נע־פיהלט א פרישען אָטעם פון אמת'ער לופט. זי האָט ניט געמאָלט כדי צו פארדינען אויף חיונה אדער זיך פארפולקאָמען אין דער קונסט" (מען דארף בשום אופן ניט קיין צווײַפל אָדער ניצליכקייט!) „נאָר בלויז צוליעב פארגניגען" (דילעטאַנטיזם און אראַניץ!). „איהרע ווערק זיינען געווען לייכטע וואַסער־קאָליר צייכענונגען. עס האָט איהר געפעלט די געדולד און די התמדה, וואָס עס פאַ־דערט זיך צו לערנען אויל־מאָלערייי" (קיין התמדה! ...) „לוצינדע האָט געהאַט א באַשטימטע נייגונג צום ראָמאַנטישען" (נאַטירליך, זי האָט דאָס געהאַט; זי איז די פארקערפערונג פונ׳ם ראָמאַנ־טיזם!). „זי איז געווען איינע פון די, וואָס לעבען ניט אין דער־געווייניליכער וועלט, נאָר אין א וועלט וואָס זיי אליין באַשאַפען... מיט דרייסטער אַנטשלאָסענקייט האָט זי איינגעריסען מיט אלע קאַנוועניציעס, אראַפגעוואָרפען אלע קייטען, און געלעבט אין פול־שטענדיגער פרייהייט און אומאַפהענגיגקייט". פונ׳ם מאָמענט

וועז יולִיום באגעגענט זי, ווערט זיין קונסט אויך ווערעמער און באגייסטערטער. ער מאָלט די „נאקעטע" מיט „א שטראָם באלע־בענדיג ליכט"; זיינע פיגורען „זיינען געווען ווי באלעבטע פלאַנ־צען אין מענשליכע פאַרמען."

ביי יולִיום'ן און לוצינדע'ן פלִיסט דאָס לעבען גלאַט און מע־לאָדיש, „ווי א שעהן ליד" אין א בענקשאפט וואָס וועקט זיך תמיד אויף און ווערט באפרידיגט. די האַנדלונג שפִּילט זיך אָפּ אין א מין סטודיאָ, וואו דאָס מאָל־ברעט שטעהט לעבען דעם שלאָף־שטיבעל. לוצינדע ווערט א מוטער, און זייער פאַראייני־גונג איז איצט די „נאַטור־חתונה" Naturehe „פריהער האָט אונז פאַראייניגט ליבע און ליידענשאפט. איצט האָט די נאַטור אונז נעהנטער פאַראייניגט. דאָס געבורט פון'ם קינד גיט די עלטערן „בירגערליכע רעכט אינ'ם נאַטור צושטאַנד" (מסתמא רוסאָ'ס), די איינציגע בירגערליכע רעכט, וואָס האָבען, ווי עס ווייזט אוים, פאר זיי געהאט א ווערט. די ראָמאַנטיקער זיינען געווען פונקט אזוי גלייכגילטיג צו געזעלשאפטליכע און פאָליטישע רעכט ווי קירקענגראד'ס העלד, וועלכער האָט גע־דענקט אז מיר דארפען זיין צופרידען וואָס עס זיינען דא געוויסע מענשען, וועלכע ווילען הערשען און דערמיט באפרייען אלע אי־בערינע פון אָט דער ארבייט.

קאפיטעל 7.

„לוצינדע" אין ווירקליכען לעבען.

פאולינע ווייזעל און איהרע באוואונדערער; מענדעלזאָנ'ס טאָכטער, דאָראָטעאַ, דער אָריגינאַל פאר לוצינדע'ן; פרידריך שלעגעל'ס ליבע צו דאָראָטעאַ'ן; דער אויפדרוק פון „לוצינדע" אויף שלייערמאַכער'ן; פרידריכ'ס מיינונגען איבער פרויען; שלייערמאַכער'ס פאַרטויידיגונג פון „לוצינדע"; דאָראָטעאַ'ס ראַמאַן „פלאָרענטין"; פיכטע'ס פריינדשאַפט; קאַראָלינע; קאַראָלינע, שלעגעל און שעלינג; קאראָלינע'ס געניאַלע טאָכטער.

הינטער אָט דעם אומקלאָרען בילד איז געלעגען א פיעל באַשטימטערע אָנגעצייכענטע ווירקליכקייט. דאָס יוגענדליכע לעבען פונ'ס העלד האָט גאַנץ געמיינט אָנטשפּראָכען, ווי פרידריך שלעגעל'ס בריף ווייזען, דאָס לעבען פונ'ס שרייבער. אין יענע צייטען איז בערלין נאָך ניט געהאַט געווארען פרום, נאָר איז געווען, לויט עדות פון יענער צייט, א סאָרט וועלט־בערג, צו וועלכען קיינער קען זיך ניט דערנעהנטערן אָהן א שטראָף. די ביישפּילען פון קעניגליכען הויף האָבען גע'כשר'ט יעדען סאָרט מאָראַל צעלאָזענקייט. די התלהבות פאר קונסט און ליטעראַטור האָט פארנומען דעם פלאַץ פון דער אָפיציעלער מאָראַל, וואָס איז מיט א קורצער צייט צוריק געווען אזוי מעכטיג, נאָר פון וועלכער מענשען האָבען זיך שנעל גענומען באפריען. אין הערבסט פון 1799, דאָס יאָר וועו „לוצינדע" איז ערשינען, האָט פרידריך שלעגעל נעשריבען צו שלייערמאַכער'ן: „מענשען האָבען זיך אזוי שנעלזיך אויפגעפירט, אז שעלינג האָט באקומען א נייעם אָנפאַל פון זיין אלטען ענטוזיאזם פאר אפיקורסות און וואָס איך אונטערשטיץ איהם מיט מיין גאנצען כח. ער האָט אָנגעשריבען א וידוי וועגען זיין גלויבען אינ'ם סטייל פון האנס זאקס־געטע. דאָס איז געווען „דער ווידערפאָרסט."

''Kann es furwahr nicht langer ertragen,
Muss wieder einmal um mich schlagen,
Wieder mich ruhren mit allen Sinnen,
So mir dachten zu entrinnen
Von den hohen, uberirdischen Lehren,
Dazu sie mich wollten mit Gewalt bekehren
Darum, so will auch ich bekennen
Wie ich in mir es fuhle brennen,
Wie mirs in allen Adern schwillt,
Mein Wort so viel wie anderes gilt,
Da ich in los und guten Stunden
Mich habe gar trefflich befunden,
Seit ich gekommen ins klare,
Die Materie sei das einzig Wahre.
Halte nichts von Unsichtbaren,
Halt mich allein am offenbaren,
Was ich Kann riechen, schmecken, fuhlen,
Mit allen sinnen drinnen wuhlen.
Mein einzig' Religion ist die,
Das ich liebe ein schones Knie,
Volle Brust und schlanke Huften,
Dazu blumen mit sussen Duften,
Aller Lust volle Nahrung,
Aller Liebe susse Gewahrung.
D'rum, sollts eine Religion noch geben
(Ob ich gleich kann ohne solche leben)
Konnte mir vor den andern allen
Nur die katholische gefallen,
Wie sie war in den alten Zeiten
Da es gab weder Zanken noch Streiten
Waren alle ein Mus und Kuchen
Thatens nicht in der Ferne suchen,
Thaten nicht nach dem Himmel gaffen
Hatten von Gott'nen lebend'gen Affen,
Hielten die Erde furs Centrum der Welt,
Zum Centrum der Erde Rom bestelt,
Darin der Stathalter residirt
Und der Welttheile Scepter fuhrt

Und lebten die Laien und die Pfaffen
Zussamen wie im Land der Schlaraffen,
Dazu sie im hohen Himmelhaus
Selber lebten in Saus und Braus,
War ein taglich Hochzeithalten
Zwischen der Jungfrau und dem Alten.'' *)

---

*) כ׳קען עס מעהר שוין נים פֿאַרטראַגען
ווידער, ווידער מוז איך לעבען,
לעבען פֿרוי מוט אַלע חושים,
וועלכע, ווי עס האַט געדוכט מיר,
זיינען גאָר אַוועקגעלאָפֿען
פֿון די הימליש־הויכע חכמות
צו וועלכע ס׳האָבען מיך די חושים
מוט געוואַלט געוואָלט באַקערען.
אָבער לאָמיך אָפּען זאָגען
כ׳פֿיהל אין הארץ בוי מיר אַ פֿייער,
האַסטיג שטראָמט דאָס בלוט אין מיר.
מוין וואָרט איז שטאַרק ווי יעדען אויגעמס
אין העלע און אין טריבע שעה׳ן
פֿיהל איך מיך באַלעבט און מונטער,
זיבט עס איז מיר קלאָר געוואָרען
אַז אמת איז בלויז די מאַטעריע.
כ׳זאָרג זיך גאָר נים וועגען זאַבען
וואָס מען קען נים זעהן, איך האַלט בלויז
פון דעם אָפּעבעם און קלאָרען,
וואָס איך קען פֿארזוכען, שמעקען,
שפּירען, און דערינען לעבען
מוט די חושים מיינע אַלע.
מוין אויבציגע רעליגיע איז,
וואָס איך ליב די שעהנע קניה
פולע ברוסט און שלאַנקע היפטען,
בלומען פול מוט זיסע ריחות,
און באַפֿרידיגט זאָלען וועדען
די פֿארלאַנגען מיינע אַלע,
אַלץ וואָס ליבע קען נאָר געבען,
איז שוין יאָ דאָ אַ רעליגיע
(כאַטש איך קען אָהן איהר אויך לעבען)
קען מיר בלויז פון אַלע גלויבענס

אזא ליד פון אזא האַנט איז אן עכטער באַווייז פונ׳ם גייסט פון דער צייט; און עס איז אינטערעסאַנט צו באַמערקען, אז ווען ווילהעלם שלעגעל (האַנדלענדיג לויט געטע׳ס עצה) זאָגט זיך אָפּ צו פֿאַרעפענטליכען דאָס ליד אין „אטענעאום", שרייבט נאָ־וואַלים, אויף ווען מען דאָס ליד האָט זיך ספּעציעל באַצויגען, „איך קען ניט פֿאַרשטעהן פֿאַרוואָס מען זאָל „דעם ווידערפֿאַרסט" ניט דרוקען. איז עס צוליעב זיין אטאיזם? דערמאָנט זיך נאָ־אן „די געטער גריכענלאַנדס".

די מאָדעם זיינען געווען רעוואָלוציאָנער — דעמאָלטירטע בלוזקעס, אַריענטאַליש פלאַטערנדיגע קלייד־ער. די שפּראַך פון די באַקאַנטסטע יונגע פרויען פון יענער צייט איז געווען צו פריי. וועגען קיינעם האָט מען דעמאָלט ניט מעהר געערעדט צוליב פרויען־שעהנקייט ווי וועגען פּאוליינע ווייזלען. איהר מאַן איז געווען א זעהר אינטעליגענטער מענש, וואָס זיין סקעפּטיציזם אין סאַטירי־שער, צינישער שארפזין האָט געמאַכט א טיפע, אומרוהיגע ווירי־

דער קאַטוילישער געפּעלען,
ווי ער איז אַמאָל געווען,
אָהן מחלוקת און מלחמות,
וועו געווען זיינען אַלע
אויסגעקנאַטען פון איין טויג,
ניט געזוכט קיין וווייטען „עפּעס",
ניט געקוקט פֿאַרבענקט אין הימעל,
געהאַט גאָט׳ס לעבעדיגע אָפּבילד,
און געגלויבט אַז אונזער ערד
איז דער צענטער פון דער וועלט
און דער צענטער פון דער ערד,
איז רוים, דאָס וואוינאָרט פונ׳ם הערשער
וואָס האַלט דעם סצעפּטער פון דער וועלט.
די גלחים און די מאַסען
האָבען דאַן געלעבט צוזאַמען
ווי מען לעבט אין א גן עדן.
חוץ דעם איז גאָט׳ס הויז געווען
פול מיט שכרות, פריי און לוסטיג,
אַן אייביגע חתונה געווען
צווישען מיידלעך און זקנים.

סונג אויפ'ן יונגען טיק (ער איז געווען דער מאָדעל פון טיק'ס אבראַלא און וויליאם לאָווע); און זי איז געווען איינע פון פרינץ לואי פערדינאַנד'ס פיעלע גלייבטע. די צוגעבונדענקייט פונ'ם צעלאָזענעם יונגען פרינץ, וואָס איז אין דאָזיגען פאל געווען אן אמת'ע לויידנשאפט, פלאקערט נאָך אין זיינע בריף. אייניגער פון יענער צייט שרייבט וועגען איהר: „איך קוק אויף איהר ווי אויף א גריכיש-מיטאָלאָגישער ערשיינונג. אלעקסאַנדער פאָן הומבאָלט איז נעגאַנגען איבער דרייסיג מייל זי צו זעהן. עס איז כאראקטעריסטיש פאר יענער צייט, אז די פאַרבינדונג, דורך וועלכער פאולינע וויזעל האָט זיך קאָמפּראָמיטירט האָט ניט אויסגערופען קיין פאַרוואורף צווישען איהרע אינטעליגענטע פרויען-פרייגד. די צנועה'דיגע ראַהעל, למשל, האָט פאר איהר קיין שלעכט וואָרט ניט געהאט; עס דוכט זיך נאָר אויס, אז זי האָט פאולינע'ן מקנא געווען. אלם א יונג מיידעל שרייבט זי אין פאר-צווייפלונג: „אלע מיטלען זיינען דא, יעדע מעגליכע צוגרייטונג פאר'ן לעבען, און דאָך קען מען קיינמאל ניט לעבען; איך וועל קיינמאל ניט לעבען, און די וואָס וואגען יא צו לעבען, האָבען די צרה'דיגע וועלט, די גאנצע וועלט, אנטקעגען זיך."

דער אָריגינאל פאר לוצינדע'ן איז אָבער זיכער נעווען העכער פון איהר פּאַרטנער, א פרוי פון א פיעל איידעלערן סאָרט. זי איז געווען א מיטגליד פון ראַהעל'ס קרייז, דער קרייז פון קלוגע, יונגע, אידישע טעכטער, וועלכע האָבען דעמאָלט פאָרגעשטעלט דאָס איידעלסטע, פרייסטע אינטעלעקטועלע לעבען פון בערלין — א היסטאָריש וויכטיגער קרייז, וויל ער איז געווען דערווייל דער אייניציגער צו באפעסטיגען גאטע'ס רום און האָט איהם אפּ-גענעבען פיעל כב ד *). די דערמאָנטע פרוי איז געווען משה מענ-דעלזאָנס קלוגע, זעלבסטשטענדיגע טאכטער, דאָראָטעא, וועלכע, ברי צופרידענצושטעלען איהרע עלטערן, האָט גענעבען איהר האָנט דעם באוואוסטען באנקיר, פייט. ניט איהר שהנקייט נאָר איהר קלוגשאפט און שארפער שכל האָבען געפאנגען פרידריך שלעגלען. ער איז דעמאָלט אלט נעווען פינף און צוואנציג יאָהר, זי — צוויי

* Kopke: Tiecks Leben I, 193.

און דרייסיג. עס איז ניט געווען קיין שום ליידענשאפטליכקייט אדער לייכטזיניגקייט אין איהר אויסזעהן אדער אין איהרע מאניערן. זי האט פארמאגט גרויסע, דורכדרינגענדיגע אויגען און אן אויסדרוק פון מענשליכער שטרענגקייט. אין זיינע בריעף צו זיין ברודער ווילהעלם, לויבט פרידריך שלעגעל „איהר עכטקייט". „זי איז, זאגט ער, זעהר אפענהארציג און עס ארט איהר גאר ניט א חוץ ליבע, מוזיק, שארפזין און פילאזאפיע". אין 1789 האט זיך דארטעא גע'ג'ו מיו איהר מאן און אוועק מיט שלעגלען קיין יענא. ארום דער צייט שרייבט פרידריך שלעגעל: „עס איז קיינמאל ניט געווען אונזער כונה זיך צו פארבינדען דורך א חתונה־קאנטראקט, כאטש איך האב שוין איינגעזעהן, אז עס איז אוממעגליך, אז עס זאל אונז וואם ניט איז צעשיידען, סיידען דער טויט. אויסרעכענונגען און צופאסונגען צו דער איצטיגער אדער שפעטערער צייט זיינען מיר ניט ליב, פון דעסטוועגען, אויב די פארהאסטע צערעמאניע איז דער נויטיגער תנאי פון אונזער זאמענלעבען, וועל איך האנדלען לויט די פאדערונגען פונ'ם מאמענט און וועל מקריב זיין מיינע טייערסטע מיינונגען".

אין דער אייגארדנונג פון זייערע באציהונגען האט קיינער פון זייערע נאהענטסטע זיי ניט מעהר געהאלפען ווי זייער פרייונד, דער גייסטליכער שלייערמאכער. אויף קיינעם פון שלעגעל'ס פרייונד האט „לוצינדע" ניט געמאכט אזא שטארקע אייндרוק ווי אויף איהם. שלייערמאכער איז דעמאלט געווען א גייסטליכער אין דער בערלינער שארוטיי קירך. א לאנגע צייט האט ער נאכגעפאלגט פרידריכ'ס פרייהייטליכע שטרעבונגען מיט ווארימער סימפאטיע, אפילו מיט באוואונדערונג. אין זיין עסיי „איבער דיאטימא'ן" פונקט ווי אין זיין גרויזאמער קריטיק איבער שילער'ס „ווירדע דער פראון", האט פרידריך אטאקירט די טראדיציאנעלע אויספאסונג וועגען דעם פלאץ פון דער פרוי אין דער געזעלשאפט. ער האט אפען געהאסט די געוויינליכע חתונה, וואו דאם פארל „לעבט זיך צוזאמען מיט א געפיהל פון געגענזייטיגען האס, ער זעהט אין איהר בלויז איהר געשלעכט, זי אין איהם — זיין געזעלשאפטליכע לאנע, און ביידע זעהען אין זייערע קינדער זייער אייגענעם פראדוקט און אייגענטום". ער האט

פארלאנגט א מאראלע און אינטעלעקטועלע עמאנציפאציע פון פרויען. אינטעלעקט און קולטור צוזאמען מיט ענטוזיאזם זיינען געווען די אייגענשאפטען וואס האָט אין זיינע אויגען געמאכט די פרוי באליבט. ער האָט חוזק געמאכט פונ׳ם געווייגליכען אידעאל פון וויבליכקייט. ער שרייבט מיט ביטערקייט וועגען דער גארישקייט און דער פארבראכערישקייט פון די מענער וועלכע פאדערען פון פרויען עם הארצות און צניעות, וואס דורך דעם צווינגט מען זיי צו א געמאכטער צניעות. א געמאכטע צניעות איז א פאלשע פרעטענזיע אויף אומשולד. אמת׳ע אומשולד אין פרויען, האלט ער, איז אבסאלוט אין הסכם מיט אינטעלעקטועלער קולטור. זי עקזיסטירט וואו עס איז נאָר דאָ א רעליגיע, ד. ה. א פעהיגקייט פאר ענטוזיאזם. די אידעע אז דער אידעלער, אויפגעקלערטער פרייער גראנק פאסט וויניגער פאר פרויען ווי פאר מענער איז איינס פון די פיעל באנאליטעטען וועלכע רוסאָ האָט פארשפרייט. „די שקלאפעריי פון די פרויען״ איז איינע פון די קללות פון דער מענשהייט. אלס שרייבער איז זיין העכסטער פארלאנג געווען, ווי ער דריקט זיך נאאיוו אויס „צו גרינדען א מאראל־סיסטעם״. די אפאזיציע צו פאזיטיווע געזעצען און קאנווענאנעלע אידעען וועגען רעכט, רופט ער „דער ערשטער מאראלער אימפולס״ וואס דער מענש האָט דערפיהלט.

אין זיין „פערנונפטע קאטעכיזמוס פיר אידלע פראָען״, א טייל פון וועלכער איז ערשינען אין דעם „אטענאום״, שרייבט שלייערמאכער פונקט אינ׳ם זעלביגען גייסט, רופענדיג די פרויען זיך צו באפרייען פון די קייטען פון זייער געשלעכט. נאָך מעהר, ווי אומגלויבליך עס זאל ניט קלינגען, איז עס זעהר מעגליך (ווי היים האָט באוויזען) אז פרידריך שלעגעל׳ס אפט ציטירטער אויסדרוק, אז עס איז ניטא קיין שום ערנסט־וויכטיגע זאך אויסצוזעצען אנטקעגען „א חתונה פון פיער״, שטאמט פון שלייערמאכער׳ן. דאס איז געציילט אנטקעגען די שפל׳ע און פאלשע חתונות, אנטקעגען די „אומרפאלנרייכע פארזוכען חתונה צו האבען״, וועלכע דער שטאט, אין זיין נארישקייט, מאכט פאר א חוב און וועלכע שטערען די מעגליכקייט פון דער אמת׳ער הייראט. דער שרייבער פונ׳ם פראגמענט וואו דער אויסדרוק געפינט זיך

באמערקט אז מייסטע חתונות זיינען בלויז אַן הכנעה און האָבען בלויז א ווייטע ענלעכקייט צו דער אמת'ער היראט. און שליי־ערמאכער שרייבט אין זיינע „בריף" אז א סך פארזוכען זיינען נויטיג, און „וועז עס זאָלען זיך צוזאמענעמען פיער אָדער פינף פֿאַרלאַך וואָלטען געקענט ארויסקומען ווירקליך גוטע היראטען, בתנאי מען זאָל זיי לאָזען זיך בייטען."

די גרונד אורזאך פאר דעם וואָס שלייערמאכער אינטערעסירט זיך ווערעם מיט פרידריכ'ן און דאָראָטע'ן. קען מען בלי ספק גע־פינען אין זיין אייגענער לאָגע און אין די אומשטענדען פון יענער צייט. א געטרייע צוגעבונדענקייט האָט עקזיסטירט צווישען איהם און עלאָנארע גרונאָוו'ן, די קינדערלאָזע און זעהר אומגליק־ליכע פרוי פון א בערלינער גייסטליכען.

עם האָט זיך שלייערמאכער'ן אויסגעווייזען, אז דער אלגעמיי־נער צאָרן וואָס „לוצינדע" האָט ארויסגערופען איז מייסטענס גע־ווען א געמיש פון פילסטערשער און פאנאטישער עם הארצות. די זעלביגע מענשען וועלכע האָבען דאָס בוך פארשריען האָבען זיך נעקוויקט מיט ווילאנד'ס און קרעביאָנ'ס אוממאָראלע מעשיות. „עס דערמאָנט מיך, זאָגט ער, אָן די פראָצעסען פאר כישוף־מאכע־רייַ, וואו בייזווילינקייט האָט פאַרמולירט די שולד און פרומע נא־רישקייט האָט אויסגעפירט דעם פסק". אָבער דאָס וואָס עס האָט איהם געברַאכט זיך אזוי היים אָנצונעמען פאר דעם פארפאָלגטען פֿאַר פאָלק, דערציילט ער אליין, איז געווען דער פאקט אז די מייסטע פון די, וועלכע האָבען געמאכט געוואלטען אז זייער מא־ראל איז באלויידיגט, האָבען פשוט געזוכט אַן אנטשולדיגונג אָנצו־פאלען פערזענליך און פריוואט אויף שלעגעל'ן.

אין דאָראָטע'ס שוואכען גוף האָט געלעבט אַן אומבאזיגבא־רער גייסט. זי האָט מוטיג פארטראָגען אלץ וואָס איז אויף איהר געקומען צוליב דעם וואָס זי האָט אינגאַרירט די קאָנווענציאָנאלע מאָראל; מען האָט זי פריוואט פארדאמט און עפענטליך פאר־שעמט אין דער פאָרם פון אָנצוהערענישען אין די אָנפאלען אויף „לוצינדע". זי האָט ארויסגעוויזען די דויערליכסטע איבערגע־בענהייט צום מאן וועלכען זי האָט אויסגעקליבען און א געטרויי־שאפט, וואָס קוקט ניט אויף פערזענליכע קרבנות. זי האָט זיך

ניט נאָר באַטייליגט אין זיינע אינטערעסען און צילען, זי האָט אויך אַראָפּגעשלונגען זיין שטרענגקייט און אָהן טענות זיך אונטערגעגעבן די קאָפּריזען פון קאָפּריזען־פּולסטען גלויבטען. נייַן, נאָך מעהר ווי דאָס, איהר פיינער טאַקט און פרעהליכקייט האָט פּאַרטריבען אלע אומעט־וואָלקענס וועלכע זאָמלען זיך צונויף אַרום איהר און אַנדערע. איהר לעבעדיג געלעכטער האָט אַרויסגעבראכט א פּאַרלייכטערונג נאָך שלייערמאכער'ס חריפות'דינע ארגומענטאציעס און פרידריכ'ס העכערער אירָאָניע. זייענדיג פריי אין אלע אנדערע הינזיכטען פון ווייבליכער סענטימענטאליטעט איז זי געווען אין גאנצען אריינגעטאָן אין דער באַוואָנדערונג פּאַר'ן מענשען וועמען זי ליבט, אן מיט רירענדיגער ענייות האָט זי קאָנצענטרירט אין איהם אין גאנצען שטאָלץ. וועז עס ערשיינט איהר רָאמאן „פלאָרענטין" — ס בוך וואָס, ניט קוקענדיג אויף זיינע חסרונות, ווייזט אַרויס מעהר שאָפענדע קראפט ווי יעדעס ווערק פון שלעגלען — איז זי צום מעהרסטען גליקליך און שטאָלץ דערמיט וואָס זיין נאָמען (אלס אַרויסגעבער) געפינט זיך אויפ'ן פּאַדערבלאט. זי ווייצלט זיך וועז עס קומט צורייד וועגען איהר ליטעראַרישער טעטיגקייט. מיט א פּאַרפלאָמט פּנים און קלאָפענדיג הארץ שיקט זי דעם ערשטען באַנד פון איהר בוך צו שלייערמאכער'ן, און זי שמייכעלט זעהענדיג די צאָלרייכע רויטע שטריכען, וועלכע באַצירען דעם צוריקקומענדיגען מאנוסקריפט. „דער שלים מזל געפינט זיך תמיד וואו דער דאטיוו אדער דער אקוזאטיוו דאַרפען זיין". דער פּאַקט אז אויך זי האָט זיך געפיהלט געצוואונגען צו שרייבען אין א צייט (אַרום דעם יאָהר 1800) וועז אלע רָאמאנטיקער, אפילו שלייערמאכער און שעלינג, זיינען באַגאַנגען ליטעראַרישע זינד, מאכט זי פּאַר א מיטגליעד פון'ס דייטשישען רָאמאנטישען ליטעראַרישען קרייז; און, א חוץ דעם איז איהר רָאמאן ווירקליך אן אויסדרוק פון אלע הערשענדיגע אידעען, נאָכגעמאכט נאָך „ווילהעלם מייסטער" און „פראנץ שטערנבאלד", דערהויבענדיג די עטליכע הארמאָניש אנטוויקעלטע אויפ'ן חשבון פונ'ס פּראָסטען המון, פּאַרגעטערנדיג דאָס פרייע ציגיינער לעבען פון לויידיג־געהערניי און וואונדערבארען לייכטזין, פון צוועקלאָזיגקייט אין דער סאמע פּראָזע פון דער ווירקליכקייט.

דאראטע האָט באשאנקען איהר העלד מיט כאראקטערשטרי־כען, וועלכע זיינען באשיינפערליך געווען גלייך צו פרידריכ׳ס לויט ווי זיי האָבען זיך פאָרגעשטעלט פאר איהרע באוואונדערנדיגע פרויען אויגען. „ניט קוקענדיג אויף א מאָדנער און אָפט אָפשטוי־סיגער האלטונג פארמאָגט ער די פעהיגקייט זיך צו מאכען בא־ליבט, און געווינט אלעמענס הערצער ניט זאָרגענדיג זיך צו ער האָט ערפאָלג צו ניט. עס קאָן נאָר ניט העלפען וועז אימיצער באוואפענט זיך מיט זיין גאנצען שטאָלץ אנטקעגען איהם. אויף אזא אָדער אן אנדער אופן ציהט ער פולשטענדיג צו זיך צו יעדען מענשען. אָפט איז זעהר ביטער וועז מען האָט ניט די פעהיגקייט זיך אנטקעגען צו שטעלען געגען איהם, וואָרים איהם קען מען ניט נעווינען. טיילמאָל דוכט זיך אזוי ווי ער וואָלט געגעבען זיינע ווערטער אן אנדער טייטש ווי זיי האָבען אין דער אמת׳ן. טיילמאָל וועז מען זאָגט איהם די בעסטע שבחים, קוקט ער אוים לחלוטין גלייכגילטיג, אזוי ווי עס וואָלט געווען זעלבסטפארשטענדליך. טיילמאָל ווידער, וועז גאנץ אומגעריכט כאפט זיך ביי אייך ארוים א וואָרט אָהן א ספעציעלער כונה, ניט דאָס איהם דאָס נרעסטע פארגעניגען; ער געפינט דערין, אָדער ער לייגט דערין עריין עפעס א מאָדנעם זין... אָבער איהר קענט זיך פארשטעלען ווי אָפט ער באלידיגט וועז ער אין געוועלשאפט".

פלאָרענטינ׳ס וידוי, ספעציעל יענע טיל וואָס דערציילט וועז־נען זיין הפקר׳דיג לעבען אין זיין יוגענד אין וועגעציע, דערמאָנען אונז אויך וועגען פרידריכ׳ס יוגענדליך לעבען אין לייפציג. כאטש פלאָרענטין איז אן איטאליענער, פיהלט ער אז ער איז שטארק בא־אייגפלוסט פון דער דייטשישער קונסט און דייטשישע קינסטלער. ער לערנט זיך צייכענען און מאלען, און ציהט זיין חיונה אָט ווי א טאלאנטפולער ראָמאנטיש־דילעטאנטישער ארטיסט, און אָט ווי א מוזיקער, וועלכער איז ניט ווייניגער ראָמאנטיש, און וואנדערט פון דארף צו דארף. זיין געבורט איז ארומגעוויקעלט מיט סודות. ער איז, ווי ער אליין זאָגט „דער איינזאמער, דער אויסוואורף, דאָס קינד פון צופאל. עפעס אומבאשרייבליכעם, וואָס איך קען בלויז רופען מזל, טרייבט מיך". ער מיידט אויס יעדע סענטימענ־

טאָל פאַרבינדונג: „אַליין וועל איך טראָגען די קלאָה וואָס מען האָט איף מיר אַרויפגעוואָרפען“ *).

עס איז נויטיג זיך געגוי פאָנאַנדערצוקלייבען אין דער דאָזיגער כאַראַקטעריזאַציע און אָנווייזען אז זי איז נאָאיוו אין שוין צופיעל ראָמאַנטיש. פון דעסטוועגען איז די שרייבערין אין פיעל הינזיכטען העכער פון איהר סביבה, ניט אומזיסט איז זי געוואָרן די טאָכטער פון ניכטערן, חריפות'דיגען משה מענדעלזאָן.

זי וואָלט זעהר געוואָלט, זאָגט זי, זעהן פרידריכ'ן, דעם לייטאַראַרישען קינסטלער, אָבער זי וואָלט אַהם נאָך שטאַרקער געליבט אויב זי וואָלט אין איהם געפֿונט זעהן דעם חשוב'ן בירגער פון א גוט איינגעאָרדענטען שטאָט. אין דער אמת'ן דוכט זיך איהר אז דער כאַראַקטער אין די פֿאַרלאָבונגען פון אַלע איהרע רעוואָלוציאָנערע פ יינד זיינען אַזעלכע פאר וועלכע די ליטעראַרישע באַשעפטיגונג, זוי רעצענזיעס א. ד. ג., א ז פונקט אזוי אומפאַסיג ווי א קינדער וויגעל כאר ט ריז. איהר אידעאל איז „גוטע פאָן בערליכינגען“, וועלכער האָט זיך גענומען פאר דער פעדער בלויז כדי זיך אָפצורוהען פון דער שווערה.**)

דא געפינען מיר ווידער דאָס, וואָס מיר באַמערקען בעת מיר לייענען וועגען פרוי פאָן קאַלב, דהיינו, אז די פרויען פון יענער צייט האָבען כסדר באַהאַנדעלט פראָגען פון א געזעלשאַפטליכען שטאַנדפונקט, בעת די מענער האָבען רק געזוכט צו באַהאַנדלען זיי פון א ליטעראַרישען שטאַנדפונקט. זיי האָבען שטאַרקער געפיהלט דעם דרוק פון די דעמאַלטיגע באַדינגונגען, זיי זיינען געווען וויניגער אָנגערעגט פון צופיעל בוך־לומדות, און האָבען נעקוקט אויף זאַכען מיט מעהר פראַקטישקייט ווי די מענער.

די ערשטע וויכטיגע געשעהענישע אינ'ם לעבען פונ'ם יונגען פאָרל איז געווען דאָס, וואָס פיכטע איז געקומען צו פאַרליבען ביי זיי. פיכטע'ן האָט מען געהאַט באַשולדיגט אז ער פרעדיגט אטעאיזם אין זיין פראַפעסאָרישע פאָזיציע איז געווען אין געפאר. קאַראָלינע שלעגעל שרייבט צו א פרייַנד: „איך האָרף

*) Florentin, 65, 80, 170, 195, 230, 310.

**) Haym, Die Romantische Schule 509, 525, 663, etc.

ענטפערן אייערע פראגען בנוגע דער פיכטע אפערע, כאָטש זעהר א שמערצליכע פאר מיר און פאר אלע די, וואָס באוואונדערען ערענהאפטע און אָפענהאַרציגע האנדלונגען. איהר ווייסט אליין נאָך גוט וואָס צו דענקען וועגען דער ערשטער באשולדיגונג, נעמאכט פון א פאנאטישען הערשער און זיינע עצה געבער, וואָס א העלפט פון זיי זיינען קאטאָליקען און די איבעריגע זיינען „מאָראוויען ברידער"... אָבער פיכטע איז אזוי פארביטערט צו־ליב די פארשידענע באריכטען פון ווייטאר, אז זיין לאָגע איז דאָרט א שלעכטע, א. א. ו. א. אז ער זאָגט, אז ער וועט רעזיגני־נירען אויב מען וועט איהם מאכען א פּראוואורף, אָדער בכלל באַ־גרעניצען זיין לערנען... אלע די, וואָס האָבען עפעס א צד ביי דער רעגירונג, און די פּראָפעסאָרען וואָס זיינען פארטונקעלט געוואָ־רען פון פיכטע'ן, פארדאמען זיין געוואנקויט און איבערגעאיילט־קייט. ער איז א פארלאָזענער, מען מיידט איהם פשוט אויס."

אין א בשותפות'דיגען בריף פון פרידריכ'ן, שלייערמאכער'ן, און דאָראָטעא'ן, שרייבט די לעצטע אזוי: „פיכטע'ן איז דאָ נאָך גוט; מען לאָזט איהם צורוה. ניקאָלאי האָט מודיע געווען, אז מען וועט איהם לחלוטין ניט טשעפען אזוי לאָנג ווי ער וועט ניט פּרובירען נעבען עפענטליכע לעקציעס; דאָס וואָלט ניט גוט אויפגענומען געווארען... איך לעב מיט פיכטע'ן אויסגעצייכענט גוט, פיהל זיך אזוי היימיש אין זיין פילאָזאפישען קרייז אזוי ווי איך וואָלט קיינמאל ניט נעווואוינט געווארען צו עפעס נידערי־נערס. כאָטש איך בין נאָך אלץ אביסעל שרעקעדיג, האָט דאָס אָבער נאָרניט צו טאָן מיט פיכטע'ן פערזענליך, נאָר ניכער, ווי מיר דוכט, מיט מיין אייגענער שטעלונג צו דער וועלט און צו פרידריכ'ן: עס איז אָבער מעגליך אז איך האָב א טעות. איך קען מעהר קיין וואָרט ניט שרייבען, וואָרים מיינע פילאָזאפען שפּאנען ארום אין צימער אזוי אומאויפהערליך, אז מיר שווינדעלט פשוט אין קאָפּ."

דאָ האָבען מיר א קליינע פאמיליען סצענע פון דאָראָטעא'ס לעבען אין בערלין. די דריי האָבען זיך געלעבט צוזאמען אזוי באקוועם, אז פיכטע'ן האָט זיך נעוואָלט אז דאָס זאָל שוין אזוי בלייבען אויף שטענדיג. ער שרייבט צו זיין ווייב, אז ער סטא־

רעט זיך איבערצורעדען פרידריכ'ן צו בלייבען אין בערלין, און אויגוסט ווילהעלמ'ן און זיין ווייב אז זיי זאלען זיך אהין אריבער־קלייבען. „אויב מיין פלאן גיט זיך איין וועלען די צוויי שלע־געל'ס, שעלינג — וועמען מען דארף אויך איבערריידען אז ער זאל קומען אהער, — און מיר, שאפען איין פאמיליע, דינגען א גרוים הויז, נעמען בלויז איין קעכין", א. אז. וו. א. וו.*) דער פלאן איז ניט דורכגעפירט געוואָרען. די פרויען פון די צוויי שלעגעל'ס האבען ניט געשטימט צווישען זיך, אבער אין דער צייט פון דער גאנצער זאַ ג פאר פיכטע'ן אין פונ'ם פארדרום איבער דער עולה וואָס מען איז באגאנגען אנטקעגען איהם, ער־שיינען די פאלגענדע שורות אין איינעם פון דאראטעס בריף וויי אן אטעם פון אן אנדערער, קומענדיגער וועלט: „מיט'ן גאנצען הארצען דאוק איך אייער מוטער פאר'ן ליבען בילד פונ'ם היילי־גען. איך האלט עם אויף א פלאץ וואו איך קען עס תמיד זעהן. זי אליין איז טאקע די הייליגע, וועלכע איך וואלט תמיד אוים־געקליבען פאר זיך; זי איז אקוראט צוגעפאסט צו מיר. די דא־זיגע בילדער און די קאטוילישע מוזיק רירען מ ך אזוי טיף, אז איך האב באשלאסען, אויב איך וועל וועלען א קריסטין, צו זיין א קאטוילישע.“**) אין ערגיץ זעהט מען ניט אזוי בולט ארויס די רעליגיעזע צעמישענישׂ וואָס כאראקטעריזירט די ראמאנטישע שול.

אבער דאראטעס איז ניט דער אינציגער פארטרעט אין „לוציינדע". אין משך פון זיין אנטוויקלונג באקענט זיך יוליוס מיט א וואונדערליכער פרוי, וועלכע וועלט אזוי גע־לידערט: „די דאזיגע קראנקהייט איז אויסגעהיילט געוואָרען, איז אוועק, ווען ער האט צום ערשטען מאל דערזעהן א פרוי וועלכע איז געווען זעהר אייגענארטיג, און וועלכע איז געווען די ערשטע פולשטענ־דיג צו באאיינפלוסען זיין נשמה... זי האט שוין געהאט געפונען איהר זיווג אין זיך אפגעגעבען א מענשען, וועלכער איז געווען זיין פריינד פונקט ווי איהרער און וועלכער האט פארדינט איהר לי־בע. יוליוס איז געווען זייער ידיד. ער האט גענוי געוואוסט וואָס

*) Caroline I, 254, 259, 261.

**) Caroline I, 393.

עם האָט איהם נעמאַכט אומגליקליך, און ער האָט שטרענג גע־
אַרטיילט איבער זיין אייגענער נידעריקייט... ער האָט פאר־
טריבען זיין ליבע צוריק אין א ווינקעל פון זיין הארץ, און זאָל
זיין ליידענשאפט שטורמען, ברענען און איהם פארצערען.
אָבער זיין אויסערליכע פערזענליכקייט האָט זיך היבשליך גע־
ביטען. ער האָט אזוי גוט געקענט אַרויסשטעלען א געמאכטע
קינדישע אָפענהערציקייט און אומשולד און אָננעמען א מין
ברודערליכע היימישקייט כדי ניט צו דערלאָזען קיין צופיעל סענ־
טימענטאַלע ווייכקייט, אז זי האָט קיינמאל ניט געהאט אויף
איהם דעם מינדסטען חשד. זי איז געווען פרעהליך און צוגע־
לאָזען אין איהר גלויק; זי האָט קיין שום חשד ניט געהאט און
איז פון קיין זאך ניט אנטלאָפען, נאָר פריי באנוצט איהר גאנצע
גראציע, די גאנצע געטליכקייט און די גאנצע קאפריזנעקייט
פונ׳ם פרויען כאראקטער האָבען אין איהר געפונען דעם איידעל־
סטען, דעם ווייבליכסטען אויסדרוק. יעדע אייגענשאפט האָט זיך
אנטוויקעלט אזוי פריי און אזוי שטארק, אזוי ווי די געגעבענע
איינענשאפט וואָלט געווען די איינציגע, און די דרייסטע צור־
נויפמישונג פון ניט גלייכע עלעמענטען האָט ניט פאראורזאכט
קיין כאאָס, ווייל די נשמה וואָס האָט זיי באגיסטערט איז גע־
וען א לעבעדיגער אטעם פון הארמאניע און ליבע. אין משך פון
איין און דער זעלביגער שעה פלעגט זי ארויסברענגען עפעם א
קאָמישען עפיזאָד מיט א ראפינירטער זעלבסטשטענדיגקייט פון א
געענדיגטער אקטריסע, און לייענען א גוטע פּאָעמע מיט פּשוט׳ער,
האַרציגער פיינקייט. אין א געוויסען מאָמענט האָט זיך איהר
פארוואָלט גלענצען און זיך מאכען קינדיש אין א געזעלשאפט,
אין אן אנדער מאָמענט איז זי געווען פול מיט ענטוזיאזם און
פייער, און גלייך פלעגט זי העלפען אנדערע מיט וואָרט און טאט,
ערנסט, ענייות׳דיג און אנגענעם ווי א צארטע מוטער. דער אופּן
ווי זי פלענט עם דערצעהלען פלעגט יעדען נישטיגען אינצידענט
מאכען אזוי אמוזאנט ווי א צוויבערדיג מעשה׳לע. זי האָט יעדע
זאך באצירט מיט געפיהל און קלוגשאפט; זי האָט פארמאָגט די
פעהיגקייט צו באנעמען אלץ און צו פארפיינערן אלץ וואָס זי
האָט אָנגעריהרט. עס איז ניט געווען אזא גרויסע אָרער גוטע

זאך וואָס זאָל זיין צו הילף אָדער צו פּראָפּט פּאר איהר לויבנ־ שאפטליכער סימפּאטיע. זי האָט פּערשטאַנען אפילו דעם לייכט־ סטען וואונק און געענטפערט אפילו אויף פּראגען וואָס מען האָט ניט געשטעלט. עס איז אוממענליך געווען צו האַלטען פּאר איהר לאַנגע רעדעס; זיי האָבען זיך ממילא געביטען אין אינטערע־ סאַנטע געשפּרעכען אין משך פון וועלכע עס האָט זיך צעשפּילט אויף איהר אייגעלען אויסזעהן א שטענדיג־בייטענדינע מוזיק פון קלוגע בליקען און ליבליכע אויסדרוקען. לייענענדיג איהרע בריף דוכט זיך אז מען זעהט די דאָזיגע בליקען און אויסדרוקען. זי האָט געשריבען אזוי לויטער און לעבעדיג אזוי ווי זי וואָלט נערעדט מיט איהר קאַרעספּאָנדענט. די וואָס האָבען בלויז נע־ קענט די דאָזיגע זייט פון איהר פּערזענליכקייט וואָלטען געקענט דענקען אז זי איז בלויז געווען ליבליך, אז פון איהר וואָלט נע־ קענט ווערען א געוואלטיגע אקטריסע, אז עס האָבען בלויז נע־ פעלט א מעטער און גראמען כדי איהרע געפּליגעלטע ווערטער זאָלען ווערען זעלטענע פּאָזיע. אָבער די זעלביגע פּרוי האָט באוויזען ביי יעדער פּאסיגער געלעגענהייט דעם אומגעווײנליכ־ סטען מוט און ענערגיע; און טאקע מיט דער הילף פון דער דאָזיגער זייט פון איהר כאראקטער, לויט איהר איינענעם מוטיגען מאַשטאַב, האָט זי געאורטיילט מענשען."

אינ'ם דאָזיגען פּאַרטרעט געפינט זיך מעהר לויב נעזאגט ווי קונסט. סענט בעוו וואָלט אונז גענעבען אן אנדער שילדערונג. דער אָריגינאל פונ'ם בילד איז א פּרוי, וועלכע, נאָך דעם ווי זי האָט פּאַרעפענטליכט איהרע בריף אונטער'ן נאָמען „קאַראָלינע" איז באַוואוסט געוואָרען אונטער דעם דאָזיגען, איהר ערשטען נאָמען, אזוי ווי זי וואָלט נעווען א קענינין. עס איז טאקע נעווען לייכטער זי אזוי צו רופען, וויל זי האָט געהאט אזוי פיעל בייי־ נעמען אז עס איז נעווען שווער צו ווייסען ביי וועלכען נאָמען מען זאָל זי רופען. זי איז נעווען די טאָכטער פון א גוט באַקאַנטען דייטשישען פּילאָלאָג, מיכאַליס. איהר ערשטער מאַן איז נעווען א דאָקטאָר בעמער. נאָך זיין טויט האָט זי חתונה געהאט מיט א. וו. שלעגעל, און איהר דריטער מאַן איז נעווען שעלינג. די לעצטע צוויי הייראָטען האָבען זי אוועקגעשטעלט אין צענטער

פונ׳ם ראמאנטישען קרייז, וועלכער האט עפעס ווי נאטירליך זיך גרופירט ארום איהר. זי איז געווען זיין ספעציעלע מוזע. גריער, דער טאלאנטפולער איבערזעצער פון קאלדעראנ׳ען און ארימאסטא׳ן זאגט וועגען איהר אז זי איז די סאמע קלוגסטע פרוי וואס ער האט באגעגענט. סטעפענס און ווילהעלם פאן הומבאלט נוצען ענליכע אויסדרוקען. א. ו. שלעגעל שרייבט וועגען עטליכע פון זיינע עסייען אז זיי זיינען „טיילוויז די ארבייט פון זעהר א טאלאנטפולער פרוי, וועלכע האט פארמאגט אלע אייגענשאפטען פון ערפאלגרייכען שרייבער, נאר איהרע אמביציעס זיינען ניט געלעגען אין דער דאזיגער ריכטונג. שעלינג שרייבט אין דער צייט פון איהר טויט: „וען זי וואלט אפילו ניט געווען פאר מיר וואס זי איז געווען, וואלט איך זי באווייזט אלס א מענשען, וואלט איך געווען פול מיט צער וואס אזא אינטעלעקטועלע אומפארגלייכליכקייט לעבט ניט מעהר, די דאזיגע זעלטענע פרוי, וועלכע האט פאראייניגט אין זיך א מענליכען גייסטיגען כח, דעם שארפסטען אינטעלעקט, און דאס איידעלסטע, דאס וויבליכסטע, דאס ליבליכסטע הארץ. מיר וועלען שוין מעהר איהר גלייכען ניט זעהן." איהר פארטרעט מאכט א שטארקען אייגדרוק. ער איז כשופ׳דיג, ראפינירט, שעלמיש און דאך אייידעל. זי איז עפעס אין לעאנארדא׳ס סטיל. דאראטעא איז א סך וויניגער קאמפליצירט.

קאראלינע איז געבוירען געווארען אין 1763, און איז אלט געווען איין און צוואנציג יאהר וען זי האט חתונה געהאט צום ערשטען מאל. א. ו. שלעגעל האט זיך מיט איהר באקאנט בעת ער איז געווען א סטודענט אין געטינגען; ער האט זיך אין איהר פארליבט אבער זי האט מיט איהם ניט געוואלט חתונה האבען. זייערע מינדליכע באציהונגען האבען זיך אויף א געוויסער צייט איבערגעריסען, זיי זיינען אבער שריפטליך אנגעהאלטען געווארען בעת שלעגעל איז געווען אין אמסטערדאם וואוהין ער איז געפארען אלס לערער אין 1791. דא האבען פארשידענע ליבעס עפיזאדען, ספעציעל איין ערנסטע ליבע, פארטונקעלט קאראלינע׳ן אויף א ווייל. בעת מעשה האט זי זיך גענומען פארפלאנטערען אין א נעץ פון מאדנע חבר׳שאפטען. אין 1799 איז זי צוועס

קיין מיינע וואו זי האָט געלעבט אינ׳ם הויז פון געאָרד פאָסטער, הומבאָלט׳ס לערער, א מענש וואָס האָט זיך אויסגעצייכענט סיי ווי א וויסענשאפטס כאן סיי ווי א שרייבער. וועז דער דאָזיגער טאָלאָנטפולער און וואונדערבארער — כאָטש שוין צו ענערגישער — מענש האָט זיך געזומען אָפגעבען מיט רעוואָלוציאָנערע אונטערנעמונגען, און זיך געסטארעט אויסצורייטען דעם פראַנצויזישען רעפובליקאַניזם ביז דער געגענד פונ׳ם רהיין, האָט איהם קאראָלינע ענטוויאסטיש געהאָלפען און איהם נעגעבען מוט. זי האָט קאָמוניקירט מיט די מיטגלידער פונ׳ם רעפובליקאַנישען קלוב פון מיינץ, און מען האָט זי אומזיסט חושד געווען אז זי קאָמוניקירט מיט׳ן שונא דורך איהר שוואָגער נ. בעמער וועלכער איז געווען קוסטינ׳ס סעקרעטאר. וועז די דייטשישע טרופען האָבען צוריק איינגענומען מיינץ, האָט מען זי ארעסטירט, און זי האָט פארבראכט עטליכע חדשים אין א בארבארישער תפיסה זייענדיג אין איין צימער מיט נאָך זיבען מענשען. פון דער תפיסה האָט זי געשריבען צו א. ו. שלעגל׳ען נאָך הילף.

איהר לאָגע איז געווען נאָך אפילו ערגער ווי זי האָט אויסגעוויזען. אין מיינץ, בעת זי איז געווען פארצווייפעלט וויל זי האָט זיך געגארט אין איהרע טייערסטע האָפענונגען (זי האָט זיך גערופן אז דער מעלכיכער, ענערגישער טאָטער וועט איהר פאָרשלאָגען זיין האנט), האָט זי זיך ארויסגעוואָרפען אין די ארעמס פון איהרם א מאָמענטאָלען פארערער, א פראַנצויז, און די רעזולטאטען פון אָט דער פארבינדונג וואָלט זי בלי ספק אויף אייביג קאָמפראָמיטירט, וועז זי וואָלט ניט באפרייט געווארען פון טורמע אין צייט. שלעגל׳ס איינפלוס און די אומאויפהערליכע ארבייט פון איהר אייגענעם ברודער האָבען געווירקט אז זי זאָל באפרייט ווערען. מיט שטילער ריטערליכקייט האָט אויגוסט ווילהעלם אוועקגעשטעלט קאראָלינע׳ן — וועלכע איז איצט געווען פארלאָזען פון איהרע אלע פריינט — אונטער דער שוץ פון זיין אינגערען ברודער, פרידריכ׳ן. אונטער אזעלכע מאָדנע, אומגינסטיגע באדינגונגען האָט זיך פרידריך מיט איהר באקאנט. ער איז באין אופן ניט געווען געניגט לכתחילה אויף איהר זייט, אין דער אמת׳ן, האָט ער גאָר געפיהלט א ביסעל פאראכטונג צו איהר,

און דאָך שרייבט ער וועגען איהר אזוי: „איך האָב זיך זיכער ניט געריכט אויף פּשוט'קייט און זיכערער געטלעכער אמת'דיגקייט... זי האָט אויף מיר געמאכט א טיפען איינדרוק. איך האָב געגאַרט צו געווינען איהר צוטרוי און פרייַנדשאפט; אָבער אין דער רגע וועו זי האָט ארויסגעוויזען אַן ענלעך געפיהל, האָב איך זעהר קלאָר איינגעזעהן אז דער בלויזער פּאַרזוך וועט פירען צו די שמערצלעכסטע מחלוקת'ן, און אז אויב עס וואָלט בכלל מעגליך געווען א פרייַנדשאפט צווישען אונז, וואָלט זי בלויז געקענט זיין דער רעזולטאט פון אומגערעכטע האנדלונגען... פון דעמאָלט אָן איז יערער ענגאַיסטישער פּאַרלאַנג אויפגענעבען געוואָרען. מיין שייכות צו איהר איז געווען אבסאָלוט אומשולדיג און אייַנפאך. אין מיינע האנדלונגען איז געלעגען דער רעספעקט פון א זוהן, די אויפריכטיגקייט פון א ברודער, די אָפענהאַרציגקייט פון א קינד און די צורייקגעהאלטענקייט פון א פרעמדען." *) אין 1796 האָט א. וו. שלעגעל חתונה מיט זיין פרייַנדין וועלכע איז געווען מעהר אָדער ווייניגער טיף קאָמפּראָמיטירט. איהר קריין האָט באלד ארומגענומען אלע וואָרט־פירער פון יענער צייט. זי איז געיוען אין שטענדיגע באציהונגען מיט געטע'ן, הערדער'ן, פיכטע'ן, שעליונג'ן, העגל'ען, טיק'ן, שלייערמאכער'ן אין הארדענבערג'ן. דאָס איז געווען די צייט ווען געטע איז געווען ענג פאַרבונדען מיט דער יונגער שול. זי איז געווען אין איהר פאַרמירונגס־פּראָצעס, און איהרע מיטגלידער האָבען אָפּגעהאלטען זייער ער־שטע פארזאמלונג אין יענא. קאַראָלינע עסט אָנבייסען מיט געטע'ן, מיטאָג — מיט פיכטע'ן, און באלד ווערט זי צו נאָהענט צו שעליונג'ן.

דער פּאָלגענדער אויסצוג פון איינעם פון איהרע בריף צו שעליונג'ן (דעם ערשטען מערץ 1801) גיט אונז א ביישפיעל פון דער קראפט און שארפקייט פון אָט דער וואונדערבארער פרוי'ס קריטיק: „איהר ריכט זיך זיכער ניט, מיין טייערסטער פרייַנט, אז איך זאָל אייך אויפקלערען בנוגע דעם פארנעם פון פיכטע'ס מח, כאָטש איהר דריקט זיך אוים כמעט אזוי ווי איהר וואָלט

*) Caroline I, 347, 348.

זיך יאָ נעריכט דערויף. עס האָט זיך מיר תמיד אויסגעווייזען, אַזוי ווי, ניט קוקענדיג אויף זיין אומפארגלייכלעכער דענקונגס־קראפט, אויף דער נעזונטקייט פון זיינע דערוקציעס, אויף זיין קלאָרקייט און נענויקייט, אויף זיין דירעקטער אינטואיציע פונ'ם „איך" און זיין אנטדעקערשע התלהבות, — עס האָט זיך מיר אויסגעווייזען אזוי ווי ער וואָלט געווען א באגרענעצטער מענש ניט קוקענדיג אויף דעם אלעם. מיין דערקלערונג דערפון איז, אז איהר פעלט דער נעטלעכער פונק; און אויב איהר האָט דורכ־נעבראַכען א קרייז פון וועלכען ער האָט זיך ניט געקענט ארויס־דרעהען, נלויב איך אז איהר האָט עס נעטאָן ניט אזוי פיעל ווי א פילאָזאָף — בייזעדט זיך ניט אויב איך באנוץ דאָס וואָרט שלעכט — נאָר גיכער ווייל אין אייך איז פאראן פאָעזיע און אין איהם—ניט. אייך האָט די פאָעטישע באגייסטערונג געפירט צו פראָדוקטיוויטעט; איהם האָט זיין שארפער קאָפ געפירט צו וויסען. ער פארמאָגט ליכט, דאָס קלאָרסטע און העלסטע, אָבער איהר האָט וואַרעמקייט אויך; און ליכט קען בלויז אילומינירען, בעת וואַרעמקייט שאפט. אלזאָ האָב איך דאָס אלץ ניט געזעהן מיט חכמה? פונקט ווי מען זעהט אן אומבאגרענעצטע לאַנד־שאפט דורך א שליסעל לאָך."

אין אן אנדערן בריף נעפינען מיר א וויציגען וואונק אויף העגלען, וואָס ווייזט אונז יענעם פילאָזאָף אין א נייי ליכט:

"Hegel macht den Galanten und allgemeinen Cicisbeo."

(העגעל שפילט דעם פראנט און דעם אלנעמיינעם קאוואלער.)

קאראָלינע נעמט אן ענטוזיאסטישען אנטייל אין אלע באַ־מיהונגען פון דער ראָמאַנטישער שול; זי קאָרינירט; שרייבט רעצענזיעס אנאָנים, שרייבט אונטער איהר נאָמען, באַאיינפלוסט אנדערע שרייבער דירעקט און אומדירעקט. זי איז נעצוואונגען צו פארשוועדען איהר פאָליטיש־רעוואָלוציאָנער פייער, וואָס זי פארמאָגט א סך מעהר ווי די מענער, אויף ליטעראַרישע מחלוקת'ן און אינטריגעס. זי שרייבט, למשל, אן אנאָנימען און גאַנץ שאַר־

* Caroline II, 2.

פֿען איבערבליק איבער שלעגעל'ס „איאָן"; שלעגעל ענטפערט, אויך אנאָנים, קריטיקירענדיג איהר קריטיק; דעמאָלט רופט קאַראָלינע שעלינג'ן צו הילף, און ער האַנדלענדיג ווי איינער וואָס נעמט זיך אָן פאר איהר, פאלט נאָך שטאַרקער אָן אויף שלעגלען אין א דריטען אנאָנימען ארטיקעל, געשריבען אויף זעהר א ראפּי־נירטען אופן, און אין דער זעלביגער צייט שרייבט ער צו איהם פריוואט אויסדרוקענדיג די האָפענונג אז ער וועט אויף איהם קיין פּאראיבעל ניט האָבען. קאַראָלינע איז אויך די, וועלכע איז פּאראנטוואָרטליך פאר דער מיספּארשטענדניש און ענדליכען ברוגז צווישען שילער'ן און שלעגלען. זי רייצט אָן די ברידער (שלעגעל) אויף דעם דיכטער דורך איהר זעהר וויציגען, אָבער אומגערעכטען, חוזק פון זיין סטיל; מען קען ניט מוחל זיין שילער'ן וואָס ער, פון זיין זייט, האָט זיי באַהאַנדלט מיט היבשער חוצפּה ביים אָנהויב פון זייער ליטעראַרישער קאריערע. זיין נאָמען פאר קא־ראָלינע'ן איז „דאמע לוציפער".

קאַראָלינע'ס ערגסטע זייט האָט זיך אַרויסגעוויזען אין איהר קלייניכען האַס צו דאָראָטעא פייט'ן, וועמען זי האָט גאָנץ זיכער פאַרפאָלגט. דער דאָזיגער האַס האָט צערודערט די שעהנע באציי־הונגען צווישען אויגוסט ווילהעלמ'ען און פרידריכ'ן, וועלכע זיינען א חוץ ברידער אויך געווען אינטימע פרייַנט. איין מאָל האָט דאָס דאָזיגע שיער געבראַכט דערצו אז זיי זאָלען זיך אין גאנצען צע־שיידען. באמערקט ווי אזוי זי רעדט וועגען דאָראָטעא'ן: „פּריד־ריך איז געווען אויף דער פּאַרשטעלונג פון „אלאַרקאָס", באלד דערנאָך האָט ער געזומען א פּאָסט־קאַרטע און צווינק קיין פּראַנק־רייך וואו ער האָט גהאַט די כונה חתונה צו האָבען אויפ'ן רעפּובליקאַנישען אופן. אונטער רעפּובליקאַנישע חתונה) טראָגען דער "noce republicaine" וועראַנדיג דערטרונקען אין דער לואר. איך וואלט גאר ניט געהאט אנטקעגען אזא חתונה פאר איין העלפט פון דער פּאָר."

איהרע בעסטע אייגענשאַפּטען זיינען אין איהר דערוועקט ע־וואָרען דורך איהר טאָכטער, דאָס וואונדערבארע קינד וועמעס נאָמען, כאָטש זי איז געשטאָרבען צו פופצעהן יאָהר, פּארנעמט א פּלאַץ אין דער געשיכטע פון דער דייטשישער ליטעראטור. אלע

די, וואָס לייענען דעם דאָזיגען קינדס קריטיק אויף פרידריכ'ן אָדער דאָראָטעא'ן, אָדער איהרע געגראָמטע בריף צו טיק'ן און שלייער־מאכער'ן, ווערען נשתומם פון איהר פריהצייטיגקייט. איהר טויט איז געווען א וועג־פונקט אין קאַראָלינע'ס לעבען. שעלינג, וועל־כער האָט מסתמא לכתחילה ליב באקומען די טאָכטער, האָט זיך דערנעהנטערט צו דער מוטער אין איהר אומגעריכט און שרעקליך אומגליק. ער איז דעמאָלט געווען נאָך יונג, ארבייטענדיג מיט התמדה אויף זיין ערשט ווערק, וואָס האָט געגליהט מיט לייענ־שאפט און געפינקעלט מיט נאונות, געטע'ס ליבלינג. קאַראָלינע און ער האָבען ביידע געליטען א גרויסען, נעמיינזאמען וועהטאָג, און זיך נענויטיגט אין א טרייסט. זייערע נעפיהלען צווישען זיך האָבען באלד אָננעזונמען דעם כאראקטער פון א לייִדענשאפטליכער ליבע. דאָס וואָס די געוויסענלאָזע נעגנער פון די ראָמאַנטיקער האָבען פארעפענטליכט א פאמפלעט וואו זיי האָבען אָננעזונמען אז שעלינג מיט זיין משוגענער „נאטורפילאָפיע" און די רפואות וועלכע ער האָט רעקאָמענדירט, האָט פארקירצט דאָס לעבען פונ'ס קינד, האָט זיי נאָך מעהר דערנעהנטערט איינס צום אנדערען. די באַ־שולדינונג איז געווען אין גאנצען א פאבריצירטע. אינ'ס ענטפער אויפ'ן דאָזיגען פאמפלעט האָט שעלינג זיך באנוצט מיט דער שטורעמדיגער שפראך, וואָס ווערט ציטירט אינ'ס אריינפיר צו לאסאל'ס „קאפיטאל און ארבייט". קאַראָלינע'ס באציהונגען צו שלעגלען זיינען שוין לאנג געווען זעהר קאלט. ביידע האָבען נע־לעבט אין פארשידענע שטעט. וואָלט זי געווען בטבע אן אייפער־זיכטיגע, וואָלט זי געהאט נענוג אורזאכען זיך צו באקלאָגען. נאָך דעם ווי שלעגעל האָט זיך נע'נט מיט קאַראָלינע'ן, האָט ער זיך באפרייגדט מיט טיק'ס שוועסטער, סאָפי בערנהארדי, וועלכע האָט צוליב איהם זיך נע'נט מיט איהר מאן. זיין לעצטע היראָט מיט פאול דעם ראציאָנאליסט'ס טאָכטער, איז ניט נעווען קיין גליקליכע און האָט זיך געענדיגט מיט א גט.

וועו שעלינג און קאַראָלינע זיינען געווארען אזוי נויטיג איינס פאר'ן אנדערען, אז ס'האָט זיך געפאָדערט אז זי זאָל פריי ווערען פון שלעגלען, האָט דער לעצטער מיט אמת'ער ריטערליכקייט נע־נעבען זיין הסכמה. שרייבענדיג וועגען דעם נט זאָגט קאַראָלינע:

„מיר האָבען צעריסען א בונד וואָס קיינער פון אונז האָט קיינמאָל ניט נעטראכט אז ער וועט אונז אויף שטענדיג פארבינדען." א הר נייע הייראט איז נעווען זעהר א גליקליכע.

ד'ער אופן אויף וועלכען שלעגעל נעמט אויף קאַראַקינע'ס באַשלום קלערט אונז אויף ניט בלויז בנוגע די טעאַריעס פון די ראָמאַנטיקער, נאָר אויך וועגען דעם ווי אזוי די פירער פון דער שול האָבען באנוצט זייערע טעאַריעס אינ'ם אייגענעם לעבען. אויגוסט ווילהעלם גיט ניט בלויז זיין הסכמה, נאָר ער האלט אָן אויף ווייטער א פריינדליכע קאָרעספאָנדענץ מיט שלעגע'ן און אין ליטעראָרישע עסקים גיבען זיי זיך איינער דעם אנדערען וועדטפולע הילף. קאַראַקינע אליין האלט אָן די פריינדליכסטע באציהונגען מיט שלעגלען לאנג נאָך דעם ווי איהם איז באקאנט איהר שייכות מיט שלעגל'ן. זי שרייבט צו איהם אין מאי 1801: "וועסטו אזוי גוט זיין און אנטשיידען א שטרייט צווישען מיר און שלעג'ן? האָבען די דאָזיגע חעקזאמעטערען (שלעג'ס) עפעס א ווערט? איך האלט אז די לעצטע שורות זיינען אומגעלומפערט, אבער ער גלויבט אז זיי זיינען גוט." שלעגל האָט זיי ווירקליך באזוכט אין מינכען צוזאמען מיט מאדאם דע סטאל.

אלזא אפילו פערזענליכע אומאיינשטימיגקייטען און בריגז'ן האָבען ניט נעקענט צעשיידען די, וועלכע זיינען געווען פאראייניגט דורך בשותפות'ע אידעען און געמיינזאמע שטרעבונגען זיי צו פארשפרייטען. די ראָמאַנטיקער האָבען באטראכט פערזענליכע פרייהייט ווי א רעכט וואָס מען קען ניט אוועקנעמען, און בעת זיי האָבען עס נעפאָדערט פאר זיך אליין, האָבען זיי עס רעספעקטירט אין אנדערע.

אבער מיר לערנען אויך עפעס אנדערש א חוץ דעם וואָס די ראָמאַנטיקער האָבען אפט נעביטען זייערע ליבעס, און לחלוטין איננאָרירט נעוועלשאפטליכע פארבינדונגען; און אט דער עפעס איז דאָס אז זייערע פרויען זיינען געווען העכער פון זיי אין אלע הינזיכטען א חוץ טאלאַנט, און אז די מענער האָבען זיך נעסטאַרעט אראָפצושלעפען די פרויען צו זייער איינענער מדרגה. מיר זעהען ווי די נייסטיג שטאַרקע, ענערגישע דאָראָטעא, וועלכע באגרייפט אזוי טיף די קלוינליכקייט פון די ריין ליטעראַרישע שטרעבונגען

פון די ראָמאַנטיקער, בייט זיך, מיר זעהען ווי זי באַוואונדערט „לוציינדע" ניט ווילענדיג, און שרייבט דערנאָך אליין ראָמאַנען אינ'ם אָננעצייכענטען סטיל, און ווי פאָלגט נאָך פרידריכ'ן קיין ווין און ווערט א קאַטאָליק צוזאמען מיט איהם. אָדער באטראכט די מוטיגע, ענטוזיאַסטישע, אנטשלאָסענע קאַראָלינע, וואָס, בעת זי איז א יונגע אלמנה, ניט ווייט אריבער צוואנציג, פרובירט זי צו רעוואָלוציאָניזירען די רהיין געגענד. זי איז אין דעם אזוי דרייסט אז זי קאָמפּראָמיטירט זיך אָהן א שום נוצען, און ריזיקירט מיט'ן לעבען פון די, וואָס זיינען איהר צום טיירסטען, אָהן שום זאָרג. פרידריך שרייבט צו אויגוסט ווילהעלמ'ן: „איך וועל קיינמאָל ניט פאַרגעבען איהר הארצלאָזיגקייט, מיט דעם וואָס זי איז גרייט אריינ־צונארען דיך, איהר פריינד, אינ'ם קעסטל גרוב פון מיאוס'ע גע־פּארען און נישטיגע מענשען". בלויז עטליכע יאָר דערנאָך זע־הען מיר ווי די דאָזיגע פרוי שרייבט אָנאָנימע רעצענזיעס — גינסטיגע אָדער אומגינסטיגע — איבער איהר מאנ'ס צרה'דיגע דראָמעס, און זי איז אין גאנצען אריינגעטאָן אין ליטעראַרישע אינטריגעס. אן אָטעם וואָס האָט אריבערגעפלאָמט פון אלטע צייטען האָט אָהן אן אויפהער אויפגערודערט איהר נשמה נלייך אויפ'ן שטעל. דערנאָך פיהלען מיר ווי זי האָט זיך געביטען, שרייבענדיג צו איהר טאָכטער אין אָקטאָבער 1799, נאָך דעם ווי זי גיט איהר אי־ר געווויסע פאמיליען נייעס (און די לעצטע נייעס איז אן „הויפראָט הופעלאַנד האָט זיך אומגעקערט מיט ווייב און קינדער"), רופט זי אויס: „אָבער וואָסער באדויערנסווערטע נארישקייט דאָס אלץ איז! באָנאָפּארט איז אין פּאריז! דערמאָן זיך נאָר, מיין קינד! אלץ וועט ווידער זיין גוט. די רוסען האָט מען ארויסגעטריבען פון דער שווייץ. זיי און די ענגלענדער וועלען זיין געצוואונגען זיך אונטערצוגעבען מיט חרפה אין האלאנד; די פראנצויזען געהען ווייטער אין שוואבין; און אָט קומט בא־נאפּארט. פרעה זיך צוזאמען מיט מיר, אלא ניט וועל איך טראכ־טען אז דו גיסט זיך אָפ מיט קליניגקייטען אין האָסט בכלל ניט קיין ערנסטע געדאנקען." דערנאָך, כמעט אין זעלביגען אָטעם קומט ליטעראַרישע רכילות: „טיק איז דאָ און מיר זיינען אָפט צוזאמען. עס וואלט דיר קיינמאָל ניט איינגעפאלען וואָס די דא־

זיגע מענשען שלאָגען זיך אין קאָפּ אריין צו טאָן. איך וועל דיר שיקען א סאָנעט איבער מערקלען. ער איז ארומגעלאָפען אין בערלין און דערציילט אז די שלעגלס האָבען באקומען א פּאָר־ וואורף פונ׳ם הערצאָג צוליעב „אטענאום". האָבען זיך וויהעלם און טיק דעריבער געטומען צו דער ארבייט און האָבען אנומעלטען, אין אַן אָוועגט, אָנגעשריבען א גרויזאמען סאָנעט פון זיין כבוד וועגען. עס איז געווען א פארגעניגען צו זעהן וויי די צוויי פּאָר ברויגע אויגען בליצען איינס אויף ס׳אַנדערע, און די ווילדע שמחה מיט וועלכער דאָס נאָנץ בארעכטיגטע ליטעראריש פייערווערק איז צוזאמענגעשטעלט געווארען. דאָראָטעא און איך האָבען זיך כמעט געקאָלערט אויף דער ערד פון געלעכטער. א, זי קען לאָכען, וואָס דאָס וועט זי רעקאָמענדירען צו דיר. מערקע! איז א פאר־ טיגער, א פארפאָלענער אויף אייבינ. עס וועט זיך מאכען א שרעקליך נערוודער... שעלינג אטאקירט די „אלגעמיינע ליטערא־ טור צייטונג" מיט׳ן גאנצען כח זיינעם. א ב ע ר ד י ד אָ־ זינע מחלוקת׳ן זיינען פאר דיר נישט ווייכטיג, בעת באָנאָפּאַרט און די רוסען זיינען זיכער י א.״ עס קומט אוים ווי זי וואָלט נע־ וואָלט אויפהאלטען אין איהר טאכטער׳ס לעבען די העכערע זאכען, וועלכע, ווי זי האָט געפיהלט, שטארבען אָפּ אין איהר. באלד נאָך דעם האָט זי חתונה מיט שעלינג׳ן, און נעמט אָן אלע איינגע־ שטעלטע קאָנוועניציעס פון דער גרויסער קלעריקאלער פעסטונג, באיערן.

א סך גרויסע מענשען האָבען אומזיסט פרובירט לערנען וייערע געליבטע פרויען אז זיי זאָלען זיך באטייליגען אין זייערע אינטערעסען. ביי מיר קומט אוים אז קיין ערגערע באשולדיגונג קען ניט אוועקגעשטעלט ווערען אנטקעגען טאלאנטפולע מענשען; מען קען ניט ברענגען קיין מעהר זיכערען סימן פון זייער שוואכ־ קייט ווי דאָס, וואָס לאָ די וואָס זיי האָבען ניט אויפגעהויבען די פרויען וועלכע האָבען זיך אָפּגעגעבען צו זיי און זיי נאָכגע־ פאָלגט, האָבען זיי נאָך אראָפּגעשלעפּט זיי, אוועקגענומען פון זיי זייערע העכסטע אינטערעסען און ריינסטע פאנטאזיעס און האָבען אָנגעפילט זייער פּלאַץ מיט קליינליכע און געמיינע ענינים.

זיי האָבען באהאַנדעלט די גרויסע פרויען, וואָס די געטער האָבען זיי געגעבען, אזוי ווי זיי האָבען באהאַנדעלט די גרויסע אידעען וועלכע זיינען געווען זייער אייגענע ירושה; זיי האָבען פון זיי אוועקגענומען דעם ריינעם, לִיבעראַלען, סאָציאַלען און פּאָליטישען ענטוויקלונג וואָס איז געווען זייער נאַטירליכע כאַראַקטעריסטיק, און האָבען זיי געמאַכט לכתחילה רַאַמאַנטיש און לִיטעראַריש, דערנאָך—פּוֹל מיט חרטה, און צום סוף—קָאַטוילִיש.

קאַפּיטעל 8.

שלייערמאַכער׳ס בריף.

וויטער וועגען שטורעם איבער „לוציפער"; שלייערמאַכער׳ס בליק אויף ליבע און היראַט; זשאַרזש זאנד׳ס בליק אויף ליבע און היראַט; שעלי׳ס בליק אויפ׳ן זעלביגען ענין; דער אונטערשיד צווישען דעם דייטשישען, פראַנצויזישען און ענגלישען בליק.

די ראַמאַנטיקער אליין זיינען דורכאויס ניט צופרידען געווען מיט „לוציפער". צום מהרסטען פארטיידיגט דאָס בוך נאָוואַליס. ער דענקט אז עס זיינען פאראן וויניג אזעלכע פערזענליכע ביכער. עס דוכט זיך איהם אז דאָ קען מען ארויסזעהן די באַווגונגען פונ׳ם שרייבער׳ס נשמה אזוי קלאָר ווי מען זעהט די שפּיל פון כעמישע כחות בעת דער אויפלייזונג פון א שטיקעל צוקער אין א גלאָז וואַסער. עס צערודערט איהם אביסעל די זעלבסט־אָפּנאַרעריי וואָס הערשט אין גאַנצען וועלט, וואָס מאכט דעם מענשען, די דענקענדיגע בריאה, פאר בלויז א נאטירליכען כח, און וואָס פאַנגט אזוי דעם לעזער אז ער וועלט טיף פּראַינטערעסירט אין פּשוט׳ע נשמיות׳דיגע אינסטינקטען. נאָך מעהר, דאָס גאַנצע וועלט איז ניט גענוג אויפאַך, ניט גענוג פרויי פון פּראַנטיזם. עס פעלען אָבער ניט קיין „ראַמאַנטישע סטרונעס", און ער האָט טענות ניט אזוי צום אינהאַלט ווי צו דער פאָרם.

ער שרייבט גלייך צו קאַראָלינע שלעגלען: „מען קען נאָר ניט האָבען צו די אידעען, אָבער אינ׳ם אופן אויף וועלכען זיי ווערען אויסגעדריקט ליגט א סך דערפון וואָס קלינגט מ׳ר ווי געבאָרגט פון קראטעס׳ן (דעם ציניקער). דאָס געשריי: זיי ציניש! הערט מען נאָך ניט צווישען אונז, און אפילו ווירקליך פראגרעסיוע פרויען וועלען באשולדיגען די שהנע אטענער פרוי דערפאר וויל זי האָט געמאכט דעם מארק פאר איהר כלה־שטיבעל."

נאָנץ אמת; אָבער די אומגלויבלעכע דאָרַאָטעא האָט מען ניט געקענט באשולדיגען פאר אָט דער פארשוועכונג, כאָטש דאָס וואָס מען האָט זי עפענטליך ארויסגעשטעלט ווי אזעלכע האָט זי ניט אויפגערעגט, אזוי ווי עס האָט אונז אויפגערעגט פאר איהרעט־ווענען. איהר מאן און לערער איז געווען דער איינציגער וועמען מ׳ן האָט געדארפט באשולדיגען.

מיר האָבען געזעהן ווי קאָראָלינע האָט באלד פאַנאנדער־געלאָזען איהר סאטירישען גייסט ווען זי האָט געשריבען וועגען „לוצינדע", און א. וו. שלעגעל, שעלינג, סטעפענס, און אנדערע האָבען פרִיוואט באטראכט דאָס בוך ווי א „שרעק־אָניאָנער", ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס זיי האָבען געזאָגט אין דער עפענטליכ־קייט. א. וו. שלעגעל האָט טאקע געשריבען אין א סאָנעט צו פרידריכ׳ן:

"Dich fuhrt zur Dichtung Andacht brunstger Liebe
Du willst zum Tempel dir das Leben bilden
Wo Gotterrecht die Freiheit los' und binde.
Und dass ohn Opfer der Altar nicht bliebe,
Entfuhrtest Du den himmlischen Gefilden,
Die hohe Gluth der Leuchtenden Lucinde." *)

און ווען קאָצעבו האָט פארעפענטליכט די קאָמעדיע „דאָס אויזעל פון צפון" וואָס לאָבט אָפּ פון פרידריכ׳ן און זיין בוך, האָט אויגוסט ווילהעלם געענטפערט מיט זיין וויציגער סאטירע „דאָס טריאומף־טויער פאר׳ן פרעזידענט פאָן קאָצעבו", אָבער פרִיוואט האָט ער אָנגערופען דאָס בוך א „נארישע ראַפסאָדיע". טיף האָט עס גערופען „א וואונדערליכע כימערע", און אפילו שלייערמאכער האָט געפרואווט זיך אָפּזאָגען פון זיינע „בריף וועגען לוצינדע" בעת א פראָטעסטאַנטיש־ראַציאָנאַליסטישע טענ־

*) דיך פירט צום דיכטען ס׳חויליגע ליבע־פייער
דו ווילסט פון לעבען זיך א טעמפעל מאכען
וואו געטליך רעכט באַהריט און בינדט די פרייהיים.
און כדי דו זאָלסט ניט אָהן א קרבן בלייבען,
האָסטו גע׳גנב׳עט פון די הימעל ספערען
דער ליבטיגער לוצינדע׳ס העלע פייער.

דענץ האָט ביי איהם פּאַרנומען דעם פּלאַץ פון א מין מגושם'דיגען מיסטיציזם. דאָ, אַדער צוליב, אָט דער אורזאַך, איז עס וויכטיג אז מיר זאָלען זיך באַקענען מיט'ן כּאַראַקטער פון די דאָזיגע ברית, וועלכע זיינען געשריבען געוואָרען מיט'ן צוועק צו באַווייזען אז „לוצינדע" איז ניט בלויז אן אומשולדיג בוך, נאָר אויך הייליג און גוט, וועמעס ווערט עס וווייזט זיך ארויס אין דעם, וואָס בכבוד'ע פרויען זיינען דערין פּאַראינטערעסירט. שלייערמאַכער'ס ברית שטיצען זיך אויף די בריף פון צוויי אַזעלכע פרויען, זיין שוועסטער ערנעסטינע, און זיין פרייַנד עלעאָנאָרע גרונאָוו.

איצט איז פּאַר אונז פּאַראן וויניג פון אַלגעמיינעם אינטערעס אין אָט די בריף, וועלען מיר אלזא בלויז דערמאָנען זייערע הויפּט פונקטען. אזוי ווי „לוצינדע" איז דער בייטראג פון'ס ראָמאַנטיזם צו דער פּאַרעגטפערונג פון א סאָציאַל פּראָבלעם, און אזוי ווי הייראט איז כמעט די איינציגע סאָציאַלע פראגע מיט וועלכער די ליטעראטור האָט זיך פאַרנומען אין אָנהויב פון'ס יאָרהונדערט (בלויז געטע'ס וואנדערי־יאָרן, אין סטיל פון רוסאָ'ס ראָמאַנען, פּאַרנעמען זיך מיט א גרעסערער צאָל אזעלכע פראגען), וועט עס זיין אינטערעסאַנט צו פּאַרגלייכען די אויסדרוקען פון די פּאַרשידענע אייראָפּעאישע ליטעראטורען איבער דעם דאָזיגען ענין.

שלייערמאַכער'ס בוך איז אן אטאקע אויף נעמאַכטער צניעות. ביים סאַמע אָנהויב שרייבט ער: „איך בין כמעט נעוועון נעגייגט צו גלויבען אז אייער צניעות איז א נעמאַכטע, אויב יא, וואָלט איך אייך נעבעטען צו פּאַרען און זיך באזעצען אין ענגלאנד, אהין וואָלט איך נעוואָלט אריינפירען דעם דאָזיגען נאנצען מין", און איין טייל פונ'ס בוך ניט זיך אין נאנצען אפּ מיט אנאליזירען די פּאַלשע באשיידענקייט, וואָס שליסט אויס די אמת'ע, און פּאַראורזאַכט אזוי פיעל אומזיסטע צרות.

„די היים־פּאַרלאנגטע און ענג־האַרציגע באשיידענקייט, וואָס כאַראַקטעריזירט די היינטיגע נעזעלשאפט האָט איהרע וואָרצלען אינ'ם באַוואוסטזיין אז ס'איז פּאַראן א גרויסע און אל־נעמיינע פּאַלשקייט און פּאַרדאָרבענקייט. אָבער מיט וואָס וועט זיך דאָס ענדיגען? עס מוז זיך פּאַרשפּרייטען אלץ ווייטער און

ווייטער. אויב מענשען גיבען כסדר אכטונג אויף אומבאשיידענקייט, וועלען זיי ענדיגען דערמיט וואס זיי וועלען זי געפינען אין יעדען ווינקעל פון נעדאנק, און יעדעס געשפרעך און יעדער נעזעלשאפטליכער פארקער דארף אויפהערען... סיי די טיפסטע פארדאַרבענקייט סיי די הויכע בילדונג, א דאנק וועלכע מענשען קערען זיך אום צו דער אומשולד, ביידע מאכען באשיידענקייט אוממעגליך; אין ערשטען פאל ווערען צעשטערט ביידע, סיי די אמת'ע סיי די פאלשע באשיידענקייט; אין צווייטען פאל הערט זי אויף צו זיין א זאך צו וועלכער מען שענקט פיעל אויפמערקזאמקייט אדער וועלכער מען שרייבט צו פיעל וויכטיגקייט.*)

„איז עס דען ניט אמת, טייער קינד, אז אלץ וואס איז גיימטיג אין מענשען הויבט זיך אן פון אן אינסטינקטיוון, טונקעלען, אינווייניגסטען אימפולס, וואס בלויז דעם מענשענם האנדלונגען, דורך דעם וואס זיי חזר'ן זיך אפט איבער, אנטוויקלען אין א בעשטימטען באוואוסטזיניגען ווילען און פארפולקאמטער פעהיגקייט? ביז וואנען זיי האבען זיך אזוי וויט אנטוויקעלט קען קיין פראגע ניט זיין וועגען אן אנהאלטענדיגער פארבינדונג צווישען דיאזיגע אינווייניגסטע אימפולסען און באשטימטע געגענשטאנדען. פארוואס זאל ליבע זיין אנדערש פון אלץ? איז דען שכל'דיג זיך צו ריכטען אז די העכסטע מענשליכע פעהיגקייט זאל זיין פולקאמען גלייך פון אנהויב? זאל עס דען זיין לייכטער צו ליבען ווי צו עסען און טרינקען? עס מוז דאך זיכער אויך זיין אין ליבע געוויסע ערשטע טריט וואס לאזען זיך מיט קיין שטענדיגע רעזולטאטען ניט אויס, נאר וואס האבען א טענדענץ צו פארשארפען און פארפיינערען דאס געפיהל. די בארבינדונג צווישען דיאזיגע טריט מיט באשטימטע געגענשטאנדען איז בלויז צופליג, אפט איז עס לכתחילה בלויז א פארגעשטעלטע זאך, און תמיד בלויז אויף דערווייל, אזוי דערווייליג ווי עס איז דאס געפיהל אליין, וואס מאכט שנעל פלאץ פאר א געפיהל וואס איז בולט'ער און טיפער. פרעגט זיך נאך ביים רייפסטען און געבילדעטסטען מענשען, איהר וועט אויסגעפינען אז ער שמייכעלט

*) Briefe uber die Lucinde, 64, 83.

ביים געראנק פון זיין ערשטער ליבע, פונקט ווי ביים געראנק פון א לעבערליבען, קינדישען ספּעקטאַקל, און אָפט געפינען זיך אזעלכע מענשען גאנץ נאָהענט צו זייערע פריהערדיגע געליבטע און זיינען לחלוטין גלייכגילטיג. לויט דער טבע פון זאכען מוז עס אזוי זיין, און צו באשטעהן דורכאוים אויף געטרייאשאפט און א דויערנדיגער פּארבינדונג איז געפערליך פונקט ווי עס איז נאריש."

שלייעמאכער וואַרענט נאטירליך זיין קאָרעספּאָנדענט אנטקעגען דעם וואָס ער רופט „די כימערע פון דער הייליגקייט פון דער ערשטער ליבע".

„גלויבט ניט אז אלץ הענגט אָפּ פון דעם וואָס עס קומט ארויס דערפון. די ראָמאַנען וואָס אונטערשטיצען אזא אידעע, און מאכען אז א ליבע צווישען צווייי מענשען זאָל זיך אנטוויקלען אָהן אן אויפהער פון ערשטען רויהען אָנהויב ביז'ן העכסטען פונקט, זיינען פונקט אזוי געפערליך ווי זיי זיינען נארישׂ, און זייערע שרייבער האָבען, בדרך כלל, א קלייניעם באגריף וועגען ליבע פונקט ווי וועגען קונסט... וועז די מעהר אָדער ווייניגער ליבע־בענקשאפט שטעלט זיך אָפּ אויף א באשטימטען מענשען, ווערט נויטווענדיג באשאפען א באשטימטע פּארבינדונג און די נרעסטע דערנעהענטערונג. וועז איהר דערגרייכט דעם דאָזיגען פונקט, און איהר פיהלט אז איהר זענט אריינגעפאלען, אז דאָס קען אזוי ניט בלייבען, וואָס קענט איהר טאָן א חוץ צעשיידען זיך? ערשט נאָך דעם ווי איהר פארענדיגט אזא פּראָבע, ד. ה. נאָך דעם ווי די פארבינדונג ווערט צעריסען, קען דער זכרון און דאָס טראכטען וועגען איהר אריסברענגען אן אמת'ן באגריף פון דער בענקשאפט און פון דעם געפיהל, און אזוי ארום אייך צוגרייטען צו א צווייטער און בעסערער פּראָבע. איז עפעס פּאַראן א באשטימטער חוב וואָס איהר טראָגט פאר'ן זעלביגען מענשען? אויף וואָס קען זיך אזא הוב שטיצען? א י ך, פ ו ן מ י י ן ז י י ט, ב א ט ר א כ ט ד א ָ ס ו ו י מ ע ה ר א ו מ־נ א ט י ר ל י ך א י י ד ע ר א ל י ב ע צ ו ו י ש ע ן א ב ר ו ד ע ר א ו ן א ש ו ו ע ס ט ע ר. נעמט זיך אלזא פּוּלע פַרייהייט. שטרעבט בלויז אויפצוהאלטען א ריין און קלאָר

נעפיהל, וואָס איז ניט מעהר ווי אַן עקספערימענט, אַזוי אַז איהר זאָלט ניט דארפען באשטעטינען און פאראייביגען דאָס, וואָס אייער כונה איז ניט געווען אַז עס זאָל נעהן ווייטער, ד. ה. באַשטעטיגען מיט דער הילף פון דער זעלבסטלאָזיגקייט וואָס, לויט איהר טבע, דארף אוועקשטעלען א גרענעץ פאר עקספערימענטען און אַנהויב פאר אַן אמת'ער און דויערנדיגער ליבע. אוא טעות, וואָס איז סיי די אורזאך סיי דער רעזולטאַט פון די צרה־דיגסטע אילוזיעס, דארף באַטראכט ווערען ווי דאָס שרעקליכסטע וואָס קען אייך טרעפען; איך ווייל אַז איהר זאָלט פארשטעהן אז אין דער אמת'ן הייסט דאָס צ לאָזען זיך פארפירען. ווען איהר געפינט אויס די אמת'ע ליבע, און פיהלט אַז איהר האָט דער־גרייכט דעם פונקט וואו איהר קענט פארפולקאָמען אייער כאראקטער, און מאַכען אייער לעבען שעהן און ווערטפול, דער־מאָלט קוקט ביי אייך אויס דער אומצוטרוי און די מורא פאר דער לעצטער און טיערסטער פאראייניגונג־חתימה, ניט מעהר ווי א געמאכטע זאַך. דאָס אייניציגע געפאר ליגט דערין, וואָס יעדע פראָבע, לויט איהר טבע, צילט צו דערגרייכען דעם דאָזיגען פונקט. דער פונקט ביז וועלכען מען דארף נעהן, קען מען בלויז אנטדעקען דורך א געפיהל פון זאטקייט. אָבער אויב איהר זייט גייסטיג און קערפערליך געזונט וועט איהר — וען איהר וועט נאָר קומען צום דאָזיגען פונקט — האָבען א ווירער־געפיהל, וואָס איז א סך העכער און הויליגער פון יעדען געזעץ, אַדער פון דעם וואָס מען רופט געווייניליך באשיידענקייט און צניעות".

אַלץ איז דאָ געזונט אין שכל'דיג דורכגעטראכט, אָבער עס נעמט ניט צרום אלץ און איז ניט אנוועגבאר אויף די ווירק־ליכע שווערינקייטען פונ'ם ענין. שלייערמאכער וואָרענט אנט־קעגען טעות'ן, אָבער ער קען זיי ניט אויסהיילען ניט אָנרירענדיג די הייליגקייט פון הייראַט, וועלכע ער פרעגט קיינמאל ניט אָפּ. וואָרים וואָס קען מען טאָן וען מען האָט שוין דעם פעלער געמאכט? און וואָס טיט מען וען דער פעלער איז בלויז אויף איין זייט, וען בלויז די ליבע פון איין צד איז קאלט געוואָרען, בעת די ליבע פונ'ם אנדערען האלט נאָך אָן? און ער שענקט ניט קיין איין וואָרט און קיין איין געדאנק דעם פאקט אז חייראט,

ווי א געזעלשאפטליכע אינסטיטוציע, עקזיסטירט ניט צוליב די פארליבטע, אז איהר לכתחילה'דיגע כונה איז געווען צו פארזיכערן דאָס קינד מיט'ן פאָטער'ס אייגענטום, און אז זי האָט בסדר עקזיסטירט, וויל פאר דער געזעלשאפט איז זי געווען דאָס איינציגע מיטל צו באשיצען דעם וואקסענדיגען דור. שלייערמאכער, דער אידעאליסט, וואָלט גערן געוואָלט אויסגעפינען א נייעם מאָדעלן פונדאמענט, און ער פארזוכט די וויכקליכע, די פראקטישע שווערינקייטען. ווי כאראקטעריסטיש עם איז פאר'ן פאָלק צו וועלכען דער שרייבער געהערט אָט די גאנצע חקירה וועגען געפיהלען. אן איטאליענער האָט מיר אמאל געזאָגט: „דאָס וואָס רופט ביי אונו ארויס דאָס גרעסטע וואונדער בנוגע דעם געפיהלס־לעבען פון די טעוטאָנישע פעלקער, איז זייער קולט פון ליבע. פאר זיי איז ליבע זיכער א רעליגיע, עפעס אזעלכעס אין וואָס א גוטער מענש מוז גלויבען. און די דאָזיגע רעליגיע האָט איהר טאָדעלאָגיע, און איהר פילאָזאָפיע, און אלץ מיט אנאנדער. מיר אָבער ליבען, און דערמיט ענדיגט עס זיך." איך האָב געטראכט פון דער דאָזיגער רעדע בעת איך האָב געלייענט שלייערמאכער'ן. וויפיעל געניאליטעט ער וויזט ארויס קלאָר מאכענדיג אז מענשען דארפען זיך ניט לאָזען צעטומלט ווערען פון פאלשע טעאָריעס ווען זיי ליבען, און וואָס שטענדיגער גלויבען אין דער ליבע, וואָס דארף „פארענדיגען און פארפולקאָמען דעם כאראקטער", עס ליגט אין סאמע פונדאמענט פון דעם אלעם! עס איז אינטערעסאנט צו פארגלייכען מיט שלייערמאכער'ן געוויסע אויסדרוקען פון גרויסע שרייבער אנדערע פעלקער איבער'ן זעלבינען ענין. זיי וויזען ארויס בולט'ער דאָס, וואָס איז ביי שלייערמאכער'ן כאראקטעריסטיש נאציאָנאל.

זשאָרזש זאנד, וועמעס ערשטע ראָמאָנען עם זיינען דער אויסדרוק פון דער זעלבינער באוועגונג אין פראנקרייך, ווי די וואָס „לוצינדע" האָט אריינגעפירט אין דייטשלאנד, זאָגט דורכ'ן מויל פון די הויפט העלדען פון „זשאק" און „לוקרעציא פליאָריאני": „פאָל און ווירדזשיניא זיינען פעהיג געווען זיך איינם דאָס אנדערע צו ליבען שטענדיג און אָהן אן אויפהער; וואָרים זיי זיינען געווען קינדער וואָס איין מוטער האָט אויפגעהאָדעווען. אונזער סביבה

איז נעווען צו ווייט ניט גלייך... כדי צוויי מענשען זאָלען זיך שטענ־
דיג איינס ס׳אַנדערע פארשטעהן, און זיך פאראייניגען דורך אַן
אומביטענדיגער ליבע, דארפען זייערע כאראַקטערען זיך האָבען
אויסגעבילדעט פון קינדווייז אויף דורך אַן ענליכער ערציהונג, זיי
דארפען האָבען די זעלביגע גלויבענס, די זעלביגע פסיכישע נייגונ־
גען, אפילו די זעלביגע מאניערען און געוואוינהייטען. אָבער מיר,
די אומגליקליכע אָפשטאַמער פון א צערוטערטער און פארדאָרבע־
נער געזעלשאפט, וואָס באציהט זיך צו איהרע אָפגעזונדערטע קינ־
דער ווי א שטיף־מוטער, און איז, אין איהרע ווילדע מאָמענטען, א
סך ווילדער צו זיי ווי אמת׳ע ווילדע זיינען, טאָ ווי קענען מיר זיך
וואונדערען, נאָך אזא גרויסער אויסערליכער שפאלטונג, וואָס עס
איז פאראַן אַן אייביגע שפאלטונג צווישען די הערצער און אַן אומ־
מעגליכקייט פאר אַן אינוועניגסטער האַרמאָניע?״

מען זהט באשיינפערליך, אז זשאָרזש זאנד איז פיעל וויי־
ניגער איבערצייגט אוידער שלייערמאכער אין דער וואַרשיינ־
ליכקייט אָדער מעגליכקייט אז דער מענש זאָל באַנעגענען די
„אמת׳ע ליבע, וועלכע מאכט פולקאָמען. זשאק זאָגט: „איך בין
דאָך איבערצייגט אז הירצאט איז איינס פון די בארבארישסטע אינ־
סטיטוציעס פון דער געזעלשאפט. איך צוויפעל ניט, אז זי וועט
אָפגעשאפען ווערען וועו די מענשליכע געזעלשאפט וועט ווייטער
פראָגרעסירען אין דער ריכטונג פון יושר און שכל. איהר פלאץ
וועט פארנעמען א בונד וואָס איז מענשליכער און ניט וויניגער
הייליג, און וועט פארזיכערען דאָס וואויליזיין פון די קינדער ניט
באגרענעצענדיג די פריהייט פון די עלטערען. אָבער דערווייל זוי־
נען מענער צו בארבאריש, און פרויען צו פחדנ׳יש צו פאדערען א
געזעץ וואָס איז העכער פונ׳ם אייזערנעם געזעץ אונטער וועלכען
זיי ווערען איצט רעגירט. באשעפענישען וועלכע האָבען ניט קיין
נעוויסען און קיין מאראל דארפען האָבען שוועדע קייטען. די
אויסבעסערונגען פון וועלכע עס חלומ׳ען נעווייסע אידעלע גיים־
טער, קענען ניט פארווירקליכט ווערען אין אזא צייט ווי די אונ־
זעריגע; די דאָזיגע גייסטער פארנעסען אז זיי זיינען א הונדערט
יאָר ווייטער פון זייערע צייט־חברים, און אז אידער זיי ביזיען
די נעזעצען דארפען זיי בייטען די מענשהייט״. זשאק זאָגט צו זיין

כלה אין טאָג פון זייער חתונה: „די געזעלשאפט וועט דיר באלד דיקטירען א שבועה. דו וועסט באלד דארפען שווערען צו זיין טרייו צו מיר און מיך צו פאלגען, ד. ה. קיינמאל ניט צו ליבען קיין אנדערען א חוץ מיך, און צו פאלגען מיך אין אלע זאכען. איינער פון די דאזיגע נדרים איז אן אבסורד, דער אנדערער — א שאנד".

די אידעע וואס זשארוש זאנד דריקט אויס אין די דאזיגע אלע ביכער איז אזא: די וויקליכע אוממאראליטעט אין ליבע באשטעט אין אפהיטען איהר אויסוויניגסטע ענליכקייט דורך קושען זיך א. אז. וו. בעת זי האט שוין אויפגעהערט צו עקזיסטירען. זשאק זאגט: „איך האב קיינמאל ניט געצוואונגען מיין כח הדמיון ווידער אנצוצינדען אדער אויפצולעבען אין מיין נשמה א געפיהל וואס איך האב דארט שוין ניט געפונען. איך האב קיינמאל ניט נעקוסט אויף ליבע ווי אויף א חוב, און אויף שטענדיגקייט ווי אויף א ראלע. ווען איך האב געפיהלט אז די ליבע איז פארלאשען אין מיין נשמה, האב איך אזוי געזאגט, און האב זיך דערפון ניט פארשעמט און מיין געוויסען איז געווען רוהיג". און „לוקרעציא פלאראני" זאגט נאך אויסדריקליכער: „קיין איינע פון די לייד־ענשאפטען וועלכע איך האב זיך אונטערגעוואָרפען אזוי נאאיוו און בלינד, קוקט מיר ניט אוים צו זיין אזוי זינדיג ווי יענע, וועלכע איך האב געוואלט, להיפוך צו מיינע געפיהלען, מאכען פאר א דויערנדיגע."

די פראנצויזישע שרייבערין דענקט, אז א שטענדיגע ליבע פאר איינעם און דעם זעלביגען מענשען איז בלויז א מעגליכקייט, וואס הענגט אפ פון געווייסע באדינגונגען. און איהר אידעע וועגען ליבע איז ניט ווי שלייערמאכער׳ס, אז זי איז א העכסטער ערציהונגס־כח, נאר אז זי איז אן אומווידערשטעהליכע נאטירליכע קראפט, א באצווינגענדיגע ליידענשאפט, זי איז שעהן, די שענסטע זאך אין לעבען. אינסטיטוציעס דארפען זיך צופאסען צו איהר, וואָרים זי קען ניט בייטען איהר טבע כדי זיך אריינצופאסען אין אינסטיטוציעס. ווי רוסא׳ס א שילערין נעמט זי זיך אן פאר דער נאטור.

לאמיר איצט א בליק טאָן אויף איינם פון די ווערק פון א דער־מאלטדיגען ענגלישען שרייבער פון דער זעלביגער טענדענץ, אויף שעלי׳ס „מלכה מאב". אין די באמערקונגען וואס ער האט צוגע־

נעבען צו דער דאזיגער פאעמע קומען מיר צו א דריטען מין נעגערשאפט צו דער הערשענדיגער מיינונג. שעלי זאגט: „ליבע איז אן אומפארמיידליכער רעזולטאט וועלכער איהר באמערקט ליבליכקייט. ליבע וועלקט אונטער א צוואנג; איהר סאמע תוך איז פרייהייט; זי איז ניט אין אינקלאנג מיט פאלגען, מיט אייפערזוכט, און ניט מיט מורא; זי איז צום מעהרסטען רייַן, פולקאמען און אומבאגרענעצט וועו איהרע דינער לעבען אין צוטרוי, גלייכהייט, און אהן צוריקהאלט... מאן און ווייב דארפען לעבען צוזאמען אזוי לאנג ווי זיי ליבען זיך; יעדעס געזעץ וואס וואלט זיי נעצווואונגען צו לעבען צוזאמען אפילו א רגע נאך דעם ווי זייער ליבע איז פארלאשען, וואלט נעווען די ערגסטע טיראניי, אזו אוא וואס פארדינט צום ווינציגסטען אז מען זאל זי פארלייזען. וואסער שרעקליכע פארכאפונג פונ׳ם רעכט פריוואט צו אורטיילען וואלט נעווען א נעזעץ וואס וואלט נעמאכט יעדע חבר׳שאפט פאר אומצעשיידבאר ניט קוקענדיג אויף די קאפריזען, אויף דער ניט־שטענדינקייט און אויף דער פעלבארקייט פון מענשליכען נייסט און אויף זיין פעהינקייט זיך אויסצובעסערען. און די קייטען פון דער ליבע וואלטען נעווען א סך שווערער און ווייניגער צו פארלייזען ווי די קייט פון חבר׳שאפט, ווייל ליבע איז מעכטיגער און מעהר קאפריזנע, מעהר אפהענגיג אן די דאזיגע דעליקאטע אייגענטימליכקייט פון דער פארשטעלונג און ווייניגער פעהיג זיך צו פארקלענערען צו זיין גלייך צו די אפענע פארדינסטען פון דעם וואס מען ליבט... די ליבע איז פריי; צוצוואנגען אז מען וועט אייביג ליבען די זעלביגע פרוי איז ניט ווייניגער אבסורד ווי צוצוואנגען צו האבען דעם זעלבינגען גלויבען... דאס איצטינע צוואנג־סיסטעם טוט גאר ניט אויף, אין די מעהרסטע פאלען, א חוץ וואס זי באשאפט היפאקריטען אדער אפענע שונאים. מענשען מיט פיינקייט אזו מארא, ווען זיי פארבינדען זיך אומגליקליכער־ווייז מיט עמיצען וועמען זיי קענען בשום אופן ניט ליב האבען, פארשוועגדען די טייערסטע צייט פון זייער לעבען אויף דער אומזיסטער טרחה צו ערשיינען אנדערש ווי זיי זיינען, צוליב די געפיהלען פון זייער אנדערער העלפט אדער צוליב דעם וואויזיין פון זייער בשותפות׳דיג קינד. די וואס האבען וויניגער אידעלקייט און פיינקייט זאגען אפען ארויס זייער אנ־

טוישונג, און זיי דערציהען די איבעריגע צייט פון זייער צוזאַמענדיג לעבען, וואָס בלויז דער טויט קען צעשיידען, אין א צושטאַנד פון אומהיילבארע קריגעריין און שנאה. די ערשטע ערציהונג פון די סינדער באַקומט איהר פּאַרב פון די עלטערנס מחלוקת'ן. מען שפּייזט זיי אין א סיסטעמאַטישער שול פון בייזקייט, געוואַלט און פּאַלשקייט... די איבערציגונג, אז א היראַט קען זיך ניט אויפּ־לייזען איז די שטאַרקסטע צוציהונג פּאַר די אוסוואורפען. זיי לאָזען זיך אריין אין זידלעריין אָהן א גרעניץ און אנדערע קליינע טיראַנען־ארבייט פון פאַמיליען לעבן, וויל זיי וויסען, אז זייער קרבן קען זיך ניט העלפען... פּראַסטיטוציע איז דאָס געוצליכע סינד פון הייראַט און איהרע ארומיגע פעלערן. פרויען וועלען געטריבען מיט שרעק פון די באַקוועמליכקייטען און סימפּאַטיען פון דער נעזעלשאפט, בלויז צוליב דעם פּאַרברעכען וואָס זיי האָבען נעפּאַלגט א באַפעהל פון א נאַטירליכען פּאַרלאַנג. דאָס איז מען ווינציגער מוחל ווי מערדעריי... ווי באלד א פרוי פאַלגט די אינ־סטינקטען פון דער אומפעלבארער נאַטור (Sic!) דערקלערט די נעזעלשאפט אנטקעגען איהר א מלחמה, אן אומדערבארמדיגע און אייביגע מלחמה. זי דארף זיין דער איינגעצאַמטער שקלאַף, זי טאָר זיך ניט נוקם זיין, דאָס רעכט צו פּאַרפּאַלגען געהערט צו זיי, דער חוב צו לוידען — צו איהר. זי לעבט א שענדליך לעבן; דאָס הויכע און ביטערע שפּאַט־געלעכטער וואַרפט אויף איהר אָן א מורא נקמה צו נעמען. זי שטאַרבט פון א לאַנגער און טליהענדי־גער קראַנקייט. און דאָך איז זי די שולדיגע, זי איז דער פּארברעכער, און די געזעלשאפט איז די ריינע, כשר'ע מאַדאַם, וואָס וואַרפט זי ארויס ווי אן עופּ'לע פון איהר אומבאַשמוצט לייב. יונגע לייט, וואָס די פּאַנאַטישע אידעע פון צניעות שליסט זיי אויס פון דער געזעלשאפט פון באַשיידענע און געבילדעטע פרויען, חבר'ן זיך מיט די דאָזיגע זינדיגע און ארימע באַשעפענישען... צניעות איז א מאַנאַכישער און קירכליכער אבערגלויבען, א גרעסערער שונא פון נאַטירליכער איינגעהאַלטענקייט אפילו ווי גראָבע תאוה. זי טרעפט אין סאַמע וואַרצעל פון פאַמיליען גליק, און פּארביטערט דאָס לעבען פון מעהר ווי א העלפט פון מענשליכען מין, כדי עט־ליכע זאָלען קענען האָבען א מאַנאַפּאָל אויף מענשען לויט'ן געזעץ.

מען האט נאר ניט נעקענט אויסטראכטען קיין סיסטעם וואס זאל זיין א גרעסער שונא פון מענשליכען גליק איידער הייראט. איך שטעל מיר פאר אז דער רעזולטאט פון אפשאפען הייראט וועט זיין א פאסיגע און נאטירליכע אראנזשירונג פון געשלעכטליכען פאר־קער. איך זאג בשום אופן ניט, אז דער פארקער וואלט געווען א געמישטער; פארקערט, עס קומט אויס, פון די באציהונגען פון עלטערען צו קינדער, אז אזא פאראייניגונג דויערט אין אלגעמיין לאנג, און איז העכער פון אלע אנדערע בנוגע איידעלקייט און אי־בערגעבענקייט... דער אמת איז, אז רעליגיע און מאראל, לויט ווי זיי שטעהען איצט, שטעלען צונויף א פראקטישען שלחן ערוך פון צרות און שקלאפערייי. דער גרעאנק פון מענשליכען גליק דארף אפריסען יעדעם בלאט פון גאט'ס פארשאלטען בוך איידער דער מענש וועט קענען איבערלייענען די אויפשריפט אויף זיין הארץ. א, ווי די מאראל וואלט זיך דערשראקען פאר איהר אייגענער פאר־שטעלטער מאסקע וועז זי וואלט אין איהר שטייפען קארסעט און אין איהר פוץ א קוק געטאן אין שפיגעל פון דער נאטור!"

דא זעהען מיר ווייטער ווי מען אפעלירט צו דער נאטור; אבער דער שטאנדפונקט איז אין גאנצען אן אנדערער. שעלי, דער ענטוזיאסטישער אטעאיסט, שרייבט צו די הויפט צרות פון דער גענזשאפטליכער מענשהייט צו דער טראדיציאנעלער רעליגיע. די „אומפעלבארע" נאטור איז די געטליכקייט וואס ער שטעלט אויפ אויפ'ן פלאץ פונ'ם גאט פון דער תורה. ער דענקט, אז דער מענש האט א רעכט צו פאדערן גליק און, ווי אן אמת'ער ענגלענדער, קעמפט ער פאר דער באפרייאונג פונ'ם איינצעלנעם פון דער צוואנג פון אויסווייניגסטע גענזשען, ניט ארייניטראכטענדיג זיך אין דער פסיכאלאגיע פונ'ם ענין. שלייערמאכער וואלט אנטקענען דעם וואס איז „נארישׁ", וואלט ווי באלד איהר מאכט א נארישען טריט וועלט איהר געבונדען צו איהם; אבער ער, דער פראטעסטאנטישער גייסטליכער, אגיטירט פאר אן אויפשטאנד בלויז אומדירעקט. זשארזש זאנד רעבעלירט אנטקענען אלץ וואס איז אן אום'כבוד. אינ'ם עטישען גלויבען פון דער פראנצויזישער שרייבערין שפילט כבוד דיזעלביגע ראלע וואס קלוגשאפט שפילט ביי שלייערמאכער'ן. ווי זי דריקט זיך אוים דורך זשאק'ס מויל, פראטעסטירט זי אין

נאמען פון׳ם כבוד פון דער מענשהייט, ווייל אזא איז איהר אידעאל פון מענשליכען כבוד. שעלי שיינט ארויס ווי דער פארטיידיגער פון פערזענליכער פרייהייט; קנעכטשאפט, אט וואס ער ווייל אפשאפען. דער ענגלישער אפאסטאל פון פרייהייט, וועלכער ווערט באלד א גלות־אפריכטער, אטאקירט אהן א ציטער די אינסטיטוציעס פון דער געזעלשאפט. זשארזש זאנד האט קיינמאל ניט אטאקירט די היראט דירעקט. זי זאגט טאקע אינ׳ם ארייניפיהר צו Mauprat: „איך האב בלויז אטאקירט די מענער, און אויב מען פרעגט מיך וואס איך שלאג פאר אויף זייער פלאץ, ענטפער איך: „הייראט". אבער שעלי, וועלכער באמערקט אלע איבלען פון׳ם געזעלשאפטליכען און פאליטישען שטאנדפונקט, שלאגט פאר אויסצובעסערען די מענשהייט דורך געזעצגעבונג, זייענדיג איבערצייגט, אז דער שטאט איז מחויב צו פארזיכערען פאר׳ן אייגצעלנעם אלס בירגער אזוי פיעל פרייהייט אין האנדלונג ווי־פיעל עס איז נאר מעגליך.

מען זעהט קלאר, אז פון די אלע דריי פארטרעטער פון׳ם זעלביגען גראנק איז שלייערמאכער דער טיפסטער און צוריקגעהאלטענסטער. לויט זיין אפשאצונג איז דער כאראקטער דאס וויכטיגסטע, לויט זשארזש זאנד׳ן איז דאס וויכטיגסטע דאס הארץ, און לויט שעלי׳ן — גליק. די דאזיגע דריי גרויסע שרייבער זייענען די ווארט־פירער פון דריי גרויסע פעלקער, און ווען מען פארגלייכט זיי קען מען בעסער פארשטעהן דעם תוך פון דער נאנצער באוועגונג, וואס הייבט זיך אן ביים אנפאנג פון יארהונדערט, אבער וועלכע קען זיך ניט איינשטעלען אין באשטימטע פארמען און קען ניט ארויסברענגען קיין גוטע כארוהיגענדע רעזולטאטען ביז די אינטעלעקטועלע און געזעלשאפטליכע עמאנציפאציע פון דער פרוי וועט דערגרייכען אזא מדרגה, אז זי וועט זיין אומאפהענגיג פון געזעלשאפטליכע פאראורטייל־ען, וועט וויסען איהר אייגענע נויטען און וועט האבען די מעגליכקייט זיי צו באפרידיגען.

קאַפּיטעל 9.

וואקענראָדער: ראָמאַנטיזם און מוזיק.

וואַקענראָדער'ס ביכעל; ווי ער שילדערט זיך אין זיין העלד בערגלינגער; דער אַנעקדאָט מיט'ן הונט; טיק און וואַקענראָדער; די קאָטוולישע טענדענץ; טיק'ס ענטוזיאַזם פאַר מוזיק; נאָוואַליס'עס הכּכמה; די קלוינג־קלאַנג לידער; טיק'ס שפּראַך־מוזיק; האָפמאַן געהט נאָך ווייטער.

אין זיינע „בריף וועגען לוצינדע" האָט שלייערמאכער, דער שטאָלצער, דער בכבוד'ער, אָנגעשטרענגט זיין גאַנצען שכל צו געפינען אינ'ם בוך עפּעס וואָס איז פּאַרענדיגט, וואָס האָט א זין. ער האָט אריינגעטראָגען אהין זיינע פּערזענלעכע מיינונגען. אָבער זיין פּאָזיציע איז געווען א פּאַלשע. באַהאַנדלענדיג אַן אומרעאַל בוך, האָט ער פּרובירט צו פּארענטפערען א רעאַלע פּראַגע, צו שטיצען א פּרייען, העכערען מאָראַלען שלאָן ערוך אויף א וועלט וואָס, אנשטאט צו טאָן דאָס וואָס עס האָט געזאָלט טאָן, דהיינו, באַווייזען די מענליכקייט צו מאכען פּאָזיציע פון לעבען, האָט עס בלויז דערציילט וועגען די פּאַנטאַסטישע ספּעקטאַקלען פון עטליכע טאַלאַנטירטע מענשען, וועלכע האָבען צעזייט געדאַנקען וועגען פּאָזיציע אין א ווילדער, צעלאָזענער וויסקליכקייט.

„לוצינדע" איז אין תוך געווען פּוסט. און אָט דער פּוסטער, ליידיגער אידעאַליזם איז א שטריך וואָס אַלע פּארשידענע פּאַרצווייגונגען פון'ם ראָמאַנטיזם פּארמאָגען. געטע'ס פּראָמעטעאוס שרייט צו צעאוס'ן: „האָסטו זיך פּארגעשטעלט אז איך וועל האָסען דאָס לעבען, אז איך וועל אַנטלויפען אין דער מדבר, וויל אַלע מיינע טרוימען־בליטען זיינען ניט רייף געווארען?" אזוי רעדט א פּראָמעטעאוס, אזוי רעדט א געטע. עס איז אָבער געווען גאַנץ נאטירליך, אז דער דאָזיגער געפיהלפּולער יונגער דור זאָל ארויסברענען א גרופּע שרייבער וועלכע, טאקע דערפּאַר וואָס

זייערע „טרוימען־בליטען זיינען ניט רייף געוואָרען", צוליב דער פּאַרצוויפעלטער אומצופרידענהייט מיט דער ווירקליכקייט, האָבען זיך אָנגעכאַפּט אָן דער לייַדיגער לופט און האָבען נאָכגעפאָלגט שאָטענס, וועלכע זיי האָבען עקשנות'דיג געוואָלט באַשענקען מיט א קערפּערליכער עקזיסטענץ, און זיי האָבען געהאַלטען אז בלויז קונסט און פּאָעזיע, און זייער עלעמענט און אָרגאַן— דער כח הדמיון, זיינען וויכטיג און לעבעדיג, אָבער אַלע אַנדערע זאכען (מיט אַנדערע ווערטער, דאָס ווירקליכע לעבען) איז, פונקט ווי וואולגאַרע פּראָזע, זינלאָז, נאָך מעהר, שלעכט אין די אויגען פון'ם גאון.*)

און פון דעסטוועגען זיינען די ערשטע פּרעדיגער פון דער דאָזיגער נייער טעאָריע געווען ווייט פון ווילדקייט אָדער עזות־פּנימ'דיגקייט. דאָס ערשטע פּנים וואָס קומט אַקעגען אונזער בליק איז פונקט פּאַרקערט, עס איז מאָדנע איידעל, עס געהערט צו די ריינסטע און מילדסטע אין דער גאַנצער מאָדערנער ליטעראַטור — דאָס בלאַסע, פייַנע פּנים פון וואַקענראָדער'ן.

דער ראָמאַנטישער ענטוזיאַזם פּאַר קונסט האָט זיך לכתחילה אויסגעדריקט אין א דעליקאַט שטיקעל אַרבייט פון דער פּערער פון א וואַרעמען בחור ביי וועמען דאָס לעבען איז פּאַרקירצט געוואָרען א דאנק דעם קאָנפליקט צווישען זיין ברענענדיגען פּאַראַנג צו לעבען פּאַר דער קונסט און דער פליכט וואָס זיין פּאָטער האָט אויף איהם אַרויפּגעצוואונגען צו פּאַרנעמען זיך מיט א פּראַקטישער פּראָפּעסיע. ער איז געשטאָרבען מיט לחלוטין אויסגעשפּאָטע כוחות אין זיין פּינף און צוואַנציגסטען יאָר. זיין לעבען איז געווען ווי א מילד, לייכט ווינטל וואָס וואַרעמט די לופט אין אַן ערשטען פרילינג טאָג, און רייצט די ערשטע בלומען. זיינע בריף צו טיק'ן, וועלכער איז געווען זיין אינטימער פרייַנד, און וועמען ער האָט אָהן א שיעור באַוואונדערט, וויזען אַרויס כמעט א מיידעלשע ליבע פּאַר'ן דאָזיגען מענשען, וועלכער איז געווען מענליכער און בארימטער.

אין יעדער, מעהר אָדער ווייניגער וויכטיגער ביבליאָטעק,

*) Hettner, Die romantische Schule, 48.

מעג מען זיך זיכער ריכטען צו געפינען א קליין, שעהן־נעדרוקט ביכעל, וואָס איז ארויסגעגעבען געוואָרען אין 1797, און רופט זיך

Herzeensergiessungen eines kunstliebenden Kloster-bruders

(„השתפכות הנפש פון א קונסט־ליבהאָבער, א מאָנאָך") דעם שרייבער׳ס נאָמען ווערט ניט אָנגעגעבען. פּאַראַן א ווינציג, ראַפאַעל׳ס קאָפּ, וועלכער זעהט אויס מיט די גרויסע אויגען, פּולע ליפּען, און שלאַנקען האַלז, וואָס מען גיט אָן אין זיינע פּאָרטרעטען, ווי עפּעס א הויך אינטעלעקטועלער קריסטליכער דינער פון וועגנוס׳ן, וואָס איז שוין ווייט פּאַרגאַנגען אין שווינדזוכט. די אויפשריפט אונטער׳ן בילד איז ניט בלויז „ראַפאַעל", נאָר „דער געטליכער ראַפאַעל", ד. ה., דער ראַפאַעל פון די ראָמאַנטיקער. דאָס דאָזיגע געשמאַקע ביכעלע איז א מין ערשטע צעל פון׳ם גאַנצען ראָמאַנטישען אָרגאַניזם. ארום איהם גרופּירען זיך די שפּעטערדיגע ווערק. כאָטש עס קומט ניט ארויס פון א מעכטיגער שאַפענדיגער קראַפט, איז אָבער זיין באַפרוכפּערונג כח געווען וואונדערליך גרויס. עס איז א בוך וואָס פּארמאָגט בלויז פּלאַנץ־ארטיגע, ארומפּלעכטענדיגע אידעען, בלויז פּאַסיווע אייגנדרוקען; נאָר דער וואַקס אין וועלכען די אייגדרוקען זיינען אייגנעקריצט איז אזוי ריין, אז די אייגדרוקען זיינען פעסט און בולט. דער נאָמען איז ניט פּארפירערישׂ. דער שרייבער גיסט אויס זיין הארץ אין א שטראָם פּלאַמענדיגען און רעליגיעזען ענטוזיאזם פּאר קונסט, אויסדריקענדיג עטליכע אייגפּאַכע אידעען אויף אן אייגפּאַכען אומרעטאָרישען אופן. די אייניציג דערלויבטע שטעלונג צו קונסט פּאר א מאָנאָך, איז אויבערגענעבענקויט. גרויסע אר־טיסטען זיינען אין זיינע אויגען געבענשטע, הייליגע צדיקים. זיין באַוואונדערונג פּאר זיי איז די באַוואונדערונג פון א קינד. אין דער שאַפונג פון דאָזיגען בוך האָט טיק מעהר ווי איין מאָל צוגעהאָלפּען וואקענראָדער׳ן. אָבער די אייגפּאַכע ביאָגראַפיע פון׳ם יונגען מוזיקער, יאָזעף בערגלינגער, איז אין גאַנצען וואקענראָדער׳ס ארבייט. בערגלינגער׳ס אידעלער כאראקטער דערמאָנט אונז אָן יאָזעף דעלאָראָמ׳ן, דעם פיקטיוון העלד, אין וועמען

דער יונגער ראָמאַנטיקער, סענט בעוו, האָט זיך אליין געשיל־
דערט. בערגלינגער איז וואקענראָדער. פונקט ווי וואקענראָדער
שטעלט ער זיך אנטקעגען דעם באשלום פון זיין פאָטער, אז ער
זאָל ניט ווערן קיין ארטיסט, און גלייכצייטיג פירט ער אָן נאָך
א שטארקערן קאמף מיט זיך אליין בנוגע זיין פאָזיציע אין באצוג
צו קונסט. עס באפאלט איהם א מורא — וועלכע, ווי מאָדנע עס
זאָל ניט קלינגען, באגעגענט דעם יונגען ראָמאַנטיזם דאָ, אויף
דער סאמע שוועל, ווי א שאָטען פון זיין מזל — די מורא טאָמער
וועט ער ווערן אומפעהיג פאר'ן אמת'ן לעבען וועט ער וועט צו
טיף פארזינקען אין דער קונסט. ריקערט האָט מייסטערהאָפט
אויסגעדריקט די דאָזיגע אידעע אין די פאָלגענדע שורות:

Die Kinder, lieber Sohun, der Gaukelschwertverschlucker
In Madras uben sich nicht an Confect und Zucker,
Von Bambus lernen sie die Spitzen zu verschlingen,
Um wachsend in der Kunst es bis zum Schwert zu bringen.
Willst du als Mann das Schwert der Wissenschaft verdaun,
Musst Du als jungling nicht Kunstzuckerbrodchen kaun. *)

יאָזעף דריקט עס אוים אזוי: די קונסט איז א רייצענדיגע,
פארבאָטענע פרוכט; דער וואָס האָט אמאָל פארזוכט איהר זיסע,
אינווייניגסטע זאפט איז א פארפאלענער פאר דער אקטיוואר, לע־
בעדיגער וועלט. די נשמה וועלכע די קונסט האָט צעווארימט,
איז צעטומעלט און הילפלאָז ווען זי געפינט זיך פנים אל פנים
מיט דער ווירקליכקייט. יאָזעף אליין ווערט באפרייט פון'ם דאָ־
זינען אומגליקליכען צושטאנד ערשט ווען הערליכע מוזיק הייבט
איהם אויף איבער די צרות פון דער ערה. אָבער ער ווערט בא־
הערשט פון זיינע שטימונגען. ער פארגלייכט גאנץ טרעפליך זיין
נשמה צו דער „עאָלישער הארף, וועמעס סטרונעס עס ציטערען

*) די קינדער פון די קונצענמאַכער וועלכע שלינגען שווערדען
אין מאַדראַס, איבען זיך ניט אויף קיין נאַשערייען.
זיי לערנען זיך די באַמבוס שפיצען צו פארשלינגען,
זיי זאָלען וויסער־צו עס ביז דער שווערד דערפירען
ווילסטו די שווערד פון וויסענשאפט פארשלינגען גרויסערהייט
דארפסטו נאָך אינגעלווייז פון קיכעלעך ניט לעבען.

אויף פון אַן אָטעם וואָס קומט, קיינער וויים ניט פון וואַנען, און אויף וועלכע די ביטענדיגע ווינטלעך שפּילען ווען זיי ווילען." מוזיק איז געווען די קונסט וואָס וואַקנעראָדער האָט נעלִיבט און צום בעסטען פּערשטאַנען; אין זיינע „פּאַנטאַזיעס איבער דעם ענין פון קונסט", וואָס איז פּערעפענטליכט געוואָרען נאָך זיין טויט, שטעלט ער זי אַוועק העכער פון אַלע אַנדערע קונסטען.

וואַקענראָדער איז ענלִיך צו נאָוואַליס'ן בנוגע זיין נייסטיגען צוזאַמענשטעל, אָבער ער האָט פּאַרמאָגט נאָך ווינציגער פעהיגקייט אַנטקעגען צו שטעלען זיך די שטורעמס פון לעבען. ער איז געווען אויף א געוויסער מאָס גוטהאַציג און גלויביג, דאָס איז געווען אַן עכטע ראָמאַנטישע גלויביגקייט, וואָס האָט אומעטום געזוכט סודות און נסים. די דאָזיגע נייגונג זיינע האָט נעברַאכט דערצו אז זיינע חברים זאָלען איהם אָפּטאָן שפּיצלעך, כאָטש זיי אַליין זיינען אַלע געווען מעהר אָדער ווייניגער עלול צו זעהן האַלוצינאַציעס און נעגייגט צו גלויבען אין נסים. א באריכט פון אזא סאָרט שפּיצעל איז פּאַרבליבען, אזא אַנעקדאָט וואָס מען קען נעפּינען בלויז אין דער ביאָגראַפּיע פון א ראָמאַנטיקער. אין דער אמת'ן דאַרף מען זעהן די ראָמאַנטיקער אין זייער טאָג־טעגליך לעבען, און ביי זייערע שרייב־טישען כדי צו פּערשטעהן זייערע טעאָריעס. וואַקענראָדער איז געווען א סטודענט מיט התמדה, און האָט קיינמאָל ניט פּערפעלט קיין לעקציע מיט זיין אייגענעם ווילען. צווישן פון זיינע ווינציגער געוויסענהאפטע פריינט זיינען אריין אין זיין צימער אין דער שעה פון א געוויסער לעקציע, וויסענדיג אז ער וועט אין דער היים ניט זיין, און האָבען צוגעבונדען א הונט צו דער שטול לעבען זיין שרייב־טיש, אין א זיצענדינער פאָזע. ביידע לאָפּעם האָבען זיי פּאַרזיכטיג צוועקגעלייגט אויף א גרויס בוך וואָס איז געלעגען אָפּען אויפ'ן טיש. די קלוגע חיה, וואָס איז געווען געוואוינט צו אזעלכע קונצען, איז געזעסען שטיל אין דער דאָזיגער לעבערליכער פאָזיציע, און די צוויי פרייַנד האָבען זיך באהאַלטען אין א דערבייאיג צימער צו זעהן וואָס עם וועט ארויסקומען פון זייער קאָנספּיראַציע. אהיים קומענדיג א ביסעל פריהער ווי געווינלִיך צו נעמען עטליכע פּאַפּירען, וועלכע ער האָט פּארגעסען, איז וואַקענראָדער נעבליבען

באַוועגלאָז, נשתומם, נאָפּענדיג אויפֿן הונט אָן זיין נייער מלאכה. אזוי ווי ער האָט מורא געהאט צו פּאַרנאַכלעסיגען זיין פּליכט און ניט ווילענדיג מאכען א סוף צו דער מערקווירדינער ערשיינונג, האָט ער פּאַמעלעך גענומען די פּאַפּירען פון טיש און פּאַרלאָזען דאָס צימער. בייגאכט, ווען קיינער האָט ניט אַרויס־געוויזען קיין פּאַרלאַנג צו רעדען האָט ער פּלוצלונג איבערגעריסען די שטילקייט זאָגענדיג מיט געשירטקייט: „מיינע פּריינד, איך ווייל אייך זאָגען א וואונדערבארע זאך: אונזער שטאלמייסטער (דער הונט) קען לייענען".*)

לייענט זיך דאָס ניט ווי א סצענע פון טיס „קעצעל אין שטיוועל" אדער האָפּמאנ׳ס מעשה פון׳ם הונט בערנאנצא? קו־קען די דאָזיגע ביכער ניט אוים צו זיין, כאָטש זיי זיינען מאָדנע אומרעאל, ווירקליכע קאָפּיעס פון׳ם פּריוואטען לעבען פון די רא־מאנטיקער? אין „קאטער מור" זאָגט די קאַץ: „אין צימער פון מיין בעל הבית האָט מיך קיין זאך ניט אזוי צוגעצויגען ווי דער שרייב־טיש, וועלכער איז נעווען פּאַרזייט מיט ביכער, מאנו־סקריפּטען און אנדערע מערקווירדיגע אינסטרומענטען. איך וואָלט נעקענט רופען דעם דאָזיגען טיש א צויבער קרייז וואוהין איך בין נענען מיין ווילען אריינגעצויגען געוואָרען, און די גאנצע צייט האָב איך נעפיהלט א יראת הכבוד, וואס האָט ניט דערלאָזט אז מיינע נייגונגען זאָלען מיך גלייך בייקומען. אָבער אמאָל, ווען מיין בעל הבית איז ניט געווען, האָב איך איבערגעווילטיגט מיין מורא און בין אַרויפּגעשפּרונגען אויפֿן טיש. וואָסער גליס צו זיצען צווישען די פּאַפּירען און ביכער און ארומנישטערן אין זיי!" דערנאָך ניט זי א פּלינקען עפּען אויף א גרויס בוך מיט איהרע לאָפּעס און סטאַרעט זיך צו לייענען די נעדרוקטע צייכענס. אָבער אין דער זעלבינער רגע ווען די קאַץ פיהלט ווי א מערקווירדינער נייסט באַוצט זיך אין איהר, ווערט זי פּאַרציטערט פון איהר בעל הבית, וועלכער קומט אריין מיט א געשריי „פּאַרשאַלטענע חיה!" און לויפט צו צו איהר מיט א שטעקען. נאָר ער ציהט זיך גלייך צוריק, אויסרופענדיג: „קאַץ, קאַץ, דו לייענסט! דאָס

*) Kopfe: Tiecks Leben I, 177.

טאר איך ניט און וועל דיר ניט שטערען. מיט וואסער וואונדער־ליכען פארלאנג צו וויסען דו ביסט געבוירען געווארען!"

אזא סצענע קען מעהר ניט קלינגען ווי אומנאטירליך אין א ריין פאנטאסטישער מעשה בעת מיר האבען געזעהן וואס עס קען זיך טרעפען אין אמת'ן לעבען. עס דוכט אזוי ווי מיר וואלטען געזעהן ווי דער רעגענבויגען פון דער פאנטאסטישער פארשטע־לונג שפרייט אויס זיין געוועלב איבער דער גאנצער ראמאנישער באווענונג פון איהר ערשטען מילדען, כאטש ערנסטען, אנזאגער, ביז איהר לעצטען כשופ'דיגען, ארימסטאקראטישען וואהרט־פירער, פון וואקענראדער'ן ביז האפמאנ'ען. וועז מיר באגעגענען אין „טיק'ס לעבען" אהן א שיעור בארימטען פון ענליכע האלוצינא־ציעס, הייבען מיר אן חושד צו זיין אז ס'איז ניטא קיין זאך, ווי פאנטאסטיש זי זאל ניט זיין, וואס מען קען געפינען אין די שרים־טען פון די ראמאנטיקער, וואס זייער פיבערישע פאנטאזיע האט זיי ניט אינגעראדט אז זיי זעהען זי אין אמת'ן לעבען.

עס איז זעהר און זעהר אינטערעסאנט צו באמערקען, ניט בלויז די ווירקונג וואס וואקענראדער'ס שטימונגען און געפיהלען האבען אויף טיק'ן, נאר אויך ווי אזוי טיק, וועלכער געפינט זיך אונטער אזא אינפלוס, באטייליגט זיך אין וואקענראדער'ס אר־בייט. דאס ערשטע וואס מיר באמערקען איז, וואס טיק, וועלכער האט ביז איצט, בלויז אין די באפרייאונג־מאמענטען פון זיין שא־פען, געקענט ארוים'כשופ'ן פון דער פינסטערניש וויליאם לא־וועל־ארטיגע שטימונגען און געבען זיין רייכען טאלאנט פרייע באוועגליכקייט, לערנט פון וואקענראדער'ן צו גלויבען אין כח הדמיון און אין קונסט ווי מעכטיגע כחות אין מענשליכען לע־בען, און דורך דעם איז ער געקומען צום אייניגען פעסטען בא־זים פאר א וועלט אנשויאונג, וועלכע ער האט אמאל דערגרייכט. דאס צווייטע איז, דער וויניגער אומאפהענגיגער גייסט פון אט די צוויי, געהענדיג אין וואקענראדער'ס טריט, שטרייכט ער אונטער שלע זיינע טענדענצען, פירענדיג זיי צו וויל־פאנטאסטישע, דאך נאטירליכע שלוסען.

בלויז אין די דאזיגע טיילען פון דעם „השתפכות הנפש", וואו טיק האט מיטגעארבייט ערשיינט די קאטוילישע טענדענץ

אומפארשטעלט. טיק איז יענער, ווען מאכט אז דער מאלער אנ־טאניא זאל פארגעטערן ניט בלויז די קונסט, נאר אויך „די הייליגע בתולה און די הייליגע אפאסטאלען"; און דאס ווערטעל, אז די אמת'ע ליבע פאר קונסט דארף זיין א „רעליגיעזע ליבע אדער א בא־ליבטע רעליגיע", געהערט טאקע טיק'ן. אבער דאס מערקווור־דינסטע פון אלץ, ווי א ביאגראפישער דאקומענט, איז א ברוף, וועלכען טיק האט זיכער געשריבען, כאטש ער האט עס געליי־קענט, דער ברוף אין וועלכען א יונגער מאן, אלבערט דירער'ס א תלמיד, ווען איז געקומען קיין רוים שטודירען קונסט, באשרייבט זיין איבערגאנג צום קאטאליציזם. עס קומט פאר אין דער קירך פון הייליגען פעטער. „די קלינגענדינע לאטיינישע זמירות, וועל־כע האבען דורך זייער שטיינען און פאלען זורכגערדונגען די וואק־סענדינע מוזיקאלישע קלאנגען פונקט ווי שיפען וואס שניידען זיך דורך די כוואליעס פון ים, האבען דערהויבען מיין נשמה אלץ העכער און העכער. וועז די מוזיק האט אדורכגענומען מיין גאנ־צע נשמה און איז געפלאסען אין אלע מיינע אדערען, האב איך זיך אויפגעכאפט פון מיין אינערליכער אריינגעטראכטקייט און זיך ארומגעקוקט, און דער גאנצער טעמפעל האט מיר אויסגעקוקט צו זיין לעבעדיג, אזוי פאר'שכור'ט בין איך געווען מיט דער מו־זיק. אין דער זעלבינער רגע איז שטיל געווארן; א גלח איז צו־גענאנגען צום הויכען אלטאר און מיט אן איינדרוקספולער באוועג־נונג האט ער הויך אויפגעהויבען דאס הייליגע ברויט אין די אוי־גען פון פארזאמלטען עולם. אלע זיינען געפאלען אויף זייערע קניהען, און טרומייטען, און איך ווייס ניט וואסערע מעכטיגע אינסטרומענטען, האבען אריינגעדונערט און אריינגעשאלט דעם נייסט פון יראת הרוממות אין מיין סאמע נשמה. דערנאך האט זיך מיר פלוצלונג אויסגעוויזען אזוי ווי דער גאנצער קניהענדיגער עולם וואלט נעבעטען פאר מיין נשמה און איך האב אויסגעמישט מיינע תפלות מיט זייערע."

די דאזיגע ציטאטע איז באזונדערס אינטערעסאנט, ווייל זי אנטהאלט א זיכערען באוויז (וואס דער גרינדליכסטער פון אלע באאבאכטער און קריטיקער, העטנער, האט פארזעהן), אז די נוי־גונג צום קאטאליציזם האט געהאט איהרע וואורצלען אין סאמע

ערשטען פרינציפ פון דער ראָמאַנטישער באַוועגונג. סיי העטנער און סיי יוליאַן שמיט גיבען צו צופיעל וויכטינקייט צום פאַקט אז שלענעל, אויף דער עלטער, אין זיין נוט־באַקאַנטען בריף צו א פֿראַנצויזישער דאַמע, שרייבט צו זיין קאַטוילישע ניינונג צו א predilection d'artiste (קינסטלער נאַטור). וואָרים די אורזאַך, דער אורשפרונג פון דער קינסטלער נאַטור לינט אינ֯ם אָפּקערען זיך פון ראַציאָנאַלקייט.

אָבער די קאַטוילישע ניינונג איז ניט געווען די איינציגע ניינונג וואָקענראָדער׳ס אָן וועלכער טיק און זיין שול האָבען זיך אָנגעבאָפּט און מגזם געווען. אין די „פֿאַנטאַזיעס איבער דער קונסט" לויבט וואָקענראָדער די מוזיק ווי די קונסט פון אלע קונסטען, די קונסט וואָס, מעהר פון יעדער אַנדערער, איז פעהיג אָפּצוהיטען און קאָנדענסירען די געפיהלען פון מענשליכען הארצען, צו לערנען אונז, „פיהלען די געפיהלען". וואָס דען, וואָס נאָך האָבען די ראָמאַנטיקער געפיהלט? דאָס איז געווען ווי אָנגעמאַסטען פאַר טיק׳ן. וואָקענראָדער האַלט מוזיק העכער פון פּאָעזיע און באַהויפּט, אז די שפּראַך פון דער מוזיק איז א סך רייכער. צו וועמען זאָל דאָס אָפּעלירען אַזוי שטאַרק ווי צום מענשען וועמעס לידער זיינען גיכער אן אויסדרוק פון דער שטימונג אין וועלכער מען שרייבט פּאָעזיע איידער פּאָעזיע אַליין, גיבער קונסט־שטימונגען איידער קונסט־ווערק?

טיק געהט ווייטער פון וואָקענראָדער׳ן און ער קלייבט אויס פון דער מוזיק די אינסטרומענטאַלע מוזיק אלס די איינציגע וואו די קונסט איז ווירקליך פריי, באַפרייט פון אלע באַגרענעצונגען פון דער דרויסיגער וועלט. אויף האָפמאַן, וועלכער איז געווען סיי א מוזיקער און סיי א דיכטער, רופט אָן די אינסטרומענטאַלע מוזיק די ראָמאַנטישסטע פון אלע קונסטען. און דאָס וואָס פונקט אין יענער צייט עמאַנציפירט בעטהאָווען די אינסטרומענטאַלע מוזיק און הייבט זי אויף צו איהר העכסטער אַנטוויקלונג, קען דערמאָנט ווערען ווי א מערקווירדיגער ביישפּיל פון דעם צוזאַמענהאַנג וואָס עקזיסטירט תמיד צווישען די גרויסע אינטעלעקטועלע ערשיינונגען פון אן עפּאָכע, ווי א שטאַרקער באַוויזּ פון׳ם פאַקט אז די ראָמאַנטיקער, מיט זייער גאַנצער כלומר׳ש־

טער און ווירקליכער אומאָפהענגיקייט און ספּאָנטאַניטעט, האָ־בען זיך אומבאַוואוסט אונטערגענעבען און נאָכגעפּאָלגט אַן אל־געמיינער טענדענץ.

אזוי ווי דער ענטוזיאזם פּאַר דער מוזיקאַלישער טיפקייט און דעם מוזיקאַלישען פּייער האָט זיך אזוי ארום אריינגעריסען אין דער ליטעראַטור, איז טיק באַלד געקומען דערצו אז ער האָט נעהאַלטען דעם געפּיהלפּולען מעלאָדישען קלאַנג פּאַר דער אייג־ציג אמת'ער, דער אייגציג ריינער פּאָעזיע. זיין „ליבעם געשיכטע פון דער שענער מאַגעלאָנע" איז א גוטער ביישפּיעל דערפון. אפילו אין דער פּראָזאַישער טייל פּוו דער מעשה געפּינט מען בלויז קלאַנגען און אָפּקלאַנגען, דאָס איז דעם העלד'ס געפּיהלען און די לאַנדשאַפט וואָס דינט וויי א הינטערגרונד פּאַר זיי. דער גראַף הערט נאָר ניט די קלאַנגען ארום איהם; ווייל „די מוזיק ארום איהם האָט פּאַרטרונקען דאָס רוישען פון די ביימער און דאָס שפּריצען פון די פאָנטאַנען". און די דאָזיגע אינערליכע מוזיק ווידער ווערט פּאַרטרונקען פון די זיסע טענער פון ווירקליכע אינ־סטרומענטען. „די מוזיק איז געפלאָסען ווי א מורמלענדיג טיי־כעל און ער האָט געזעהן דעם צויבער פון דער פּרינצעסין זיך ווינענדיג אויף א זילבער שטראָם, געזעהן ווי די כוואַליעם קושען דעם זוים פון איהר קלייד... מוזיק איז איצט געווען די אייגציג באַוועגונג, דאָס אייגציג לעבען אין דער נאַטור". דערנאָך שטאַרבט אָפּ די מוזיק. „ווי א שטראָם בלוי ליכט" פּאַרשווינדט זי אינ'ם רוים; און דערנאָך ערשט הייבט דער ריטער אליין אָן צו זינגען.

אין „גאַרטען פון פּאָעזיע" וועגען וועלכען מיר לייענען אין „צעבריגא" זינגט אלץ, די רויזען און די טוליפּען, די פּייגעל און די בלויקייט פון הימעל, פּאַנטאַנען און שטורעמס, שטראָמען און גייסטער, אלץ זינגט. אין „בלויען פויגעל" לייענען מיר, אז „די בלומען האָבען זיך געקושט מעלאָדיש". אין דער דאָזיגער ליטע־ראַטור האָט אלץ זיין מוזיק, — דאָס לבנה־ליכט, ריחות, מאַלע־ריי, אלץ. אָבער פון דער אנדערער זייט לייענען מיר וועגען די שמראַלען, דעם פּארפום, און די פּארמען פון מוזיק: „זיי האָבען געזונגען מיט מעלאָדישע העלזער צו טאַקט פון דער מוזיק פון די

לבנה שטראַלען". דער ראַמאַנטיזם האָט זיי אָפּגעוואַנדט פון דער מאַטעריעלער ווירקליכקייט. א באַשטימטע, קערפּערליכע פּאָרם, נאָך מעהר, א בולט'ע פּאַרשטעלונג פון גייסטיגע צושטאַנדען איז פּאַר זיי געווען אוממעגליך. ניט דאָס האָבען זיי געמיינט. אין זייערע אויגען אין דאָס ממשות'דיגע געווען גראָב און וואולגאר. יעדע בולט'ע כאַראַקטעריסטיק צעריסט אין עפּעס א מין אויפלייזענדיגען בליק. זיי האָבען מורא צו פאַרלירען אין טיפקייט און אומענדליכקייט, דורך דעם וואָס זיי וואַלטען אפשר נעקענט נעווינען אין צוריקגעהאַלטענקייט און אין פּלאַסטישער קראַפט.

אַלע וואַרט־פּירער פון דער שול זיינען מסכים דערצו. דער ערשטער און וויכטיגסטער איז נאָוואַליס. זיינע „הימנען צו דער נאַכט", און אַלע זיינע לירישע לידער זיינען אין דער אמת'ן פּאָעזיע פון דער נאַכט און פון בין השמשות, און אין דער טונקעלקייט זיינען בולט'ע שטריכען אוממעגליך. זיין פּסיכאַלאָגישער צוועק איז, ווי ער אליין זאָגט, צו דערגרונטעווען די נאָמענלאָזע, אומבאַוואוסטזיניגע קרעפטען פון דער נשמה. דערפּאר איז זיין עסטעטישע טעאָריע, אז די שפּראַך דארף ווערען מוזיקאַליש כדי זי זאָל ווידער ווערען א ליד; און ער האַלט אויך, אז אין פּאָעטישער ארבייט דארף ניט זיין קיין שום אייגהייט א חוץ די אייגהייט פון גייסט די אייגהייט פון דער אידעע און פון דער אַנדלונג איז ניט נויטיג. „מען קען זיך פּאַרשטעלען, זאָגט ער, דערציילונגען מיט ניט מעהר צוואַמענהאַנג ווי עס איז דא אין די פּאַרשידענע טיילען פון א חלום, לידער וואָס זיינען מעלאָדיש און פול מיט שעהנע ווערטער, נאָר זיי האָבען ניט קיין געדאַנק און קיין פּאַרבינדונג; דאָס העכסטע איז א באַגרייפליכער סטראָף דא און דאָרטען, ווי שטיקער פון לחלוטין אומפּאַרבונדענע זאבען. די דאָזיגע אמת'ע פּאָעזיע קען, פּאַרשטעהט זיך, בלויז האָבען אַן אַלגעמיינע אַלעגאָרישע באַדייטונג און אן אומדירעקטע ווירקונג, ווי מוזיק."

ווי געפעליך דאָס האַרמאָנירט מיט פרידריך שלעגעל'ס טעאָריעס! שלעגעל, וואָס זיין טבע איז באַשטאַנען פון א רייה שטימונגען, וועלכער האָט ניט פּאַרמאָגט גענוג ווילענס־קראַפט אויסצופירען א פּלאַן, וואָס זיין אייגענע קאַריערע איז ענליך

אידישע סאלקס ביבליאטעק
ווינטשעסטער, 814 אדלי, אינסט
פרי דער ... פרי-שול

צו אַן אַראַבעסק וואָס האָט א בעזים־אַרטיגען אָנהייב און ענדיקט זיך מיט א צלם געמאכט פון א גאָפּעל מיט א מעסער, ער זאָגט: „דער אַראַבעסק, וואו די ליניע אליין וויגט זיך אויפאַך מוזיקאַליש, איז די עלטסטע, די אורשפרינגליכע פאָרם אין וועלכער עס דריקט זיך אויס די מענשליכע פאַנטאַזיע. זיינע קאָנטורען זיינען ניט בולט'ער פון די קאָנטורען פון די וואָלקענס אין אָוועט היטל". דער ראָזיגער גערדענק איז א טרעפליכער וועג מען וועגדט איהם אָן ניט אויף דער פאַנטאַזיע בכלל נאָר אויף דער פאַנטאַזיע פון די ראָמאַנטיקער. טיק'ס לירישע לידער זיינען ענליך צו געטע'ס ווי די וואָלקענס אויפ'ן האָריזאָנט זיינען ענליך צו שניי־בעדעקטע בערג. אונזער שטעלונג צו דער לירישער פּאָעזיע פון די ראָמאַנטיקער איז ענליך צו פּאָלאָניום'ס שטעלונג צו די וואָלקענס: „זעהסטו יענעם וואָלקען וואָס זעהט אויס כמעט ווי א קעמל? — בנאמנות, ער זעהט ווירקליך אויס ווי א קעמל. — עס דוכט מיר, אז ער זעהט אויס ווי א וויזעל.— ער האָט א רוקען ווי א וויזעל. — אָדער גאָר פון א וואַלפיש? — זעהר ענליך צו א וואַלפיש". אין נאַוואַלים'ן, לכל הפחות, אין די לידער זיינע, געפינען מיר דאָך א ממשות'דיגע, בולט'ע אַרטיסטישע פאָרם, אין טיק'ס שריפטען שווימט אלץ ארום אין דער פאָרם פון א מין נעפּעל אָדער פּאַרע, וואָס דאַרף אַנטשפּרעכען דעם מיסטעריעזען און געהאָבטען פייער פון דער טעמע. די קונסט ארבייט וועלט אָפּגעשטעלט און בלייבט אין איהר ערשטער עמבריאָנישער מדרגה פון א פּאַרע קנויל. אָט דער עלעמענטאַרער פּראָדוקט פון דער פאַנטאַזיע וועלט באַצייכענט ווי פּרימיטיווע פּאָעזיע. כדי נאָכאָמאָל צוריקצופירען א קלאָר ארויסגעבראכטע פּאָעטישע קונסט צו פּרימיטיווער פּאָעזיע, דאַרפען אלע בולט'ע פּאַרמען זיך אויפלייזען און זיך צוזאַמען קנעטען. טיק האָט מעהר געהאלטען פון די ווערק פון די גרויסע דיכטער, וועלכע זיי האָבען געשריבען איידער זייער סטיל איז געווען אַנטוויקעלט, אדער וועלכע עס האָט זיך זיי פּאַרוואָלט איבערצולאָזען מעהר אָדער ווייניגער אָהן א פּאַרם (ער איז מודה אז קיין איינע פון שעקספּיר'ס דראָמעס האָט ניט געמאכט אזא אויפדרוק אויף איהם ווי „פּעריקלעס", וואו בלויז איין טייל איז עכט), און ער אליין,

נעהענדיג אין וועג פון פעריקלעס, האָט נעשאפען אזעלכע ווערק ווי „געגאָווועוא" און „אָקטאוויאן" וואו די עפישע, לירישע און דראמאטישע סטילען זיינען אלע צונויפגעמישט.

דער דאָזיגער געמיש פון סטילען איז אַנגענומען געוואָרען אין דענעמארק. דאָס איז געווען גוט צוגעפאסט צו אייגענשלייגער St. Haus Aften Spil, און אויך א ביסעל צו זיין Aladdin. טיילמאָל זיינען די רעזולטאטען דערפון געווען זעהר שלעכטע, ווי למשל, אין האוק'ס Hamadryaden.

אזוי ווייט דערגרייכט טיק'ס פאָרמלאָזיגקייט, אזוי אוממעגליך איז עס פאר איהם (אין זיין ראָמאנטישער פעריאָדע) צו קאָנדענסירען, אז ער איז וויניג פרוכטבאר אפילו אין לירישער פאָעזיע. ער מעג זיך א סך רעדען וועגען מוזיק און וועגען דער מוזיק פון ווערטער, אָבער ער איז ניט באשאָנקען מיט קיין ריטם; ווי עס וווייזט אוים האָט ער קיין גוט אויער ניט געהאט. א. וו. שלעגעל איז טויזענט מאָל העכער נעווען פון טיק'ן אינ'ם דאָזיגען פונקט, ווי מען קען עס זעהן פון זיינע וואונדערבארע איבערזעצונגען פון די לידער אין As You Like It. עס איז אָבער אמת וועגען טיק'ן און וועגען די מייסטע ראָמאנטיקער, אז ניט קוקענדיג אויף זייערע רייד וועגען א מעלאָדישען סטיל, זיינען זיי אליין געווען מעלאָדיש בלויז דעמאָלט וען זיי זיינען אָנגעקומען צו יענעם דרום'דיגען מעטער, אונטער וועמען פינקטליכע כללים זיי האָבען זיך געמוזט אונטערווארפען. פונקט ווי פרויען פילען אָן מיט העפטעריי א צייכענונג אויף קאנווע, אזוי האָבען זיי אָנגעפילט דעם פלאָן פון דעם סאָנעט און קאָנצאָנעט, אָנפאקענדיג אזא שפע מיט גראמען, אז דער זין האָט זיך אָפט פארלוירען אין זיי. טיק שרייבט אין מאָנעלאָג:

"Errungen
Bezwungen
Von Lieb ist das Gluck,
Verschwunden
Die Stunden,
Sie Fiehen zuruck;
Und selige Lust
Sie stillen

Erfullet
Die trunkene, wonneklopfende Brust.'' *)

אין באגעסענ׳ס פאוסט געפינען מיר די פאלגענדע, שוין אביסעל צו שטארקע, פארדיע אויפ׳ן דאזיגען ראמאנטישען קלינגקלאנג:

''Mit Ahnsinn Wahnsinn, Lachelndweinend,
Einend,—
Mit Schiefe, Tiefe, dunkelmeinend,
Scheinend—
Der Enge Lang entflammt in weiten Breiten,
Muss licht der Dichter druch die Zeiten gleiten.''

און ניט בלויז דעם מעטער האָבען די ראָמאַנטיקער געבאָרגט ביי די שפאַניער און איטאַליענער, נאָר אַלע סאָרטען טעכנישע קונצען. זיי האָבען זיך נאָאיוו געמומען צו דער ארביט ארויסצוברענגען א לירישׂ בילד מיט דער הילף פון ענליכע קלאַנגען און טראָגישע וואָקאַל־קלאַנגען. זיי האָבען איינס נאָכ׳ן אַנדערען באָנוצט יעדען וואָקאַל און קאָנסאָנאַנט פונ׳ם אַלף ביתּ. מען האָט געדענקט אז פערציג קלינגענדיגע „אַ׳ס״ איינס נאָך ס׳אַנדערע ברענגען אריין דעם לעזער אין א פרעהליכער שטימונג, און ארום צוואַנציג אומעטיגע, טרויעריגע „או׳ס״ צוטרייסלען זיין נשמה. נעמט למשל טיק׳ס מעלאַנכאָלישען אוראָמאַנס פונ׳ם אלטען הער וואולף וועמען דער טייוועל כאָפט צוועק. דאָרטען געהט ער אזוי ווייט אז ער באָנוצט „בעגונטע״ אויפ׳ן אָרט פון „בעגאָן״ צוריק

*) דאָס גליק איז
פון ליבע
געוואונען, באַצוואונגען.
פאַרשוואונדען
די שעה׳ן
זיי פליהען צוריק.
און חיוליגע פרייד,
זי שטילט מיך
און פילט אָן
דאָס פאַר׳שכור׳טע פריידיג־קלאַפענדיגע האַרץ.

ליב'ן טראַגישען עפעקט. וועז מען שלעפערט איין דעם לעזערס נערוועז א האַלבע שעה צייט מיט זזועלכע ענדונגען ווי

אונקע — שטורמע — הינונטער — בענונטע — פער־
דונקעלן — פערשלונגען — וואולפען — מינצע גול־
דען — גראַסען, קלופטען — רוקע — דרוקע —
טוען — צונפטען — לוגען — בערונקעלן — ער־
שלוגע — אנהובע — מיט טיפען ברונסטען — פיעלען
אונקען, די הויליטען אונד וואונקען — צו דעם רעק־
וויעם דעם טאַטען וואולפען, דען דער דונקלע סאַטאַן
מיט פיעלען וואונדען — ערשלוגע —

וועז אינ'ם אויער קלינגט בלויז אוי־טו־טו, דערגרייכט מען דעם קלימאקס, די שפראך איז געווארען מוזיק, אוז מען שווימט אוועק אויפ'ן שטראָם פון לויטער געפיהל. אין דער דראַמע איז די דאַ־זיגע וואַקאל־מוזיק צום מעהרסטען קאַמיש. אין פרידריך שלע־געל'ס אלאקראַם געפינט מען אָהן א שיעור גלייך־קלאַנגען אוז אליטעראַציעס (כסדר'דיגע זילבען הויבען זיך אָן מיט'ן זעלבינען אות). דער העלד פארענדיגט טיילמאל יעדע שורה, אויף דריי אָדער פיער זייטען כסדר, מיט'ן זעלבינען וואַקאל־קלאַנג:

"Ihr manner all; Pilaster dieser alten Burg,
Genossen tapfre! die umkranzt mein Ritterthum,
Dess Glorie wir oft neu gefarbt mit hoher Lust
In unseres Kuhnen Herzens eignen heissen Blut—
Die alte Ehi in tiefer Brust, der lichte Ruhm,
Dem festen Aug' in Nacht der einzig helle Punkt,
So folgten Einem Stern wir all' vereint in Bund;
Der Bund ist nun zerschlagen durch den herben Fluch,
Mich zwingt, von hier zu eilen, ein geheimer Ruf,
Nach fernen Arten muss ich in drei Tagen, muss
Ein gross Geschaft vollenden und die Frist ist Kurz."

און אזוי געהט עס ווייטער:

בורג, לוסט, מוט, שוץ, קונד, ברוסט, פורכט, אונד, רומס, טון, בונד, אונז, א. אז. וו., א. אז. וו. מען האָט פונקט אזוי פיעל פארגעניגען פון די גלייך־קלאַנגען אליין ווי פון די גאַנצע שורות.

וועז מען האָט „אלאקראָם" פּאַרגעשטעלט אין ווייטאר, האָט דאָס פּובליקום געפּלאַצט פון געלעכטער. געטע האָט זיך אויפגעהויבען פון זיין שטול און געשריען מיט א דונערדיגער שטים: „לאכט ניט!" און געוואונקען צו דער פּאָליציי אז זיי זאָלען ארויסווארפען יעדען וואָס וועט לאכען. מיר, וועלכע לייענען „אלאקראָם" איצט, זיינען דאנקבאר וואָס קיינער האָט קיין רעכט ניט אונז ארויסצוווארפען.

מען דארף ניט קיין סך זוכען די אורזאך פון דעם וואָס די ראָמאַנטיקער האָבען אויף זיך געזומען די גאנצע מעטרישע באַגרענעצטקייט. אזעלכע געצוואונגענע קאָלטע מעטרען זיינען ווי אָנגעמאָסטען פאר שרייבער וועלכע פּארמאָגען מעטרישע געשיקטקייט אָהן דער מינדסטער ערפינדערישקייט. אָבער אזעלכע פּאָעטישע מאָסען ווי „טערצא רימא", „אָטאָווא רימא" און סאָנעטען זיינען א גאנץ גוטע מאסקע פאר דער פּארמלאָזיגקייט פון זייער אינהאלט. וועז דער נעפּעל איז אזוי געדיכט אז מען קען איהם שניידען מיט א מעסער, צעשניידען איהם די ראָמאַנטיקער אויף פּערצעהן שטיקער און רופען עס א סאָנעט.

אין די פריע מעטרען דערגרייכט די פּארמלאָזיגקייט און די פּראָזאַאישקייט דעם סאמע שפּיץ. ווי קען מען פּארטיידיגען אזעלכע שורות ווי די פּאָלגענדע, פון טיק'ס „רוימישע רייזע".

„ווייס הינטער אונז ליגט רוים.
ערנסט איז אויך מיין פרייַנד,
וואָס מיט מיר קיין דייטשלאַנד פּאָרט,
וואָס מיט אַלע לעבענס כחות
גיט זיך אָפּ דער אַלטער און נייער קונסט.
דער אידעלער רומאָר,
זיין חבר'שאפט האָט אָפּט אין שווערע צייטען
טרייסט אין לעבען מיר געשאָנקען".

דער גוט־באַקאַנטער געוואָגטער קריטיקער פון די ראָמאַנטיקער, ארנאָלד רונג, האָט געשריבען א צוגאָב צום דאָזיגען ליד, וואָס לייענט זיך אזוי:

„חויכגעשעפטער הער הויפּראָט,
מיט דעם בעסטען ווילען

זייט איחר מיר זיבער מוחל
די דאָזיגע אוממיטעלבאַרע לירי,
כאָטש סיי אין אַלטער סיי אין נייער פאַזיע
קען מען אַזעלכעם ניט געפינען,
סיידען אפשר די דאָזיגע
שוואַכע פראָבע זיך פריי צו אימיטירען".

אָבער דער פארזוך צו באַזייטיגען שפראַך צוליעב מוזיק האָט דערגרייכט דעם העכסטען פונקט ווען טיק געהט אַזוי ווייט אַז ער באַשענקט די מוזיק אליין אָדער די מוזיקאַלישע אינסטרומענטען מיט שפראַך פעהיגקייט. טיילמאָל איז דער רעזולטאַט קאָמיש ווי אין „שטערנבאַלד" (ערשטע אויסגאַבע), וואו אלע אינסטרומענטען רעדען. די פליט זאָגט:

„אונזער היטעל־בלויער גויסט
פירט דיך אין דער בלויער ווייטקייט.
וווייב טענער ציהען זיך,
א געמיש פון פיעלע קלאַנגען.
ליב קומט אונזער וואַרט ארויף,
ווען די אַנדערע זינגען פרויליך.
מיר דערציילען פונ'ם ליבען
היטעל, וואַלקען, בלויע בערג,
מיר, דער ווייטסטער היטערגרונד
פון די גרינע פרישע בוימער."

דער דאָזיגער סאַרט געדאַנק האָט באַקומען זיין קלאַסישסטען אויסדרוק אינ'ם ליד מיט וועלכען „פאַנטאַזום" ענדיגט זיך. די טעמע וועלכע דאָרטען איבערגע'חור'ט מיט אָהן א שיעור וואָס ריאַציעס אלא קאַלדעראָן.

ליבע דענקט אין זיסע טענער,
וווייל געדאַנקען שטעה'ן צו וויים.
נאָר אין טענער איז זי גרויס
יעדע זאַך צו מאַכען שענער.
ווען דער טאָן הויבט זיך אָן רעגען
און די שפראַך האַלט זיך צוריק,
קומט די ליבע פול מיט גליק

אומעטום, אויף אַלע וועגען.
ליבע קען זיך ניט באַוועגען
אָהן דעם אָטעם פון מוזיק".

די דאָזיגע איבערמענשליכע ליבע, וואָס אונטערשיידט זיך פון געווײנליכער מענשליכער ליבע דערמיט וואָס זי קען ניט באַנוצען די שפּראַך ווי א פּאַרמיטלער, געפינט אַן אַבסאָלוט פּאַסיגען אויסדרוק אין מוזיק; די שפּראַך ווערט בלויז באַנוצט זי אַליין צו פּאַראַמען און צו דערקלערען אז זי האָט אָפּגענעבען איהר פּלאַץ דער מוזיק. דער ראָמאַנטיזם פירט ביסלעכווײז צו אזא גראַד סובטיליטעט און איבער־ראַפינירטקייט.

דער וויטערער שריט איז דאָס וואָס טיק נעמט אריין אין זיין קאָמעדיע „די פּאַרקערטע וועלט", דהיינו, דאָס באַנוצען די שפּראַך בלויז צוליב איהר מוזיקאַלישע אייגנשאַפטען. צו דער קאָמעדיע איז צוגעגעבען, אַלס אַן אָוווערטורע, א סימפאָניע, וועלכע, מיט איהר אינערליכער מוזיקאַלישער אומבאַשטימטקייט, וווּיזט ארוים אַן אמת קלאַסישע אָריגינאַליטעט. מען האָט נאָך קיינמאָל ניט ביז דעמאָלט פּאַראַפראַזירט מוזיק מיט ווערטער אויף אזאַן אופן. דערפאר באַטראַכט מען ביז איצט דעם דאָזיגען עקסּפּערימענט ווי זעהר און זעהר טיפיש. דער מענש וואָס האָט דעם קוראַזש צו פירען זיין משוגעת צו איהר לעצטער קאַנסעקווענץ, ניט אריין אין דער דאָזיגער משוגעת — אין וועלכער, אגב, עס איז פּאַראַן א מעטאָדע — א לעבעדיגע קרעפּטיגקייט.

סימפאָניע

אַנדאַנטע אין D מאיאָר

„אויב מיר וויללען געניסען, איז עס ניט אזוי וויכטיג ווי אזוי מיר טוען עס, ווי דאָס וואָס מיר טוען עס מיט אַן אמת. מיר געהען פון ערנסטקייט צו פריידיגקייט; דערנאָך, זייענדיג מיד פון פריידיגקייט, קערען מיר זיך אום צו ערנסטקייט. אָבער וועז מיר באַטראַכטען זיך צו נאָהנט און האָבען אָהן אַן אויפהער אין

זין אונזער ציל אין וועלכען ניט איז פון די צוויי פאלען. און גלייך ענדיגט זיך סיי די אמת'ע ערנסטקייט, סיי די ניט געמאכטע פרוידיגקייט".

„אבער פאסען זיך אזעלכע סאָרטען געדאנקען אין א חימ־פאניע? פארוואס אנהויבען אזוי געלאסען? ניין, באמת ניין! איך וועל טאקע גלייך אנשטעלען אלע אינסטרומענטען צו שפי־לען צוזאמען".

קרעסטשענדא

„אלץ וואס איך דארף איז בלויז וועלען, בלויז וועלען מיט שכל; וואָרים דער שטורעם הויבט זיך ניט אויף מיט אמאל, אין א רגע. ער זאגט אן אז ער קומט, ער שטייגט, אויף אזא'ן אופן רופט ער ארויס סימפאטיע, יראה, מורא און שמחה; אנ־דערש וואלט ער בלויז ארויסגערופען א פוסטען וואונדער און שרעק. עס איז שווער צו לייענען פון בלויזען אָנבליק, וויפיעל שווערער איז עס צו הערען פון בלויזען אָנבליק! אבער איצט זיי־נען מיר אין סאמע טומעל. דונערט איהר קעסעל פויקען! טרו־מייטען, שאלט!"

פאָרטיסימא

„אָה, דאס נערודער, דער אָנפאל, דער פארצווייפעלטער קאמף פון קלאנגען! וואוהין אילט איהר זיך? פון וואנען קומט איהר? זיי וואַרפען זיך אריין ווי העלדען אין דער היץ פון שלאכט; טיל פאלען און געהען אויס, אנדערע קערען זיך אום פארוואונדעט און שוואך און זוכען טרייסט און פריינדשאפט. האָרכט, די פליהענדיגע, סאָפענדיגע פערד! די אָרגלען טראָגען זיך ווי א דונער צווישען בערג. א בריללעריי און א געוויש ווי א וואסערפאל, וואס זוכט פארצווייפעלטערהייט זיין אייגענעם חורבן, גיט זיך א צעשיט איבער'ן נאקעטען פעלד, און טראָגט זיך אראָפ טיפער, אלץ טיפער אראָפ אין באָדענלאָזען אָפגרונד".

וויאלינע פרימא סאלא

„וואם! מען טאר ניט, עס איז אוממענליך צו דענקען אין סאנגען און צונויפשטעלען מוזיק פון ווערטער און געדאנקען? וואלט דאם געווען אמת, ווי שווער וואלט געווען דאם מזל פון אונז, קינסטלער! וואסער ארימע שפראך און נאך ארימערע מוזיק! דענקט איהר ניט א סך געדאנקען וואם זיינען אזוי דעליקאט, אזוי פארנייסטיגט, אז אין פארצווייפלונג גיבען זיי זיך איבער דער מוזיק, דארטען זיך ענדליך אפצורוהען? ווי אפט טרעפט זיך עס אז א גאנצע טאג פול מיט שארפע געדאנקען לאזט נאר ניט איבער א חוץ א טומעל אין קאפ, וואם בלויז די צייט אליין פארוואנדעלט איהם אין א מעלאדיע?"

פ א ר ט ע

„אלץ איז איינגעארדענט. די בינע איז אראנזשירט. דער סופליאר איז אויף זיין אָרט. דאם פובליקום איז שוין דא. די נייגירינקייט איז אויפגעוועקט, דאם וואונדער־געפיהל — אויפגעריצט. אבער ווייניג מענשען טראכטען פון'ם סוף פון דער שפיל, און וואם זיי וועלען דעמאלט זאנען: „איז עס דען געווען אומגעווייגליך?" גיט גוט אכטונג! איהר מוזט, וועו ניט וועט אלץ אויסקומען א צעמישענעש. זייט אבער ניט צו נייגעריג, וואָרים איהר קענט נאך זעהן און הערען מעהר וויפיעל עס איז געמיינט. הערט און גיט אכטונג. אבער גיט אכטונג אזוי ווי איהר דארפט עס טאן! א, האָרכט! האָרכט! האָרכט!!! האָרכט!!!*)

מען קען איינזעהן אז קירקענארד, אין זיין גוט באקאנטער עסיי וועגען „דאן זשואן" (וואו, — אין לעצטען כאר־געזאנג: „הער, הער מאצארט'ס דאן זשואן", — דוכט זיך אז מען הערט דעם קאמענדאנטם טריט) גענהט בלויז א ביסעל ווייטער אין דער ריכטונג אויף וועלכער טיק האט אנגעווייזען; און עס איז

*) Tieck v. 285.

זעהר קלאָר וואָסער נאָהענטער שייכות עס איז פּאַראַן צווישען טיק׳ס ערשטער אויפפּאַסונג וועגען דעם ראָמאַנטישען אידעאל און האָפּמאַנ׳ס פּאַרוואַנדלען מוזיק אין השתפּכות הנפש און כשופ׳דיגע וויזיאָנען פון „קרייזלעריאַנא.״

אָבער האָפּמאַן, וועלכער האָט געהאַט אזא גרויסען און אָריגינעלען מוזיקאַלישען טאַלאַנט, — אז מען קען איהם ניט באַטראַכטען בלויז ווי א שרייבער, נאָר ווי א פּאָעטיקאָמפּאָזיטאָר — איז געווען א סך ערנסטער ווי טיק אין דאָזיגען ענין פון צונויפּשטעלען מוזיק פון ווערטער. ער האָט געלעבט, זיך באַוואויגען און געהאַט זיין נשמה אין מוזיק. ער איז געווען פונקט אזוי פרוכטבאַר אלס קאָמפּאָזיטאָר ווי אלס שרייבער. און פיעל פון זיינע שריפטען זיינען פאַנטאַזיעס וועגען מוזיק אָדער וועגען די גרויסע קאָמפּאָזיטאָרען. וועלכע ער איז געווען ניט געזונט פלעגט ער, אין זיינע פיבערישע געדאַנקען־וואַנדערונגען, צעטומלען זיינע באַזוכער מיט מוזיקאַלישע אינסטרומענטען. וועגען איינעם, וואָס האָט געהאַט א ווייכע, פּארשמאַכטע שטים, האָט ער געזאָגט: „היינט האָט מיך געפּייניגט די פּלייט.״ וועגען אַנדערן מיט א טיפער, באַסאָווער שטים: „אָט דער אומפּאַרטרעגליכער באַסאַן האָט מיך געפּלאָגט דעם גאַנצען נאָכמיטאָג.״

וועלכע ער פירט אריין גלוק׳ן אין זיינע „פּאַנטאַזישטיקע״ מאַכט ער אז גלוק זאָל רעדען וועגען די הפסקות אזוי ווי זיי וואָלטען געווען לעבעדיגע ברואים: „עס איז וויעדער געווארען נאַכט. צוויי ריזען אין שיינעדיגע ברוסט־שילדען האָבען זיך געלאָזט אויף מיר: דער „ג ר ו נ ד ט א ן״ און דער „פ י נ פ ט ע ר״! זיי האָבען מיך געכאַפּט, אָבער זייערע אויגען האָבען מילד געשטראָלט אויף מיר: איך וויים פון וואָס דיין ברוסט איז פול מיט בענקשאַפט; דער אייזעלער, ליבליכער יונגלינג, דער „ד ר י ט ע ר״, וועט באלד ערשיינען צווישען די ריזען.״ ער מאַכט אויך אז קרייזלער זאָל רעדען וועגען שטעכען זיך מיט א ריזיגען „פ י נ פ ט ע ן״. דאָס וואָס ביי אנדערע ראָמאַנטיקער איז פאַנטאַסטישע סענטימענטאַליטעט, ווערט ביי האָפּמאַנ׳ען א פאַר׳כשופ׳טער בורלעסק.

אין זיין סקיצע וואָס רופט זיך „קרייזלער׳ס מוזיקאַליש־

פּאָעטישער קלוב", שרייבט ער צו צו די כאַראַקטעריסטישע אייגענשאפטען פון געוויסע טענער די נעמען פון קאָליהן און דערביי ברענגט ער ארויס א בילד פון א פארבונדענער סעריע נייסטינע איינדרוקען. ער האָט געהאט דעם קלאַרען בליק, וואָס זיינען כאַראַקטעריסטיש פאר געוויסע דעליקאַטע אָרגאַניזירטע, נערוועזע טעמפּעראַמענטען, איבער דעם שייכות וואָס עקזיסטירט בלי ספק צווישען קלאַנג און קאָליר.

„וי א ביישפיעל פון האָפמאַנ'ס וויטערען שריט נאָך טיק'ס פּראָבע אויסצודריקען מוזיק דורך ווערטער, באמערקט די שורות וואָס באשרייבען וי, נאָך דעם וי קרייזלער האָט געשפּילט, האָט זיך נעהערט א וואונדערבארער שטראָם פון גרויסארטיגע קלאַנגען און אקאָרדען אין דער פיאַנאָ־פּאָרטע אליין. פּאראַן אָן עכט ראָמאַנטישער צונויפגוס פון די איינדרוקען פון די פאר־שידענע חושים אינ'ם פארזוך צו געבען א געוויסען באגריף פון אזא מין מוזיק: „איהר גוטער ריח האָט געפינקעלט אין פלאַ־מענדיגע, מיסטעריעז דורכגעפלאָכטענע צירקלען". דערנאָך קומט א רעפרעזענטאַציע אין אָן עמאָציאָנעלער שפּראַך פון די פאר־שידענע קלאַווישען און אקאָרדען, א זאך וואָס מען האָט נאָך ביז דעמאָלט ניט אונטערגענומען.

אקאָרד A מאָל מינאָר (מעצא פּאָרטע)

„א זיי טראָגען מיך אוועק אין לאַנד פון אייביגער בענק־שאפט; אָבער וועו זיי כאפען מיך אָן, וועקט מיך אויף א שרעק און צעריסט מיין ברוסט."

מאיאר זעקסטער (אנקאָרא פיו פּאָרטע)

„בלייב פעסט, מיין הארץ! וואר ניט צעריסען, וועו דיך טרעפט א פלאַמיגער שטראָל וואָס האָט דורכגעשטאָכען מיין ברוסט. זיי פול מיט מוט, מיין נשמה! שטייג הויך אינ'ם עלעמענט וואָס האָט דיך געבוירען און איז דיין היים!"

מאיאר דריטער (פּאַרטע)

זיי האָבען מיך נעקרייגט מיט א רומפּולער קרוין, אָבער דאָס פּינקלען און בלישטשען פון זיינע דימענטען זיינען די טויזענט טרערען וואָס איך האָב פּארגאָסען, און אין זיין גאָלד גליהט דאָס פּייער וואָס האָט מיך פּאַרצערט. מוט און קראפט, צור טרוי און כח פּאסען זיך פּאר דעם, וואָס איז נערופען נעווארען צו הערשען אין דער גייסטיגער וועלט."

מינאָר (האַרפּעדושיאַנדא דאלטשע)

„פּארוואָס וואָלסטו נעווואָלט אנטלויפען, מיין ליב מיידעל? דו קענסט ניט, ווייל אומזעהבארע הענט האלטען דיך. דו קענסט אויך דאָס וואָס האָט זיך באזעצט אין דיין ברוסט. עס איז ווי א נאָגענדיגער וועהטאָג, דאָך ווירקט עס אז דו זאָלסט ציטערען פון פּרייד. אָבער דו וועסט אלץ וויסען וועז איך וועל צו דיר ריידען צערטליך אין יענער גייסט־שפּראך וואָס איך קען ריידען און דו קענסט פּארשטעהן..."

מאָל מאיאר (פּאַרטע)

„גענוג איהם נאָך! נעה איהם נאָך! זיין טראכט איז נרין ווי די גרינקייט פון וואלד. די ליבע טענער פונ'ם האַרן קלינגען אָפּ אין זיינע פּארטראכטע וועלטער! הער זיך צו צום נעריש אין די קוסטען, הער זיך צו צום בלאָזען פון האַרן, פול מיט התלהבות און וועהטאָג! דאָס איז ער! לאָמיר אייליען איהם צו באגעגענען!"

צום סוף האָבען מיר א פּאַראדיע אויף דעם אלעם אין „קאטער מור", וואו האָפּמאַן רעפּראָדוצירט אין פערזון דאָס מיאוקען פון קעץ, דערביי גיט ער א וועלטער־ליסט פּאר די פּארשידענע קלאָנגען.

אט אין דער דורכאוים מוזיקאַלישער דיכטונג דערנרייכט וואָקנראדער'ס קונסט אידעאל זיין נעטרייסטען און העכסטען

אויסדרוק. דער קרעפּטיגער פּאַנטעאיזם וואָס איז ביי גיטע'ן פּלאַסטיש, און דריקט זיך אויס אין אזא ווערק ווי „דיאנא דער עפיייזער", ווערט רא מוזיקאַליש. אין טיק'ס אלע ערשטע ווערק, מיט זייער פּיעטעט און גשמיות'דיגקייט, מיט זייערע זכרונות פון וואקענראָדער'ן און גיטע'ן, פיהלען מיר דעם שטראָם פון א שטארקער, ברייטער כוואליע פונ'ם ראָמאַנטישען פּאַנטאיזם. למשל, אין „שטערנבאלד" שרייבט ער: „מיר הערען זיך אָפּט צו אויפמערקזאם און בליקען אריין אין דער צוקונפט, זיך ריכ־טענדיג מיט ניניריגקייט אויף די נייע ערשיינונגען וואָס וועלען באלד פּאַרקומען פּאר אונז אין פיעלבארביגער צוויבער קלייידער. אין אויגלכע צייטען פיהלען מיר עפּעס אזוי ווי דער בארג שטראָם וואָלט זיך געסטארעט צו זינגען קלאַרע זיין ניגון, עפּעס אזוי ווי די שטימען פון די ביימער וואָלטען זיך באפרייט כדי זייער גע־רויש זאל זיין פאר אונז א פּארשטענדליך ליד. גלייך הערט זיך פון דער ווייטענס די פליט־ארטיגע טענער פון דער ליבע. אונזערע הערצער קלאפען שטארק וועז זי קומט; די צייט בלייבט שטיל אזוי ווי א צויבער וואָרט וואָלט זי פארהאלטען; די פינק־לענדיגע רגע'ס וואגען ניט אוועקצופליהען. מיר זיינען ארומ־נערינגעלט פון א צויבער קריייז פון מעלאַדיען, און שטראלען פון א נייער, געענדערטער עקזיסטענץ דרינגען אריין ווי א מיסטעריעז לבנה ליכט אין אונזער ווירקליך לעבען." און ווייטער: „א אימפּאָנטענטע קונסט! ווי שטאמלענדיג און קינדיש זיינען דיינע אויסדרוקען אין פארגלייך מיט די הויך שטייגענדיגע אָרגעל טענער וואָס שטראָמען ארויס פון די טיפסטע טיפענישען פון בארג און טאל, וואלד און טייך! איך הער, איך פיהל ווי דער אייביגער וועלט־גייסט שוועבט פארבי אלע סטרונעס פון דער שרעקליכער הארפ מיט באצווינגענדיגע פינגער, ווי אלע פאר־שידענסטע פּאַרמען וועלען נעבוירען פון זיין שפּילען און טראָגען זיך דורך דער גאנצער נאטור אויף גייסט־פליגעל. מיין קליין מענשליך הערצעל נעמט אָן דעם קאמף מיט ווילדען ענטוזיאזם און שלאָגט זיך ביז עס וועלט מיד און מאט פון ראנגלען זיך מיט'ן העכסטען... די אייביגע מעלאַדיע, פול מיט יובעל און שמחה, שטורעמט פארבי פאר מיר.

דאָ ווערען סיי לעבען סיי פאָעזיע רערוצירט צו מוזיק.

אין אלע צייטען און אין יעדען ווינקעל פון דער קונסט האָט זיך דעם קינסטלער טיילמאָל פארוואלט ארויסווייזען אז ער באהערשט זיין מאטעריאל דורך דעם וואס ער רייצט זיך דערמיט בעת ער באנוצט עס. אין דער נעשיכטע פון דער סקולפטור איז נעווען א צייט ווען סקולפטארען, זייענדיג דערבייזערט צוליב דער שווערקייט פון שטיין, האבען זיך געסטארעט צו צווינגען דעם שטיין אויסצודריקען לייכטקייט אין לופטינקייט; אדער אנדערש, זיי האבען — פונקט ווי די מאניריסטען פון דער ראקאקא*) פעריאדע — נאכגעמאכט די קונסט פונ'ם מאלער. אזוי האָט זיך אויך די ראמאנטיקער שטארק פארוואלט אז מען זאל באטראכטען די שפראך בלויז ווי עפעס וואס שטעהט נאָר־הענט צו מוזיק; זיי שטרעבען צו באנוצען ווערטער מעהר צוליב זייער קלאנג ווי צוליעב זייער זין. זיי האבען זיך געסטארעט צו שאפען א ווערטער־מוזיק, ווי למשל די פראָזע שרייבער פון דער איצטיגער צייט סטארען זיך צו שאפען ווערטער־בילדער. עס איז ניט שווער איינצוזעהן וואס עס האָט נעבראכט דעם דאזיגען ספעציעלען קאפריז. זייער אנטיפאטיע פאר א תכלית, זייער איבערגעבענקייט צו איראניע, האָט, פארשטעהט זיך, אין זיי אריינגעבראכט דעם פארלאנג ניט צו זיין געבונדען פון ווערטער און ניט צו זיין פראנטוואָרטליך פאר זיי. זיי באנוצען ווערטער איראניש אזוי, אז זיי זאלען זיי קענען צוריקציהען. זיי ווילען ניט אז די ווערטער זאלען שטעהן פעסט, ווי זיי וואלטען אנגעווויזען איף א ציל אדער א תכלית. פונקט ווי דורך דעם וואס זיי האבען אויפגעפאסט פרייהייט ווי הפקרות, האבען זיי זיך אומגעקערט צו א צושטאנד אז זיי האבען געקענט טאן אלץ אין דער וועלט, ווי די פאנטאזיע האָט זיי אנגעטראגען, אזוי אויך דאָ, צוליב דעם, וואס זיי האבען אויפגעפאסט די שפראך בלויז ווי קלאנגען, האָט זיך זיי איינגענעבען צו מאכען זי פאר א גע־

*) אזא סטיל אין דער ארכיטעקטור, וואס האָט געהערשט אונ'ם אכצעהנטען יאהרהונדערט. דער דאזיגער סטיל האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אהן א שיעור באצירונגען. — איבערזעצער.

פּיהלפּארמיטלערין אָהן שום טענדענץ, ד. ה. אָהן שום שייכות צו לעבען און האַנדלונג. אָבער אזוי ווי זיי האָבען ניט געשטרעבט ארויפצוצו אין פּאַראוים, האָבען זיי זיך געצויגען אראָפּצוצו און צוריקוועגס. און אזוי ווי זיי האָבען תמיד געצוואונגען די וועלט זיך צו דערקלערען פּאר אומקאָמפּעטענט און איבערגעבען זייער טראָן דער מוזיק, איז עס דאָך געווען גאָנץ נאטירליך אז די קאָמפּאָזיטאָרען, זייענדיג אונטער'ן איינפלוס פונ'ס צייט־גייסט, זאָלען אויך שטרעבען אויסצודריקען די ראָמאַנטישע אידעע אין זייער קונסט מיט די מיטלען מיט וועלכע די דיכטער האָבען אין זייער אוממעכטיגקייט כסדר זיך געסטאַרעט צו באַנוצען.

טיק'ס דראַמאַטיזירטע צויבער־מעשיות — פון וועלכע „דער בלויער פויגעל" קען דינען ווי א מוסטער — זיינען זעהר ענליך צו אָפּערע ליברעטאָס. די פּאַנטאַסטישע, לעגענדע־ארטיגע שאַפונגען פון די ראָמאַנטיקער זיינען טאקע אין דער אמת'ן דער שטאָף וואָס די אָפּערע פּאַרלאַנגט. טיק וואָלט געהאט א צוקונפט ווי א שרייבער פון אָפּערע ליברעטאָס. דער פּאקט איז אז ער האָט בלויז געשריבען איין ליברעטאָ און די דאָזיגע איז קיינמאָל ניט איינגעשטעלט געוואָרען אין מוזיק. פון דעסטוועגען האָבען די אידעען פונ'ס ראָמאַנטיזם געפונען א פּאַסיגען אויסדרוק אין דער מוזיק. ע. ט. א. האָפמאַן שטעלט טיט זיך פּאָר דעם איבערגאַנג פונ'ס ראָמאַנטישען שרייבער צום ראָמאַנטישען קאָמפּאָזיטאָר. אלס אָפּערע קאָמפּאָזיטאָר איז ער ניט בלויז דער מוזיקאַלישער אויסטייטשער פון קאַלדעראָנען, דעם פּאָעט פון פּארנאַנגענע צייטען, וועלכע די ראָמאַנטיקער באַוואונדערען צום מעהרסטען, נאָר ער ארבייט ברידערליך צוזאַמען מיט ראָמאַנטיקער פון זיין צייט. ער שרייבט מוזיק צו ברענטאַנאָ'ס „די לוסטיגע מוזיקאַנטען" און צו צאַכאַריאס ווערנער'ס „ראַס קרויץ אין דער אָסטזייע" און שאָפט א נרויסאַרטיגע דרייי־אַקטיגע אָפּערע נעשטיצט אויף פּוקיי'ס „אונדין".

אָבער ווי אין אָפּערע שרייבער איז ער ניט אזוי וויים א מוזיקאַלישער גאון ווי א טאַלאַנטפולער איבערזעצער פון פּאָעזיע. אין דער מוזיקאַלישער שפּראַך, לויט דער מיינונג פון קאָמפּעטענע קריטיקער איז ער נעווען אין גאַנצען ערפּאָלגרייך בלויז מיט

טעמעם וואָם האָבען האַרמאָנירט מיט זיין אייגענער ליטעראַרישער נעגייגטקייט צום שרעקליכען און איבערנאטירליכען. צום בעסטען איז ער, למשל, אין די לידער פון די ווילדע, אוממענשליכע טעווטאָנען אין „דאָס קרויץ אָן דיר אָסטוייַ" מיט זייערע אויסדרוקען פון אומבאגרענעצטער לידענשאפט, און אין די צויבער־מעשה־ארטיגע, איבערנאטירליכע סצענעס פון „אונדין" וואָם רופט ארויס א געפיהל פון אנגענעמער פאַר'כשופ'טקייט.

ניט קיין קלענערער אויטאָריטעט ווי קארל מאריא פאָן ווע־בער האָט האַרציג געלויבט די לעצט־דערמאָנטע אָפערע. און וועבער אליין איז, אָהן א פארגלייך, דער גרעסטער פון די קאָמ־פאָזיטאָרען וואָם איהם האָט זיך אייגענגעבען אויסצודריקען אין מוזיק די ראָמאָנטישע טעאָריע. לויט די טעמעם וואָם ער קלייבט אויס פאַלגט ער נאָך זעהר געוויי דעם נאַנג פון די ראָמאָנטיקער. אין „פרעציאָזא" ווערט דערהויבען די פרייד פונ'ם פרייען וואָנאָ־בונדען לעבען, פונקט ווי אין טיק'ס „פראַנץ שטערנבאַלד" און אין אייכענדאָרפ'ס „לעבען אייגעם טאָוגעניכטס", אין „אָבערָן" טראָגען מיר זיך אריבער אין דער צויבער וועלט פון שעקספיר'ס „חלום פון א זומער נאכט", די פיעסע וואָם האָט געדינט ווי אן אויסגאנגס־פונקט פאַר טיק'ס אלע פאַנטאַסטישע קאָמעדיעס. און אין „דער פריישיץ" באנוצט זיך וועבער אין זיין קונסט, ווי די ראָמאָנטיקער פון שפעטערע צייטען, מיט פאָפולערע, מיט נא־ציאָנאַלע, פאָפולערע מעלאָדיעס, פונקט ווי די ראָמאָנטיקער פון דייטשלאנד און דענמארק האָבען זיך באנוצט מיט נאציאָנאַלע, פאָפולערע לידער, און, פונקט ווי זיי, פירט ער אריין פאָפולערע טראדיציעס און אבערגלויבענס. בייוואוינענדיג א פארשטעלונג פון „דער פריישיץ" אין א דייטשישען טעאַטער קען קיינער אויף קיין אויז רגע ניט צווייפלען — אפילו ווען ער זאל זיין טויב — אז דאָס איז א ראָמאָנטישע אָפערע. ער זעהט די מרה שחירה־דינע הייליגען וואו עס לעבען די גייסטער פון דער נאטור, דעם כשופ'דיגען טאנץ פון לבנה ליכט (סצענעס וועלכע דערמאָנען אָן די נסיונות פונ'ם הייליגען אנטאָן אין אלטע האַלענדישע בילי־דער), און ענדליך, דאָס געיעג אין וועלכען א מין מאנישע לאמ־טערנע וואַרפט אָן שאטענס, וועלכע יאָגען איינס ס'אנדערע אין

דער לופט מיט א וואונדערלעך פארבלענדיגען עפעקט. אָבער פאר'ן מבין ליגט דער אמת'ער אינטערעס אינ'ם קאָמפּאָזיטאָר'ס שטעלונג צו די דאָזיגע אלע דרויסיגע באדינונגען. ער פיהלט אז וועבער באהאנדעלט זיין טעמע ווי די ראָמאַנטיקער למשל באהאנדלען זייערע, נאָר מיט מעהר גאונות. אויך ער טרייבט זיין קונסט צו איינעם פון איהרע עקסטרעמען. פונקט ווי די ראָמאַנטיקער זיינען געניינט אויפצופאסען די שפראך ווי קלאנג און ריטעם, אזוי איז ער געניינט צו באהאנדלען מוזיק אזוי ווי זי וואָלט געווען בלויז ריטעם. למשל סאמועל'ס „מאָטיף" איז מעהר ריטמיש ווי מעלאָדיש, און ממילא ברענגט זי ארויס א פראָסטערע, רעאַליסטישערע, אָבער אויך א קונסט-פולערע ווירקונג. די ראָמאַנטיקער שרייבען מוזיקאַלישע פאָעזיע; וועבער שאפט בילדליכע מוזיק. בעת בעטהאָווען גיט אונז א ריין פסיכאָלאָגיש בילד, עפעס וואו עס איז נאָר ניטאָ קיין ממשות'דיגם, נאָרניט א חוץ זיין איינענע נשמה, גיט אונז וועבער א פיזישע כאראקטעריזאציע. ער שטיצט זיך תמיד אויף אומצוויפעלדיגע אויסערליכע ערשיינונגען, אויף עפעס וועגען וואָס זיין פובליקום האָט שוין א פריהער-נעשאפענע אידעע, ווי למשל, פייען. א חוץ אין דער „פאסטאָראָלע סימפאָניע", מאָלט בעטהאָווען בלויז דעם אייגנדרוק; וועבער מאָלט די זאך אליין. ער אימיטירט די קלאנגען פון דער נאטור. ער מאכט אז די פידלען זאָלען קלאָנגען פארצושטעלען דאָס קלאָנגען פון די ביימער; ער זאָגט אָן און מאָלט דעם אויפנאנג פון דער לבנה מיט אן אקאָרד. וועון ער גיט אונז א ריטמישע רייה ניט-אָפּקלינגענדיגע טאקטען אנשטאָט קלאנגען כוואליעם, ד. ה. ער באנוצט מוזיק אויף א פולשטענדיג קינסטליכען אבסטראקטען אופן; וועון ער באגרענעצט זיך אויף לידער און אינפאכע האַרמאָניעס, ד. ה. עס וויילט זיך איהם זיין נאאיוו און פאָפולער; אָדער וועון ער גיט אינסטרומענטען אזעלכע ראָלעס וואָס ליגען אויסער זייער פעלד און כחות (למשל טיפע טענער פאר קלארנעטען), כדי ארויסצובערענגען א גראטעסקען רייסענדיגען און סענסאַציאָנעלען עפעקט, ד. ה. ער באנוצט די מעגליכקייטען פון זיין קונסט אויף א מעהר משונה'דיגען און עקסצענטרישען אופן וויו מען האָט זיי פריהער באנוצט, — אין די

דאָזיגע אלע פאלען איז ער א פולשטענדיגער ראָמאַנטיקער, א מענש, וואָס מיט זיין גרעסערען טאלאַנט און פיעל פאסיגערער קונסט פארדעקט די חסרונות וואָס שטעהען אונז שטענדיג פאר די אויגען אין די ווערק פון די ראָמאַנטישע פאָעטען.*)

*) זעה: זשאַרוש זאַנד: ערויבציהר צו Mouny Robin

קאפיטעל 10.

די שטעלונג פון׳ם ראַמאַנטיזם צו קונסט און נאַטור.

דאָס ליטעראַרישע איטאַליען; נירעמבערג און די ראַמאַנטיקער; געטע׳ס קריטיק אויף „שטערנבאַלד"; די געדאַנקען אין „שטערנבאַלד"; די אידעע אז קונסט דארף זיין אַלעגאָריש; די קאָלעקציע פון די ברידער בואַסעריי; רוכא און די ראַמאַנטיקער; די ווירקונג פון דער אומגעבונג אויף טיק׳ן; דער ראַמאַנטיזם און די לבנה; טיק און שעקספיר; די ראַמאַנטישע אויפפאַסונג פון דער נאַטור.

וואַקענראָדער׳ס בוך, וואָס איז א מין אַנווייזער בנוגע דער שטעלונג פון׳ם ראַמאַנטיזם צו מוזיק, ווייזט אויך אָן וואָס זיין שטעלונג וועט זיין בנוגע קונסט. פונקט ווי ווינקעלמאן האָט מיט זיינע ערשטע ענטוזיאַסטישע שריפטען אויפגעוועקט דעם פאַרלאַנג צו שטודירן די אַנטיקע קונסט, אזוי רופט וואַקענראָדער ארויס סימפאַטיעם פאר דער מיטעלארטער.

אין זיין נאַיוון ענטוזיאזם פאַנגט ער אָן מיט איבערזעצען אין פאַראַפראַזירען יענע טיילען פון וואַסאַרי׳ס אלטע ביאָגראַפיעס פון די בארימטע מאלער, וועלכע באשרייבען די גרויסקייט און די גייסטיגע דערהויבענקייט פון די איטאַליענישע מייסטער. צווישען אנדערע לויבט ער לעאָנאַרדאָ׳ן; אָבער ער באגריפט ניט די כאַראַקטער־שטריכען פון אָט דעם מענשען און ער גיט ניט קיין אינטעליגענטע אָפשאַצונג פון זיין קונסט. ער לויבט איהם בלויז אונטער׳ן קעפעל: „א מוסטער פון א קונסטרייבען און טיף געלערנטען מאלער, וואָס ווערט פאַרגעשטעלט אין לעבען פון לעאָנאַרדא דא ווינטשי׳ן." דאָס ארטיקעל פאַנגט זיך אָן מיט אזא האַסטיגער באהויפטונג: „די תחית המתים צייט פון

דער קונסט פון מאַלעריי אין איטאַליען האָט ארויסגעבראכט מענ־
שען אויף וועלכע דער איצטיגער דור דארף קוקען ווי אויף הייליגע
מענשען". ער איננאַרירט אין גאַנצען דעם פאַקט, וואָס וואַסאַרי
האָט קלאָר פאַרצייכענט, אז די גרויסע מאַלער פון דער איטא־
ליענישער רענעסאַנס האָבען געפירט א זעהר ניט־הייליג לעבען.
דער סאַמע וואַרצעל פון דער ראָמאַנטישער אויפפאסונג פון דער
קונסט איז פאר'סם'ט פון דער פארקאַכטקייט אין געפיהלען. דער
קריטיקער פארלייגט זיינע הענט מתפלל צו זיין און פארגעסט צו
עפענען זיינע אויגען צו זעהן.

צווישען די איבערגעזעצטע פראַגמענטען ברענגט וואַקענראָ־
דער אן אייגענע עסיי אונטער'ן נאָמען „די בענקשאפט נאָך אי־
טאַליען" וואו מיר געפינען צום ערשטען מאָל דעם ענטוזיאזם
פאר איטאַליען וואָס ווערט שפעטער ניט בלויז אן אַלגעמיינע
זאַך, נאָר כמעט א חוב. די ליבע און בענקשאפט נאָך איטא־
ליען איז ניט געווען קיין נייעס אין דייטשלאנד. געטע'ס פא־
טער, וועלכער איז ניט געווען קיין ענטוזיאסט, האָט שוין פאר־
מאָגט אזא געפיהל. אָבער איצט איז א געצענדינערייי צו איטא־
ליען — וואָס איז לחלוטין ניט ענליך געווען צו דער אמת'ער
איטאַליען — געוואָרען א נויטיגע טייל פונ'ם גלויבען פון יעדען
עכטען ראָמאַנטיקער. אין דער פאָעזיע האָט זיך די בענקשאפט
נאָך איטאַליען אויסגעדריקט אין אָהן א שיעור לירישע לידער,
וועדטער און צערטליכקייטען פון מיניאָנ'ס געטליך ליד, וואָס
איז ניט א ליד נאָר אויך א בילד. מיניאָן באַגונגענט זיך מיט
די וועדטער: „די מירטע האָך אונד שטיל דער לאָרבייער
שטעהט"; די ראָמאַנטישע פאָעטען דריקען זיך אוים אין סופער־
לאַטיוון. דאָס ליטעראַרישע איטאַליען קען מען אפשר צום
בעסטען און קירצסטען דעפינירען אלס דאָס איטאַליען פון
לעאָפאָלד ראָבערט'ן (כאָטש די דאָזיגע דעפיניציע איז אפילו צו
פינקטליך), א לאַנד וואָס האָט קיינמאָל אויף קיין מאָפע ניט
עקזיסטירט א חוץ אויף דער ראָמאַנטישער מאָפע. דאָס אמת'ע
איטאַליען מיט איהרע העלע קאַליערן און איהר לוסטיג לעבען קען
מען ניט געפינען. אידעאַלע פארמען פארנעמען דעם פלאַץ
פון קאַליר; די באַווענונג איז טויט כדי זי זאָל ניט שטערען די

שפּיל פון שׂהן פליסענדיגע ליניעס. פאר די ראָמאַנטיקער איז איטאַליען געוואָרען דאָס, וואָס דולצינעא איז געווען פאר דאָן קיכאָט'ן, א אידעאל וועגן וועלכען זיי האָבען כמעט גאָר ניט געוואוסט א חוץ דאָס וואָס עטליכע אלגעמיינע, פלאַכע באשרייבענדיגע פראזען האָבען אויסגעדריקט. וועז א באשטימט ווירקליך לאנד שטייגט צו דער מדרגה פון ווערען אן אביעקט פון מענשליכער בענקשאפט, א היים פאר שהנקויט, פארלירט עס בים־לעכווייז אין זייערע שילדערונגען זיין גאנץ אמת'ע לעבעדינע שהנקויט. אָבער די שפּעטערדיגע ראָמאַנטיקער האָבען ניט גע־ליבט די אמת'ע, לעבעדיגע איטאַליענישע שהנקויט. צו זיי האָט אפּעלירט איטאַליען אלס א חורבה, דער קאטאַליזיזם אלס א מומיע, דער איינגעשרומפענער און צוריקגעבליבענער פאַלקס־גייסט — וואָס האלב עם הארצות'דיגע און האלב אמביציעזע און שווינדלערישע גלחים האָבען איינגעוויגט אין סודות — וועלכער איז געבליבען ניט אויפגעקלערט און נאאיוו. דא, ווי אומעטום, האָבען זיי באוואונדערט די בלאַסע, בלוטלאָזע פּאָעזיע פון זייער צייט וועלכע איז געווען קאלט און טויט.

אָבער דער דאָזיגער קולט פון איטאַליען און פון די הייליגע, אָדער שיינבאר הייליגע, איטאַליענישע מאַלער איז בלויז געווען א טרעפ דורך וועלכען דער „קלויסטער־ברודער" איז צוגעקומען צו דינען זיין אייגענעם ספּעציעלען אָפּנאָט, אלבערט דירער. מיט'ן ענטוזיאזם פאר'ן דאָזיגען אפּאָסטאל פון דער דייטשישער קונסט איז פארבונדען דער ענטוזיאזם פאר'ן אלטען נירעמבערג. וועז טיק און וואקענראָדער האָבען צוזאמען געמאכט א רייזע אין דייטשלאנד אין 1793, איז נירעמבערג געווען דער הויפּט־ציל פון זייער רייזע. וואָס אָפּטער זיי האָבען געזוכן די דאָזיגע שטאָט אלץ מעהר ליבע, אלץ מעהר איבערגעבענקויט האָט זיי צוגעבונדען צו איהר. „דאָס דייטשישע קונסט־לעבען האָט זיך דאָרט פאר זיי אנטפלעקט אין זיין גאנצער פולקויט. דאָס וואָס עם האָט זיך זיי פריהער אויסגעדוכט בלויז ווי א מעגליכקייט איז דא שוין לאנג געווען א לעבעדיגע ווירקליכקייט. ווי רייך אין מאָנומענטען פון אלע קונסטען איז געווען די דאָזיגע שטאָט איהרע קירכען פון הייליגען זעבאלד און פון הייליגען לאָ־

רענץ, מיט איהרע ווערק פון אלבערט דירער'ן, פישער'ן און קראַפט'ן. דאָס ארטיסטישע געפיהל און די שטארקע פלייסיג־קייט האָט דאָ דערהויבען פאַך־ארבייט צו דער מדרגה פון קונסט. יעדעס הויז איז געווען א מאָנומענט פון דער פארגאַנגענהייט; יעדער ברונען, יעדע באַנק איז געווען אן עדות פון די בירגער פונ'ם שטילען, פשוט'ען, געדאַנקפולען לעבען פון זייערע זיידעס. די ציוויליזאַציע האָט נאָך ניט געהאט גענוג צו אן איינפארמיגקייט, אזוי זיינען זיי געשטאַנען אין זייער גאַנצער מאַיעסטעטישקייט, יעדעס הויז מיט זיינע אויסגעקריצטע בילד־דער, געמומען פון לידער און לעגענדעס. אטניט, זיגענאָט, דיט־ריך און אנדערע אלטע העלדען האָט מען געקענט זעהן איבער די טירען באוואכענדיג און באשיצענדיג די היים. איבער דער אל־טער קעניגליכער שטאָט מיט איהרע וואונדער און איהרע מאָד־נעקייטען האָט געהאנגען א געשמאקפולקייט, וואס אין אנדערע ערטער האָט דער ווינט פון פאָליטישע ענדערונגען און אויפקלע־רונג שוין לאנג גענאט אוועקגעבלאזען.*)

נירעמבערג איז טאקע אין דער אמת'ן א גרויסארטיגע אלטע שטאָט. אבער עס איז לייכט זיך משער צו זיין פארוואס זי האָט באזונדערס אפעלירט צו צוויי שפראַצענדיגע ראַמאַנטיקע־ מיט איהר מיטעלאלטערליכקייט, איהרע אלטע קאטוילישע קירכען, איהרע אלטע הייזער מיט די ניבעלונגען העלדען איבער די טירען. זאל דער אמת געזאָגט ווערן, זייער ענטוזיאזם פאר די אוצרות פונ'ם אלטען נירעמבערג איז א סך נאטירליכער ווי די לאנגע בלינדקייט פונ'ם אכצעהנטען יאָרהונדערט צו זיי. פונקט ווי פאר לעסינגען האָט דאָס וואָרט „גאָטיש" פשוט געמיינט „באר־בארישׁ", אזוי איז פאר ווינקעלמאנ'ען די דייטשישע רענעסאנס געווען א פארזיגעלט בוך. איצט האָבען נייגיריגע אויגען גע־גאפט אויף די שעהנקייטען פון נירעמבערג. אין א מין עסטע־טישער פאר'שכורט'קייט האָבען די דאָזיגע חברים געוואנדערט ארום די קירכען און בית עלמינ'ם. זיי זיינען געשטאַנען ביי

*) Kopke: Ludwig Tieck, I, 139.

די קברים פון אלבערט דירער און האנס זאקס; א פארשוואונ־דענע וועלט איז אויפגעשטאנען פאר זייערע אויגען, און דאס לעבען פון אלטען נירעמבערג איז פאר זיי געוואָרען דער רא־מאנס פון דער קונסט. דאס קאפיטל אין „השתפכות הנפש" וואס רופט זיך „צום אנדענקען פון אלבערט דירער" איז די ער־שטע פרוכט פון די דאָזיגע געפיהלען, און אין דערזעלביגער צייט אן אויסדרוק פון די וואַרימע פאטריאָטישע געפיהלען פונ׳ם שרייבער. „אין די טעג וועו אלבערט האָט באהערשט דעם פענ־זעל, האָט דער דייטש נאָך געשפילט א באזונדערם כאראקטע־ריסטישע און אָנגעוואהנעג ראָלע אויף דער וועלט בינע; און דירער׳ס בילדער ניבען איבער געטריי דעם ערנסטען, אָפענ־הארציגען, שטאַרקען דייטשישען כאראקטער, סיי זיין גייסט, סיי זיינע אויסווייניגסטע ליניעם. אין אונזערע טעג איז דער רא־זיגער פעסטער דייטשישער כאראקטער פארשוואונדען סיי אין דער קונסט, סיי אין לעבען... די דייטשישע קונסט פון יענער צייט איז געווען א גאָטספּאַרכטיגער בחור, וואס איז אויפגעהא־דוועט געוואָרען אין דער היים אין א קליין שטעטל צווישען זיינע קרובים. איצט איז זי געוואָרען א בכבוד׳ער וועלטליכער מענש וועלכער האט פארלוירען דעם אויסדרוק פון קליינעם שטעטל און צוזאמען דערמיט זיין אָריגינאַליטעט."

דאָך איז דאס דאָזיגע פאטריאָטישע געפיהל אין קונסט ניט קיין פונדאמענטאל געפיהל ביי וואקענראָדער׳ן. דאס קליינע ביכעל פראָטעסטירט כסדר אנטקעגען יעדער אומטאלעראנץ אין קונסט. צו זיין פריי פון יעדען געצוואונגענעם כלל, א פרייהייט וואס שטיצט זיך אויף אן עכטער ליבע פאר שהנקויט, אט דאס פראָקלאמירט ער אין א שפראך וואס וויזט ארוים די מימאָזא־ענליכע עמפינדליכקייט פונ׳ם דאָזיגען נביא פון דער נייער קונסט תורה. „דער, וואס זיינע זאהר עמפינדליכע נערוועז וועל־רען שטארק אָנגערעגט פון דער מיסטעריעזער צויהונג וואס ליגט באהאלטען אין דער קונסט — זאגט וואקענראָדער — וועט אפט זיין טיף גערירט פון עפעס וואס לאָזט אן אנדערן קאלטע. ער האט דאס גליק צו האבען מעהר געלעגענהייטען ווי אנדערע מענשען פאר געוונטער גייסטיגער אנרעגונג און טעטיגקייט."

אזא אַנרעגונג און טעטיגקייט זיינען, ווי מיר האָבען געזעהן זעהר לייכט און נאַטירליך ארויסגערופען געווארען דורך דער מוזיקאַלישער באַהאַנדלונג פון פּאָעזיע און דורך מוזיק אַליין, און ווייט ניט אזוי נאַטירליך דורך בולט'ע קערפּערליכע קונסט־פארמען.

אויב אונזער באַהויפּטונג, אז וואַקענראָדער'ס קונסט־טעאָריע געפינט איהר אמת'ע און העכסטע אנטוויקלונג אינ'ם כאַראַקטעריסטיש מוזיקאַלישען טיפּ פון פּאָעזיע, איז אמת, וועט עס זיין לייכט פאַראויסצוזאָגען וואָס וועט זיין דער רעזולטאַט פון טיק'ס באשלום צו שרייבען (מיט דער הילף פון די שריפּטען וואָס זיינען געבליבען נאָך זיין פריינד'ס טויט) א מעשה וואָס נעמט אריין דעם „קלויסטער־ברודערס" בענקשאפטען און טעאָריעס. די בריף וואָס דער דייטשישער מאלער פון רוים האָט געשריבען קיין נירעמבערג איז געווארען די זריעה פון א נייעם קונסט־ראַמאַנס, „די וואַנדערונגען פון פראַנץ שטערנבאלד, א מעשה פון אלטען דייטשלאַנד." דאָס בוך טראָגט דעם נאָמען פון זיין העלד, א מאלער פון די צייטען פון אלבערט דירער. די שילדערונג פונ'ם כאַראַקטער איז טונקל און שוואַך. די האַנדלונג וועזרט דערטרונקען אין דיאלאָג; געשעהענישען שפּילען זיך אפּ אזוי פריי און אזוי פאַנטאַסטיש ווי אין א חלום (און חלומות האָבען מיר דאָרט אָהן א שיעור), און שוואַך רעדענדיגע פיגורען זועלכע טוען די ארבייט פון העלדען און העלדינס; און אפילו די כסדר'דיגקייט פון אָט די געשעהענישען וועזרט תמיד איבערגעהאקט דורך אן אריינגעשטעלט ליד וואָס וועזרט געמאכט אויף באשטעלונג, און וואָס קען צום בעסטען געשילדערט וועזרען דורך א ציטאַט פון שטערנבאלד'ס פרייגד, פלאָריסטאַן, אז מען וואלט נעראפט קענען בויען מיט וועזרטער און סטראָפען א גאַנץ געשפּרעך וואָס זאל באשטעהן בלויז פון קלאַנגען. וועזן דער פאָדים פון געשעהענישען וועזרט שטארק אויסגענלעט און דאָס זייד פונ'ם סטראָף — זעהר דין געשפּונען, דעמאלט ערשיינט די אמת'ע מוזיק. די פּרימיטיוויוע טענער פונ'ם האַרן און דעם פייפּעל וועזרען אזוי אפט באַנוצט, אז דער שרייבער אליין, אין זיין שפּעטערדיג וועזרק „צעברינא", מאַכט חוזק פון צופיעל האַרן־מוזיק.

אין איינעם פון קאראלינע שלעגל'ס בריף געפינען מיר נעטע'ס טרעפליכע קריטיק אויף'ן בוך. ער זאגט אז מען וואלט עס אין דער אמת'ן געדארפט רופען „מוזיקאלישע וואנדערונגען"; אז מען געפינט דארטען אלץ וואס מען קען זיך נאר פארשטעלען א חוץ א מאלער; אז אויב די כונה איז געווען צו שאפען א קונסט־דראמאן, האט די קונסט געדארפט באקומען נאר אן אנדערע און פולערע באהאנדלונג; אז אין בוך איז קיין ממשות'דיגע ניטא, און אז זיין ארטיסטישע טענדענץ איז א פאלשע; אז עס פארמאגט שהנע זון־אונטערגענג, אבער זיי חזר'ן זיך איבער צו אפט. אבער א סך גרויזאמער און דורכדרינגליכער איז די קריטיק פון קאראלינע'ן אליין: „בנוגע דער ערשטער טייל בין איך נאך אלץ אין ספק צו טיק האט ניט געוואלט פארשטעלען שטערנכאלד'ס איבערגענעבענקייט צו דער קונסט ווי א באדויערענסווערטע, טעות'דינע, פרוכטלאזע איבערגעגעבענקייט, ווי למשל ווילהעלם מייסטער'ס. אויב דאס איז אמת, געפינט זיך דארט נאך א חסרון, דהיינו, דאס וואס עס פעלט מ ע נ ש ל י כ ע ר אינטערעס אין דער מעשה. די צווייטע טייל באלייכט ניט דעם ענין. דא געפינען מיר דיזעלביגע טונקעלקייט, די זעלביגע אוממעכטיגקייט. מען האפט תמיד אויף עפעס אנשלאסענס, מען ריכט זיך תמיד אז פראנץ וועט מאכען אן אנגעזעהענעם שריט אין איין ריכטונג אדער אין א צווייטער. אבער ער טוט דאס קיינמאל ניט. ווידער און אבער אמאל לייענען מיר וועגען שהנע זון־אויפגאנג, וועגען דעם צוויבער פונ'ס פרילינג, דעם איבערנאנג פון טאג און נאכט, דעם ליכט פון דער זון, לבנה און שטערען, דעם נעזאנג פון די פויגעל. אלץ איז זעהר צויבערדיג, אבער עס פעלט ממשות'דינעם, און עס איז פארען עפעס א נישטיגקייט סיי אין שטערנבאלד'ס שטימונגען און געפיהלען און סיי אינ'ם אופן ווי זיי ווערען נעשילדערט. פארען דארטען שוין צופיעל לידער און זיי האבען אזא שוואכע פארבינדונג צווישען זיך ווי די קינסטליך צונויפגעטשעפעטע געשעהענישען און אנעקדאטען, נאך מעהר, אין א סך אנעקדאטען פיהלט מען ווי ער מאכט נאך אויף פארשידענע אופנים."

אבער אויב דאס בוך פארמאגט סיין האנדלונג ניט, וואס

זשע דען האָט עס? געדאנקען, קודם כל וועגען קונסט אין דער־נאָך וועגען דער נאטור.

לכתחילה גיט ער אונז מעריטאציעס און אָהן א שיעור אפאריזמען וועגען קונסט אין פאַעזיע דורכגעוואָרפען מיט שוואכע לירישע לידער, וועלכע מען קען קוים אונטערשיידען איינס פון׳ם אַנדערען. צווישען אלע איז בלויז דאָ אויף ליד, א היבשע פאַעמע, איבער אריאַנע׳ן*) וואָס האָט עבעס אין זיך. עס ווייזט אָן אויפ׳ן גייסט פון׳ם בוך. די דריי פירער פון׳ם ראַמאַנטיזם, א. ו. שלעגעל, טיק און נאָוואַליס, אלע האָבען נע־וונגען לויב לידער צו אריאַנען, אין אביסעל שפעטער האָט פ. ל. מאָלער געזונגען וועגען איהם אין דעניש. עס איז נעווען נאטירליך אז די הערצער פון ראַמאַנטיקער זאָלען זיין געירט פון דער לעגענדע פון׳ם דיכטער וואָס האָט באַזונגט די נאטור, וועל־כע האָט אויפגעוועקט ענטוזיאזם אין די חיות פון׳ם ים, איז נע־ריטען אויף א דעלפין, געווען אומפארוואונדבאר, אומבאזיגבאר, און פארמאָגט אומשטערבליכען רום. ער איז געווען זייער סימ־באָל, זייער העלד. זייער גאנצע פאַעזיע איז אין א געוויסען זין א פארזוך צו דערקלערען די לעגענדע וועגען אריאַנ׳ען; וואָס דען זיינען אלע אפקלאנגען אין נאכמאכונגען פון זייערע ביכער, די ביכער וואָס גלאריפיצירען דיכטער, ארטיסטען, אקטיאָרען, טרובאדורען, העלדישע און אייזען־פעסטע האלטונגען? די פיגור פון נארציסוס וואלט געווען א פאסיג שער־בילד אויף אלע זייערע ביכער.

דער אמת איז אז די הויפט עלעמענטען פון „שטערנבאלד" זיינען אויסגעדראַשענע אפענטפערונגען אויף אויסגעדראַשענע טענות אנטקעגען קונסט — אז זי איז נוצלאָז, — קלייניליכע אור־

*) אַריאַן — א גרויסער גריכישער זינגער און האַרף שפילער. רויבער זיינען איהם אַמאָל באַפאַלען אין מיטען ים און איהם געוואָלט הרג׳ענען. ער האָט ביי זיי געבעטען א דערלויבעניש צו שפילען א ליד פאַר׳ן טויט. וועג ער איז דערנאָך אריינגעשפרונגען אין ים, האָט איהם א דעלפין (אזא פיש) גערעטעוועט דורך דעם וואָס ער האָט איהם אַוועק־געטראָגען אויפ׳ן ברעג. דער דאָזיגער דעלפין איז געשטאַנען לעבען דער שיף אויס באַגייסטערונג פאַר אַריאַנ׳ס שפילען. — איבערזעצער.

זאכען פארוואס קונסט איז נאציאנאל, („וואס מיר זיינען דאך ניט קיין איטאליענער, און אן איטאליענער קען קיינמאל ניט פיהלען ווי א דייטש"), און לויב־געזאנגען צו אלבערט דירער'ן. די באגייסטערונג פאר דירער'ן ברענגט צוזאמען די צוויי נעליב־טע, פונקט ווי ווערטער און לאטע האבען זיך לכתחילה פאראיי־ניגט צוליב זייער געמיינזאמען ענטוזיאזם פאר קאפשטאק'ן. די זעלבינע אידעען האבען געפונען זייער אויסדרוק אין דעניש אין סיבערנ'ס „גאבריעלים" און אייזענשלעגער'ס „קארעזשא". א טיל פונ'ם ספור המעשה פון „קארעזשא" ווערט פאראוים־געזהן; נעמט למשל, דעם ארטיסט וואס מאלט זיין אייגען ווייב אלס די מאדאנא, און זיין צער וואס ער מוז זיך צעשיידען מיט זיין ארבייט. מיר האבען א לאנגע ווערטער־סימפאניע לכבוד דעם שטראסבורגער קאטעדראל, און גלייך דערנאך א ביטערע אטאקע אויף די „אומגעלומפערטע מאסען שטיינער אין מילאן און פיזא, און אויף דער צעווארפענער געבוידע, דעם קאטעדראל פון לוקא". דערנאך נעפינען מיר באוואונדערונג און לויב פאר טיל אויל־עג־שפיגלען און האנס וואורשט'ן (די דאזיגע הערן האבען עס גע־דארפט פארשטעלען פאנטאזיע און איראניע), און א סך ענטר־זיאזם פאר דירער'ס הירש מיט'ן צלם צווישען זיינע הערנער, און פאר „פשוט'ן, פרומען, און הארציגען" אופן אויף וועלבען דער ריטער וואס שטעהט פון פארענט בייגט זיינע קניה. דאס דאזיגע בילד איז בלי ספק א שעהן, איינפאך ווערק, מיר מוזען אבער שמייכלען פונ'ם ערנסטען פארזוך וואס ער מאכט צו באי־ווייזען אז פון די אלע אופנים אויף וועלכע א מענש קען פארבוי־נען זיינע פים בעת ער קניהט איז דאס דער סאמע קריסטליכסטער.

ווידער און אבער באווייזט זיך דער נעדאנק אז אמת'ע קונסט דארף זיין אלענאריש, ד. ה. אהן מארך און בלוט. די מייסטע לידער זיינען אלענאריעס. דאס הויפט־ליד איז די לאנגע אלענאריע וועלען פאנטאזום, נישטיגע שורות אהן יערען פונק פארשטעלונג:

„דער מאדנער פאנטאזום,
דער וואונדערליכער זקן,
געהט תמיד נאך זיין נאריש געמיט.

איצט האָבען זיי איהם געבונדען
אַז ער זאָל אויפֿערען זייגע קונצען,
ניט שטערען דעם שכל׳דיגען געדאַנק,
ניט פֿאַרפֿירען דעם אָרימען מענשען". א. ז. וו. א וו

אין אַנדערסען׳ס צויבער מעשיות קען מען דאָ און דאָרט געפינען זכרונות פון אַזא סאָטירע אויף די אַטאָקעס וואָס די פֿראָוע ישרייבער האָבען געמאַכט אויף דער פֿאַנטאַזיע, דאָס ליד וואָס וועלט דעקלאַמירט אין לבנה ליכט ווייזט אָן דעם מאָלער א אידעאָלע טעמע, א פרומער וואַנדערער אין לבנה־ליכט, דער עמבלעם פון דער מענשהייט: „וואָרים וואָס זיינען מיר אויב ניט בלאַנדזשענדיגע פרומע וואַנדערער? איז דען פֿאַראַן עפּעס א חוץ דאָס ליכט פון אויבען צו באַלייכטען אונזער וועג?" פֿאַראַן קלאָרע סימנים פון דער זעלביגער טענדענץ אין אונזער אייגענעם דיכטער, האוק׳ן, מיט זיין שטענדיגען טייטלען „ארויפצוצו" און זיין פֿאַרטייאישקייט בנוגע פרומע וואַנדערער און פֿרושים.

אָבער אין דער איצטיגער מדרגה פו׳ם ראָמאַנטיזם, ניט קוקענדיג אויף זיין גאַנצער בלוטלאָזער גייסטיגקייט, רייסט זיך ארויס א שטאַרקע און ניט צירקיולאַטענע כוואַליע פון פראָסיער ליידנשאפט. פֿראַנץ שטערנבאַלד, דער שטודירטער ארטיסט, האלט אז טיטיאן און קאַרדזשאָ זיינען העכער פון אלע אנ׳ע מאלער. וועגן קאַרדזשאָ׳ן, פון וועמען ער האלט באזונדערס, זאָגט ער אזוי: „וער וועט וואָגען זיך צו פֿרובירען מיט איהם, לכל הפחות אין פֿאַרשטעלען צעלאָזענע ליבע? צו קיין אַנדערען מענשען איז ניט געקומען אזא׳ן אנטפלעקונג פון דער הערהויבענקייט פון דער חושים־וועלט."

ווי יעדער אייגער וויים האָבען זיי דעם דאָזיגען שטאַנדפונקט שנעל פאַרלאָזען, כדי צו זיין אויסגעהאלטען האָבען זיי אָנגענומען אן אנדערען. די ברידער סולפּיס און מעלכיאָר בואסעריי פון קעלן זיינען געווען אין פֿאַריז אין 1802 וועו פֿרידריך שלעגעל האָט דאָרט שטודירט, און זיי האָבען פון איהם גענומען פֿריוואַטע לעקציעס. די אלטע דייטשישע בילדער אינ׳ם לואוור מוזעאום האָבען די דאָזיגע יונגע לייט דערמאָנט אָן

אלטע געמעלעבצען פון זייער נעבורט שטאָט, וועלכע דער הער־ שענדיגער אקאדעמישער געשמאק האָט פּאראורטיילט צו פּאַרנע־ סענהויט. צוליעב נאפּאָלעאָנ׳ס סיסטעמאטישער רויבעריי פון בילדער, האָט זיך געפונען אין פּאריז א גוטע קאָלעקציע דייטשישע בילדער און דורך דעם האָט מען זיי לייכט געקענט שטודירען.

די בעסטע אידעע פון דעם וואָס די דייטשישע מיטעלאַל־ טערליכע ארטיסטען האָבען געשאפען האָט מען געקענט באקומען פון די צאָלרייכע געמעלעבצען און שטיינערנע און הילצערנע שניץ־ארבייט וואָס זיינען אריינגעקומען אין מארק נאָך דעם ווי מען האָט אינטערדריקט קלויסטערס און צדקה אינסטיטוציעס. אין יענער צייט האָבען מענשען פארלוירען יעדע אכטונג פאר קונסט ארבייט; מיט דער גרעסטער גלייכגילטיגקייט האָבען זיי ביינעוואוינט ווי פון קירכען זיינען געוואָרען חורבות און טייער־ סטע ארטיסטישע אוצרות זיינען צעשפּרייט געוואָרען אויף אלע שבעה ימים. מיסטערווערק זיינען פארקויפט געוואָרען פאר א קלייניגקייט און מען האָט ווירקליך באַדויערט די קונים פון די דאָזיגע אלטע שמאטעס. פון אלטאר זאכען האָט מען געמאכט לופטשיקעס, טויבען־שלאָקען, טישען און שינדלען; די אכטונג נעבאר פון די קלויסטערס האָבען אפט באנוצט אלטע געמעלעב־ צען אויף האָלץ אייגצוהייצען, וויל בדרך כלל האָט מען אפילו די בעסטע ניט אונטערשיידט פון רויך, שטויב און מיסט.*)

נאָך דעם ווי פרידריך שלעגעל האָט אין זיין צייטשריפט „אוראָפּא" געצויגען אויפמערקזאמקייט צום אוצר פון אלטע דייטשישע געמעלעבצען, האָבען די בריידער בואסערעי אָנגעהויבען צו זאמלען די צעזייטע דייטשישע אוצרות, רייזענדיג ארויף און ארָאָפּ דעם רהיין און איבער נאַנץ האָלאנד אויפצוזוכען די לאנג פארהאסטע ווערק. אדום 1805 האָבען זיי שוין געהאט צונויפ־ געזאמלט א קאָלעקציע פון פּלעמישע און דייטשישע מייסטער, וואָס האָט געהאט א גרויסען איינפלוס אויף דער געשיכטע פון דער קונסט.

*) Sepp: Gorres und seine Zeit, 89, 90.

די ווידעראויפלעבונג פון׳ם ענטוזיאזם פאר דער אלטער דייטשישער קונסט האָט געפיהרט צו א פאַרליבע פאר די פאָר־ראַפאַעלישע איטאַליעניש מאלער. נעמט אראָפ די היטלען פאר די פאָר־ראַפאַעליטען! פון פיעזאָלע׳ן און דושאָטאָ׳ן ביז מאזאָ־טשא׳ן, באָטיטשעלי׳ן, גירלאַנדאיאָ׳ן, לוקא סיניאָרעלי, פערוזשינא׳ן און פינטוריטשא׳ן גיט זיי נאָנץ אייראָפּא אָפּ דעם כבוד וואָס זיי פאַרדינען. אָבער פרידריך שלעגעל, אין זיין ארטיקעל וועגען ראַפאַעלן אין „אויראָפּא" הויבט אויף די פאָר־ראַפאַעליטען אויפ׳ן חשבון פון דער נאַכקומענדיגער פעריאָדע. ער זאָגט: „מיט דער ראָזיגער נייער שול, וואָס ווערט כאראקטעריזירט פון אזעלכע נעמען ווי ראפאעל, קאָרעדזשאָ, דזשיולאָ ראָמאנא און אנדזשעא, הויבט זיך אָן דאָס פאלען פון דער קונסט." און דאָס האלט מען פאר אזא באשיינפערליכען פאקט אז שלעגלען פאלט נאָר ניט איין אז ס׳איז נויטיג צו בארעכטיגען זיין באהויפטונג. נאָך מעהר, מיט איין בלעטל ווייטער איז ער בפירוש מודה אז ער האָט קיינמאל ניט געוואהנ קיין שום ווערק פון דער ראָמאנטישער חוצפה. אָט איז א מוסטערהאפטער קונסט־קריטיקער וועלכער — כדי וואָס מעהר צו לויבען די אלטע מאנארכישע בילדער — זאָגט אז דאָס פאלען פון דער קונסט הויבט זיך אָן מיט ראפאעל׳ן, קארעדזשאָ׳ן, טיטיאנ׳ען און אנדזשעלאָ׳ן, און איז מודה, אָהן דעם מינדעסטען געפיהל פון בושה, אז ער האָט ניט געוואהנ אפילו קיין איין ווערק פונ׳ם גרעסטען פון די ראָזיגע מענשען. ער פאראכט אזא נישטיגע זאך ווי וויסען און ער משפט איהם לויט זיין אינערליך באוואוסטזיין.

עס איז אָבער ניט נויטיג צו קוקען פאראויס; וואָרים אין „שטערנבאלד" אליין שטעהט אויף תחית המתים די מאָנארכישע פרומקייט מיט איהר נאנצען פארשמאכטען פאנאטיזם און מיט א דבקות וואָס האָט קיין גלייכען ניט. אָט דאָס האָט אזוי נעארט נעטע׳ן. ער האָט תמיד חוזק געמאכט פון דער אידעע אז פיע־טעט ליגט אין סאמע פונדאמענט פון יעדער אמת׳ער קונסט, א טעאריע, וואָס די נאנצע שול פון די ניי־דייטשישע „נאצארענישע" מאלער האָבען אזוי שנעל אָנגענומען. ריידענדיג וועגען די „נא־

צאַרענער" האָט ער אָפט באַנוצט דעם אויסדרוק אז זיי „שטערנ־באַלדיזירען."

די עסיי וועגען ווינקעלמאַנ'ען, וואָס גענטע האָט אַרום יענער צייט פֿאַרעפֿענטלעכט איז געווען א דירעקטע אטאקע אויף די רא־מאַנטיקער. דאָרטען שרייבט ער: „די דאָזיגע שילדערונג פונ'ם אַנטיקען מח מיט זיין קאָנצענטרירען זיך אויף דער עולם הזה און איהרע ברכות, פירט דירעקט צום געדאַנק אז אזעלכע מעלות זיי־נען בלויז אין הסכם מיט א געצענדינערישען גייסט. דאָס זיין זעלבסטשטענדיג, דאָס לעבען און האַנדלען אינ'ם „היינט", די פשוט'ע אכטונג פאַר די געטער אלם אורעלטערן און דאָס באַוואונ־דערען זיי אזוי ווי זיי וואָלטען געוועון קונסטוועדק, דאָס אונטער־וואַרפען זיך אן אומפאַרמיידליכען שיקזאל און דאָס גלויבען אין א צוקונפט וואָס באַשטעהט פון א פיעל געשעצטער באַרימטקייט נאָכ'ן טויט, — דאָס אלץ צוזאַמען שטעלט מיט זיך פאַר אזא אומצעטיילבארע נאַנצקייט, זיי פאַראיניגען זיך אויף אזא אופן צו פאַרמירען די מענשליכע עקזיסטענץ וואָס די נאַטור אליין האָט געפֿאַנעוועט, אז יענע געצענדינער וווייזען זיך ארוים צו זיין שטאַרק און געזונט סיי אין די העכסטע מאַמענטען פון געגנום און סיי אין די שרעקליכע מאַמענטען פון זעלבסט־אויפאַפֿערונג און פאַרניכטונג. א אָט דער געצענדינערישער נייסט איז בולט אין אלע ווינקעלמאַנ'ס האַנדלונגען און שריפטען... און מיר דארפען האָבען אין זין דעם דאָזיגען גייסטיגען פֿרצוף זייענעם, די דאָזיגע ווייטקייט, נאָך מעהר, אנטיפאַטיע צום קריסטליכען שטאַנדפונקט, בעת מיר אורטיילען דעם אזוי־גערופענעם רעליגיעזען אומבייט זיינעם. ווינקעלמאַן האָט געפיהלט אז כדי צו זיין א רוימער אין רוים, כדי ווירקליך צו לעבען דאָס לעבען פונ'ם לאַנד, איז נוי־טיג פאַר איהם צו ווערען א מיטגליד פון דער קאטוליישער קירך, אַננעמען איהרע גלויבענם און זיך פירען לויט איהרע מנהגים... דער דאָזיגער באַשלום איז נאָך געווען לייכטער פאַר איהם דער־פאַר, ווייל זייענדיג פון נעבורט א נעצענדינער, איז דאָס פֿרא־טעסטאַנטישע הייליגע וואַסער ניט נענוג געווען צו מאכען איהם פאַר א קריסט... עס קען קיין ספק ניט זיין, אז יעדער מענש וואָס בייט זיין אמונה פאַרדינט א געוויסען פאַרוואורף, וואָס מען קען

באין אופן ניט אויסמיידען. דאָס באווייזט אז פעסטקייט איז א זאך וואָס מענשען האלטען צום טייערסטען. און נאָך טייערער ווערט זי פאר זיי ווייל, כאטש זיי אליין־זיינען צעטיילט אין פאר־טיינען, האָבען זי אָבער תמיד אין זיין זייער פרידען און זיכערקייט, דאָרט וואו דאָס מזל, פיעל מעהר אירער דער אייגענער אויס־קלייב, האָט אונז אוועקגעשטעלט, דאָרט דארפען מיר בלייבען... דאָס אלין איז געזאָגט מכח דער ערנסטער זייט פון דער פראָגע. זי פארמאָגט א פיעל ליכטיגערע און פרייליכערע זייט.. געוויסע פאָזיציעס וואָס מענשען פארנעמען, מיט וועלכע מיר זיינען ניט מסכים, אין געוויסע מאָראַלע פארבראָכען רייסען זיך מיט א באזונ־דערען כח צו אונזער פאנטאזיע... די מענשען וועגען וועלכע מיר וואָלטען געדענקט אז זיי זיינען באריטטע אָדער ליבליכע, קוקען איצט אויס פאר אונז מיסטעריעז, און מען קען ניט אָפלייקענען, אז ווינקעלמאנ'ס שמר האָט פיעל צוגעגעבען צום „ראָמאן" פון זיין לעבען און כאראקטער".

מיר קענען זיך פארשטעלען ווי שטארק אזעלכע ווערטער האָבען אויפגערעגט די ראָמאנטיקער, וועלכע האָבען דעמאָלט אלע געהאלטען ביים אריבערגעהן צום קאטאליציזם. פון דעמאָלט אן האָט מען געטע'ן מעהר ניט פארגעטערט. טיק איז געווען אין רוים, און עס האָט זיך פארשפרייט א קלאנג אז ער האלט ביים אָננעמען די קאטוילישע אמונה, וואָס זיין ווייב און טאכטער האָ־בען שוין געהאט אָנגענומען. פרידריך שלעגעל האָט זיך צוגע־גרייט צו מאכען דעם לעצטען שריט. ער האָט געלייענט לעקציעס אין קעלן, אָבער ער האָט געמאכט אפליקאציעס צו באקומען א שטענדיגע שטעלע וואו עס זאל ניט זיין, קעלן, פאריז, ווירצבורג, מינכען, א. אז. וו. „וועז איך זאל באקומען ווירקליך צוציהענדיגע באדינגונגען — האָט ער געשריבען אין יוני 1804 — וואלט איך נעפארען אפילו קיין מאסקווע אָדער דארפאט". „אָבער — ניט ער צו — ביי מיר איז בילכער די רהיין פראָווינץ". איז עס ge־וועז דערפאר ווייל דאָס איז געווען א קאטוילישע פראָווינץ? בשום אופן ניט. „דאָרט האָט דער לאקס ניט קיין גלייכען צו זיך, דאָס איז אויך אמת וועגען די ראקעס, שוין ניט ריידענדיג וועגען דעם וויין." מעטערניכ'ס געלט מתנה האָט איהם צוגערעדט צו מא־

כען דעם לעצטען שריט און ווערען א קאַטאָליק. ער איז געווארען ווילד איבער דער עסיי וועגען ווינקעלמאַנ'ען און ער האָט אויסגעדריקט פאר איהם פאראכטונג אָהן א גרענעץ. אָבער דאָס אמוזאנטסטע פון אלץ איז געווען צו זעהן ווי די דאָזיגע קלייגע אריבייט איז געפאלען ווי א באמבע צווישען די ווינער עכטע פאָליטישע רעאקציאנערען. נעגץ איז שוין באלד געווען אין דער מדרגה וועלכע ער האָט דערגרייכט בעת ער האָט נעשריבען צו ראהעל'ן (אין 1814) אז ער איז געווארען שרעקליך אלט און שלעכט, און ער שילדערט זיין צושטאנד אזוי: „איך מוז דיר געבען א באגריף וועגען דער פאַרם וואָס מיין ציניזם און מיין עגאָאיזם האָבען אָנגענומען. אזוי שנעל ווי איך האָב נאָר א מעגליכקייט אוועקצולייגען מיין פעדער, גיב איך אָפ מיינע געדאנקען און מיין גאנצע צייט אויפצושטעלען מיינע צימערען. איך פלאַנעווע ווי אזוי צו קריגען מעהר גלט אויף מעבעל, פערפומען און אויף יעדער שעהנקייט פון דעם אזוי גערופענעם לוקסוס. מיין אפעטיט איז צום באדויערען אוועק. די אייניגיג מאַלצייט אין וועלכער איך בין פאראינטערעסירט איז דאָס אָנבייסען".

אין 1805 שרייבט גענץ צו זיין חשוב'ען פריינד, אדאם מילער: „אין אייער בריף האָט מיך צום שטארקסטען באירט אייער קריטיק אויף געטע'ס לעצטע צוויי שאפונגען. איך קען זיי ביידע, אָבער איך וואָלט קיינמאָל ניט געוואגט צו שרייבען אזוי ווי איהר, כאָטש איך לייקען ניט אז מיין מיינונג וועגען זיי איז די זעלביגע וואָס אייערע, בלויז נאָר אבייסעל ערגער. די נאָטיצען וועגען „ראמא" זיינען פשוט נודנע און אויסגעדראָשען. צו שרייבען זיינט אזעלכע פלאַפלעריין וועגען וואָלטער'ן און ד'אלאמבער'ן, קען מען א מענשען ווי געטע ניט מוחל זיין. די ארטיקלען וועגען ווינקעלמאַנ'ען זיינען אטאיסטיש. איך וואָלט קיינמאָל ניט געגלויבט אז געטע האָסט אזוי ביטער און פארעטעריש דאָס קריסטענטום, כאָטש איך האָב איהם שוין לאַנג חושד געווען אין פארבעכערישקייט בנוגע דעם דאָזיגען ענין. וואָסער אומאַרעגטלייכע, צינישע, מיאוס'ע פרייד ער האָט עם געמוזט דערפיהלען וועגען האָט געמאכט די גרויסע אנטדעקונג אז דערפאר ווייל ווינקעלמאן איז געווען א „נעבוירענער געצענדינער" איז ער געווען

אזוי גלייכגילטיג צו די פארשידענע פארמען פון דער קריסטליכער רעליגיע. ניין, אפילו געטע וועט ניט אזוי לייכט וואקסען אין מיין אפשאצונג נאך די דאזיגע צוויי ביכער!"*)

וי מיר זעהען האט גטע'ס עסיי נעטראפען גלייך אין פינטעל. די ראמאנטיקער האבען געניהלט אזוי וי זיי וואלטען באקומען א פאטש אין פנים וועו ער האט דערקלערט זיין פיינדליכע שטעלונג צו זייער קונסט טאריע.

מיר דארפען זיך איצט אביסעל אפשטעלען אויף דער אויפפאסונג פון דער נאטור וואס נעהט האנט אין האנט מיט דער דאזיגער אויפפאסונג פון דער קונסט. אין „שטערנבאלד", וי גטע און קאראלינע וייזען אן, ווערט דער אינטערעס אפגעצויגען פון די העלדען און די האנדלונגען דורך די באשרייבונגען פון דער ארטיגקייט.

מיר האבען באמערקט אז רוסא איז נעווען דער מענש וואס האט אויף ס'ניי אנטדעקט דעם חוש פאר דער נאטור. וי סענטבעוו זאגט ערגיץ, שפילענדיג מיט רוסא'ס אייגענע ווערטער ווענען דער שוואלב וואס האט געבויט איהר נעסט אונטער'ן אפדאך פון איהר פריהערדיגער ם: „ער איז געווען די שוואלב וואס האט פאראויסגעזאגט דאס אנקומען פונ'ם זומער אין דער ליטעראטור". דאס זעלביגע נעפיהל פאר דער נאטור, וי עס איז שוין אויך אנגעוויזען געווארען, ערשיינט אויך אין „ווערטער". די ענדערונג וועלכע איז איצט פארגעקומען איז געווען אט וואס: „רוסא'ס שטאנדפונקט איז געווען ן ע מ א י א נ ע ל ע ר, דער שטאנדפונקט פון די ראמאנטיקער — א פ א נ ט א ס ט י ש ע ר. דערפון נעמט זיך וואס זיי האבען זיך אומגעקערט צו לעגענדעס און צויבערמעשיות, צו שדים און רוחות פון די פארשריטע אבערגלויבענס. נעטע האט גזאגט:

„די נאטור האט ניט קיין קערנדעל אדער שאל,
זי איז אלצדינג מיט איין מאל"

*) Briefwechsel zwischen Gentz und Adam Muller, 48.

די ראָמאַנטיקער האָבען דורכאויס געוואָלט האָבען צו טאָן בלויז מיט'ן קערנדעל, מיט'ן מיסטעריעזען אינווייניגסטען שטאָף, וואָס זיי האָבען געוואָלט אויפקניפען נאָך דעם ווי זיי האָבען זיך אליין דערין אריינגעפלאָנטערט. דער מיסטישער נייסט האָט זיך אָפּגעשפּיגעלט אין דער נאַטור און האָט אין איהר נאָר ניט געזוכט א חוץ מיסטעריעס. טיק, ווי יעדער וויים, האָט געשאפען דאָס ווערט „וואלד־איינזאמקייט" (זיינע פריינד האָבען געהאלטען אז עס דארף זיין „וואלדעס איינזאמקייט"). דער ראָמאַנטיזם האָט נעשריגען מיט א ציטעריגער שטים אין דער וואלד־איינזאמקייט, אין דער עכאָ האָט אָפּגעקלונגען ציטערדיגע ענטפערס.

אלעקסאנדער פאָן הומבאָלט האָט אָנגעוויזען אז די גריכען האָבען אין דער אמת'ן בלויז געזוכט שענקייט אין דער נאַטור ווען זי האָט געשמייכעלט צו מענשען פריינדליך און „ניצליך". ביי די ראָמאַנטיקער איז עס פארקערט. פאר זיי איז די נאַטור ניט שעהן אין פראָפאָרציע. צו איהר ניצליכקייט, און צום שענסטען איז זי אין איהר ווילדקייט אָדער ווען זי וועקט אויף א געפיהל פון טונקעלער מורא. זיי פרעהען זיך מיט'ן חושך פון דער נאַכט מיט טיפע היילען און מיט אבסאָלוטער איינזאמקייט וואָס רופט ארויס א ציטער פון שרעק. און טיק'ס פולע לבנה שיינט כסדר אָהן אן איבערבייט אזוי ווי זי וואָלט געווען א טעאטער לבנה פון פאפיר אָנגעשמירט מיט אייל און מיט א לאָמפּ פון הינטען. איך רוף עס טיק'ס לבנה, וויל טיק איז בלי שום ספק דער שאפער פון דער ראָמאַנטישער לבנה־באלויכטענער לאנדשאפט. עס איז אויך ניט שווער צו פארשטעהן פארוואָס דוקא ער און ניט קיין אנדערער פון די יונגע שרייבער, שאפט אזעלכע אויסדרוקען ווי „וואלד־איינזאמקייט", „כשופ'דיג באלויכטענע נעכט", א. אז. וו. א. וו. טיק איז געבוירען געוואָרען אין בערלין, פון אלע גרויסע שטעט איז זי אפשר די אייניגע וועמעס סביבה עס פארמאָגט דעם קלענסטען נאַטירליכען רייז. די זאמדיגע שטרעקעס פון בראַנדענבורג מיט זייערע הויכע, אויסצולנע סאָסנעס וואָס שטעהען גלייך אין רייהען ווי פרייסישע סאָלדאטען, שאפען די אָרימסטע לאנדשאפט וואָס מען קען געפינען. בעת רוסא, לעבעדיג אין א סביבה פון גן ערן שעהנסטיט (די געגענד ארום זשע־

נעווע און מאָן בלאָן), איז נעווען שטאַרק און דירעקט באַאייג־פלוסט פון דער נאַטור, האָט טיק, אין זיין ניט אַנגענעמער סביבה, דערפיהלט דעם שטאָטמאַנ׳ס קראַנקע בענקשאַפט נאָך וואַלד און בארג; און די דאָזיגע בענקשאַפט האָט געבוירען א פאַנטאַסטי־שע אויפפאַסונג פון דער נאַטור. דער קאַלטער גלאַנץ פונ׳ם בער־לינער טאָג־ליכט און איהר מאַדערנער צפון דייטשישער ראַציאָנא־ליזם האָט ארויסגערופען א בענקשאַפט נאָך די אוראַלטע וועלדער אין א נייגונג צו פרימיטיווער פאָעזיע.

כדי אייניצוזעהן דעם אמת פון אָט דער באהויפטונג דארף מען בלויז לייענען אַן אויסצוג פון טיק׳ס ביאָגראַפיע, ווו, למשל, דעם פאָלגענדען באריכט פון זיין פאַרברענגען אין האַלא אין 1792: „ווי אין גאַנצען אַנדערש איז געווען די נאַטור וואָס האָט זיך אָנ־גענשלאָגען אין זיינע אויגען דאָ אין גרינעם טאָל פון דער זאַלע. ווי פיעל רייכער און פרייגדליכער ווי די פלאַכע שטרעקעם וואָס רינג־לען ארום בערלין! דאָס געפיהל פון אומבאַגרענעצטער בענק־שאפט האָט איהם ארומגעבאַפט מיט טאָפענלטער קראַפט, און אָנ־געפילט זיין הארץ מיט א כמעט פיינליכער אויפרעגונג בעת ער האָט געוואַנדערט דורך די וועלדער אין פרילינג צייט. ער איז ווידער געוואָרען פאַר׳שכור׳ט פון דער נאַטור; עפעס ווי א מיס־טעריעזע קראַפט וואָלט איהם געטריבען פאַראויס. זיין באַליבטער אָפרוה פלאַץ איז געווען די „העלטי" באַנק לעבען גיביכענשטיין, פון וואַנען ער האָט געזעהן דעם טייך און דעם טאָל. ווי אָפט פלעגט ער אַכטונג געבען אויף דער זון, בעת זי איז פארנאַנגען הינטער די וואָלקענס, און אויף דער לבנה וועו זי האָט זיך ג־שפיגעלט מיט טויזענטער גאָלדענע שטראַלען אין ציטערדיגען וואַסער, אָדער פאַר׳חלומ׳ט געפינסלט דורך די צווייגען. דאָ איז ער געלעגען פיעל זומער נעכט ארייגזוינענדיג דעם פרייען געטראַנק פון דער נאַטור."

איז דען ניט אזא בענקשאפט נאָך דער נאַטור ביי א מענשען וועלכער איז ווייט פון איהר, דער באגריף פון דער נאַטור וואָס אין זיין הינטערגרונד ליגט דער שטאָטישער טראָטואר?

אין דער שילדערונג פון א פארמאַטערנדיגען שפאַציר וואָס טיק און וואַקענראָדער האָבען נענומען אין די פיכטעלגעבירגע

זעהט מען אז טיק'ס אויפפאסונג פון דער נאטור איז נאך בולט'ער פארבונדען מיט זיינע פערזענליכע אינדרוקען: „וואקנראדער, ניט זייענדיג געוואוינט צו אזא מידקייט, האט זיך גלייך געווארפען אויפ'ן בעט, אבער טיק איז געווען צו פאנאנדערגעשרויפט. ער האט ניט געקענט שלאפען נאך די אלע ערפארונגען פונ'ם טאג. די גייסטער פון דער נאטור האבען זיך אויפגעכאפט. ער האט געפענט דאס פענסטער. עס איז געווען איינם פון די מילדסטע, שענסטע זומער נעכט. די לבנה האט געגאסען איהרע צארטע, ליכטיגע שטראלען אויף איהם. אט איז זי געווען פאר זיינע אויגען, די לבנה־באלויכטענע, כשופ'דיגע נאכט, די נאטור מיט איהר אלטען דאך שטענדיג נייעם צויבער! ווידער אמאל איז זיין הארץ פול געווען. צו וועלכען ווייטען, אומבאקאנטען ציל האט עס איהם נעצויגען מיט אומווידערשטעהליכער קראפט? לייכט און לאשטשענדיג האבען זיך געגאסען אין דער נאכט די קלארע טענער פון א הארן. א נעפיהל פון טרויער האט איהם ארומגעכאפט, און דאך איז ער געווען זעהר און זעהר גליקליך.“*)

באמערקט, אפילו דער הארן פעהלט ניט אוים. דאס וואס עס פעלט יא, וואס טיק האט ניט, איז א באשטימטער ציל. דאס זעלביגע האבען מיר אין „שטערנבאלד“ וואו דער וואנדערער ארטיסט, זייענדיג אונטער'ן איינפלום בלויז פון זיין בענקשאפט און זיין נביא'שען ענטוזיאזם, פארגעסט שטענדיג, ווי ער אליין איז מודה, זיין אמת'ן ציל. „עס איז אוממעגליך — זאגט איינער פון די העלדען פון בוך — צו פארגעסען א ציל, דערפאר וויל דער שכל'דיגער מענש ארדענט זיך אזוי איין, אז ער האט ניט קיין ציל.“ קיינער קען ניט פארפעלען צו זעהן די ענגע פאר־בינדונג צווישען דעם דאזיגען ספעציעלען סארט געפיהל פאר דער נאטור און דער ראמאנטישער קינסטליכקייט, און אויך ווי אזוי בויידע אנטוויקלען איינם ס'אנדערע.

לאמיר זעהן וואסערע לאנדשאפטען פראנץ שטערנבאלד פאר־שטעהט און מאלט, און ווי אזוי ער פארשטעהט און מאלט זיי. אין איין טייל פון'ם בוך לייענען מיר: „דאס איז געווען די

*) Kopke I, 139, 163.

לאַנדשאַפט וואָס פראַנץ שטערנבאַלד האָט נעוואָלט מאָלען; אָבער די אמת'ע לאַנדשאַפט האָט זיך איהם אויסגעוויזען זעהר פּראָזאַ־איש אין פּאַרגלייך מיט איהר אָפּשפּיגלונג אין וואַסער." קלאָרע ליניעס, באַשטימטע פאַרמען, זיינען טרוקענע פּראָזע; אָבער די אָפּשפּיגלונג אין וואַסער, דער גלנזל פונ'ם בילד, אזוי צו זאָגען, דאָס איז ראָמאַנטישע פיינקייט, טאָפּעלטקייט, גלאָריפיקאַציע. אויף אן אנדער אָרט זאָגט פראַנץ: „איך וואָלט גיכער געוואָלט מאָלען אייזאַמע, שרעקליכע בילדער: חרוב'ע, צעפּאַלענדינע בריקען וואָס הענגען צוויישען צוויי משופע'דיגע פעלזען און וואו אוטאָ אינ'ם אפגרונט זיצען שוימענדיגע שטראָמען; בלאַנדזשענדיגע ארומפּאַרער מיט צעשפּרייטע פּאָלעס אין נאַסען ווינט; שרעקליכע גזלנים ארויסלויפענדיג פון זיערע הייליגן וואָס שטעלען אָפּ פורען און בארויבען זיי און שלאָגען זיך מיט רייזענדער." דאָס זיינען אמת'ע בינע סצענעס מיט מעלאָדראַמע אלס צוגאָב! און אין וואַסער גייסט וועלט די נאטור פּאַרשטאַנען? „טיילמאָל, זאָגט פראַנץ, נעמט מיין דמיון ארבייטען און רוהט ניט ביז ער ברענגט ארויס עפּעס נאָך ניט געהערטס. מיין דמיון וואָלט געוואָלט איך זאָל מאָלען מאָדנע זאכען, געבויט אויף א קאָמפּליצירטען און אומפּאַרשטענדליכען אופן, פיגורען וואָס באַשטעהען פון טיילען פון אלע סאָרטען חיות וואָס זייערע אונטערשטע ברענען זיינען פלאַנצען; אינסעקטען און שלאַנגען וואָס האָבען אין זיך עפּעס מאָדנע מענשליכעס, וואָס דריקען אויס מענשליכע שטימונגען און ליידענשאפטען אויף א וואונדערבארען און שרעקליכען אופן".

וואַסער בילד! וואָסער געמיש פון מורא'דיגע ברואים! הערט איהר ניט ווי האָפּמאַן דערנעהנטערט זיך שנעל מיט זיינע קאַראוואַנען מיט מאָנסטער? דער העלפאַנט שטעהט אויפ'ן קאָפּ און האָט א רוקן־ביין וואָס פּאַרענדיגט זיך אין א פיש; די קאַץ שרייבט איהרע מעמוארען, דאָס קלאַפּען אין טיר קומט אין דער אמת'ן פון אן אלטער מארק־פרוי, א. א. וו. דערמאָנען מיר זיך דאָ ניט ווידער, ווי אין „דער פריישיץ", פון הייליגען אנטאָנ'ס נסיונות ווי דאָס וועלט געמאָלען פון טענירס'ן, אדער נאָך בעסער, פון העלען ברויגהעל'ן, מיט א רעגולערען מכשפה'שען שבת. פאר די עכטע

ראָמאַנטיקער קוקט אויס די נאַטור מיט אַלע איהרע מיליאַסען לעבעדיגע פֿאַרמען און באַשעפענישען ווי א קינדערש קרעדענצעל וואו אַלע שפּילעכלעך גאַדערן און פֿלאַפֿלען פונקט ווי אין אַנדערסענס צויבער מעשׂיות.

לייענט די דאָזיגע באַשרייבונג פון א ראָמאַנטישער לאַנדשאפֿט, גענומען פון נאָוואַליסעס „היינריך פֿאָן אָפּטערדינגען". פון דער הויך האָבען זיי אַראָפּגעקוקט אויפֿן ראָמאַנטישען לאַנד, פול מיט שטעט און שלאָסען מיט טעמפּלען און קבֿרים, א לאַנד, וואָס האָט פֿאַראייניגט די איידעלע שעהנקייט פון באַוואוינטע פעלדער מיט דער שרעקלעכער שעהנקייט פון מדבֿריות און משופּע-דיגע בערג. די שענסטע קאָלירען האָבען זיך גרויסאַרטיג צוזאַמענגעמישט. בערג שפּיצען האָבען געבלישטשעט ווי פייערווערק אין זייער צודעק פון אייז און שניי. דאָס שמייכלענדיגע פעלד איז נעווען אָנגעטאָן אין דער פרישסטער גרינקייט. די וויטקייט האָט זיך פֿאַרדעקט מיט יעדער שאַטירונג פון בלוי, און די טיפע בלויקייט פון ים האָט בולט אַרויסגעשטעלט די צאָלרייכע העלע פּאָנען וואָס האָבען געציטערט אויף די מאַסטען פון צאָלרייכע שיפֿען. אין הינטערגרונט האָט מען נעקענט זעהן א חרוב'ע שיף, אין פֿאַדערגרונט — א פרייליכע דאַרף סעודה; פון דער ווייטענס — א שרעקליך שעהנער אויסברוך פון א וואולקאַן און א חורבן וואָס אַן ערד-ציטערניש האָט אָנגעמאכט; און גלייך דערלעבען — א פֿאַרליבט פּאָרל היים אומאַרמענדיג איינס ס'אַנדערע אונטער באַשיצענדיגע ביימער. אויף איין זייט פון אָט דער סצענע האָט נעשטורעמט א מוראַ'דיגע שלאַכט, און ניט גאַנץ ווייט פון דער שלאַכט האָט זיך געזעהן א טאַטער וואו א קאַמישע פיעסע איז געשפּילט געוואָרען. פון דער אַנדערער זייט, אין פֿאַדערגרונט, איז דער קערפּער פון א יונג מיידעל געלעגען אין אַן ארון און דער-לעבען האָבען געקענט אַן אומגעטרייסטער פֿאַרליבטער און ווייענ-דיגע עלטערן. אין הינטערגרונט איז געזעסען א ליבע מוטער מיט איהר קינד ביי דער ברוסט, מלאכים האָבען גערוהט ביי איהרע פֿיס און דורכגעקוקט דורך די צווייגען איבער איהר קאָפּ".

וואָסער אומזין! און איבער דער גאַנצער זאַך גיסט זיך דאָס אומפּאַרמיידליכע בלאַסע, געלע ליכט פונ'ם פרייַנט און גליק-ווינ-

ישער, באשיצער און פארערטער פון אלע פארליבטע, דעם העכסטען ניריייסטער און אפגאט פון די ראמאנטיקער — דאס מענשעלע פון דער לבנה. ער איז זייער תקון. זיין קיילעכיג פנים און זיין פראפיל האבען פונקט דעם גראד בולט׳קייט וואס א ראמאנטיש פנים מעג אדער קען האבען. אלע ריטער פון׳ם ראמאנטיזם האבען געטראגען זיין נעלען יוניפארם. און אן אמת׳ערען ריטער פון דער לבנה ווי עס איז געווען פראנץ שטערנבאלד, קען מען ניט געפינען.

„הלואי, זאגט ער, וואלט איך נעקענט אנפילען די נאנצע וועלט מיט מיין ליבע־ליד, און באוועגען דאס לבנה־ליכט און דעם ראזעווען באגינען, אז זיי זאלען אפקלינגען מיין צער און גליק, ביז די ביימער, צווייגען, בלעטער און גראזען זאלען אלע איבערנע־מען דעם ניגון, און איבער׳חזר׳ן איהם מיט מיליאנען צונגען". און גלייך נאך דעם זינגט ער א „לבנה־ליכט נעזאנג".

Hintern Wasser wie flimmernde Flammen,
Berggipfel oben mit Gold beschienen,
Neigen rauschend und ernst die grunen
Gebusche die blinkenden Haupter zusammen.
Welle, rollst du herauf den Schein,
Des Mondes rund freudlich Angesicht?
Es merkts und freundlich bewegt sich der Hain,
Streckt die Zweig entgegen dem Zauberlicht.
Fangen die Geisster an auf den Fluthen zu springen,
Thun sich die Nachtblumen auf mit Klingen,
Wacht die Nachtigal im dicksten Baum,
Verkundigt dichterisch ihren Traum.
Wie helle, blendende Strahlen die Tone nieder fliessen,
Am Bergeshang den Wiederhall zu grussen.'' *)

*) אויף יענער זייט וואסער — א שפילען פון פלאמען,
אויבען בערגשפיצען מיט גאלד באלויכטען
די בלישטשענדע קעפ פון די גרינע קוסטען
בויגען זיך שטאלץ און ערנסט צוזאמען.
כוואליע, ברענגסטו צו אונז דעם שיין
פון דער לבנה׳ס רונד פריינדליך געזיכט?

אָט האָבען מיר עס אין נאַנצען! די שיינעדינע שטראָלען פון דער לבנה, קוסטען מיט בלישטשענדיגע קעפ, כוואַליעס וואָס קייקלען זיך און טראָגען פאַראויס דאָס פּנים פון דער פולער לבנה, גייסטער וואָס טאַנצען אויף די וועלען, א נאכט לויט נאַוואַליס'עס שילדערונג, נאכט בלומען, און א נאכטיגאל, וואָס איהר געזאַנג פליסט ווי קלאָרע, בלענדענדיגע לבנה שטראָלען.

און פונקט דאָס זעלביגע חזר'ט זיך כסדר איבער. פראַנצ'ן חלום'ט זיך: „ניט באמערקענדיג האָט ער געמאַלט דעם פרוש און זיין מסירת נפש, דעם וואָלד און זיין לבנה שיין; עס איז איהם אפילו געלונגען — אליין ניט וויסענדיג ווי אזוי — אריינצושפינען דער נאכטיגאל'ס געזאַנג אין זיין בילד." א, די דאָזיגע מוזיקאַלישע בילדליכע קונסט! איז ניט געטע גערעכט געווען וועג ער האָט נעזאָגט אז אין דעם בוך איז פּאַראן מעהר מוזיק ווי מאַלעריי?

עס איז וויכטיג צו דערמאָנען, אז דער מענש וואָס האָט זיך אזוי פאר'שכור'ט מיט די פאַנטאַסטישע אַנרעגונגען פון א געגענד וואו די נאטור איז נעווען אָרים און טרוקען האָט אין גאַנצען פאר־פעלט אָפּצושאַצען די רייכקייט און גרויסארטיגקייט, די שפע פון נעזונטער זאפט און קראַפט מיט וואָס דרום ענגלאַנד צייכענט זיך אויס. שעקספיר האָט נעהאַט בלויז עטליכע אזעלכע פייערדינע באַוואונדערער ווי טיק; און טיק האָט נאטירליך נעהאַט דעם פאר־לאַנג צו זעהן מיט זיינע אייגענע אויגען די נאטור סביבה וואו זיין נרויסער לערער און רבי האָט פארברענגט זיין לעבען, זיין לערער פון וועמען ער האָט באקומען זיינע ערשטע אייגדרוקען. ער האָט זיך גאריכט אויף א סך, אָבער, גאָט, וואָסער אנטוישונג! דאָס הארץ וואָס האָט זיך נערעכענט פאר זעהר ענליך צו שעקספיר'ס האָט

דער בוים באַמערקט עס און שטרעקט פרויגדליך אויס
זיינע צווייגען געגען דעם כשוף ליכט.
הויבען די גייסטער אָן אויף די כוואַליעס צו שפרינגען,
עפענען די נאַכט־בלומען זיך מיט א קלינגען,
וואָכט די נאַכטיגאַל אין דיקסטען בוים,
זאָגט אָן דיכטערישׂ איהר טרויס.
ווי העל בלענדענדיגע שטראָלען די זיסע טענער פליסען
כדי אויף דער ברעג זיוט דעם עכא צו באַגריסען.

קיין ליבליכקייט ניט געפונען אין דער לאנדשאפט ארום שעקספיר'ס היים. דער הויפט כאראקטער שטריך פון די דאזיגע געגענדען איז כמעט אן אומגלויבליכע גרויסארטיגקייט און קרעפטיגקייט אין בליהונג. אבער די דאזיגע שפע אין געוויסקעט איז פאר'ן ראמאנטיקער ניט פאעטיש, ווייל זי איז ניצליך, ווייל זי האט א צוועק. בלויז די בליהונג וואס ברענגט ניט קיין פרוכטען איז ראמאנטיש. מיר פארשטעהען די דאזיגע אנטוישונג. אין ערגיץ זעהט מען ניט אזעלכע מעכטיגע ברייטע דעמבעס, אזא הויך און זאפטיג גראז. ווי ווייט דאס אויג קען גרייכען שפרייט זיך אוים דער גרינער דיווען איבער די כוואליענדיגע פעלדער און די רייכע לאנקעס וואו פעטע בהמות פאשען זיך און מעלה גרה'ן. א סך ווייסע, געלע און בלויע בלומען פון לאנקע און פעלד שאפען אף די איינטאניגקייט פון דעם קאליר און אטעמען ארויס א פערפום וואס די פייכטקייט פון דער לופט האלט תמיד אזוי פריש אז ער וועפט זיך קיינמאל ניט אויס. דאס דאזיגע בליהעכץ איז קודם כל פריש, און ניט בולט אין זיינע קאנטורען ווי דאס בליהעכץ פון דרום. די וואסערדיגע, זאפטיגע פלאנץ לעבט ניט לאנג. דאס לעבען שטראמט דורך איהר דורך און פארשווינדט. די פייכטע לופט רינגעלט ארום בוימער און פלאנצען מיט א מין ליכטיגער פארע וואס כאפט אויף און צומישט די זון שטראלען; און, ווי אין דענעמארק, וואנדערען שטענדיג ארום שטיקער וואלקען איבער'ן בלייך־בלויען הימל. ווען עס מאכט זיך אז דער דאזיגער הימל איז אויף א קורצער ווייל לחלוטין קלאר, און די זון דערגרייכט די ערד ניט דורכגעהענדיג דורך נעפלען, דעמאלט פינקלען די רעגען טראפענס און דער טוי אויפ'ן גרינעם נראז און אויף די זיידענע און אטלאסענע בלעטלעך פון די מיליארדען העלע בלומען נאך בלענדענדיגער ווי דימענטען. וואס איז דען אויב עס איז באשערט מען זאל דאס גראז אויפעסען? ליגט דען ניט א טייל פון זיין שהנקייט אין זיין נארהאפטען אויסזעהן? וואס מאכט עס אוים וואס די פרוכטבארע פעלדער וועדען באארבייט מיט דער הילף פון די נייעסטע אגריקולטור מאשינען, אדער וואס מען ניט אכטונג אויף די בהמות מיט שכל און פארשטאנד? איז דען ניט דאס טאקע די אורזאך דערפון וואס סיי חיות און סיי פלאנצען קוקען אוים אזוי שטארק, אזוי נוט נעשפייזט

אן אזוי נארהאפט? אמת, מיר געפינען דאָ ניט די אייגנדרוקפולע שעהנקייט פון דער מרבר, פונ׳ם ים, אדער פון דער שווייצאַרישער לאנדשאפט. אבער האָט דען ניט די דאזיגע לאנדשאפט איהר אייגנע פאעזיע? ווי קען מען עס פארברענגען אין אוועגט אין קיו גאר־דענס און זיך ניט פארשטעלען אין נעדאנק דעם טאנץ פון די קאר־ליקעס פון „חלום פון א זומער־נאכט", אדער „די פרייליכע ווייבער פון ווינדזאר", טאקע אין דער דאזיגער סביבה, אין אט די שעהנע פארקען מיט זייערע ריזיגע אלטע העמבעס? אין דער דאזיגער סביבה האָט זיי טאקע שעקספיר נעשריבען. מיר קענען זיך פאר־שטעלען מיט וואסערע אויגען ער האָט נעקוקט אויף אט דער לאנד־שאפט. מיט וואסערע אויגען קוקט אויף זיי טיק?

„ווען ער האָט געזעהן לאנדאן — זאגט קעפקע — האָט ער זיך אויך נעוואלט באקענען מיט אנדערע טיילען פון ענגלאנד, ווען האָט ער זיך נעוואלט פארקירעווען אויב ניט צו שעקספיר׳ס נעבורט פלאץ? אויפ׳ן וועג האָט ער באזוכט אקספארד. אבער דאָ איז די נאטור סביבה אויך ניט נעווען לויט זיין געשמאק. די נעגענד וואו זיי זיינען פארבייגעפאהרען איז נעווען רייך אין גרינקייט, גרוים־ארטיג באארבייט, אבער זי איז נעווען צו גוט אינגעארדענט, צו קינסטליך (קיין פרימיטיווע פאעזיע!); זי האָט געהאט פארלוירען איהר איהר אורשפרינגליכקייט. לויט זיינע ווערטער האָט איהר נעפעלט די אייגפאכקייט, די הייליגקייט, וואָס רירט דאָס הארץ, און א דאנק וועלכער ער איז צווי אפט נעווען גערירט אפילו אין די אומפרוכטבארסטע טיילען פון זיין היים־לאנד. דאָ האָט די אינדוסטריע צושטערט דעם פאעטישען אראמאט".

עס איז אלזא קלאר אז עפעס האָט נעמוזט זיין אין די לאנד־שאפטען פון טיק׳ם פאטערלאנד וואָס האָט אפעלירט צו זיין פער־זענליכער פארליבע. די פאנטאסטישע אויפפאסונג פון דער נאטור וואלט ניט נעפירט נעווארען צו אזא עקסטרעם גראד אין דאזיגען לאנד אויב עס וואלט ניט נעווען עפעס פאנטאסטישעס אין דער דראמאטיגער נאטור סביבה. אבער ניט קוקענדיג אויפ׳ן „שווארצען וואלד" און די „בלאקסבערג" קען מען ניט זאגען אז די דייטשישע נאטור איז ווירקליך פאנטאסטיש. ווארים, ווי טען זאגט, בלויז די שעהנקייט פון דער קונסט איז פאנטאסטיש, די שעהנקייט פון

דער נאטור איז מעהר ווי פאנטאסטיש; דאס פאנטאסטישע עק־זיסטירט בלויז אין אונזער מענשליכען מארך. דאך קען די נאטור אליין זיין אן אנטשולדיגונג פאר א געוויסען סכום פאנטאזיע. מען דארף ספעציעל געדענקען, אז אין דער כאראקטעריסטישער דייטשי־שער לאנדשאפט איז קיין ים ניטא, און צוזאמען דערמיט פעלט דאס געפיהל פון בריייטקייט און פרייקייט וואס בלויז דער ים קען געבען. אין דער לאנדשאפט פון טייך און בארג איז קיינמאל ניטא דער בריייטער, אפענער האריזאנט צו וועלכען מיר דענער זיינען געוואוינט.

אבער כדי איך זאל ניט פארקריכען אין אלגעמיינקייטען, לאמיך געבען א באגריף פון דער נאטור סביבה וואו טיק האט צום לענגסטען געלעבט — פון יענער געגענד ארום דרעזדען וואס רופט זיך די זאקסישע שווייץ. איך וועל שילדערען אין עטליכע וועריטער איהר אייגדרוק אויף מיר, און דערנאך געהן ווייטער און אנווייזען וואסער אייגדרוק זי האט געלאזען אויפ'ן ראמאנטישען פאעט. איך קען דאס טאן מיט זיכערקייט און גענויקייט, ווייל איך האב פער־זענליך געקענט עטליכע ראמאנטישע פאעטען און בין אנומעלטען דורכגעפארען די דערמאנטע געגענד צוזאמען מיט אן אלטען פאעט מיט ראמאנטישע טענדענצען.

מיר האבען פארבראכט עטליכע טעג אין דער קלאדער באדג־לופט, און ארבאפגעקוקט אויפ'ן הויכען פרייען לאנד און די פעלזינע שפיצען פון באהעמיען, וואס זיינען ענליך צו א ים מיט שארף גע־צייכענטע בערג, וואס שטארען ארויס ווי אינזלען — אן אומענד־ליכע אויסטפרייטונג פון פעלדער און פעלזען באדעקט מיט סאס־נעס. מיר זיינען דורכגעגאנגען דעם אוטענוואלדער גרונד ביז דער בצסטיי. דער טאל איז ארומגעצאמט מיט הויכע, פאנטאסטישע זאמד־שטייניגע פעלזען, אנגעווארפען אין שיכטען .און יעדער שפאלט איז אנגעפילט מיט סאסנע ביימער. די העכערע טייל פונ'ם פעל בייגט זיך אפט אריבער מיט שרעק איבער דער אונטערשטער, עס קומט אויס ווי אט, אט פאלט זי. מען זעהט דא א סך מאדנע נאטורשאפונגען, ווי טויערען, אפילו דרייפאכיגע טויערען. וועו מען קלעטערט ארויף צו דער באסטיי באמערקט מען פון לינקס די וואנדערבארע לאנדשאפט מיט די משופע'דיגע פעלזען וואס שטא־

רען ארויס ווי ריזיגע מצבות, א טראָגיש, פורכטבאר בילד; עס וואָלט געקענט דינען ווי א פאַסיגער הינטערגרונט פאַר'ן טאַנץ פון די טויטע מאָנאַשקעס אין Robert le Diable וועלן מען שטעהט אויף דער באַסטיי קוקט מען אַראָפּ אויפ'ן גרויסען פּלוין מיט זייגע משופּע'דיגע בערג אינזלען (די פּעסטונג פון קעניגשטיין איז גע־בויט אויף אייגעם פון די דאָזיגע בערג), גלייכע, פּעסטע לייגיעס, לחלוטין אָהן רייז. קוסטאָל איז א ריזיגער קופּאָל פון פּעלז. דאָס גאַנצע בילד זעהט אויס ווי א מענש וואָלט עס נעצייכענט, ווי עס וואָלט געווען א פאַנטאַסטיש קונסטווערק. דאָס לעצטע מאָל וועלן איך האָבּ עס געזעהן, אין שטראָלענדיגער זון שיין, איז עס געווען וואונ־דערבאר אייגדרוקספול. די שפּיצען פון די בייטער האָבּען אויס־געזעהן ווי פילץ אדער וואָל, און איבער'ן גרויסען סאָסנע וואלד, וואָס באדעקט די אונטערשטע שפּיצען, איז געלעגען א בלויליך גרינער דונץ, וואָס האָט זיך פארשפּרייט אויף די זייטען פון די ארומיגע בערג. די טשעכישע דערפלעך זיינען געלעגען גרופּעס־ווייז און געלויכטען ווי שויבען אין דער זון, ווייטער־צו זיינען געשטא־נען באזאלטישע בערג, און דערנעבען — פּיראָמידען־ארטיגע, קוואדראטנע, אבעליסק־פּאָרמיגע פעלזען. וואו עס איז נאָר גע־שטאַנען אן אייגציגער פאַלענדיגער בוים צווישען די סאָסנעס, האָ־בען זיינע געלע הערבסט בלעטער געשיינט אין זייער טונקעלער ארומיגקייט ווי שטיקער גאָלד. א חוץ דעם איז דאָס אייגציגע געלע ארט געווען אויף געוויסע פעלזען מיט שטיין מאָך. די דאָזיגע פעל־זען האָבּען אויסגעקוקט אזוי ווי ריזען וואָלטען זיך איינס ס'אנדערע פאַרוואָרפען מיט זיי אין די ששת ימי בראשית, פונקט ווי קינדער פאַרוואָרפען זיך איינס ס'אנדערע מיט שטיינער, אדער עס איז ביי זיי געווען א שפּיל אנצואוואַרפען זיי איינס אויפ'ן אנדערען.

די בערגלאָך פון די ווינטערסבערג זעהען אויס ווי רעשטלעך פון א ציקלאָפּישער שטאָט. א ריזיגער פעלז, משופּע און גלאַטיג ווי א וואנט, שטעהט אין צענטער פון א בריייטער לאַנדשאפט, באַ־דעקט מיט טענעבויבער. דער פעלז פּרעבישטאָר מאָכט מסתמא דעם שענסטען איינדרוק אויפ'ן אָנקוקער. דאָ האָבּען אויך די פעלזען א פאַנאַסטיש אויסזעהן, זיי קוקען אויס ווי א טויער. א ריזיגער שטראָל־ארטיגער פעלז האָט זיך צוועקגעלייגט ווי א בריק

איבער צוויי פעלד־טורעמס. זיצענדיג פון אונטען, פאלט דאס אויג אויף צוויי באזונדערע לאנדשאפטען, איינע זעהט מען דורכ'ן נע־ווע'לב, אויף לינקס, די אנדערע ליגט פרעי אויף רעכטס. בעת איך בין דאָרט געזעסען אין א נאכמיטאג, איז די ערשטע נעווען טרו־קען, קאלט, שטרענג; איבער דער אנדערער האָט זיך די זון נע־זעצט, רויט או גליהענדיג. די ערשטע איז געווען אין א מאיאר טאָן, די אנדערע אין א מינאָר, אזוי צו זאָגען. די ערשטע איז געווען ווי א פּנים אָהן אויגען, די אנדערע האָט געגליהט און געשטראלט.

אָט אזוי האָט אויסגעקוקט די נאטור אין די אויגען פון א נע־ווייליכען, ניכטערן רייזענדען. מיין באליייטער, דער ראָמאנטיקער איז, דוכט זיך, ווייניגער געווען גערירט פון די בילדער ווי איך; ער האָט לכל הפּחות ווייניג גערעדט דערפון דעם נאנצען טאָג. אָבער וועגן די נאכט איז צוגעפאלען, בעת מיר זיינען אראָפּ פון בארג האָט זיך זיין פאנטאזיע פלוצלונג אנגעצונדען. עס איז געווען היבש־לאך פינסטער, און די פינסטערניש האָט געווירקט אויף די נערוועז. עס האָט זיך איהם אויסגעוויזען אז וואָס פינסטערער עס ווערט קומען ארויס אלץ מעהר און מעהר נייסטער פון דער נאטור. און וועז מיר האָבען דערזעהן פון דער ווייטענס די ערשטע ליכט פינטע־לעך וואָס שיינען ארויס פון די הייזער אויף די בארג־זייטען, די הייזער וואָס מיר האָבען פריהער ניט נעקענט באמערקען צוליב דער פינסטערניש, האָט ער דערפיהלט אז די דאָזיגע פענסטער מר־זען זיין אין פעלז אליין, און אז מיר וואָלטען נעקענט אהין ארייני־קוקען אויב מיר וואָלטען געווען נענוג נאָהענט. די באלויכטענע שויי־בען זיינען פאר איהם געווען גרויסע אויגען מיט וועלכע דער בארג־נייסט האָט געקוקט אויף אונז. ער האָט געפיהלט אזוי ווי די וואָל־דיגע בארג־זייט וואָלט אויף אונז אכטונג נענעבען. ער איז געווען אין א פאר'כשופ'טער, עקסצענטרישער עכט ראָמאנטישער שטי־מונג, און איך האָב איהם ניט געקענט נאכפאלגען. אָבער ביי דער דאָזיגער געלעגענהייט האָב איך געהאט א מענליכקייט אויסצונע־פינען דורך פערזענליכער באָבאכטונג ווי אזוי א דייטשישער רא־מאנטיקער פון די אלטע גוטע צייטען האָט באטראכט די נאטור; ווי די נאטור איז פאר איהם קיין אמת'ע נאטור ניט נעווען ביז די נאכט איז צוגעפאלען; ווי ער האָט געקוקט אויף איהר בלויז פון

איין זייט אָדער פון הינטען; און באַמערקענדיג וויפיעל מעהר ווי איך, און דאָך וויפיעל ווייניגער, מיין באַגלייטער האָט געפיהלט די נאַטור זייענדיג מיט איהם פנים אל פנים, האָב איך אָנגעהויבען צו פֿארשטעהן די נעזעצליכקייט און שמאָלקייט, די אומנאַטירליכקייט און די פֿאָעזיע פון דער ראָמאַנטישער אויספֿאַסונג פון דער נאַטור.*)

*) דאָס אויביגע איז א געטרייַער באַריכט פון דער ווירקונג וואָס די דאָזיגע נאַטור־בילדער האבען געהאַט אויפ'ן דענישען פֿאָעט ס. גאָלדשמיט אין פֿרילינג פון 1872.

קאַפּיטעל 21.

די ראַמאַנטישע טאַפּעלטקייט און פסיכאָאַנאַליזע.

קונסט און אילוזיע; טעאַטער און רעאַליזם; דער שפּיגעל־זאַל ביי קירקערגאַרד'ן; די צעשטערונג פון קאַנווענציעס; חיי־בערג און די ראַמאַנטיקער; די אידעע פון א „דאַפּעלגענגער"; טעאַדאָר האַפמאַן; דער ראַמאַנטיזם און דער „איך"; אַדאַלבערט פאן שאַמיסאָ; דער ארטיסטישער שטאַנדפונקט פון ראַמאַנטיזם.

יענע פון מיינע לעזער וואָס זיינען געשטאַנען אין א צימער אַרומגעשטעלט מיט שפּיגלען, און האָבען געזעהן זיך און אַלץ אַרום רעפלעקטירט אָהן א סוף, אויבען, אונטען און אויף יעדער זייט, האָבען א געווייסע פאַרשטעלונג פון דער שווינדלעניש וואָס ווערט צייטענווייז פאַראורזאַכט פון שטודירען די ראַמאַנטישע קונסט.

יעדער איינער, וואָס האָט געלייענט האלבערג'ס Ulysses von Ithalia, געדענקט ווי נאַריש עס קוקט אויס ווען די העלדען — ווי זיי טוען עס שטענדיג — מאכען חוזק פון זיך אליין און פון אַלץ וואָס זיי שטעלען פאָר, ווען, למשל, אויסעס ווייזט זיין לאַנגע באָרד וואָס האָט אַנגעוואַקסען אין משך פון זיינע צעהן יאָהר מלחמות, אָדער ווען מיר לייענען אויף א לייוועט „דאָס איז טרוי", אָדער ווען, ביים סוף פון דער דראַמע, לויפען אַריין די אידען און רייסען אַראָפּ פונ'ם אקטיאָר די קלייידער, וואָס ער האָט געבאָרגט כדי צו שפּילען אויסעס. די עפעקטען פון דער היסטאָר־יאַנישער קונסט העננען אָפּ, ווי יעדער איינער ווייס, פון אילו־זיעס. און די אילוזיע איז א צווענ, וואָס עס שטעלען זיך א סך פון די קונסטען. א סטאַטוע און א געמעלט בילד נאַרען אָפּ כמעט אזוי פיעל ווי א טעאַטער שפּיל, די אילוזיע צווינגט זיך אַרויף אויף אונז אין דער רגע ווען מיר נעמען אָן דעם שטיין פאר א מענש־

ליך באשעפענישׂ, און דעם געמאַלענעם פלאַך פּאר א בולט'ער ווירקליכקייט, פונקט ווי מיר פּארגעסען דעם אקטיאר אין זיין ראָלע. אָבער די דאָזיגע אילוזיע איז פולשטענדיג בלויז איין רגע. פּאר א לחלוטין אומגעבילדעטען מענשען איז עס ווירקליך מעגליך צו זיין אין גאנצען אונטער דער אילוזיע. אן איטאַליענישער סאָל־דאט אין קאַלקוטא האָט געשאָסען אן אקטיאר וואס האָט געשפּילט די ראָלע פון אָטעלאָ, אויסרופענדיג: „זאָל מען קיינמאָל ניט זאָגען אז א נעגער האָט ג'הרג'עט א ווייסען אין מיין אנווענהייט!" אָבער ביי א געבילדעטען מענשען קומט די אילוזיע און פּארשווינדט באלד; זי קומט אינ'ם מאָמענט ווען די טראָגעדיע פילט אָן זיינע אויגען מיט טרערען, און זי פּארשווינדט אין דער רגע ווען ער נעמט ארויס זיין נאז־טיכעל און קוקט אויף זיין שכן. דער עפעקט פון א קונסטווערק ווערט, אזוי צו זאָגען, קאָנצענטרירט אין דער דאָזיגער אילוזיע. די אילוזיע איז די אָפּשפּיגלונג פון'ם קונסטווערק אינ'ם צוקוקער'ס נשמה, — די שיינבארקייט, די שפּיל דורך ווע'לכער דאָס אומווירקליכע ווערט ווירקליך פאר'ן צוקוקער.

עס איז אָבער ניט שווער צו פּארשטעהן ווי אזוי די אילוזיע וואָס די קונסט ברענגט ארויס קען באקומען א געוויסיין רייץ. ווען, למשל, א הערמעס, אדער אן אנדער אָפּגאָט ווערט פּארגעשטעלט אין א בארעליעף, ווען א בילד שטעלט פאר א סטודיא אדער א צימער מיט בילדער אויף דער וואנט, געפינען מיר דאָ א בולט'ן אנ־ווייז, אז עס איז ניט די כונה פונ'ם בארעליעף צו מאכען אויף אונז דעם איינדרוק פון א סטאטוע, און ניט פונ'ם בילד צו מאכען אויף אונז דעם איינדרוק פון א געמעלדע. און דער זעלביגער סאָרט איינדרוק ווערט ארויסגעבראכט ווען א געוויסער העלד פון א קאָמעדיע שרייט: „האלסטו מיך פּאר א טאָטער פעטער?" —

די טאָטער אילוזיע ווערט נאָך מעהר פּארשטארקט, אדע'ר, צו זיין מעהר גערעכט, ווערט נאָך לחלוטינ'דיגער פּארגעסען ווען געוויסע העלדען זיין א פּיעסע שטעלען אליין פאָר א פּיעסע ווי אין „האַמלעט" אדער אין „א חלום פון א זומער נאכט". עס קוקט אוים ווי אומגעווינלעך אדער אוממעגליך אז די צוקוקער פון דער דאָזי־גער צווייטער פּארשטעלונג זאָלען אויך שפּילען טאָטער. די אילוזיע ווערט דאָ קינסטליך פּארשטארקט, און דאָך אָפּגעשוואכט

אין דער זעלביגער צייט דורך דעם וואָס זי ציהט די אויפמערק־ זאמקייט צו זיך. עס איז קלאָר אז אזא שפיל מיט אילוזיעס האָט טיק'ן גענואלטיג צוגעצויגען. און דאָס איז נעווען אומפארמיידליך. ווארים בלויז די אילוזיע מאכט אז די קונסט זאל זיין אן ערנסטע ווירקליכקייט פאר'ן צוקוקער, בלויז דורך צושטערען די אילוזיע הויבט ער אָן צו פיהלען אז די קונסט איז א פרייע, פאנטאסטישע שפיל.

טיק מאכט דערפאר חוזק פון די זאכען וואָס מען איננארירט נעווייניליך כדי ניט צו צעשטערען די אילוזיע. אין „דאָס קעצעל אין שטיוועל", זאגט דער קעניג צו פרינץ נאטאניעל'ן: „אבער זאָג, איך בעט דיך, ווי קומט עס וואָס דו, ניט קוקענדיג וואָס דו לעבסט אזוי ווייט פון אונז, קענסט רעדען אונזער שפראך אזוי פלי־ סיג?" נאטאניעל: „שווייג!" דער קעניג: „וואָס?" נאטאניעל: „שווייג, שווייג! טו עס צוליב וואָס דו ווילסט, נאר זיי שטיל, אויב ניט וועט דאָס פובליקום אויך אויסנעפינען ווי אומנאטירליך עס איז". און ווי דער שטיינער איז, באמערקט נלייך איינער פון די צוקוקער: „רבונו של עולם, פארוואָס זאל דער פרינץ ניט רעדען קיין פרעמדע שפראך און זאל זיין איבערזעצער זי איבערזעצען? וואָסער פולשטענדיגער אומזין דאָס אלץ איז!" די דאזיגע לעצטע רעדע איז, פארשטעהט זיך, סארקאזם, נעצילט אנטקעגן דער פאדערונג פון רעאליזם אין דער קונסט, וואָס איפלאנד און קאצעבו האבען פארטיידיגט. מיר האבען איין אויסדרוק פון דער דרמאנ־ טער פאדערונג אין דער פראנצויזישער שלעכטער אויפפאסונג פון אריסטאטעל'ס טעאריע בנוגע דער אייניקייט פון צייט און ארט. שרייבענדיג וועגען אט דעם ענין האָט שלעגעל, נאכטועגדיג לע־ סינג'ס ביישפיל, באמערקט, אז נאָך דעם ווי מען מאכט דעם נרויי־ סען שפרונג און מען באטראכט די ביגע ווי די וועלט, איז שוין זיכער לייכט צו מאכען דעם קלענערען שפרונג און דערלאָזען אז טיילמאל זאל די דאזיגע ביגע פארשטעלען פארשיידענע פלעצער. און די דראמאנטיקער זיינען קיינמאל ניט מיד געווארען צו לויבען אין הימעל אריין דאָס אלטע שעקספירישע טעאטער (וואו מען האָט אנגעווויזען דעם פארגעשטעלטען פלאץ בלויז דורך א צעטעלע וואָס מען האָט צוגעטשעפעט צו די דעקאראציעס) אלס א העכערע אנט־

וויקלונג פון דער קונסט ווי זי איז געווען אין זייער צייט. די קעמ־
פער פאר רעאַליזם אין דער קונסט האָבען אין יענער צייט געפֿא־
דערט אמת׳ע וועלט אנשטאָט דעקאָראַציעס. שלעגעל האָט גע־
האַלטען אז די, וואָס זיינען באשטאַנען דעוויִל אז די בינע זאָל
האָבען דריי וועלט, זיינען לאָגיש געצוואונגען צו מאַכען נאָך א טריט
אין אוועקשטעלען א פערטע וואלט אויף דער זייט פון פובליקום.

בלויז צוליב רייצען זיך מיט דער פיליסטערשער אויפפאסונג
פון דער קונסט אמוזירט זיך טיק דערמיט וואָס ער זעצט אוועק א
פובליקום אויף דער בינע און די פאַרשטעלונג אין דער פאַרשטע־
לונג ווערט באגלייט פון זייערע קריטישע באמערקונגען. זיי טאַד־
לען, זיי לויבען, אָט פארדאמען זיי א סצענע אלס אן איבעריגע, אָט
זיינען זיי מסכים מיט׳ן דראמאטורג א דאנק זיין געוואגטקייט וואָס
ער פירט ארויף א פערד אויף דער בינע בעת דער געלערנטער
און דער נאר דיסקוטירען אין קעניגליכען פאלאץ וועו דער קעניג
זיצט אויף זיין טראָן, זאגט דער געלערנטער: „דער תמצית פון מיין
ארגומענט איז, אז די נייע פיעסע „דאָס קעצעל אין שטיוועל" איז
א גוטע פיעסע". „אָט דאָס טאקע לייקען איך אָפּ", זאגט דער נאר.
דערויף רופט זיך אָן איינער פון פובליקום מיט פארווונדערונג:
„וואָס! די פיעסע אליין וועלט דערמאָנט אין דער פיעסע!"

א צושטאנד וואָס איז נאָך אומגעווייניגליכער הערשט אין „די
פארקערטע וועלט". א פאיץ רייט אויף זיין אייזעל אין וואלד,
פלוצלונג דערהערט ער א דונערן. מען ריכט זיך, נאטירליך, אז
ער וועט געהן זוכען אן אָפּדאך. עס הייבט זיך אָבער ניט אָן. „פון
וואנען, צום טייוועל, נעמט זיך דער שטורעם? — רופט ער אויס —
עס איז קיין וואלד וועגען דעם ניטא אין מיין ראָלע. וואָסער נא־
רישער אומזין! איך און מיין אייזעל וועלען דורכגעווייקט. מאשי־
ניסט! מאשינישט! היי, צום שווארצען יאָהר, שטעל עס אָפּ!"
דער מאשיניסט קומט ארויס און אנטשולדיגט זיך, ער דערקלערט אז
דאָס פובליקום האָט אויסגעדריקט א פארלאנג צו האָבען בינע־דו־
נערן, און דערפאר האָט ער זיי נאכגעגעבען. דער פאיץ בעט דאָס
פובליקום צו ענדערן זיין פארלאנג, אָבער עס העלפט ניט; זיי ווילען
האָבען דעם דונער. „וואָס, אין א רוהיגער היסטאָרישער פיעסע?"
עס דונערט ווידער. „עס איז א גאנץ פשוט׳ע זאך, — זאגט דער

מאשיניסט, — איך בלאָז אריין אביסעל צעשטויסענע קאלעפאָניע אין א פלאַם, דאָס ברענגט ארויס דעם בליץ, און אין דער זעלביגער צייט קייקעלט מען אין דער הויך אן אייזערנע קויל און אָט האָבען מיר דעם דונער". די שפּיל מיט אילוזיעס קען ווייטער ווי דאָס ניט נעבראַכט ווערען, סיידען מען זאָל אריינברענגען אין דער פאַרשטעלונג, וועלכע ווערט בייגעוואוינט פון אקטיאָרישען פובליקום, נאָך א פאַרשטעלונג וואָס זאָל געשפּילט ווערען פאַר אן אנדער פובליקום. „ווי אומגעווייניליך דאָס איז!" זאָגט סקאוואָלא דער נאר, „מיר זיינען א פובליקום, אין דאָרטען זיצען מענשען וואָס זיינען אויך א פובליקום". די פיעסעס פאַסען זיך אריין אייַנע אין דער צווייטער ווי אָנגעמאַסטען.

דער קלימאַקס פון'ם משוגעת ווערט דערגרייכט ווען אין סאמע הארץ פון אָט דער נייער פיעסע ערשיינט נאָך א פיעסע. דאָס הייסט, געוומען א מיש־מאש און איהם נאָך ערגער געמאכט. „ניין, דאָס איז צופיעל, שרייט סקאוואָלא, דערמאָנט זיך נאָר, אלע זיינען גוטע מענשען! מיר זיצען דאָ ווי א פובליקום און קוקען זיך צו צו א פאַרשטעלונג; אין דער דאָזיגער פאַרשטעלונג זיצט נאָך א פובליקום און קוקט זיך ו צו א דריטער פאַרשטעלונג, און פאַר די אקטיאָרען פון אָט דער דריטער פאַרשטעלונג ווערט נאָך א פאַרשטעלונג געשפּיעלט." און ער געהט ווייטער און דערקלערט, ווי אן אמת'ער ראַמאַנטיקער: „אפט האָט מען אזעלכע סאַרטען חלומות, און זיי זיינען שרעקליך; און אויך נעדאַנקען וועבען זיך טיילמאָל אויף אזא אופן אלץ ווייטער אריין אין סאמע הארץ פון זאכען. און סיי דאָס ערשטע און סיי דאָס צווייטע זיינען גענוג צו מאכען א מענשען משוגע."

אבער די מוזיק צוויישען די אקטען אנטהאלט דעם שליסעל צום נאנצען ווערק. דער פריליכער אלעגרא זאגט: „וויסט איהר וואָס איהר פאַרלאַנגט? איהר, וואָס זוכט א זין אין יעדער זאך? ווען דער גאָלדענער וויין פינקעלט אין גלאָז און זיין גוטער גייסט באַלעבט אייך, ווען איהר פיהלט טאָפּעלט פול מיט לעבען און נשמה און אלע דאמבעם פון אייער נשמה ווערען געעפענט, וועגען וואָס טראכט איהר דעמאָלט? קענט איהר דעמאָלט באפעלען און רעגולירען? איהר דערפרייט זיך אין דעם הארמאָנישען מיש־מאש."

און דער ראָנדאָ זאָגט: „וועו נאָר א פילאָזאָף איז פארוואונדערט פון עפעס, און ער קען עס ניט פארשטעהן, רופט ער אויס: דערין איז קיין שכל ניטא! נאָך מעהר, וועו דער שכל דרינגט דורך זיין אייגען הארץ, וועו ער האָט אויסגעפארשט זיין אייגענעם תמצית און זיך באָאַבאכטעט פארזיכטיג, זאָגט ער: דערין איז אויך קיין שכל ניטא... דער מענש וואָס פארשכט דעם שכל מיט שכל איז א שכל'דיגער מענש. א סך פאָעזיע איז משוגע געוואָרענע פראָזע; א סך פראָזע איז קאליקע פאָעזיע; דאָס וואָס געפינט זיך צוויישען פאָעזיע און פראָזע איז אויך ניט דאָס בעסטע. א, מוזיק, וואוהין ציהען זיך דיינע טריט? אין דיר איז אויך קיין שכל ניטא."

אין זיינע קריטישע שריפטען גיט אונז טיק דעם שליסעל פון זיין פראָצעדור דורך זיין באהויפטונג אז דער צווועק פון דער ראָמאנטישער קאָמעדיע איז איינצושלעפען דעם צוקוקער אין א פארטרוימטער שטימונג. „אין מיטען א חלום, זאָגט ער, טרעפט אָפט, אז די נשמה גלויבט ניט שטארק אין איהרע זעהונגען, אָבער וועו דער בעל חלום שלאָפט וויטער, וועלט די אילוזיע ווידער איינגעשטעלט פון דער ענדלאָזער רייה נייע כשופ'דיגע ערשיינונגען, זי האלט איהם אין א פארצויבערטער וועלט, מאכט אז ער זאָל פארליהרן די נאָרם פון דער וירקליכקייט, און גיט איהם ענדליך אין נאנצען איבער אין די הענט פון ס' אומבאגרייפליכען."

מוזיק איז די פארמלאָזע טיפענישע וואוהין די מידע ראָמאנטישע פאנטאזיע קערט זיך אום נאָך דעם ווי זי האָט זיך באטראכט בעת זי האָט זיך אומענדליך רעפלעקטירט אין איהר שפיגעל־זעל. און דאָס קונסט וועלט קען פארגליכען וועלען צו די געשניצטע העלפאנטביינערנע קויגען וואָס טראָגען אין זיך א קאמפלעט העלפאנטביינערנע קויגען איינס אין ס'אנדערע.

דעם דאָזיגען דראמאטישען סטיל האָט י. ל. הייבערג אמוזאנט פאראָדירט אין זיין וויציגער, סאטירישער פיעסע Julespog og Nytaarslojer (וויינאכט שפאס און נייי־יאָר חוזק). פארען וויניגער פרייהייט און אריגינאליטעט אין האָפמאנ'ס נאכמאכונג Prinzessin Blandins וואו, אין סצענעס וואָס קומען פאָר הינטער דער סצענע, דיסקוטירט דער בינע־אויפזועהער מיט'ן דירעקטאָר איבער דער דראמע. דער בינע־אויפזועהער

זאָגט: „מאשיניסט ניט דעם סיגנאל אויף נאכט". דירעקטאָר: „צו וואָס, איהר ווילט דען אז עס זאל שוין ווערען נאכט? עס וועט שטערען די אילוזיע. עס איז אפשר נאָך ניט קיין דריי מינוט זינט ראַדעריק האָט געגעסען אָנבייסען אין דער מדבר". דער בינע־אויס־זעהער: „דאָס איז דער אָנווייז וואָס ווערט געגעבען אין בוך". דירעקטאָר: „אויב אזוי איז דאָס בוך משוגע, און די פיעסע איז גע־שריבען געוואָרען אָהן דעם מינדסטען באַגריף פון דראַמאַטישער קונסט."

אין אן אנדער ליטעראַרישער אָפּטיילונג, אין די שריפטען פונ׳ם דענישען פילאָזאָף קירקעגאַרד, באַגעגענען מיר ווידער דעם שפּיגעל זאל מיט זיינע כסדר׳דיגע רעפלעקציעס, אָנגעוועגדט אויף א פסיכאָלאָגישען אופן. פונקט ווי דער דייטשישער ראַמאַנטיקער שוועבט אַרום איראָניש איבער זיין אייגענער פיעסע מיט איהרע סצענעס און פיגורען וואָס דערמאָנען אָן כינעזישע רעטענישׂ קעסט־לעך, אזוי געהט דער דענישער פסיכאָלאָג אלץ ווייטער און ווייטער אוועק פון זיין ענין, דורך דעם וואָס ער לייגט אוועק איינעם אויפ׳ן צווייטען, אָדער איינעם אינ׳ם צווייטען, אזוי צו זאָגען.

הערט זיך צו זיין דערקלערונג אין זיין Afsluttende Efterskrift (דאָס לעצטע נאכוואָרט): „מיין פאָזיציע איז א נאָך זייטיגערע ווי די פאָזיציע פון יעדען שרייבער וואָס זיינע העל־דען זיינען אויסגעטראכטע, נאָר וועלכער ערשיינט פערזענליך אין דער הקדמה. זייענדיג א מענש וואָס שאפט, אן אומפערזענליכער, אָדער א פערזענליכער אין דער דריטער פערזאָן, האָב איך אַרויס־געבראכט שרייבער וואָס זייערע הקדמות, נאָך מהר, זייערע נעמען אליין זיינען זייערע אייגענע ווערק. אין די פסעוודאָנימע ביכער גע־פינט זיך ניט קיין אין אייגען וואָרט מיינס. איך אורטייל ווי א ניט פאַראינטערעסירטער דריטער צד, האָב קיין ידיעה ניט וועגען זייער זין, א חוץ א ידיעה פון א געווייניליכען לעזער, און איך האָב מיט זיי ניט די ווייטסטע פערזענליכע פאַרבינדונג, וואָס דאָס איז ווירקליך אוממעגליך בעת דאָס וואָס מען גיט איבער האָט א טא־פעלע רעפלעקציע. וועג איך פערזענליך זאל אין מיין אייגענעם נאָ־מען זאָגען איין אייניציג וואָרט, וואָלט עס געווען א שטיק חוצפה׳דיר־גע זעלבסט־פאַרגעסענקייט, אין וואָלט פון א דיאלעקטישען שטאַנד־

פונקט צעשטערט דעם פסעוודאָנימען כאראקטער פון בוך. איך בין פונקט אזוי דער פארפירער אָדער דער אסעסאָר אין Enten-Eller ווי איך בין דער ארויסגעבער, וויקטאָר ערעמיטא. ערעמיטא איז דער פאָעטיש ווירקליכער סובייעקטיווער ענקער, וועמען מיר באגעגענען ווידער אין In Vino Veritas. אין Fryzt og Boeven („מורא און ציטערניש") בין איך פונקט אזוי יאָהאנעס דע סילענטיאָ ווי איך בין דער „ריטער פון נלויבען" וועמען ער שילדערט; און פונקט אזוי ווייניג בין איך אויך דער שרייבער פון דער הקדמה צום בוך, וואָס איז א כאראקטעריסטישער אויסדרוק פון א פאָעטיש־ווירקליכען סובייעקטיווען ענקער. אין דער צער־פולער מעשה ''Skyldig Ikke Skyldig?'' („שולדיג אָדער ניט שולדיג?") בין איך פונקט אזוי ווייניג עקספערימענטירער ווי איך בין דער סובייעקט פונ׳ם עקספערימענט, וואָרים דער עקספערימענטירער אין א פאָעטיש ווירקליכער סובייעקטיווער דענקער און דער אויף וועמען ער עקספערימענטירט איז זיין פסיכאָלאָגיש, אומפארמיידליך ווערק. איך בין אן איגנאָריר בארע צאָל, ד. ה. עס מאכט ניט אוים וואָס איך בין... איך האָב בסדר פארשטאנען אז מיין פערזענלייקייט איז א שטערונג פון ועלכער די פסעוודאָנימען דארפען ניט ווילענדיג און אומפארמיידליך זעהן פטור צו ווערען, אָדער מאכען זי אזוי אומווייכטיג ווי מעגליך. אָבער אין דער זעלביגער צייט, באטראכטענדיג דעם ענין פון אן איראָנישען און רעפלעקטיוון שטאנדפונקט, דארפען זיי פאר־לאנגען אז זי זאָל בלייבען ווי אן אָפשטויסענדיגע אָפאָזיציע, ווייל איך נעפען זיך מיט זיי אין אן איראָניש קאָמבינירטען שייכות פון א סעקרעטאר און א דיאלעקטיש רעדופליצירטען שרייבער פונ׳ם שרייבער אָדער פון די שרייבער."

ווי אנדערש עס זאָלען ניט זיין די סיבות פון דער פארטאָפלונג אין דאָזיגען פאל, איז די ערשיינונג אליין זעהר נאָהנט צו דער פריהערדיגער. קירקעגאָרד שטעלט אוועק צוויישען זיך און די לעזער אזוי פיעל שרייבער ווי נאָר מעגליך, כדי צו האלטען די אלגעמיינע לעזער פון דער ווייטענס, אויסצומיידען די נויטיגקייט זיך אראָפצורעדען פון הארץ, און, צום וויכטיגסטען פון אלעם, אויסצומיידען די נודנע פאראנטוואָרטליכקייט וואָס קומט פון רעדען

אין זיין אייגענעם נאָמען. אפילו וואָן איך רעכען זיך מיט זיינע אורזאַכען, בין איך מודה, אז פֿאר מיר קלינגט די גאַנצע מעשה צו חקירה'דיג, א מין עראינערונג פון דער ראַמאַנטישער איראָניע. וואָרים כאָטש קירקעגאַרד איז, בנוגע זיין אינהאַלט, אין א סך הינ־ זיכטען וווייטער פונ'ם ראַמאַנטיום, איז ער אָבער דאָך מיט איהם פארבונדען אין זיין סטיל. עס איז, פארשטעהט זיך, נאַטירלִיך וואָס ער קען ניט אָדער וויל ניט נעמען אויף זיך די פֿאַראַנטוואָרטליכ־ קייט פֿאר דעם וואָס זיינע אויסגעטראַכטע העלדען, דער פֿארפירער און דער אַסעסאָר, זאָגען: עס איז אָבער פון זיין זייט בלויז אַן אויסגעטראַכטע זאַך וואָן ער דענקט, אז ער איז פעהיג צו באַשא־ פען שרייבער פון וואָלכע ער אלַיין קען זיך באַזייטיגען, וואָן ער דענקט, למשל, אז ער האָט געשאַפען זיין העלד פון דער „שרוך מעשה" אָט פונקט ווי „פראַטער טאַציטורנוס" וואָלט איהם נע־ שאפען. עטלִיכע פון זיינע אזוי־נערופענע שרייבער, למשל, קאַנ־ סטאַנטין קאַנסטאַנטיוס און פראַטער טאַציטורנוס, קען מען כמעט ניט אונטערשיידען איינעם פונ'ם אַנדערן, און עס ניטאָ קיין באַ־ זונדערס כאַראַקטעריסטישס אין זייערע ווערק. די דריטע טייל פון Stadierne („מדרגות אויפ'ן וועג פון לעבען") איז לכתחילה נעווען אויסגערעכענט, ווי עס באַווייזען קירקעגאַרד'ס אייגענע מע־ מעאַראַנדומס, אז זי זאָל זיין א טייל פון Enten Eller וואָן ער באַמערקט (אין Afstuttende Efteiskrift ז. 216) אז אפילו דעם אויפמערקזאַמסטען לעזער וועט זיך קוים איינגעבען צו גענינען אין דעם ווערק, סיי אין דער שפּראַך סיי אין געדאַנקען נאַנג, אַן אויסציגע עראינערונג פון Enten Eller , וווייזט ער דערמיט ארוים זיין גרויסע פעהיגקייט זיך אלַיין אָפּצונארען. אין יעדער שוהה פון ביידע וואָרק זעהט מען אז איין מענש האָט זיי נעשריבען; אין ביידע וואָרק טרעפען מיר אַן די זעלבינע געדאַנ־ קען, אָפּט אויסגעדריקט אין די זעלבינע ווערטער. דער אַסעסאָר פון Stadierne אורטיילט אלַאַדינ'ען פונקט ווי דער פיינשמעקער פון Enten Eller :„דער כח פון זיין פֿאַרלאַנג, אָט וואָס מאַכט אלַאַדינ'ען אזוי גרויס."

צוזאַמען מיט אָט דער פֿארטאָפלונג און וויידער־פֿארטאָפלונג נעפינען מיר ביי די ראַמאַנטיקער די וויילדסטע קאַפּריזען בנוגע דער

אַרדנונג פון זייערע שילדערונגען. „די פּאַרקירטע וועלט" הייבט זיך אָן מיט'ן עפילאָג און ענדיגט זיך מיט'ן פּראָלאָג; דורך אַזעלכע קונצען דערקלערט זיך די פּאַנטאַזיע אַלס אומאָפּהענגיג פון יעדען געזעץ. פּראָטער טאַציטורנוס פּאַרצייכענט וואָס מיט איהם האָט פּאַסירט אין לעצטען יאָר צוזאַמען דערמיט וואָס עס פּאַסירט מיט איהם אין היינטיגען יאָר. יעדען טאָג, מיטאָג צייט, פּארשרייבט ער וואָס מיט איהם האָט פּאַסירט פּאר־א־יאָהרען אין זעלביגען טאָג (וואָסער זכרון!) און אין האַלבער נאַכט — וואָס מיט איהם האָט פּאַסירט אין פּאַרגאַנגענעם טאָג. עס איז, פּארשטעהט זיך, כמעט אוממעגליך אָפּצוווּנדערן די דאָזיגע צוויי נעשעהנישׂ־ליניעס. אין האָפּמאַנ'ס „קאַטער מור", שרייבט די קאַץ איהרע מעמוארען אויף בויגענס פּאַפּיר, וואָס אויף דער אַנדערער זייט געפינען זיך די מעמאָראַנדומס פון איהר בעל הבית. דעם קאַפּעלמייסטער קרייסלער. ביידע זייטען פון די בויגענס זיינען געדרוקט, איין זייט פּאַלגט נאָך דער אַנדערער אזוי, אז מיר לייענען צווויי לחלוטין ניט פּארבונדענע מאַנוסקריפּטען, וואָס זיינען צוזאַמענגעמישט, אָפּט מיט אונטערברעכונגען אין דער מיט פון זאַצען אָדער וועדטער. עקשנות, קאַפּריזנעקייט און דאָס צאַצקען זיך מיט איינענע וועדקען מען וווייטער דערפון שוין כמעט ניט פּירען. דאָך איז די אייפלייזונג פון אַנגענומענע פּאַרמען נעגאַטגען נאָך וווייטער, א סך וווייטער. די ראָמאַנטיקער האָבען זיך ניט באַפּרידיגט דערמיט וואָס זיי האָבען צעשמעטערט די קונסט־קאַנוועניציעס; זיי האָבען וווייטער געזומען אויפלייזען די מענשליכע פּערזענלעכקייט, און זיי האָבען עס געטאָן אויף פּארשידענע אופנים.

נאָוואַליס איז געווען דער פּירער אין אָט דער ריכטונג. אין „היינריך פּאָן אָפּטערדינגען" דוכט זיך אז דער העלד וויים פּאַראויס אלץ וואָס מיט איהם וועט פּאַסירען. „עס האָט איהם אויסגעוויזען אז יעדע נייע זאַך וואָס ער האָט געזעהן און געהערט האָט בלויז אוועקגערוקט רינגלען און געפּענט געהיימע טירען אין זיין נשמה". אָבער דעם וויילדסטען אייגדרוק מאַכט אויף איהם דאָס מיסטעריעזע בוך וואָס ער אנטדעקט אין דער הייל פון'ם פּרוש גראַף פּאָן האָהענצאָלערן, א בוך, וואָס כאָטש ער איז נאָך ניט פּעהיג צו פּארשטעהן, געפינט ער אָבער דאָרט דאָס רעטעניש פון

זיין עקזיסטענץ, אן עקזיסטענץ וואס פאנאנט זיך אין פאר זיין געבורט און ציהט זיך אוועק אין דער צוקונפט נאך זיין טויט. נאוואליס'עם ראמאן איז אלעגאריש און מיטאלאגיש, זיין פלאן איז אז אן אייניגער מענש זאל פארשטעלן די גאנצע אייביגע נעשיכטע פון דער נשמה; צוליב דעם צווק נעמט ער אן איינם פון די עלטסטע השערות פון דער מענשהייט, די אידעע אז יעדער מענש וועדט מגולגל דור נאך דור. אויף אזא'ן אופן נעמען די פארגאנגענהייט און די צוקונפט אן איינטייל אין דער נענע־ווארט, אין דער פארם פון עראינערונגען און נביאישער אינטואיציע. אין דער אמת'ן גלויבט ער ניט אין השערת הנפש, אבער פאר אהם, דעם ראמאנטיקער, וואס לעבט און טראכט וועגן דעם אייביגן, איז די צייט אזוי ווייניג וויכטיג, אז, פונקט ווי ער אנערקענט ניט קיין אונטערשיד צווישען א נאטירליך און אן איבערנאטירליך געשעהעניש, אזוי זעהט ער קיין חילוק ניט צווי־שען פארגאנגענהייט, געגענווארט און צוקונפט. אויף אזא'ן אופן וועדט די אינדיווידועלע עקזיסטענץ אויסגעצויגען איבער אן אום־באגרענעצטער געשיכטליכער פעריאדע.

אין דער דעניישער ליטעראטור געפינען מיר אט דעם ראמאנ־טישען אופן פון באנוצען זיך מיט'ן גערענק פון א פריהערדיגער עקזיסטענץ אין הייבערג'ס De Nygifte די מוטער דערצעהלט איהר אדאפטירטען זוהן וועגן דעם טויט פון איהר אמת'ן זוהן.

"Den Morgen da han led sin skraekkelige Dom
Ednu var det neppe daget
Traadte slutteren ing og sagde: 'Kom!
Klokken er nu paa slaget'
Dan sank han for sidste Gang til mit Bryst.
"Og udbrod: Et ard du mig give,
Et kraftigt Ord, som kan vaere min Trost
Paa min sidste Gang i Live!"

"Og jeg sagde. . . .
Men, Frederick, du skraemmer mig! sig....
Du rejser dig....hvad har du i Sinde?

Du stirrer paa mig saa bleg som et Lig....
Frederik:
"O Moder! Moder! holde inde!
Du sagde: Naar du for din Frelser staar,
Da sig: Min Gud og min Broder,
Tilgiv mig for dine Martyrsaar,
For min Auger og for min moder.
Gertrud:
"Ha! hvoraf ved du det?
Frederik:
"Mig det var,
Forst nu mig selv jeg fatter.
Det er din virkelige Son, du har,
Og nu lever han Livet atter." *)

*) „באַגינען האָט ער שוין זיין אורטייל געהערט,
ס'האָט נאָך ניט באַווייזען צו טאָגען,
דער וועכטער באַווייזט זיך און זאָגט צו איהם: קום!
דיין שרעקליכע שעה וועט באַלד שלאָגען.
צום לעצטען מאָל וואַרפט זיך זיין קאָפּ אויף מיין ברוסט
מיט טרערען: „אוי, גיב מיר כאָטש מוט,
אַ וואָרט וואָס זאָל שטאַרקען און טרייסטען מיין האַרץ
אין דער לעצטער, מיין לעצטער מינוט".
„און איך האָב געזאָגט...
פרעדעריק, אַ שרעק קוקט פון מיר איצט אַרויס.
וואָס איז דיר? דו שטאַרסט אַזוי מאָדנע אויף מיר,
אַזוי בלייך ווי דער טויט זעהסטו אויס.".
פרעדעריק:
„אַ, מוטער, מוטער, הער שוין אויף!
האָסט געזאָגט: וועז דו שטעהסט פאַר דיין בורא,
זאָג: גאָט, ביסט מיר אַ ברודער אַ גוטער,
פאַרגיב מיר צוליב דיין געפיהל,
מיין חרטה אַדער מיין מוטער.
גערטרוד:
אַ, זאָג, פון וואַנען וויסטו עס?
פרעדעריק:
„האָסט צו מיר דאָך געזעגט,
כ'האָב זיך ניט פאַרשטאַנען ביז הייַנט.
כ'בין דיין אמת'ער זוהן פאַר וועמען
דאָס לעבען האָט אויף ס'ניי אויפגעשוינגט.

הייבערג באנוצט זיך דא מיט דער דאזיגער אידעע שעהן און אריגינעל. אבער די ראמאנטיקער זיינען דערמיט ניט צופרידען. פאר זיי איז ניט גענוג אריבערצוטראגען דעם מענשען אין דער פארגאנגענהייט, אבער צו באדעקען איהם מיט די ליכטיגע פאווע־ פעדערן פון א לעבען נאכ'ן טויט. זיי צעשפאלטען דעם „איך" אויף שטיקער, זיי צעטיילען איהם לויט זיינע עלעמענטען. זיי צעזייען איהם אין רוים פונקט ווי זיי ציהען איהם אוים אין צייט. ווארים די גאזעצען פון רוים און צייט רירען זיי ניט אן.

זעלבסט־באוואוסטזיין הייסט זעלבסט־פארטאפלונג. אבער כלויז א קראנקער „איך" קען ניט בייקומען און באהערשען די דאזיגע זעלבסט־פארטאפלונג. דאס האבען מיר געזעהן ביי לאָ־ וועל'ן און ראקיראל'ן. עס איז ניטא קיין גרעסערע צרה ווי א קרענקליכע זעלבסט־אריינגעטאנקייט. דער וואס גיט זיך אפ דערמיט טיילט זיך אפ פון זיך אליין, באטראכט זיך פונ'ם שטאנד־ פונקט פון א צוקוקער, און ניט לאנג דערנאך דערשפירט ער דאס שרעקליכע גפיהל פונ'ם געפאנגענעם וואס, בעת ער קוקט זיך אום, דערזעהט ער די בליקען פונ'ם וועכטער דורכ'ן שייבעלע אין דער טיר פון זיין צעל. זיין אייגענער בליק איז פאר איהם גע־ זוארען פונקט אזוי שרעקליך ווי אן אנדערנס. דער דאזיגער צו־ שטאנד האט א טענדענץ צו ווערען א שטענדיגער, טיילווייז דורכ'ן דעליגיעזען און מאראלען גפיהל וואס מען דארף קיינמאל ניט פארזעהן — נאר שטענדיג ארבייטען דערויף אויסצובעסערען— און טיילווייז דורכ'ן נאטירליכען וואונדער־גפיהל בנוגע דעם אומבאוואוסטען. מען קוקט אויף זיך ווי אויף א לאנד, וואס כלויז זיין ברעג איז באקאנט אבער זיין אינווייניגסטע טייל דארף מען ערשט אויספארשען.

ביי א מענשען וואס איז קערפערליך און גייסטיג געזונט, נעהט אן די דאזיגע אויספארשונג פאמעליך, ככמעט אומבא־ מערקט. אין א שעהנעם טאג, בעת דער גפאנגענער קוקט זיך אום פון זיין ארבייט, גפינט ער אוים אז דער בליק פונ'ט טיר־ לאך איז פארשוואונדען. איצט ערשט הויבט ער אן צו אטעמען, צו לעבען. צי זיין ארבייט איז וויכטיג אדער ניט, גפטליך אדער כלויז ניצליך, צי ער איז א מיקפל אנדזשעלא אדער א שטאפעכץ

שניידער, פון יענער רגע אָן באַקומט זיין נשמה א געפיהל פון גלייכגעוויכט און אייניגקייט; ער פיהלט אז ער איז א גאַנצער מענש. ביי קראַנקע און פּאַסיווע נאַטורען פּאַרשווינדט קיינמאָל ניט דאָס אויג פון׳ם טיר־לאָך, און דאָס וואָס אזא צושטאַנד האַלט לאַנג אָן, פירט דעם מענשען צו משוגעת. אָבער דאָס איז טאַקע דער צושטאַנד ביי וועלכען די ראָמאַנטיקער האַלטען זיך. דאָס טאַקע באַשאַפט די ראָמאַנטישע אידעע פון (*Doppelganger א אידעע וואָס געפינט איהר ערשטען אויסדרוק אין זשאַן פּאול׳ס „לייבגעבער־שאַפּע" (נאַכטראַכטענדיג וועגען פיכטע׳ס „איך"), און געפינט זיך כמעט אין אַלע האָפמאַן׳ס מעשה׳לעך, און דער־נרייכט איהר קלימאַקס אין האָפמאַן׳ס הויפּטווערק „די עליקזירע דעם טויפעלס". די דאָזיגע אידעע שפּראַצט ארויס אין די שריפ־טען פון אַלע ראָמאַנטיקער. מיר געפינען זי אין קלייסט׳ס „אמ־פיטריאָן" אין אכים פּאָן ארנים׳ס „די ביידען וואַלדעמאר", אין שאַמיסאָ׳ס פּאַעמע „ערשיינונג", און ברענטאַנאָ באַהאַנדעלט זי קאָמיש אין „די מעהרערן וויימילער". פּאר האָפמאַן׳ען איז דער „איך" בלויז א מאַסקע וואָס מען טראָגט אויף אן אַנדער מאַסקע, און ער אַמוזירט זיך דערמיט וואָס ער רייסט אַראָפּ די דאָזיגע מאַסקעס איינס נאָך ס׳אַנדערע. ער פירט אוים דאָס, אויף וואָס ראַקייראַל האָט בלויז אָנגעוואונקען.

טעאַדאָר האָפמאַן׳ס לעבען דערקלערט די באַזונדערע פאָרם וואָס די ראָמאַנטישע זעלבסט־פאַרטאָפלונג האָט אָנגענומען ביי איהם. ער איז געבוירען געווארען אין קעניגסבערג אין 1776, א זוהן פון עלטערן, וועמעס ניט־הארמאָנישע היראַט איז שנעל אויפ־געלייזט געוואָרען. זיין מוטער האָט געשטאַמט פון א זעלטען אָפּגעהיטענער און קאָנווענציאָנעלער פאַמיליע. זיין פאָטער איז געווען עקסצענטריש און קלוג, און האָט געהאַט ניט קיין רעגעל־מעסיגע געוואוינהייטען, וואָס האָבען שטארק באַאומרוהיגט איהרע קרובים. טעאַדאָר האָט יונגערהייט פארלוירען זיין מוטער, און די פּראָנטישע גרויזאַמקייט מיט וועלכער זיין פאָטער האָט איהם דערצויגען, האָט נאָך וויילדער און משוגע׳נער געמאַכט די

*) דער נייסט פון א מענשען וואָס ערשיינט פאַר איהם אַליין.

צופעליגע ווילדע אויסברוכען פונ׳ם דאָזיגען גייסטרייכען אינגעל. ער האָט אויסגעדריקט זיינע געפיהלען אין מאָדנע מוזיקאַלישע קאַמפּאָזיציעס און וואונדערבאר־קלוגע קאריקאַטורען. ער האָט שטודירט יוריספרודענץ ווי א פּראָפעסיע, אָבער אין דערזעלבי־נער צייט האָט ער זיך פיעל אָפּגעגעבען מיט מוזיק. אין זיין יו־גענד האָט ער זיך פארליבט אין א יונגער פארהייראַטער פרוי. וען ער האָט דערפיהלט, אז די ווילדקייט פון זיין ליידענשאפט רואיגירט זיין שכל, האָט ער זיך דערפון געהיילט דערמיט, וואָס ער האָט זיך צו צוואנציג יאָהר אוועקגעריסען פון זיין געבורט־שטאָדט.

באַלד דערנאָך האָט ער אין פויזען באקומען א רעגיערונג־שטעלע. די ווילדע אויסגעלאָסענקייט, וואָס האָט דעמאָלט גע־הערשט אין פוילען, האָט פון איהם געמאכט גאָר אן אנדער מענש, און זיין כאראקטער האָט זיך באדייטענד געביטען. צוליב א קאריקאַטור אויף אייניעם פון זיינע עלטסטע, האָט מען איהם גע־שיקט קיין פּלאָצק, וואו ער האָט געפירט א מעהר רעגעלמעסיג לעבען. אין 1804 האָט מען איהם טראַנספערירט קיין ווארשע, וואָס איז דעמאָלט געווען א פרייסישע שטאָדט; און דאָס פּולע, פּארשידענארטיגע און — פּאר א דייטש — גאַנץ פרעמדע לעבען פון אָט דער וויכטיגער שטאָדט, האָט האָפמאַנ׳ס ליטעראַרישע טענדענצען געגעבען זייער באשטימטע, לעצטע נייגונג. א סך פון דעם וואָס איז משוגע און מאָדנע אין זיינע שריפטען, קען מען צושרייבען צו דער ווילדער, אומבאַרעכענטער לעבעדיגקייט פון זיין וואַרשעווער צייט. אין וואַרשע האָט ער געטראָפען צאַכא־ריאָס ווערנער'ן, נאָך א שרייבער, וואָס איז גאַנץ קלאָר געווען באַאיינפלוסט פונ׳ם געזעלשאפטליכען לעבען אין פוילען אין אָנ־הויב פון נייַנצעהנטען יאָהרהונדערט. און דאָ, בעת ער האָט טריי געטאָן די ארבייטען פון זיין שטעלע, האָט ער ניט בלויז געהאט צייט צו קולטיווירען זיין ליבלינג־קונסט — מוזיק, און צו באַ־זוכען די געזעלשאפטען פון אנדערע מוזיק־פּארערער, נאָר ער האָט געהאט א מעגליכקייט צו דעקאָרירען עטליכע זאַלען מיט וואַנט־מאָלערייען, צו באַפוצען א ביבליאָטעק מיט אַלטאַ־דעליע־פען אין בראַנז און צו מאָלען א צימער לויט׳ן ענגליששען סטיל,

אַרײַנבראַנגענדיג מיט אַ פּלוצעמער האַנט קאַריקאַטורען פון זײַנע באַקאַנטע, מיט צונעטשעפּטע ווײַדלען און פּליגלען, צווישען די אומגעוויינלעכע רעפּרעזענטאַציעס פון עניפּטישע געטער. אין וואַרשע האָט ער אויך צום ערשטען מאָל דיריגירט קאָנצערטען.

ווי יעדער וויים, האָט זיך די פּרייסישע הערשאפט אין וואַרשע אויסגעלאָזען אין 1806. האָפּמאַן האָט געזוכט ווי די נאַסען פון שטאָדט זיינען געווען געפּאַקט לכתחילה מיט די אַוואַנ־נאַרדען פון דער רוסישער ארמיי: טאַטערן, קאָזאַקען און באַש־קירען, דערנאָך — מיט מירא׳ס סאָלדאַטען; ער האָט זיך צוגע־קוקט צו די פּעלקער־וואַנדערונגען וואָס נאַפּאָלעאָנ׳ס טעטיגקייט האָט אַרויסגערופען, און ענדליך האָט ער געזוכט נאַפּאָלעאָנ׳ען אַליין, וועמען דער גוטער דייטש האָט פּאַראַסט ווי אַ טיראַן. אין דרעזדען, אין 1813 האָט ער געזוכט עטלעכע קלענערע גע־פּעכטען און איין שלאַכט. ער איז פּאַרבייגענאַנגען אַ שלאַכט־פּעלד, האָט דורכגעלעבט אַ הונגער און אַ געוויסע מגפה, וואָס איז נאָכגענאַנגען דער מלחמה, בקיצור, אלע שרעקען פון יענער צייט האָבען באַפרוכט זיין פאַנטאַזיע, און דער ערשטער פּועל יוצא איז נעווען — זעהר כאַראַקטעריסטיש — בלויז אַ רייה שפּאַסיגע קא־ריקאַטורען אויף די פראַנצויזען.

וועג ער איז נאָך נעווען אַ נאַנץ יונגער מענש, האָט ער חתונה נעהאַט מיט אַ שעהנער פוילישער דאַמע, וואָס איז פּאַר איהם געבליבען אַן איבערגענעבען און געדולדיג ווייב, אַ דאַנק איהר, מסתמא, האָט ער געלעבט אַזוי לאַנג ווי ער האָט געלעבט, ניט קוקענדיג אויף זײַנע צו אָנגעשטרענגטע נערוועז. זײַן הייראַט האָט באין אופן ניט אויסגעשלאָסען ליידנשאפטליכע צוגעבונ־דענקייטען צו אַנדערע פרויען, אָבער אָט די אלע צוגעבונדענקיי־טען האָבען, ווייזט אויס, נעהאַט זייער וואַרצעל גיכער אין דער פאַנטאַזיע איידער אין עפּעס אַ ווירקליך געפיהל. דריי טעג נאָך דעם ווי אַ מיידעל, אין וועמען ער איז געווען ווילד פּאַרליבט, איז אַ כלה געוואָרען מיט אַן אַנדערן, איז ער געווען איבערגליקליך און ער האָט זיך קורירט פון זיין לייַדנשאפט דערמיט וואָס ער האָט זי אויסגעלאַכט. דאָס וואָס ער האָט נעמאַכט פון איהר אַ קאַריקאַטור, האָט איהם נעהאָלפען פּאַרטראָגען זיין וועה.

נאָך דעם ווי ער האָט פיגורירט אלס טעאטער דירעקטאָר אין באמבערג, און א דיריגענט פון אן אָרקעסטער אין דרעזדן, איז ער געפֿאָרן קיין בערלין, וואו ער האָט פֿארבראכט די לעצטע צוויי יאָר פון זיין לעבען אלס מיטגליד פונ׳ם „קאמערנעריכט״ (א הויפּטגעריכט). אָט דער מערקווירדיג גייסטרייכער מענש, וועלכער האָט געקענט שרייבען ביכער, אימפּראָווויזירען אויף דער פּיאַנאָ, שאפען אָפּעראס, צייכענען קאריקאטורען און פינקלען מיט ווײַ אין א הומאָריסטישער מינוט, איז נאטירליך געווארען א לייב אין געזעלשאפטליכע קרייזען און א באליבטער גאסט אין דער שענק. ער האָט אויסגעגעבען א גרויסען טייל פון זיין ענערגיע און טאלאנט אויף צו בעאבאכטען זיינע אייגענע שטימונגען, וועלכע ער האָט גענוי באטראכט און פארשריבען יעדען טאָג אין א מין טאָג־בוך.

וויין, וואָס ער האָט באטראכט בלויז ווי עפּעס מיט וואָס זיך צו דערהיצען, איז אין דער אמת׳ן געווען פּאר איהם פּיעל מעהר ווי דאָס. פון וויין איז געקומען א גרויסע טייל פון זיין באנייס־טערונג, זיינע חזיונות, די האַלוצינאציעס, וועלכע האָבען זיך לכתחילה אויסגעוויזען פּאנטאסטיש, אָבער וועלכע זיינען געווא־רען אלץ ערנסטער און ערנסטער. ביי איהם האָט שכרות ווירק־ליך ארויסגערופען א נייעם מין פּאנטאסטישע פּאעזיע. בעת ער איז געווען אונטער׳ן איינפלוס פון בראנפען, האָט ער דערזעהן ווי די פינסטערניש צינדט זיך אן מיט א פּאספּאריש ליכט, אָדער ווי אן ערד־גייסט ערשיינט דורכ׳ן דיל, אָדער ווי ער איז ארומגעריס־נעלט מיט שדים און פיגורען מיט שרעקליכע גרימאסען, וועלכע זיינען כסדר ערשינען און פארשוואונדען אונטער פארשידענע מאָדנע מאסקעס.

עס איז געווען כמעט אומפּארמיידליך, אז אָט דער זעהר פינקטליכער באָאבאכטער פון זיינע אייגענע שטימונגען און פון אויסערליכע מאָדנעקייטען, ספּעציעל די מערקווירדיגקייט פון אנדערע מענשען, זאל זיך ווייניג וואָס זאָרגען וועגען דער נאטור. אויב ער האָט געמאכט א שפּאציר אין זומער, איז עס בלויז געיוען צו קומען ערגעץ אויף אן אָרט, וואו ער איז געווען ייכע־, אז ער וועט טרעפען מענשען. און זעלטען איז ער פּארבייגענאנגען פּאר

א קאַנדיטעריי אָדער א שענק און ניט אַריינגעשמעקט צו זעהן וואָסער סאָרט מענשען עס קומען אהין אריין. דאָס דערקלערט פאַרוואָס אין זיינע ביכער פעלט אזוי שטאַרק אויס יעדעס געפיהל פאר דער פרישער, פרייער נאַטור.

זיין נשמה האָט זיך געפיהלט היימיש אין א שענק און ניט אין וואַלד־אייזאמקייט. אָבער אויב זיין חוש פאר די שהנ־קייטען פון דער נאַטור איז געווען שוואַך, איז אָבער אויף אזוי פיעל שטארקער געווען זיין ענטוזיאזם פאר דער קונסט. ער איז געווען אן עכטער ראָמאַנטיקער, דאָך אין א העלפט פון זיינע ווערק האַנדעלט זיך עס וועגען קונסט.

די מאָדנע ראָמאַנטישע טעאָריע וועגען דער מענשליכער פערזענליכקיים פון וועלכער עס האָט געהאַלטען א פאָעט מיט אזא טעמפעראַמענט און אזא ענטוויקלונג, איז געווען א פיעל יוצא פון צו אייגדרוקפולע און צו אָנגעשטרענגטע נערוון און פון אן אום־רענעלמעסיג לעבען. אין זיין טאָג־בוך געפין איך די פאָלגענדע מעמאָרנאדומס:

„1804 — געטרונקען בישאָף אין נייעם קלוב פון 4 ביז 10. שרעקליך צערודערט אין אָוועגט. די נערוון צעריצט פונ׳ם געווירצטען וויין. אָנגעפילט מיט געדאַנקען וועגען טויט און Doppelganger.

„1804 — געפאַנגען פון א מאָדנער פאַנטאַזיע אויפ׳ן באַל פון 6טען. איך שטעל מיר פאָר אז איך קוק אויף מיין „איך" דורך א קאַליידאָסקאָפ — אלע זאכען וואָס באַוועגען זיך ארום מיר זיינען „איכ׳ן", און זיי רעגען מיך אויף מיט דעם וואָס זיי טוען און מיט דעם וואָס זיי לאָזען איבער.

„1810 — פארוואָס טראכט איך אזוי פיעל וועגען משוגעת וועז איך שלאָף און געה?"

האָפמאַן האָט געהאט א פארטיגע איבערצייגונג, אז וועז עס קומט אויף א מענשען עפעס גוטס, ויערט תמיד פון הינטען א שלעכטע קראפט צו פאַראַליזירען די טעטיגקייט פון דער נא־טור. ווי ער האָט עס אויסגעדריקט: „דער טייוועל וואַרפט אריין זיין עק אין אלץ." איהם האָט פארפאַלגט, זאגט זיין ביאָגראַף, חיציג, א מורא פאר מיסטעריעזע שרעקען, פאר „דאָפעלגענגער"

און כל׳ע מינים שדים און רוחות. ער האָט זיך נייגעריג ארומ־
געקוקט בעת ער האָט געשריבען וועגען זיי; און אויב עס איז
נעווען ביינאכט, פלעגט ער אָפט אויפוועקען זיין וויב און בע־
טען, אז זי זאל אויף זיין מיט איהם ביז ער וועט ענדיגען. זיין
אייגענע מורא פאר גייסטער האָט ער אריינגענעבען אין די העל־
דען, וואָס ער האָט באשאפען. ער האָט זיי געצייכענט „אזוי ווי
מען האָט איהם געצייכענט אינ׳ם גרויסען בוך פון דער באשא־
פונג". מיר וואונדערן זיך גאָר ניט ווען פון זיינע אייגענע וועלט
זיינען איהם געווען בילכער די, וואָס אנטהאלטען די שרעקליכסטע
בילדער פון משוגעת אָדער די כשופ׳דיגסטע קאריקאטורען,
למשל „בראמבילא".

כדי ארויסצובערענגען אן עפעקט, באנוצט ער זיך מיט א מי־
טל, וואָס וועלט ביי איהם א מאָדע, ער באנוצט זיך מיט שארפע
קאָנטראָסטען וועלכע ער פירט אריין אין זיינע שרעקליכע אָדער
קאָמישע סצענעס. פונ׳ם פשוט׳סטען, פראָזאאישסטען, טאָג־
טעגליכסטען לעבען וועלען מיר פלוצלונג אריבערגעטראָגען אין א
פולשטענדיג צעדרעהטער וועלט, וואו כל המינים נסים און קונ־
צען צעטומלען אונז אזוי, אז סוף כל סוף איז, דוכט זיך, קיין שום
באציהונג, קיין לעבענס־פאָרם, קיין פערזענליכקייט ניט זיכער.
מיר זענען תמיד אין ספק צי מיר האנדלען מיט א לעבעדיגען
מענשען, צי מיט זיין שאָטען; מיט זיין תוך אין אן אנדער פאָרם
אָדער אונטער אן אנדער קראָפט, צי מיט זיין פאנטאסטישען
Doppelganger.

אין איינער פון די לייכטערע מעשיות פון האָפמאנ׳ם לעג־
טער פעריאָדע, Der Doppelganger, זיינען די צוויי הויפט העלדען
אזוי ענליך אייגער צום צווייטען, אז מען פארבייט תמיד איי־
נעם מיט׳ן אנדערען; אייגער ווערט פארוואנדעט אויפ׳ן אָרט
פונ׳ם אנדערען; דעם ערשטענם כלה קען איהם ניט אונטערשיי־
דען פונ׳ם צווייטען, א. אז. וו. כל המינים לעבעדליכע טעות׳ן
קומען פאָר, און די מורא פאר „דאָפעלגענגער" ווערט
גאנץ גוט אויסגענוצט. האָפמאן באשטעהט אויף דעם, אז דער
ענין זאל דערקלערט ווערען על פי שכל (כמעט ווי עס איז אין
ברענטאנא׳ס Die Mehreren Wehmuller פשוט דערפאר,

ווייל ער האָט אײַן מאָל — צוליב אַן ענדערונג אין זײַן שטימונג — זיך אונטערגענומען צו מאַכען א דערקלערונג. אין דער אמת'ן דערקלערט זיך דערקלערונג גאָר ניט. האָפֿמאַן האָט זיך בלויז געזאָרגט פֿאַר א פֿאַנטאַסטיש שוידערדיגען עפּעקט, פֿונקט ווי ברענטאַנאָ האָט זיך בלויז געזאָרגט פֿאַר א פֿאַנטאַסטיש קאָמישען. Der Doppelanger פֿאַרמאָגט ניט קיין שום אַרטיסטיש פֿאַרדינסט.

פֿיעל וויציגערע און געוואָנטערע המצאות זיינען דאָ אין דער מעשה „די לעצטע פֿאַסירונגען מיט'ן הונט בערגאַנצאַ." קודם כל זיינען מיר ניט זיכער צי דער הונט איז א פֿאַרביטענער מענש אַדער ניט. ער אַליין זאָגט: „איז עס מעגליך אַז איך אַליין זאָל ווירקליך זיין מאַנטיעל, וואָס איז באַשטראָפט געוואָרען דורך דעם וואָס מען האָט איהם געצוואונגען אָנצונעמען די פּאָרם פון א הונט. אויב אזוי, איז די שטראָף געווען א קוואַל פון פֿאַרגעניגען און וואויל־טאָג". צווייטענס, אפילו דער הונט, ווי א הונט, זהט זיך אין א טאָפּעל פּאָרם און וווייסט אז די איינקייט פון זיין פֿערזענ־ליכקייט איז אויפגעליייזט. „טיילמאָל האָב איך ווירקליך געזאָהן ווי איך אַליין ליג פֿאַר מיר, ווי אן אַנדער בערגאַנצאַ, אן אַנ־דערער, וואָס איך וואָלט דאָך געווען איך אַליין; און איך, בער־גאַנצאַ, האָב געזאָהן ווי אן אַנדער בערגאַנצאַ איז שלעכט באַ־האַנדעלט געוואָרען פון מכשפות און איך האָב געברומט און גע־בילט אויף איהם."

נאָך גרעסער איז די געוואָנטקייט, נאָך וויניגער אייגע־האַלטען די עקסצענטרישקייט אין דער מעשה „די גאַלדענע קרוג". דאָרטען געפינען מיר אן אַלטע דרעזדענער עפּעל פֿאַרקויפערין, וועלכע איז אין דער זעלביגער צייט דער שהנער בראָנזענער טיר־קלאָפּער אויף דער טיר פון'ם רעגיסטראַטאָר לינדהאָרסט. דאָס מעטאַלענע פּנים פון'ם טיר־קלאָפּער שרומפט זיך טייל־מאָל איין און וועדט דער אַלטער'ס א זויערער שמייכעל. דערצו איז זי נאָך די מיאוס'ע וואָרזאָגערין, פּרוי רויערין, און די גוטע אַלטע ליזע, די איבערגעגעבענע אם פון דער יונגער העלדין פון דער מעשה. פֿונקט ווי די וואָרזאָגערין אין Der Doppelganger קען זי פּלוצלונג בייטען איהרע קלייידער, פּאָרם און געזיכט־שטרי־

כען. וועז איהר אָפשטאָם ווערט קלאָר, נעפינען מיר אויס אז איהר טאָטע איז געווען א „שמוציגע פערער־בארשט", נעמאכט פון די פערערן פונ'ם פליגעל־שלאָנג'ס פליגעל, און איהר מאמע איז נעווען א „צרה'דיגער וואָרצעל פון א בארקע."

לינדהאָרסט, דער נאָרישער רעגיסטראָטאָר, וועלכער פיהלט קיינמאָל ניט ביי זיך סיידען וועז ער זיצט אין זיין ביבליאָטעק אין זיין געבלימעלטען שלאָפראָק, ארומגערינגעלט מיט מאנוסקריפ־טען, איז אויך א גרויסער מאגיקער וועלכער, בעת א נעווייניליך געשפרעך, הייבט פלוצלונג אָן צו דערציילען וויצדע, משונענע פאסירונגען א. ז. ו. זיי וואָלטען נעווען די נאטירליכסטע אין דער וועלט. ער דערציילט, למשל, אז אמאָל איז ער, ווי א רואה ואינו נראה, געווען אויף א סעודה — א גאנץ נעווייניליכע זאך — ער איז געווען אין א שיסעל פונש. ביי אן אנדער געלעגנהייט טוט ער אויס זיין שלאָפראָק און אָהן וווייטערע הכנות קריכט ער אריין אין א שיסעל מיט פלאמענדיגען אראָק, פארשווינדט אין די פלאמען, און קומט צו דעם אז ער שכור'ט זיך אָן.

באשאפענדיג אָט די צווייפאכע און דרייפאכע לעבענס, ווי למשל דעם העלד ארכיוו קעפער, וועלכער איז בייטאָג א רעגיסט־ראָטאָר און ביינאכט א סאלאמאנדרע, איז דאָך קלאָר אז האפמאן האָט געהאט אין זין דעם מאָדנעם קאָנטראָסט צווישען זיין אייגען אָפיציעל לעבען, ווי א געוויסענהאפטער ריכטער פון פארבערעכער, — וואָס האָט גרויזאם צוריקגעווייזען יעדע אכטונג פאר געפיהל און שעהנקייט — און זיין פריי נאכט־לעבען ווי א קענינ פונ'ם גרענצלאָזען קענגרייך פון דער פאנטאזיע, א לעבען וואו די ווירקליכקייט, ווי אזעלכע, האָט קיין חלק ניט נעהאט.

אבער פון אלע האָפמאנ'ס מעשיות מאכט „דעם טייוועל'ס עליקסיר" דעם שטארקסטען אייגדרוק. לאָמיר זיך אָפשטעלען אויף א וויילע אויפ'ן העלד פון אָט דעם ראָמאן, ברודער מעדאר־דוס; וואָרים ער איז א טיפישער מענש, אין א קורצער רעזומע איז אונמעגליך איבערצוגעבען א אידעע וועגען דער מיסטעריע־זער, פאר'כשופ'טער שרעק פונ'ם בוך; כדי דאָס צו פיהלען דארף מען עס לעזען. די ראָמאנטישע שול, מיט איהר לאנגער ערפארונג אין אזא סטיל, האָט קיינמאָל ניט ארויסגעבראכט קיין

ווערק וואָס איז מעהר דורכגעדרונגען מיט לייַדענשאפט און שרעק. אין א מאַנאסטיר לינט באהאלטען א פלאש מיט ן טייוועל׳ס עלעקסיר, וואָס האָט געהערט צום הייליגען אנטאָנ׳יוס. מען גלויבט אז אָט דער עליקסיר באזיצט מאגישע אייגענשאפטען. א מאָנאך, וואָס האָט איהם פארזוכט, ווערט אוא שהנער רעד־ גער, אז ער ווערט באלד דער בארימטסטער בעל דרשן פונ׳ם מאָנאסטיר. אָבער זיין שהן־רעדנעריי איז ניט קיין פרומע אָדער געזונטע, נאָר א לייַדענשאפטליכע, א מאָדנע אויפרעגענדיגע, א טייוולישע. ברודער מעראַדום טרינקט פון דער פלאש. א זעלטען שהנע פרוי, זיין בעל תשובה׳ניצע, פארליבט זיך אין איהם, און א בענקשאפט נאָך די פארגעניגענס און תענוגים פון דער וועלט טרייבט איהם צו פארלאָזען דעם מאָנאסטיר. אין וואלד גענינט ער א יונגען מאן, גראף פיקטאָרין, א שלאָפענדיגען אויפ׳ן ברעג פון אן אָפגרונט. האלב־צופעליג שטופט ער איהם אריבער. פון דעמאלט אן נעמט איהם יעדער אן פאר׳ן גראף.

„מיין אייגענער „איך״, דער שפאס פון א שרעקליכען צו־ פאל, האָט זיך אויפגעלייזט אין מאָדנע געשטאלטען, און איז הילפלאָז אוועקגעשוואומען אויפ׳ן ים פון די אומשטענדען. איך האָב זיך מעהר ניט געקענט געפינען. פיקטאָרין איז אריינגע־ שטופט געוואָרען אינ׳ם אָפגרונט פונ׳ם צופאל וואָס האָט גע־ פירט מיין האנט, ניט פון מיין ווילען — איך פארנעם זיין אָרט.״ און אזוי ווי דאָס וואלט נאָך ניט געווען גענוג וואונדערבאר, גיט ער צו: „אָבער ריינהאלד קען דעם פאָטער מעראַרדום, דעם בעל דרשן פונ׳ם קאָפוצינער מאָנאסטיר; אויף אזא׳ן אופן בין איך פאר איהם טאקע דאָס וואָס איך בין אין דער אמת׳ן. פון דעסט־ ווענען בין איך געצוואונגען צו פארנעמען פיקטאָרינ׳ם פלאץ ביי דער גרעפין, ווייל איך בין פיקטאָרין. איך בין דאָס, וואָס איך זעה אויס צו זיין, און איך זעה ניט אויס צו זיין דאָס, וואָס איך בין. קעמפענדיג מיט מיין אייגענעם „איך״ בין איך פאר זיך אליין אן אומפארענטפערט רעטענים.״

מעראַרדום, אין זיין אייגען געשטאלט, טרעט איצט אריין אין באציהונגען מיט פיקטאָרינ׳ם פרוי, מיט דער גרעפין, וועלכע וויים ניט אז ער איז ניט פיקטאָרין. תאוה׳דיגע פארלאָנגען נעמען

איהם ארום. פרויען פארליבען זיך אין איהם. ער גיט זיך אפּ מיט לייד־נשאפטליכע פארגעניגענס, און כדי צופרידענצושטע־לען זיינע וואונשען באַנוהט ער אלע סאָרטען פארברעכענס, אפילו מערדעריי. שרעקליכע זעהונגען פארפאלגען איהם און טרייבען איהם פון אָרט צו אָרט. צום סוף ווערט ער אָנגעקלאָגט און פארשפּארט. אין תפיסה דערגרייכט דער געמיש פון פער־זענליכקייטען דעם העכסטען פונקט: „איך האָב ניט געקענט שלאָפען. אין די מאָדנע רעפלעקציעס וואָס דאָס טונקעלע, צי־טערדיגע ליכט פון דער לאָמפּ האָט געווארפען אויף די וועגט און אויפ'ן סופיט, האָב איך געזעהן ווי אלע סאָרטען צוקרימטע פּנים'ער שטשירען די ציין אויף מיר. איך האָב פארלאָשען די לאָמפּ און פארגראָבען מיין קאָפּ אין מיין שטרוען קישען, און בין נאָך שרעקליכער געפייניגט געווארען פון די דומפיגע קרעכצען פון די ארעסטאנטען און דעם געקלאנג פון זייערע קייטען." עס דוכט זיך איהם אז ער הערט דאָס לעצטע כארלען פון זיינע קרבנות. און באלד הערט ער א לייכט, ריטמיש קלאפען הינטער זיך: „איך האָב זיך צוגעהערט, דאָס קלאפען האָט אָנגעהאלטען, און קלאנגען פון א מאָדנעם געלעכטער האָבען זיך דורכגעריסען דורכ'ן דיל. איך האָב זיך אויפגעכאפט און זיך ארויפגעווארפען אויפ'ן שטרויענעם מאטראץ, אבער דאָס קלאפען האָט אָנגעהאל־טען, באלייט פון געלעכטער און זיפצען. גלייך האָט א מיאוס, הייזעריג, שטאמלענדיג קול אָנגעהויבען רופען לייכט אָבער כסדר: „מע־דאר־דום, מע־דאר־דום!" א קאלטער שוידער איז אדורך דורך מיינע אָדערן, אבער איך האָב זיך אָנגענומען מיט מוט און אויסגעשריען: „ווער איז עס דאָרט? ווער איז עס דאָרט?" דערנאָך הויבט זיך אן דאָס קלאפען און דאָס שטאמלען דירעקט אונטער זיינע פיס: „ער, ער, ער! ער, ער, ער! ברודערל, ברודערל מעדארדום... איך בין דא, בין דא... לאָז, לאָז מיך ארויס... מיר וועלען ג־ג־גהן אין וואו־וואו־וואלד אריין, אין וואו־וואו־וואלד." עס דוכט זיך איהם, צו זיין שרעק, אז ער דערקענט זיין אייגען קול. עטליכע דיל־שטייגער רוקען זיך ארויס, און עס ערשיינט פאר איהם זיין אייגען פּנים אין א מאנאכיש קלייד. דער דאזיגער אנדערער מעדארדום איז, פונקט ווי ער, פארשפּארט, האָט

זיך מודה געווען און איז פאראורטיילט צום טויט. דערנאָך קומט אַלץ פאָר ווי אין א חלום. ער וויסט אַליין ניט צי ער איז באמת דער העלד פון די געשעהענישען, וואָס ער גלויבט אז זיי זיינען פאַרגעקומען, צי די גאַנצע מעשה איז נאָר א לעבעדיגער חלום. „איך פיהל אזוי ווי איך וואָלט זיך צוגעהערט אין חלום צו א מעשה פון אן אומגליקליכען שלים מזל, א שפילצייג פון טייוולישע כחות, וועלכע האָבען איהם געטריבען אהין און אהער און אויף איהם ארויפגעצוואונגען פאַרברעך נאָך פאַרברעך."

ער ווערט באפרייט. עס שפילט זיך אָפּ דער גליקליכסטער מאָמענט פון זיין לעבען; ער האלט ביי חתונה האָבען מיט דער פרוי וועלכע ער האָט ליב. אָט איז שוין דער טאָג פון דער חתונה. „פונקט אין דער רגע האָט זיך דערהערט א טעמפער קלאַנג פון א הינטערשטער גאס. מיר האָבען געהערט דאָס געשריי פון גראָבע קולות און די פאַמעליכע קלעפ פון א שווערען וואָגען. איך בין צוגעלאָפען צום פענסטער. ביים פראָנט פון פאלאץ איז געבליבען שטעהן א וואלאָנטשיק געפירט פון הענקערס א לערן־יונג. אינווייניג איז געזעסען א מאָנאך און א קאפוצינער ברודער, וועלכער האָט הויך און היים תפלה געטאָן מיט'ן מאָנאך. כאָטש דער מאָנאך האָט אין גאַנצען ווילד אויסגעזעהן צוליב זיין מורא און צוליב זיין שטעכיגער באָרד, האָט מען אָבער נאָך צו לייכט געקענט דערקענען די שטריכען פון מיין שרעקליכען Doppelganger פונקט ווען דער וואלאָנטשיק, וועלכען עולם האָט אָפּגעשטעלט, איז צוועק, האָט ער פלוצלונג ארויסגעשטארט צו מיר מיט זיינע שרעקליכע, גלאַנציגע אויגען און הויך געלאַכט און אויסגערופען: „חתן, חתן, קום ארויף אויפ'ן דאך! דאָרט וועלען מיר זיך ראַנגלען, אין דער וואָס וועט דעם אַנדערן אומווארפען וועט ווערען קעניג און וועט האָבען דאָס רעכט צו טרינקען בלוט!" איך האָב געשריען: דו, ווילדע חיה! וואָס האָב איך צו טאָן מיט דיר? אוירעליא האָט פאַרוואָרפען איהרע אָרעמס ארום מיר און האָט מיך מיט כח צוועקגעשלעפט פון פענסטער שרייענדיג: אין נאָמען פון גאָט און דער הייליגער בתולה! ... דאָס איז מעדאַרדוס, מיין ברודער לעאָנאַרד'ס מערדער, וועמען זיי פירען צום טויט־אורטייל... לעאָנאַרד, לעאָ־

נאָרד! דו ניהנום נייסטער האָבען זיך אויפגעכאפט אין מיר און איבען אויס דעם גאנצען כח וואָס זיי פארמאָגען אויפ'ן פארדאָרבענעם, פארדאָרבענעם זינדער. איך האָב ארומגעכאפט אוירעלעיא'ן מיט אזא'ן אימפעט, אז זי האָט געציטערט פון שרעק: כא, כא, כא! משוגענע נארישע פרוי! איך, איך, דיין געליבטער, דיין חתן, בין דיין ברודער'ס מערדער. וועסטו, דעם מאָנאכ'ס כלה, בעטען אויף נקמה אָן איהם? כא, כא, כא! איך בין קעניג, איך וועל טרינקען דיין בלוט."

ער וואָרפט זי אום אויף דר'ערד. זי־ינע הענט זיינען אייינגעטונקט אין בלוט. ער איילט ארויס אין גאס, באפרייט דעם מאָנאך, דערלאָנגט קלעפ רעכטס און לינקס מיט מעסער און פויסט, און אנטלויפט אין וואלד. „ביי מיר איז בלויז איין גנאנק פארבליבען, דער גיאָגטער חיה'ס גראנק וועגען אנטלויפען. איך האָב זיך אויפגעשטעלט, און איידער איך האָב נאָך גאָט נעמאכט א היבש צאָל טריט, איז אימיצער ארויפגעפאלען אויף מיין פלייצע און פארווארפען זיינע ארעמס ארום מיין האלז. אומזיסט האָב איך פרובירט איהם אראָפצואוואַרפען. איך האָב זיך געוואָרפען אויף דר'ערד. איך האָב זיך געריבען אָן די בייַמער — אלץ אומזיסט — דער מענש האָט בלויז שפאָטיש געלאכט. פלוצלונג האָט די לבנה קלאָר דורכגעשטראלט דורך די טונקעלע סאסנעס, און דאָס שרעקליכע, טויט־בלאסע פנים פונ'ם מאָנאך, דער אָנגענומענער מעדארדוס, דער Doppelganger האָט געשטארט אויף מיר מיט'ן זעלביגען דערשרעקענדיגען בליק מיט וועלכען ער האָט מיך דורכגעשפיזט בעת ער איז געווען אויפ'ן וואלאנטשיק: ער, ער, ער! ברודערל! איך בין נאָך מ־מ־מיט דיר; איך וועל דיך ק־ק־קיינמאל ניט אפלאזען. איך קען ניט ל־ל־לויפען אזוי ווי דו. ד־דו מוזט מיך טראָגען. זיי האָבען גע־גע־נעוואלט מיך צעשמעטערען מיט'ן ר־ר־ראָד, איך אָבער האָב זיך אפגעטראָגען." די דאָזיגע לאָגע איז אויסגעצויגען אהן א סוף, אָבער איך בין דאָס מוחל. אזוי פולשטענדיג האָט דא די פאנטאזיע אויפגעלייזט די פערזענליכקייט, אז ביים סוף פון בוך איז מען ניט זיכער וועגען דער אמת'ער באדייטונג פון די נעשעהענישען, וועגען דער עטישער טענדענץ פון די האנדלונגען.

דער סקאַנדינאַווישער שרייבער, אינגעמאַן, איז נאָכגעגאַנגען האָפמאַנ'ען אויף אָט דעם וועג. ער נוצט, למשל, אויס די שווי־דערינקייט פונ'ם געדאַנק פון אויסרופען אויף א קול אימיצענס נאָמען אויף א בית עולם נאָך האַלבער נאכט (זעה זיין מעשה'לע „דער ספינקס" און אנדערע אינ'ם אזוי־גערופענעם קאַלאָט־האָפ־מאן סטיל).

אָבער, ווי שוין באמערקט, דער ראָמאַנטיזם איז ניט צופרי־דען מיט אויסציהען און צעשפּאַלטען דעם „איך", מיט אויסשפּריי־טען איהם אין רוים און צייט אָהן א סוף. ער נעמט איהם פּא־נאַנדער אויף זיינע עלעמענטען, נעמט אראפּ פון איהם עפּעם דאָ, ניט צו עפּעם דאָרט, מאכט איהם פּאר א שפּילצייג פון דער פּרייער פּאַנטאזיע. אויב דער ראָמאַנטיזם איז ערגעץ טיף איז עס דאָ; זיין פּסיכאָלאָגיע איז ריכטיג, נאָר אויסזייטיג. ער קוקט שטענדיג פון דער נאכט־זייט אָדער פון שטאַנדפונקט פון דער אומפּארטיידלעכקייט פון די זאכען אויף וועלכע ער שטעלט זיך אפּ; ניטא דערין נארניט וואָס זאָל באפּרייען און דער־חויבען.

פּארצייטענס איז דער „איך", די נשמה, די פּערזענלעכקייט, באטראכט געוואָרען ווי א באשעפּעניש וואָס זיינע אטריבוטען זיינע זיינען, אזוי נערופּענע, פּעהיגקייטען און כחות. אָבער די וועלטער „פּעהיגקייט" און „כח" זאָגען בלויז אז אין מיר איז פּאראן א מעגלעכקייט פּאר געווסע געשעהענישען, פּאר מיין זעהן, לייענען, א. אז. וו. מיין אמת'ער תוך באשטעהט ניט פון מעגליכ־קייטען, נאָר פון אָט די געשעהענישען אלעין, פון מיין ווירקליכען צושטאַנד. מיין אמת'ער תוך איז א כסדר'דיגע רייה אינווייניגסטע געשעהענישען. פּאר מיר וועלט מיין „איך" צונויפּגעשטעלט פון א לאַנגער רייה גייסטיגע בילדער און אידעען. פּונ'ם דאָזיגען „איך" פּארלירט איך שטענדיג, יעדען טאָג, א געווסע טייל. די פּארגעסע־קייט פּארשלינגט ריזיגע שטיקער פון איהם. פון אלע פּנים'ער וואָס איך האָב נעכטען אָן אייערנעכטען געזעהן אויף דער נאַס, פון אלע שפּירונגען וואָס זיינען געווען מיינע, פּארבלייבט בלויז איינע אָדער צוויי אין מיין זכרון. געה איך נאָך וויטער צוריק, שווימט דאָ און דאָרט ארוים בלויז אָן אומגעווינליך שטאַרקע שפּירונג, אָדער א

שטאַרקער געדאנק, ווי אַן איינזאַמער פעלזינער אינזעל אין א ים פון פארגעסענקייט. מיר האַלטען בלויז צוזאַמען די אידעען און די בילדער וואָס פארבליבען ביי אונז פון אונזערע פריהערדיגע אי־בערלעבונגען, דורך דער פארבינדונג פון אָט די אידעען, ד. ה. מיט דער הילף פון דער כאראקטעריסטישער קראפט וואָס זיי פאר־מאָגען, א דאנק געווייסע געזעצען, וואָס זיי קענען איינע די אנדערע ארויסרופען. אויב מיר וואָלטען ניט געהאט קיין ציפערן סיסטעם, קיין דאטעס, קיין אלמאנאכען, מיט וועלכע צוזאמען צו בינדען אונ־זערע זכרונות, וואָלטען מיר געהאט זעהר א שוואכע און אומבא־שטימטע אידעע פון אונזער „איך". אָבער ווי וויכטיג די אינווויי־ניגסטע אידען־קייט זאָל ניט אויסקומען צו זיין (און זי ווערט פאר־שטארקט, געווינט אין איהר אנהאַלטעוודיגקייט, יעדעם מאָל ווען מיר געהען דורך איהרע רינגען אין אונזער זכרון), טרעפט עס טיילמאָל, אז מיר ברענגען אין איהר אריין א רינג וואָס געהערט ניט צו איהר, און טיילמאָל נעמען מיר צווייק פון איהר א רינג און טשעפען איהם צו צו אן אנדער קייט.*)

די ערשטע פון די דאָזיגע טעטיגקייטען, דאָס אריינברענגען נייע, ניט אריינגעפאסטע רינגען אין דער קייט פון אונזער זכרון, קומט פאָר אין חלומות. עס חלומ'ט זיך אונז אז מיר האָבען געטאָן זאכען וועלכע מיר האָבען קיינמאָל ניט געטאָן. דאָס זעלביגע קומט אויך פאָר ווען מיר האָבען א פאַלשע עראינערונג. דער, וואָס האָט געזעהן א וויסען בויגען פאפיר ארומפליהען אין דער פינסטער און גלויבט אז ער האָט געזעהן א שד, האָט אזא פאַלשע עראינערונג. מייסטע מיטאַגישע אין לעגענדארע געשעהענישען, ספעציעל רע־ליגיעזע לעגענדעס הויבען זיך אן אויף אזא'ן אופן. אָפט טרעפט אָבער, אז אנשטאָט צוצוגעבען רינגען צו דער קייט פון אונזער „איך", נעמען מיר זיי פון דאָרט אוועק. אזוי, למשל, ווען די נע־דאנקען פון א קראנקען וואנדערן ארום, דוכט זיך איהם אז א מאדנע שטים רעדט די ווערטער וואָס ער הערט, אָדער ער שרייבט צו צו זיינע אינווויניגסטע זעהונגען אן אויסווויניגסטע ווירקליכקייט, ווי לומער האָט געטאָן בעת ער האָט געזעהן דעם טייוועל אין זיין צימער

*) Taine l'Intelligence, II, 169.

אין וואַרטבורגער שלאָס; און דער משוגענער נעמט זיך ניט בלויז טיילווייז, נאָר אין גאַנצען אָן פאַר אַן אַנדערן.

אין א נאָרמאַלען צושטאַנד איז אלזא דער „איך" א קינסט־ליכער פּראָדוקט, דער רעזולטאַט פון אידעען־פארבינדונגען. קודם כל בין איך זיכער אז איך בין איך, ווייל איך פארבינד מיין נאָמען — דעם קלאַנג וואָס איך רוף אָן מיין נאָמען — מיט דער קייט פון מיינע אינערליכע איבערלעבונגען, און צווייטענס, ווייל איל האלט אלע רינגען פון דער דאָזיגער קייט פארבונדען דורך דער אידעען־אסאָציאציע, א דאנק וועלכע זיי רופען ארויס איינס ס'אַנדערע. ווי באלד אָבער דער „איך" איז ניט קיין איינגעבוירענער נאָר א צוגע־קראָגענער באגריף, נעבויט אויף אן אסאָציאציע פון אידעען, וואָס דאַרף בייקומען די אטאקעס פון שלאָף, חלומות, פּאַרשטעלונגען, הא־לוצינאציעס און פסיכישע צערודערטקייטען, איז ער לויט זיין טבע פּנים אל פּנים מיט פיעלפאַכע געפאַרען. פונקט ווי קראנקייטען לויערן תמיד אויף אונזערע קערפער, אזוי לויערט משוגעת אויף דער שוועל פון „איך", און אָבער און ווידער אַמאָל הערען מיר איהר קלאַפען.

די ראָמאַנטיקער, כאָטש זיי דעפינירען ניט וויסענשאַפטליך די דאָזיגע ריכטינג פסיכאָלאָגישע טעאָריע, וואָס היום האָט דער ער־שטער אוועקגעשטעלט, האָבען זיי אָבער פאר איהר א פאָרגעפיהל. חלומות, דיפסאָמאניע (כראָנישע שכרות), האלוצינאציעס, משוגעת, אלע כחות וואָס צענלידערן דעם „איך", וואָס טשעפען פאַנאַנדער זיינע רינגען, זיינען זייערע באקאנטע פרייַנד. לייענט, למשל, האָפמאַנ'ס מעשה „די נאָלדענע קרוג", און איהר וועט הערען ווי שטימען קומען ארויס פון די עפעל קיישלעך, און די בלעטער און די בלומען פונ'ם האָלענדער־בוים זינגען; איהר וועט זעהן ווי דער טיר־קלאפער מאכט מינעס א. אז. וו. א. וו. דער מאָדנער, שטארקער עבעקט קומט דאָ ספעציעל פון דעם וואָס די גייסטער ערשיינען אזוי פלוצלונג פון א זעהר געווייניליכען און געשמאק־לאָזען הינטערגרונט, פון הויפענס געזעץ דאָקומענטען, אָדער פון זופ־שיסלען און בעכער. אלע העלדען האָפמאַנ'ס (ווי אנדער־סענ'ס ראט־מיטגליד אין „דעם מזל'ס קאַשטען", וואָס איז נאָכ־געמאַכט נאָך האָפמאַנ'ען) ווערען נעהאלטען פון זייערע שכנים,

אדער ווי שכורים אדער משוגעים, ווייל זיי באהאנדלען שטענדיג זייערע חלומות און זעהונגען ווי ווירקליכקייטען.

האפמאן האט באשאפען די מייסטע פון זיינע הויפט העלדען אין זיין אייגען געשטאלט. זיין גאנץ לעבען האט זיך אויסגעדריקט אין שטימונגען. מיר זעהען אין זיין טאג־בוך ווי נייגעריג און דעטאל ער האט זיינע שטימונגען באשאכט. מיר געפינען אזעלכע מיטטיילונגען ווי: „א ראמאנטיש רעליגיעזע שטימונג; אן אויפגעראמטע הומאריסטישע שטימונג, וואס פירען סוף כל סוף צו די געדאנקען וועגען משוגעת וואס צווינגען זיך ארויף אויף מיר אזוי אפט; הומאריסטיש אומצופרידען, זעהר אויסגעארבייט מוזיקאליש, ראמאנטישע שטימונגען; א שרעקליך אויפרעגענדיגע שטימונג, ראמאנטיש און קאפריזנע ביז גאר; א מאדנער, אויפגערעגטער, אבער א פאעטישער אומעט; זעהר באקוועמע, גראבע, איראנישע, צו אנגעשטענגטע, כמורנע, אבסאלוט שוואכע שטימונגען; אומגעווייניליכע גאר צרה'דיגע שטימונגען; שטימונגען אין וועלכע איך האב געפיהלט א טיפען יראת הכבוד פאר זיך און האב זיך אהן א שיעור געלויבט; טאג־טעגליכע שטימונגען Senza entusiasmo, senza esaltazione נען" א. אז. וו.

עס דוכט זיך ווי דעם מענשען'ס נייסטיגע לעבען וואלט זיך צעשפרייט און צעשפאלטען פעכערארטיג אויף מוזיקאלישע הערכערע און נידעריגע גייסטער. עס איז לייכט צו טרעפען פון דער אנגענעבענער רשימה שטימונגען אז האפמאן, זייענדיג אן אמת'ר ליעבהאבער פון דער נאכט, האט געהאט א געוואויכהייט זיך צו לייגען שלאפען וועו עס האט שוין געבלויט, נאך דעם ווי ער האט פארבראכט דעם אוועגט און די נאכט אין א שענק.

נאך דעם ווי דער ראמאנטיזם האט אזוי ארום אויפגעלייזט דעם „איך", האט ער זיך נענומען שאפען פאנטאסטישע „איכ'ן", צוגעבענדיג עפעס דא און אווועקנעמענדיג דארט.

נעמט, למשל, האפמאנ'ס „קליין צאכעס", דער קלייגער מאנסטער, וואס א פייע האט איהם באשאנקען מיט דער אייגענטימליכקייט „אז יעדע גוטע זאך וואס אנדערע דענקען, זאגען, אדער טוען וועו ער איז דערבי, זאל צוגעשריבען ווערען צו איהם;

דער רעזולטאַט איז, אז אין דער נעזעלשאפט פון שעהנע, אריידעלע, אינטעליגענטע מענשען נעמט מען איהם אויך אָן פאר שעהן, אריידעל און אינטעליגענט. בקיצור, מען נעמט איהם אָן פאר א מוסטער פון יעדען סאָרט פולקאָמענהייט מיט וועלכער ער באַגענט זיך." וועז דער סטודענט לייענט פאָר זיינע גרויסארטיגע לידער, גיט מען גאָר צאכעס'ן דעם קרעדיט פאר זיי. וועז דער מוזיקער שפילט אָדער וועז דער פראָפעסאָר מאכט זיינע עקספערימענטען, באקומט גאָר צאכעס דעם כבוד און די לויב. ער וואקסט אין גרויסקייט, ווערט א וויכטיגער מענש, מען מאכט איהם פאר פרעמיער מיניסטער, אָבער ער ענדיגט מיט דערטרינקען זיך אין א קלאזעט שיסעל. ניט פארזעהענדיג דעם סאטירישען סימבאָליזם פון דער מעשה, ווי איך זיהען די אויפמערקזאמקייט צום פאקט, אז דער שרייבער האָט זיך דאָ אמוזירט דערמיט וואָס ער האָט באשאָנקען א מענשען מיט די אייגענשאפטען וואָס געהערען אין דער אמת'ן צו אַנדערע, מיט אַנדערע ווערטער, דערמיט וואָס ער האָט אויפגעלייזט די פערזענליכקייט און אינגאַרירט איהרע גרעניצען. מיט דער זעלבינער סאטירישער כונה, ווערט די זעלבינע אידעע באהאַנדעלט מיט מעהר אינפאל, כאָטש אומבאשטימטער, פון האַסטרופ'ן, דעם דענער, אין זיין קאָמעדיע En Spurv i Tranedaus („א שוואלב צווישען קראָנען", ד. ה. א קארליק צווישען ריזען), וואו יעדער פון די העלדען שרייבט צו צום קאָמישען, יונגען ארומפאַרענדיגען שנייידער, די אייגענשאפטען פון וועלכע ער אליין האלט זעהר פיעל.

דאָ האָבען מיר דעם ראָמאַנטיזם ווי ער אמוזירט זיך דערמיט וואָס ער גיט צו אייגענשאפטען צו דער מענשליכער נאטור, אָבער ער האָט אויסגעפונען אז ער קען זיך פונקט אזוי גוט אמוזירען דורך אווענטמען אָט די אייגענשאפטען. ער רויבט אוועק פונ'ם איינצעלנעם אייגענשאפטען וואָס זיינען, דוכט זיך, זיינם אן ארגאניש טייל. און אווענטמענדיג די דאזיגע אייגענשאפטען, צעטיילט ער דאָס מענשליכע באשעפענש, אָט ווי די נידעריגע ארגאניזמען, למשל ווערים, זיינען צעטיילט אין קלענערע און גרעסערע חלקים, וואָס ביידע לעבען. ער רויבט אוועק

פונ׳ם מענשען זיין שאטען. אין שאמיסא׳ס „פעטער שלעמיל״, קניהט דער מאן אין נרויען מאנטעל פאר פעטער׳ן און מיט וואונ־ דערבארער נעשיקטקייט רייסט ער ארא פעם שאטען פון איהם און פונ׳ם גרא, וויקעלט איהם צונויף און לייגט איהם ארויז אין קעשענע, און די דערציילונג ווייזט אונז די אומגליקען וואס טוזען קומען אויף א מענשען, וועלכער האט פארלוירען זיין שאטען.

די זעלבינע מעשה פון פעטער שלעמיל ווייזט ווי אזוי דעם דאמאנטיזם, ווי א נייסטינע קראפט, איז נעלונגען ארויפצולייגען אין איינהייטליכען שטעמפעל אויף די פארשידענארטינסטע טא־ לאנטען. עס וואלט שווער נעווען זיך פארצושטעלען צוויי טא־ לאנטען וואס זיינען מעהר פארשידען ווי שאמיסא און האפמאן. דערפאר איז דער פלאן פון שאמיסא׳ס דערציילונג פשוט און לייכט באגרייפליך בעת די פלענער פון האפמאנ׳ס זיינען קרענקליך אומ־ נעווויינליך.

אראלבערט פאן שאמיסא איז נעווען א נעבוירענער פראנ־ צויז, וואס האט וואונדערבאר שנעל און פולשטענדיג איינגעזאפט דעם דייטשישען כאראקטער, אזוי ווייט אז ער האט אפילו אנט־ וויקעלט מעהר ווי אין אייגענשאפט, וועלכע מיר זיינען נעווואוינט צו באטראכטען אלס, אין תוך נענומען, דייטש. ער איז נעווען דער זוהן פון א פראנצויזישען אדעלמאן, נעבוירען אין 1787 אין שלאס באנקור, אין שאמפאן. ער איז פארטריבען נעווארען פון פראנקרייך אין דער צייט פון דער „טעראר הערשאפט״, און איז נעווארען איינער פון די פאזשען פון דער קעניגין לואיזע, פון פרייסען, און שפעטער, צו צוואנציג יאהר, א לייטענאנט אין דער פרייסישער ארמיי. ער איז נעווען א נעזעצטער, כמעט א פיינליך ערנסטער, אבער אן אבסאלוט פסיכיש נעזונטער מענש, פול מיט עכטקייט, קוראזש און רעספעקט, מיט אביסעל דייטשישע שווער־ קייט ארום זיך און מיט פיעל פראנצויזישער לעבעדינקייט.

ווי דער היפוך פון האפמאנ׳ען איז ער ניט נעווען קיין ליב־ האבער פון נעזעלשאפטליכע פארנעניגענס, אבער דערפאר א היציגער ליעבהאבער פון דער נאטור. אין היסע זומער טעג האט זיך איהם שטארק נעווואלט ארומגעהן נאקעט אין זיין נארטען מיט דער ליולקע אין מויל. מאדערנע קליידער, דאס מאדערנע היים־

לעבען און געזעלשאפטליכע פאָרמאַליטעטען האָט ער באטראכט ווי א שווערע משא. זיין ליבע צו דער נאטור האָט איהם נע־פירט צו רייזען ארום דער וועלט און זיך פארליבען אין די אינזלען פון דרום ים, און ווערט אויסגעדריקט אין א גרויסער טייל פון זיין פאָעזיע.

פון דעסטוועגען האָט דער אומבאמערקבארער אינטעלעקטו־עלער צוואנג פון זיין צייט פאראורזאכט אז ער זאָל, אלס שרייבער, אָננעמען די ראָמאַנטישע טעאָריעס און שרייבען אין ראָ־מאַנטישען סטיל. עס איז אָבער כאראקטעריסטיש אז ווען ער באהאנדעלט די ראָמאַנטישע אידעע פון Doppelganger אין אזא ליד ווי „ערשיינונג", טוט ער עס מיט א נעוויסער מאָראַלער קראפט, וואָס לאָזט איבער אויפ'ן לעזער אן איינדרוק פון אמת'ר פארצווייפלונג. דער דערציילער קומט אהיים ביי נאכט און זעהט ווי ער אליין זיצט ביי זיין שרייב טיש. „ווער ביסטו?" פרעגט ער. „ווער שטערט מיר דאָ?" ענטפערט דערDoppelganger

Und er: ''So lass uns, wer du seist, erfahren!''
Und ich: ''Ein solcher bin ich, der getrachtet
Nur einzig nach dem Schonen, Guten, Wahren;
Der Opfer nie dem Gotzendienst geschlachtet,
Und nie gefrohnt dem weltlich-eitlen Brauch,
Verkannt, verhohnt, der Schmerzen nie geachtet
Der irrend zwar und Traumend oft den Rauch
Fur Flamme hielt, doch mutig beim Erwachen
Das Rechte nur verfocht:—bist du das auch?
Und er mit wildem kreischend-lautem Lachen:
''Der du dich ruhmst zu sein, der bin ich nicht.
Gar anders ists bestellt um meine Sachen.
Ich bin ein feiger, lugenhafter Wicht,
Ein Heuchler mir und andern, Tief im Herzen
Nur Eigennutz, und truz in Angesicht.
Verkannter Edler du mit deinen Schmerzen,
Wer kennt sich nun? Wer gab das rechte Zeichen?
Wer soll, ich oder du sein Selbst verscherzen?
Tritt her, so du es wagst, ich will dir weichen!''
Drauf mit Entsetzen ich zu jenem Graus:

'Du bist es, bleib und lass hinweg mich schleichen!'
Und schlich zu weinen, in die Nacht hinas.'' *)

די דאָזיגע פֿיינליכע, מאָראַלע זעלבסט־דערקענונג גיט אַריין אין דער שדים־מעשה אַ וואונדערבאַרע וויכטיגקייט.

שאַמיסאָ'ס טאָפּעלע נאַציאָנאַליטעט איז נעווען פֿאַר איהם אַ קוואַל פון אַ סך אומגליקן אין זיינע אינגערע יאָהרען, וואַן עס האָט נעהערשט אַ וויללע שנאה צווישען זיין געבורט לאַנד און זיין אַראָפּ־טירטע היים. אין איינעם פון זיינע בריוף צו פֿארנהאַגען'ן (רע־צעמבער 1805) שרייבט ער: „קיין לאַנד, קיין פֿאָלק, — יעדער פֿאַר זיך. די דאָזיגע וועלט אייערע קומען דוכט זיך גלייך פון מיין האַרץ. זיי האָבען מיך כמעט ווי אייפֿגעציטערט; איך האָב נעדאַרפֿט אָפּווישען די טרערען וואָס האָבען אַראָפּגעלאָפֿען אויף

---

*) און ער: נו, לאָמיך וויסען וואָר דו ביסט!
און איך: איך בין אַזאַ, וואָס האָט געטראַכט
בלויז וועגען שעהנקייט, גומסקייט, אמת,
וואָס האָט קיינמאָל צו קיין אָפּגעטער ניט מקריב געווען
און זיך ניט אָפּגעגעבען מיט די נאַרישע מאַדעס פון דער וועלט,
מיספֿאַרשטאַנען, פֿאַרשפֿאָט אין קיינמאָל אויף זיין פֿיין ניט געקוקט;
וואָס האָט אין זיין כלאָנדשען און זיין טרויס אָפּט דעם רויך
געהאַלטען פֿאַר אַ פּלאָם, דאָך ביים אויפֿכאָפּען זיך,
פֿאַרטוידיגט בלויז דאָס גערעכטע. ביסטו אויך אַזאַ?
זאָגט ער מיט וויללען, רוישיג־הויכען לאָבען:
איך בין ניט דער, וואָס דו באַרימסט זיך צו זיין,
מיר איז באַשערט צו זיין גאָר אַן אַנדער מענש.
איך בין אַ פּחדנ'ישע, ליגנערישע זאַך,
אַזאַ וואָס נאַרט אָפּ זיך און אַנדערע, טיף אין האַרצען טראָג איך
בלויז עגאָאיזם, שווינדעל אויף מיין פּנים.
מיספֿאַרשטאַנענער אוידעלער מענש, מיט דיין פֿיין,
וועד פון אונז קען זיך? וועד האָט דעם ריכטיגען סימן געגעבען?
וועד זאָל זיין „איך" פֿאַרלירען, איך אַדער דו?
קום אַהער, אויב דו וואָגסט עס, איך וועל מיין אָרט דיר געבען.
זאָג איך מיט ציטערניש צו יענעם שרעק־בילד:
דו ביסט עס! בלויב דאָ און לאָמיך זיך אָפּטראָגען!
און בין אין דער נאַכט אַרויס זיך פֿאַנאַנדערווייגען".

מיינע באקאנט. אָ, דער זעלביגער סענטימענט האָט זיך מסתמא נע־
פיהלט אין אַלע מיינע בריף, אין יעדען איינעם!"

וועלן נאאָפאַלאָן האָט אָנגעהויבען זיין מלחמה מיט פרייסען, אין 1806, האָט ער ארויסגעגעבען א באפעל אז יעדער פראנצויז, וואָס מען וועט פאנגען אין שונא'ס רייהען זאָל, וועלן מען וועט איהם פאנ־
גען, גע'משפט ווערען פון א קריגס־נעריכט און דערשאָסען ווערען אין משך פון פיער און צוואנציג שעה. שאמיסאָ, וועלכער האָט אומזיסט געפאָדערט א דערלויבעניש צו רעזיגנירען פון זיין אמט, איז אַלזאָ געווען אין געפאר צו שטאַרבען מיט א שענדליכען טויט.

אין קומענדיגען יאָהר האָט ער באזוכט פראנקרייך, אָבער אין פאריז איז ניט געווען קיין זאָך וואָס זאָל איהם צוציהען. „וואו איך בין, האָט ער זיך באקלאָגט, בין איך היימלאָז. לאנד און פאָלק זיי־
נען מיר פרעמד; ממילא קומט מיר אויס אייביג צו בענקען." ער איז געווען דער נעוואנטסטער און פעהינסטער צווישען דייטשישע אָפיצירען (זיין האנדלונג בעת האמעלן האָט זיך אונטערגעגעבען באווייזט דאָס), אָבער, זייענדיג א געבוירענער פראנצויז און נאפאָ־
לעאָנ'ס א באוואונדערער, וואָלט ער גלייבער זיך ניט באטייליגט אין דער מלחמה אנטקעגען פראנקרייך און נאפאָלעאָנ'ען.

נאָך דעם ווי זיין רעזיגנאציע איז ווירקליך אָנגענומען געווא־
רען, האָט ער פארבראכט א ביסעל צייט ביי מאדאם דע סטאל און זיך באקאנט מיט איהר אינטערנאציאָנאלען קרייז פרייונד. דאָס יאָהר 1813, וועלן פרייסען האָט דערקלערט א מלחמה אנטקעגען פראנקרייך, איז געווען דאָס קריטישסטע פון אלע יארען פאר'ן אומגליקליכען יונגען פראנצויז־דייטש. זיין הארץ איז געווען צע־
טיילט; ער האָט געוואָלט אז נאפאָלעאָן זאָל פאָלען ווייל ער האָט פיינד געהאט דעספאָטיזם, אָבער אין דער זעלביגער צייט האָט ער געפיהלט יעדע דערנידערונג וואָס איז געקומען אויף די פראנצויזי־
שע סאָלדאטען בעת זייער צוריקציהען זיך פון רוסלאנד, און יע־
דעס באַליידיגונג־וואָרט אויף נאפאָלעאָן, פונקט ווי דאָס אום־
גליק און די באַליידיגונג וואָלטען געקומען אויף איהם. און זיינע דייטשישע חברים האָבען ניט אַרויסגעוויזען קיין שום מיטגעפיהל מיט אָט דער נאטירליכער שטימונג. ער האָט אָפט אויסגעשריגען אין פארצווייפלונג: „ניין, די צייט האָט ניט קיין שוועדט פאר

מיר". אין מאי 1813 שרייבט ער: „אקטיוויטעט און פאסיוויטעט זיינען פאר מיר גלייך פיינליך."

אזא שטימונג האָט איהם באהערשט ווען ער האָט נעשאפען דאָס וויכטיגסטע ווערק זיינס „פעטער שלעמיל". די גרויסע היסטאָרישע נעשעהענישען, וואָס האָבען נעפיינינט זיינע נעפיהלען האָבען נעמאכט אז ער זאָל ווערען אינטעלעקטועל פראָדוקטיוו. דער זומער פון 1813 איז געווען א וועגע פונקט אין זיין לעבען. „איך האָב מעהר קיין פאָטערלאַנד ניט נעהאט, זאָגט ער, אִדער נאָך אלץ קיין פאָטערלאַנד ניט נעהאט. אָט אזוי שרייבט דער מענש אָהן א לאַנד א דערציילונג וועגען דעם מענשען אָהן א שאָטען. א מענשענס שאָטען, כאָטש ער איז ניט עפעס ממשות'דינס, איז, פונקט ווי זיין פאָטערלאַנד, זיין היים, זיינס א נאטירליך פארמעגען, עפעס וואָס נעהערט צו איהם פון זיין נעבורט אָן, וואָס איז אזוי ווי א טייל פון זיין פערזענליכקייט. אונטער נעווייניגיכע אומשטאַנדען ווערט עס באטראכט אזוי דורכאוים נאטירליך אז א מענש זאָל האָבען א לאַנד, אז מען קען רעכענען ווי א ספעציעל פארמעגען, נאָר מען נעמט עס אָן, פונקט ווי דעם שאָטען, ווי א נאטירליכע זאך. שאמיסאָ האָט אויסגעדריקט זיין גאַנצען טרויער, דעם גאַנצען צער פון זיין לעבען אין זיין געוואָגטען, פאַנטאַסטישען פאבעל. און, ווי מאָדנע דאָס זאָל ניט קלינגען, ער האָט אין איהם ניט בלויז פינורא־טיוו ארייננעגעבען דעם תמצית פון זיינע פארגאַנגענע איבערלעבונ־גען, נאָר ער האָט אויך נביא'יש פארגעשטעלט זיך זיין צוקונפט, זיין רייזע ארום דער וועלט און זיינע וויסענשאפטליכע ארבייטען. נאָך דעם ווי שלעמיל האָט זיך נעראטעוועט פון די נסיונות פונ'ם טייוועל, באקומט ער צופעליג די זיבען־מיילינע שטיוועל, וואָס ברענגען איהם אין יעדען לאַנד פון דער וועלט, און מאכען אז ער זאָל זיך קענען אָפגעבען מיט זיין ליבלינג שטודיום מיט די נרעסטע נר־צען. שלעמיל אליין זאָגט: „מיין צוקונפט האָט זיך פלוצלינג קלאָר ארויסגעווייזען פאר די אויגען פון מיין נשמה. די פארבערגען פון מיין יוגענד האָבען מיך פארטריבען פון דער מענשליכער נעזעל־שאפט, און איך בין אריינגעווארפען נעווארען אין די ארעמס פון דער נאטור, וועלכע איך האָב תמיד ליב נעהאט. מען האָט מיר נע־נעבען די ערד ווי א רייכען גאַרטען, דאָס לערנען — ווי א פירע־

דינען איינפלום און די קראפט פון מיין לעבען, וואָס זיין צוועק איז דאָס וויסען."

די אָריגינאַליטעט פונ'ם פּלאַן פון דער מעשה און די וואונ־דערבארע קלאָרקייט פון איהר סטיל (דאָס לעצטע איז א כאראק־טעריסטיק פון אלע שאמיסא'ס שריפטען, און מסתמא זיין פראנ־צויזישע אינטעלעקטועלע ירושה) האָט געמאכט אז „פּעטער שלע־מיל" זאל האָבען נרויס ערפאָלג. מען האָט דאָס ווערק איבערנע־זעצט כמעט אין יעדער שפראך. צעהן יאָהר נאָך דעם ווי דאָס בוך איז ערשינען, האָט מען א נייע לאָמפּ, וואָס ווארפט ניט קיין שאָטען, א נאָמען נעגעבען די „שלעמיל לאָמפּ".

שאמיסא'ס ערפאָלג האָט נאטירליך אויפגערייצט האָפמאנ'ס קנאה. אין זיין קלונער „מעשה פון דער פּאַרלוירענער רעפלעקציע", לאָזט דער העלד איבער זיין רעפלעקציע אין איטאליען מיט דער צויבערדינער דזשולייטא, וועלכע האָט איהם פּאר'כשופ'ט, און ער קומט אהיים צו זיין ווייב אָהן זיין רעפלעקציע. זיין קלוינער זוהן, ווען ער נעפינט אויס אז זיין פאָטער האָט קיין רעפלעקציע ניט, לאָזט אראָפּ דעם שפּיגעל וואָס ער האָלט און לויפט ארוים פון צי־מער א ווייטנדיגער. די מוטער קומט אריין, און וואונדער און שרעק זענען אויסגעקריצט אויף יעדען שטריך איהרען. „וואָס איז דאָס, וואָס ראזומוס האָט מיר דערציילט וועגען דיר?" פרעגט זי. „מסתמא, אז איך האָב ניט קיין רעפלעקציע, מיין טייערע", ענט־פערט ספּיקהער מיט א נעצווואונגענעם לאָך, און ער נעהט ווייטער אָן און סטארעט זיך צו באווייזען אז עס איז נאריש צו גלויבען אז א מענש קען פאַרלירען זיין רעפלעקציע, און וועז עפילו דאָס וואָלט מענליך נעווען, איז דאָס ניט קיין וויכטיגע זאך וועז מען האָט אין זין אז א רעפלעקציע איז בלויז אן אילוזיע. זעלבסט־אריינגעטונ־קייט פיהרט בלויז צו נאוה, און, נאָך מעהר, אזא אָפּבילד צעשפּאלט א מענשענס פערזענליכקייט אויף אמת און פאנטאזיע.

דא זעהן מיר ווי דאָס שפּיגעל־צימער ווערט אנטוויקעלט אזוי ווייט, אז די רעפלעקציעס נעהען ארום אומאפּהענגיג אנשטאָט נאָכ־צוגעהן זייערע אריגינאלען. עס איז זעהר אמוזאנט, זעהר אריגינעל און פאנטאסטיש, און, אונטער רעפלעקציע קען מען פארשטעהן וואָס מען ווייל, מען קען אפילו זאגען אז דער געראנק איז זעהר טיף. איך

דריק ניט אויס קיין מיינונג, איך ציה בלויז אויפמערקזאמקייט צום פאקט.

מיר האָבען געזעהן אז דער ראַמאַנטיקער איז אינסטינקטיוו, אומפאַרמיידליך, א שונא פון א קלאָר באשטימטער פאָרם אין דער קונסט. מיר האָבען געזעהן ווי האָפמאן מישט צונויף די פארשידענע טיילען פון זיין בוך אזוי ווייט, אז ער גיט אויף אויך זייט פון א בלאַט א טייל פון איין מעשה, און א טייל פון נאָר אן אנדער מעשה אויף דער אנדערער זייט פונ׳ם זעלבינען בלאַט. מיר האָבען געזעהן ווי טיק פארפאַסט דראַמעס, איינע אין דער אנדערער פונקט ווי שפיל־צייג־קוילען, כדי ניט צו דערלאָזען אז דער לעזער זאל זיי נעמען צו ערנסט, און קירקעגאַרד פאַסט אריין אין שרייבער אין אנדערען לויט׳ן מוסטער פון די כינעזישע רעטענישקעסטלעך, דאָס אלץ אויפ׳ן כח פון דער טעאָריע אז דעם אמת קען מען מיטטיילען בלויז אומדירעקט, א טעאָריע פון וועלכער ער האָט סוף כל סוף חוזק געמאכט, — בקיצור, מיר האָבען געזעהן אז דער ארטיסטישער שטאַנדפונקט פונ׳ם ראַמאַנטיזם איז פונקט דער היפוך פון די גריכען. און וועז די ראַמאַנטיקער, מיט זייער נייגונג צום איבערנאַטירליכען, שפרייטען אוים די פערזענליכקייט פונ׳ם איינצעלנעם אויף עטליכע כסדר׳דיגע דורות, פארשטעלענדיג זיך, אז ער לעבט פאר זיין געבורט און נאָך זיין טויט, אדער וועז זיי שטעלען איהם פאָר ווי א טרוימער, האלב וויזיאָנער און האלב משוגע׳נער, אדער וועז זיי גיבען, מיט א הומאָריסטישער מינע, אין איהם אריין, די אייגענשאפטען פון אן אנדערען און רויבען פון איהם אויעק זיינע אייגענע, און נעמען צו, אין זייער פארשטעלונג, זיין שאטען אדער זיין רעפלעקציע, מיט אט דער נאנצער פאנטאסטישער טאפעלטקייט און פארשטעלונגס־קראפט, וווייזען זיי אז זייער פסיכאלאגישער שטאַנדפונקט איז אויך לחלוטין אנדערש; וואָרים אין אמאליגע צייטען זיינען ארטיסטישע ווערק און פערזענליכקייט געווען איינס, געמאכט פון איין שטיק. די באַוועגונג איז אין גאנצען אויסגעהאלטען וועז מען באטראכט זי ווי א היפוך פונ׳ם קלאסיזיזם, בקיצור, ווי ראַמאַנטיזם.

אבער צוגעבענדיג אז א מענש איז נויטוועניג, לויט זיין סאמע טבע, א צעטיילטע, קאמפליצירטע בריאה, איז ער אבער דאָך, אלס

א געזונטער, פעסטער מענש, איינער. זיין ציל, וויילען און אנט־שלאָסענקייט מאכען פון איהם א פולשטענדיגע איינקייט. אויב דער מענש איז, אלס א נאטור־פראָדוקט, בלויז א גרופּע וואָס ווערט מעהר אָדער ווייניגער פעסט צוזאמענגעהאלטען דורך אידעען פאר־בינדונגען, איז ער אָבער פסיכיש א פולשטענדיגע גאנצקייט; אין זיין וויילען ווערען פאראייניגט אלע עלעמענטען פון זיין פסיכיק. דער ראָמאַנטיזם האָט נעניאל פארשטאַנען און געשילדערט די מענשליכע נאטור בלויז פון דער נאטירליכער, פון דער נאַטטליכער זייט. בנוגע דעם, ווי בנוגע יעדער אנדער שטרעבונג זיינער, איז ער ווייטער ניט געגאַנגען אין זיין זעלבסט־קאַנטראָל, איינקייט און פרייהייט.

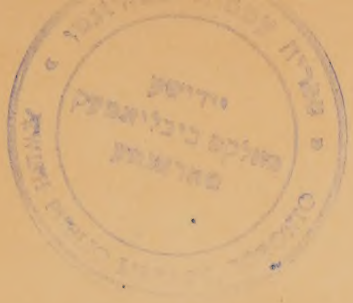

דאָס בוך מוז אומגעקערט ווערן פונקט אין צייט, ווי עס איז אונטן אָנגעוויזן.

אַנדערע ווילן אויך לייענען דאָס בוך.

אידישע פאלקס ביבליאטעק
ווינדזאר, 814 אדר, אינק
בי. רעד י. ד. פרין-שול

נאמען פון בוך מלוכה-שטראפגעזעץ איינעם. פון עזרא י.ה.
אויטאר כץ מאנטיטשער שלג יחיין, פוטשעראנדע, הערב ב.
אויסגאבע מ.י. מיטראפ, נ. שפרינגער, נ.י.

נאמען